

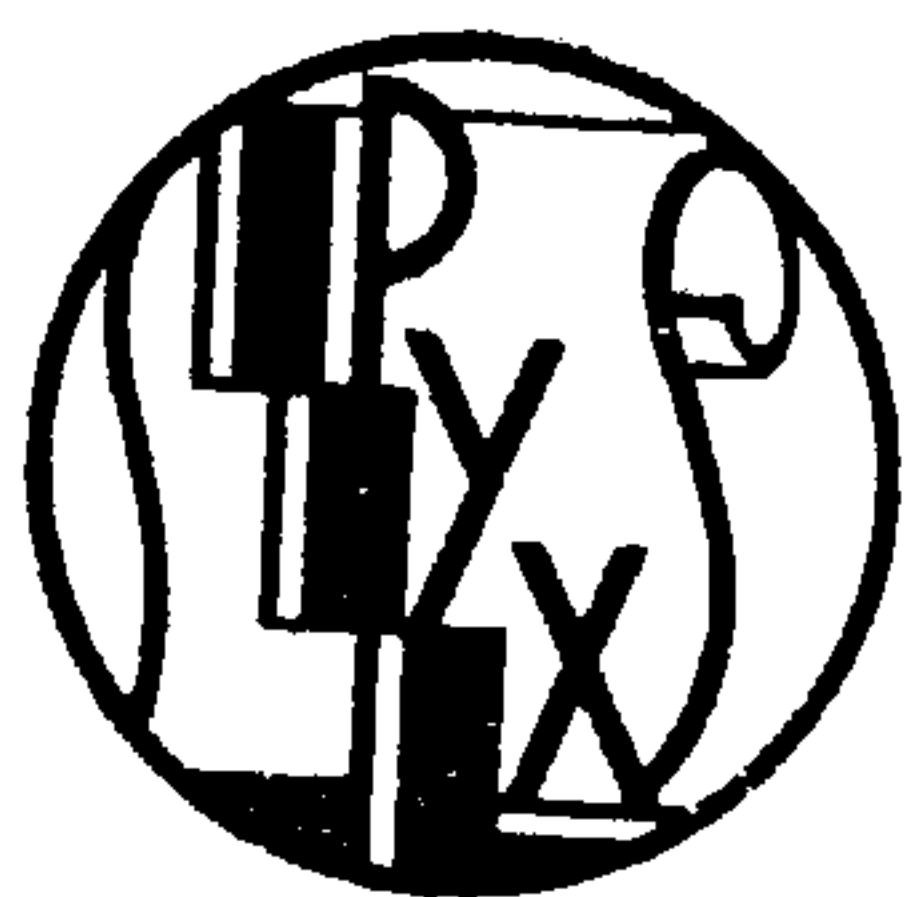
АЛЕКСАНДР ДЮМА

КОРОЛЕВА
МАРГО

РУХ

АЛЕКСАНДР ДЮМА
(ALEXANDRE DUMAS)

КОРОЛЕВА МАРГО

(LA REINE MARGOT)

Том II

ПЕРЕКЛАЛА З ФРАНЦУЗЬКІ МОВИ
ОЛЬГА КРИВИНЮК

КООПЕРАТИВНЕ Р У Х ВИДАВНИЦТВО

Бібліографіч. опис цього видання
вміщено в „Літопису Українськ.
Друку“, „Картковому репертуарі“
та інших покажчиках Української
Книжкової Палати.

Укрголовліт № 1431 (2546)
Укрполіграфоб'єднання,
б др. ім. Леніна, Золотов., 11
З. 3804—5000—14 ар.—30.

Т О М II

I

Братерство.

Рятуючи Карлові життя, Генріх зробив більше, ніж просто врятував людське життя: він не дав трьом королівствам змінити державця.

Справді, якби Карла IX вбито, герцог д'Анжу зробився б королем французьким, а герцог д'Алансон десь найпевніше був би королем польським. Щодо Навари, то тому, що герцог д'Анжу був коханець пані де Конде, корона Наварська, можливо, була б заплатою її чоловікові за жінчину ласкавість.

З усіх цих змін не було б нічого доброго для Генріха. Він змінив би пана та й годі й замість Карла, що був ласкавий до нього, він побачив би, як на французький трон вступив герцог д'Анжу, що відчуваючи й думаючи так само, як його мати Катерина, запрягся заповідати йому смерть і певно виконав би свою присягу.

Всі ці думки виникли відразу в Генріховій голові, коли дикий кабан кинувся на Карла, і ми бачили наслідки цього прудкого, як блискавка, Генріхового міркування про те, що життя Карлове прив'язане до його власного життя.

Карла IX врятувала прихильність, і її причин король не міг зрозуміти.

Але Маргарита зрозуміла все й дивувалася з дивної Генріхової мужности, що, яко блискавка, блискала лише під час грози.

Однак це не був ще кінець справі, позбавити королювання герцога д'Анжу: треба було ще самому Генріхові зробитися королем; треба було ще змагатися за Навару з герцогом д'Алансоном та з принцем Конде; треба було, і це особливо, покинути двір, де завжди Генріх був поміж двох безодень, притому покинути його під охороною французького принца.

Повертаючися з Бонді, Генріх обміркував це становище. Прибувши до Лувру, він мав уже готового пляна.

Не роззуваючись, такий, як був, запорошений, закривавлений, прийшов він до герцога д'Алансона, що дуже стурбований ходив великими кроками по своїй кімнаті.

Помітивши Генріха, принц зробив рух.

— Так,—мовив йому Генріх, беручи його за обидві руки,—так, я розумію, мій добрий брате, ви сердитесь на мене за те, що я перший звернув королеву увагу на те, що ваша куля влучила в ногу його коневі, замість того, щоб влучити в кабана, як ви хотіли. Але, що робити, я не міг втримати поклику здивування. Крім того, король все однаково помітив би це, чи ж не правда?

— Звичайно, звичайно,—буркнув д'Алансон,—але я можу вважати лише за лихий намір, за щось подібне до виказу, те, що ви зробили. І, як бачите, це має тільки ті наслідки що примушує мого брата Карла не діймати мені віри й кидає тінь поміж нами.

— Ми ще поговоримо про це зараз: щождо мого доброго чи лихого наміру щодо вас, то я навмисне прийшов сюди, щоб віддатися на ваш суд.

— Добре,—сказав д'Алансон із своєю звичайною обережністю,—кажіть, Генріху, я вас слухаю.

— Коли я скажу вам все, Франсуа, ви побачите, які були мої наміри, бо признання, що я хочу вам зробити, виключає всяку обережність, всяку розважливість; і коли я зроблю його, буде досить одного вашого слова, щоб згубити мене.

— Щож це таке?—мовив Франсуа, починаючи турбуватися.

— Я,—провадив Генріх,—довго не зважувався говорити вам про ту річ, що оце привела мене до вас, особливо після того, коли, як сьогодні, ви удавали, ніби нічого не чуєте.

— Справді,—сказав Франсуа, бліднучи,—я не знаю, що ви хочете сказати, Генріху.

— Ваші інтереси, брате, мені дуже дорогі, а тому я мушу попередити вас, що гугеноти роблять заходи щодо мене.

— Заходи? спитав д'Алансон,—які заходи?

— Один із гугенотів, де Муї де Сен-Фаль, син хороброго де Муї, що його вбив, як ви знаєте, Морвель...

— Так.

— Ну, так він прийшов до мене, нараджаючи своє життя, щоб довести мені, що я в полоні.

— А! от як справа! І щож ви йому відповіли?

— Ви знаєте, брате, як я ніжно люблю Карла, що врятував мені життя, знаєте, що королева-мати заміняє мені рідну матір. Я відмовився від всіх тих пропозицій, що він мені зробив.

— А яких же то саме пропозицій?

— Гугеноти хтять відновити наварський трон, і тому, що цей трон таки справді належиться мені в спадщину, вони пропонують його мені.

— Так, і пан де Муї, замість згоди, що він її прохав у вас, одержав зречення?

— Формальне... навіть підписане. Але згодом,— провадив Генріх...

— Ви пожалкували, брате?—перебив д'Алансон.

— Ні, тільки я помітив, що де Муї, незадоволений з мене, переніс свої наміри на іншого.

— На кого ж це?—жваво спитав Франсуа.

— Я не знаю. Може—на принца Конде.

— Так, це можливо,—мовив герцог.

— Проте,—сказав Генріх,—я знаю спосіб, як довідатися безпомилково, кого він обрав собі на проводиря.

Франсуа аж посинів.

— Але,—сказав далі Генріх,—гугеноти не мають єдності між собою, і де Муї, хоч який він хоробрий та вірний, репрезентує лише половину партії. Ото ж друга половина, що про неї не слід забувати, не загубила надії звести на трон Генріха Наварського, що повагавшись спочатку, потім може роздуматися.

— Ви так гадаєте?

— О, я щодня отримую докази цього. Чи ви помітили, з кого був той гурт вершників, що приєднався до нас на полюванні?

— Так, з навернених шляхтичів.

— А ви пізнали проводиря того гурту, що подавав мені знаки.

— Так, то віконт де Тюрен.

— Чи ви розуміли, чого вони хотіли від мене?

— Так, вони пропонували вам тікати.

— Отож,—мовив Генріх до стурбованого Франсуа,—видима річ, що є інша партія й вона бажає не того, чого бажає де Муї.

— Інша партія?

— Так, і дуже сильна, кажу вам, і отож, щоб досягти свого, треба з'єднати ці дві партії: Тюрена та де Муї. Змова посувається, військо вже призначено, дожидають тільки гасла. І от у цьому важкому становищі, що вимагає від мене швидкої постанови, я хитаюся поміж двох рішень. Про обидва ці рішення я й хочу розповісти вам, як другові.

— Скажіть краще, як братові.

— Так, як братові,—відповів Генріх

— Кажіть же, я вас слухаю.

— Спочатку я повинен з'ясувати вам стан моєї душі, дорогий Франсуа. Я не маю жадних бажань, жадної амбітності, жадних здібностей; я лише мирний сільський шляхтич, бідний, чут-

ливий та несміливий; ремество змовника видається мені таке неприємне, що за нього не може винагородити навіть перспектива найпевнішої корони.

— Ах! брате,—мовив Франсуа,—ви несправедливі самі до себе. Дуже сумне становище принца, що його доля обмежила границями на батьківському полі або позбавила через якусь людину славної кар'єри. Я не вірю в те, що ви мені кажете.

— І однак усе, що я вам кажу, таки щира правда,—відповів Генріх,—що коли б я мав справжнього друга, я відмовився б на його користь від тої влади, що мені пропонує її партія, прихильна до моєї особи, але,—додав він зідхаючи,—я не маю такого друга.

— Може й маєте. Ви певне помиляєтесь.

— Ні, чорт його бери!—мовив Генріх.—Окрім вас, я не маю нікого прихильного до мене; замість того, щоб допустити загинути в страшних чварах цей замір, що висунув би якусь людину... негідну... я волю попередити мого брата короля про те, що діється. Я не назову жадної особи, не зазначу ні країни, ні дати, але я запобіжу катастрофі.

— Боже, правий!—скрикнув д'Алансон, не можучи вгамувати свого жаху;—що ви кажете!.. Як, ви, ви, єдина надія партії від дня адміралової смерти, ви, навернений гугенот,—не дуже навернений, як можна думати,—ви здіймете ножа на своїх братів! Генріху, Генріху, чи ви знаєте, що зробивши таке, ви віддасте на другу Бартоломеевську різанину кальвіністів з цілого королівства? Чи ви знаєте, що Катерина тільки й дожидає такого випадку, щоб знищити всіх, хто ще залишився живий?

І герцог, тремтячи, з обличчям, вкритим червоними й синіми плямами, стискав Генріхові руку, благаючи його відмовитися від цього згубливого рішення.

— Як!—сказав Генріх з виразом цілковитої простодушності,—ви думаєте, Франсуа, що з цього може виникнути стільки лиха? Однак, маючи королівське слово, здається мені, я забезпечений від якоїсь нерозсудливості.

— Слово короля Карла ІХ, Генріху!.. Ех! хіба адмірал не мав цього слова? А Телін? А ви самі? О, Генріху, кажу вам: коли ви зробите це, ви загубите їх всіх, не лише їх, а й всіх, хто мав такі чи інші стосунки з ними.

Генріх хвилину міркував.

— Якби я був якийсь значний принц,—мовив він,—я робив би інакше. На вашому місці, наприклад, Франсуа, на місці принца французького, можливого спадкоємця корони...

Франсуа іронічно похитав головою.

— Що ж би ви зробили на моєму місці?—спитав він.

— На вашому місці, брате,—відповів Генріх,—я став би на чолі руху, щоб керувати ним. Мое ім'я й мій вплив відповідали б перед моїм сумлінням за життя бунтівників, і я міг би витягти щось корисне спочатку для мене, а далі може й для короля із справи, що без цього може бути великим лихом для Франції.

Д'Алансон слухав ці слова з радістю, що розправила всі м'язи на його обличчі.

— Ви думаєте,—мовив він,—що це можливо й це врятує нас від усіх тих бід, що ви їх передбачаєте?

— Я так думаю,—відповів Генріх.—Гугеноти вас люблять, ваш скромний вигляд, ваше становище високе й разом таке, що викликає співчуття до себе, нарешті прихильність, що ви завжди виявляли до них, все це підохотить їх служити вам.

— Але,—мовив д'Алансон,—у партії нема єдності. Ті, що хтять вас, чи захтять мене?

— Я приверну їх до вас за допомогою двох аргументів.

— Яких?

— Поперше, довір'ям, що мають до мене їхні проводирі, по-друге страхом, що відчуватимуть вони до вашої високости, знаючи, що вам відомі їхні ймення.

— Хто ж відкриє, мені ці ймення?

— Я, чорт його бери!

— Ви зробите цеє?

— Послухайте, Франсуа, я вже казав вам,—сказав Генріх,—що я тільки вас люблю зі всього двору. Це походить, без сумніву, від того, що вас переслідують так само, як і мене; крім того, моя жінка теж дуже любить вас...

Франсуа почервонів з утіхи.

— Вірте мені, брате,—казав далі Генріх,—візьміть цю справу до рук, королюйте в Наварі; залишіть мені тільки місце при вашому столі та добрий ліс для полювання, і я вважатиму себе за щасливого.

— Королювати в Наварі!—мовив герцоґ,—але в тому разі, якщо герцоґа д'Анжу оберуть на короля польського, чи не так? Я кінчаю вашу думку.

Франсуа подивився на Генріха з якимсь жахом.

— Ну, то слухайте, Франсуа,—провадив Генріх,—від вас ніщо не сховається. Я розмірковую саме, припускаючи теє. Якщо герцоґа д'Анжу оберуть на польського короля, а брат наш Карло, борони боже, сконає, то від По до Парижу лише двісті льє, тоді як від Парижу до Кракова чотириста; ви будете тут, щоб отримати спадщину, саме в той момент, як король польський лише довідається, що трон звільнився. Тоді, якщо ви будете задоволені з мене, Франсуа, ви віддасте мені Наварське королівство, що буде

лише одним із квітів вашої корони; при таких умовах я візьму його. Найгірше, що може статися з вами, це залишитися королем там і зробитися прабатьком королів, живучи із своєю й мою родинами, тоді як тут що ви таке? Бідний переслідуваний принц, третій королівський син, раб двох старших, що через якусь примху може бути засланий до Бастилії!

— Так, так,—мовив Франсуа,—я добре відчуваю це, так добре, що не розумію, як ви можете відмовлятися від цього пляну й пропонувати його мені. Невже тут ніщо не стукає?

І герцог д'Алансон поклав руку на серце своєму братові.

— Є тягарі,—мовив Генріх, усміхаючись,—занадто важкі для деяких рук, і я не важуся підіймати їх, боячись утоми, я загубив бажання посідати.

— Значить, ви таки дійсно відмовляєтесь, Генріху?

— Я сказав це де Муї й повторюю вам.

— Але за таких обставин, дорогий брате,—мовив д'Алансон,—казати мало, треба ствердити свої слова.

Генріх зідхнув, як борець, що почуває, як починають згинатися крижі в його супротивника.

— Я стверджу їх цього вечора,—мовив він,—о дев'ятій годині спис проводирів і плян змови будуть у вас. Я навіть уже передав акт мого зречення де Муї.

Франсуа взяв Генріхову руку й стиснув її палко.

Саме в цей мент у кімнату до герцога д'Алансона увійшла Катерина, як завжди, боз жадного попередження.

— Вкупці!—мовила вона усміхаючись,—справді, двоє добрих братів!

— Звичайне, пані,—відповів Генріх цілком спокійно, тимчасом як герцог д'Алансон зблід від збентеження.

Потім Генріх відступив на скільки кроків, щоб Катерина могла вільно голорити до сина.

Тоді королева-мати витягла із своєї торбочки чудового клейнода.

— Цей аграф прибав із Флоренції,—мовила вона,—я даю його вам, щоб ви почепили його до перев'язу вашої шпади.

Потім вона додала дуже тихо:

— Якщо ви почуєте цього вечора якийсь гамір у кімнаті вашого брата Генріха, не рухайтесь.

Франсуа стиснув руку своєї матері й мовив:

— Дозвольте мені показати йому ваш прекрасний подарунок.

— Зробіть ще краще, подаруйте аграфа йому від вашого й мого ймення, бо я вже замовила другий такий самий для нього.

— Чи ви чуєте, Генріху,—мовив Франсуа,—моя добра мати принесла мені цю дорогоцінність і, подвоюючи її коштовність, дозволяє мені подарувати її вам.

Генріх вихваляв красу аґрафа й палко дякував.

Коли його захоплення трохи втихло, Катерина сказала:

— Я почувуюся, сину, не зовсім добре й хочу лягти до ліжка; ваш брат Карло ще дуже втомлений після того, як падав, і теж положиться. Цього вечора ми не будемо вечеряти вкупі всею родиною, а кожен окремо в себе. Ах! Генріху, я забула похвалити вас за вашу сміливість та спритність: ви врятували свого короля й брата, вас буде нагороджено.

— Я вже нагороджений, пані!—мовив Генріх, вклоняючись.

— Почуттям виконаного обов'язку,—відповіла Катерина,—цього не досить. Вірте, що Карло і я вигадасмо чим нам виплатити вам свій борг.

— Все, що зробите для мене ви й мій добрий брат, буде бажане для мене, пані,—мовив Генріх і вийшов з кімнати, вклонившись.

— Ах! брате Франсуа!—думав він, виходячи,—я певен тепер, що не поїду сам, і що змова, маючи вже тіло, знайшла ще й голову та серце. Але треба стерегтися. Катерина дає мені подарунка. Катерина обіцяє мені нагороду; я хочу порадитися ввечері з Маргарітою.

II

Вдячність короля Карла IX.

Морвель залишався частину дня в королівській збройниці. Але, коли Катерина побачила, що наближається момент повороту з полювання, вона звеліла йому перейти до своєї каплиці разом із шпигами, що приєдналися до нього.

Карла IX, як він повернувся додому, повідомила мамка, що якийсь чоловік був у його збройниці частину дня. Спочатку він страшенно розгнівався за те, що до нього приводили когось стороннього, але, казавши описати того чоловіка та довідавшись від мамки, що то був той самий чоловік, що вона сама приводила з Карлового наказу до нього колись увечері, король догадався, що це Морвель: і нагадавши собі того наказу, що вирвала від нього вранці його мати, він зрозумів усе.

— О!—прошепотів Карло,—того самого дня, як він врятував мені життя; час вибрано дуже погано.

І він зробив скільки кроків, щоб піти до матері, але його втримала одна думка.

— Присягаюся богом,—мовив він,—коли я скажу їй про це, почнеться суперечка без кінця; нехай краще кожний робить із свого боку, що знає.

— Мамцю,—сказав він,—зачини добре всі двері й попереди

королеву Єлізабету ¹⁾ що я почувуюся пагано після того, що вбив, і спатиму цієї ночі сам.

Мамка вчинила його волю, а тому, що час для виконання його наміру ще не настав, Карло сів писати вірші.

Час минав для короля найшвидше, коли він брався до цього писання. Вдарила дев'ята година, а він думав, що це тільки сьома. Він порахував один по одному вдари дзвону й за останнім підвівся.

— В ім'я диявола! — мовив він, — час настав.

І, взявши свого плаща та капелюха, він вийшов потайними дверима, прорізними в панелі, про існування тих дверей не знала навіть сама Катерина.

Карло пішов просто до Генріхових покоїв. Генріх повертався до себе лише для того, щоб змінити убрання, як пішов од герцога д'Алансона, і зараз же знову вийшов.

— Він пішов вечеряти до Марґо, — подумав король, — він сьогодні був дуже ласкавий до неї, так мені принаймні здається.

І король попрямував до Марґаритиних покоїв.

Тимчасом Марґарита привела до себе герцогіню де Невер, Коконну й Ля Моля і частувала їх на вечерю різними солодощами.

Король постукав до дверей, і Жійона пішла відчинити; але, побачивши короля, вона так злякалася, що ледве знайшла в собі силу зробити реверанс й, замість того, щоб попередити свою господиню про прибуття найяснішого гостя, вона дозволила Карлові увійти, не подавши жадного іншого знаку, крім здивованого поклику.

Король перейшов у передпокій і, йдучи на вибухи сміху, наблизився до їдальні.

— Бідний Генрію, — думав він, — веселиться й гадки не має ні про що лихе.

— Це я, — мовив він, одхиляючи завісу й показуючи усміхнене обличчя.

Марґарита скрикнула з переляку: це усміхнене обличчя видалося їй за справжню Медузину голову. Вона сиділа проти дверей і зараз же впізнала Карла.

Обидва чоловіки були обернені до короля спинами.

— Його величність! — скрикнула Марґарита з жахом і підвелася.

У всіх бесідників закрутилися голови, один Коконна не загубив своєї. Він теж підвівся, але через свою звичайну незграбність перекинув, встаючи, стола, і все, що було на йому, кришталі, посуд і свічки.

¹⁾ Карло IX був жонатий з Єлізабетю Австрійською, дочкою Максиміліана.

В кімнаті одразу запанувала цілковита темрява й мертва тиша.
— Тікай,—мовив Коконна до ля Моля,—Сміливіше, сміливіше!
Ля Моль не чекав, щоб йому казали двічі, він кинувся до стіни, шукаючи дороги руками. Він хотів знайти спальню, щоб сховатися в так добре звісному йому кабінеті.

Але, вступивши до спальні, він зіткнувся з якоюсь людиною, що ввійшла туди допіро потайним проходом.

— Що це все визначає!—мовив Карло в темряві голосом, що починав робитися загрозливо-нетерплячий.—Хіба я якийнебудь невчасний гість, що моя поява викликає такий розгардіаш? Генрію! Генрію! де ти? відповідай мені.

— Ми врятовані,—прошепотіла Маргаріта, хапаючи за руку, як вона думала, Ля Моля.—Король гадає, що мій чоловік є поміж нами.

— І я його залишу при цій гадці, пані, не турбуйтеся,—мовив Генріх, відповідаючи Маргаріті також тихо.

— Боже великий!—скрикнула Маргаріта, хутко випускаючи руку короля Наварського.

— Тихо!—мовив Генріх.

— Тисяча дияволів! чого ви там шепочетесь?—скрикнув Карло.—Генріху, відповідайте мені, де ви?

— Я тут, пане,—відповів голос короля Наварського.

— Дияволе,—мовив Коконна, що тримав в кутку герцогіню де-Невер,—справа заплутується.

— У таким разі ми загинули подвійно,—мовила Генрієта.

Коконна, сміливий аж нерозсудливий, зважив, що всеж доведеться засвітити свічки й думаючи, що краще зробити це раніше, він покинув руку пані де-Невер, знайшов серед уламків одного свічника й, наблизившись до жаровні, дмухнув на жар, що, спалахнувши, запалив гніт у свічці.

Кімната освітилася.

Карло IX кинув навкруги запитливим поглядом.

Генріх був коло своєї жінки, герцогіня де-Невер у бутку, а Коконна стояв серед кімнати із свічником у руді, освітлюючи цілу сцену.

— Вибачте нам, брате,—мовила Маргаріта,—ми не сподівалися, що ви прийдете.

— Ваша величність бачили, як дуже налякали нас,—мовила Генрієта.

— Щодо мене,—мовив Генріх, відгадуючи все,—я так налякався, що, підводячись, перекинув стола.

Коконна кинув на короля Наварського такий погляд, ніби хотів сказати:

„В добрий час! От чоловік, що розуміє з півслова.“

— Який жахливий розгардіяш!—промовив Карло.—Твою вечерю перекинено, Генрію. Ходи зі мною, ти докінчиш її в іншому місці; я забираю тебе на цей вечір.

— Як, пане!—мовив Генріх,—ваша величність робить мені честь?!

— Так, моя величність робить тобі честь повести тебе з Лувру. Позич мені його, Марго, я приведу його тобі завтра вранці.

— О, брате!—відповіла Маргаріта,—вам не треба прохати для цього в мене дозволу, ви можете робити, що хочете.

— Пане,—мовив Генріх,—я піду до себе, візьму іншого плаща і повернусь за хвилинку.

— Не треба, Генрію, на тобі досить гарний плащ.

— Але, пане...—намагався Беарнець.

— Я кажу тобі, щоб ти не повертався до себе, тисяча дияволів! Хіба ти не чуєш, що я тобі кажу? Ходімо!

— Так, так, ідіть!—мовила Маргаріта, стискаючи чоловікові руку, бо з одного дивного Карлового погляду вона вгадала, що відбувається щось незвичайне.

— Я готовий, пане,—сказав Генріх.

Але Карло перевів свій погляд на Коконну, що засвічував інші свічки.

— Що це за шляхтич?—запитав він у Генріха, оглядаючи п'ємонтця від голови до ніг.—Може це ненароком пан де Ля Моля?

— Хто йому сказав про Ля Моля?—прошепотіла Маргаріта.

— Ні, пане,—відповів Генріх,—пана де Ля Моля тут нема, і це дуже шкода, бо я мав би честь представити його вам одночасно з паном де Коконною, його другом; це двоє нерозлучних приятелів, і обидва вони на службі у герцога д'Алансона.

— Ах, так! нашого великого стрільця!—мовив Карло.—Добре! І додав, насуплюючи брови:

— Той пан де Ля Моля, здається, гугенот?

— Навернений, пане,—мовив Генріх,—і я відповідаю за нього, як за себе самого.

— Коли ви відповідаєте за когось, Генрію, особливо після того, що ви сьогодні зробили, я не маю права сумніватися в ньому. Але все ж я хотів би бачити його, цього пана де Ля Моля. Ну, та хай це буде згодом.

І, оглянувши востаннє своїми великими очима, Карло поцілував Маргаріту й повів короля Наварського, взявши його попід руку.

Коло Луврських воріт Генріх хотів зупинитися, щоб поговорити з кимсь.

— Ходімо, ходімо! виходь швидше, Генрію,—сказав йому Карло.—Коли я кажу тобі, що Луврське повітря недобре для тебе цього вечора, то, чортяка б тебе взяв! вір мені.

— Отуди к бісу!—бубонів Генріх;—а де Муї, що він буде робити сам один в моїй кімнаті?.. Хоч би повітря, недобре для мене, не було ще гірше для нього.

— Ну,—мовив король, коли вони з Генріхом перейшли звідний міст,—це тобі нічого, Генрію, що д'Алансонові шляхтичі залицяються до твоєї дружини?

— Якто, пане?

— А так, хіба цей пан де Коконна не моргав до Марго?

— Хто вам сказав?

— Е, що там, казали та й годі,—відповів король.

— Це жарти, пане. Пан де Коконна справді моргає, але на пані де Невер.

— А, так?

— Ручуся вашій величності, що так.

Карло почав голосно сміятися.

— Ну, добре,—мовив він,—коли герцог де Гіз прийде ще до мене розводити брехні, я добре витягну йому вуса, розповівши про вчинки невісточки. Проте,—додав він, подумавши,—я не знаю, про кого саме казав він мені, чи про пана де Коконну, чи про пана де Ля Моля.

— Ні той, ні той, пане,—мовив Генріх,—я вам ручуся за почуття моєї дружини.

— Гарзд, Генрію, гарзд,—відповів король,—ти подобаєшся мені такий, як ти є, і до того ти такий славний молодик, що я певно зовсім не зможу обходитися без тебе.

Сказавши тее, король почав якось особливо свистати і, почувши той свист, чотири шляхтичі, що дожидали в кінці вулиці Бове, наблизилися, і всі вони разом попрямували до центру міста.

Продзвонило десятю годину.

— Ну, що ж!—мовила Маргаріта, коли король і Генріх вийшли,—сідаймо знову до столу?

— Ні, далебі!—мовила герцогіня,—я занадто налякалася. Хай живе маленький будинок на вулиці Кльош-Персе! Туди не можна дістатися без облоги, і наші молодці мають там право погратися шпадами. Але чого ви шукаєте під меблями й по шафах, пане де Коконно?

— Я шукаю мого друга Ля Моля,—відповів п'ємонтець.

— Пошукайте коло моєї кімнати, пане,—мовила Маргаріта,—там є один кабінет...

— Добре,—відповів Коконна,—я зараз.

І він пішов до Маргарітиної кімнати.

— Ну, що?—запитав його голос із темряви.

— Е, бий тебе свята п'ятінка! ми вже маємо закуску.

— А король Наварський?

— Він нічого не бачив; це чудовий чоловік, і я бажаю тако-
го своїй жінці. Однак, я боюся, що вона матиме його лише після дру-
гого одруження.

— А король Карло?

— А, король, це щось іншого; він забрав з собою чоловіка.

— Справді?

— Я ж тобі кажу. Крім того він зробив мені честь, поди-
вився на мене збоку, коли довідався, що я служу в д'Алансона,
і потім скоса, дізнавшись, що я твій друг.

— Ти думаєш, що йому казали про мене?

— Я боюсь, навпаки, що йому не казали про тебе нічого
доброго. Але не в тім річ: мені здається, що дами хтять вибра-
тися на прощу на вулицю Руа-де-Сісіль, і що нам доведеться від-
провадити прочанок.

— Але неможливо... ти ж знаєш це добре?

— Чому неможливо?

— Ми ж сьогодні чергуємо у його королівської високоності.

— Бий тебе свята п'ятінка, бігме, що це правда! Я завжди
забуваю, що ми тепер служимо, і що ми мали честь із шляхти-
чів обернутися на льокаїв.

І двоє друзів пішли повідомити королеву й герцогіню про те,
що їм неодмінно треба бути, принаймні, хоч при ляганні спати
пана герцога.

— Гарзд,—мовила пані де Невер,—що до нас, то ми рушаємо.

— Можна дізнатися, куди?—спитав Коконна.

— О, ви занадто цікаві,—мовила герцогіня. *Quoere et inve-*
niēs.

Молоді люди вклонилися й поспішили до герцога д'Алан-
сона.

Герцог, здавалося, чекав на них у своєму кабінеті.

— Еге,—мовив він,—ви спізналися, панове.

— Тепер ледве десята година, ваша високоште,—сказав Ко-
конна.

Герцог витяг свого годинника.

— Правда,—мовив він,—однак у Луврі всі сплять.

— Так, ваша високоште, але ми тут, до ваших послуг. Чи
треба впустити до кімнати вашої високошти двораків на ваше
лягання?

— Навпаки, ідіть до малої залі й відпустіть усіх.

Молоді люди виконали даний їм наказ, що не здивував ні-
кого через добре всім відому герцогову натуру, й повернулися до
герцога.

— Пане,—мовив Коконна,—ваша високість ляжуть до ліжка,
чи будуть ще працювати?

— Ні, панове, ви маєте відпустку до завтра.

— Ходімо, ходімо,—мовив Коконна тихенько на вухо Ля Молеві,—цього вечора, здається, двір не буде почувати в себе. Ніч буде диявольськи ласа. Візьмім свою частку від неї.

Молодики в одну мить зійшли по сходах до себе, схопили свої плащі й шпади, вибігли з Лувру й дігнали дам на розі вулиці Кок-Сент-Оноре.

У цей самий час герцог д'Алансон, придивляючись і прислухаючись до всього, дожидавав, зачинений в своїй кімнаті, подій, що були йому обіцяні.

III

Чоловік стріляє, а бог влучає.

Як казав герцог своїм черговим, у Луврі панувала глибока тиша.

Марґарита й пані де Невер подалися на вулицю Тізон. Коконна й Ля Моль кинулись їх наздоганяти. Король і Генріх блукали містом. Герцог д'Алансон сидів у себе в турботному дожданні подій, що про них віщувала йому королева-мати. Щодо Катерини, то вона лягла до ліжка, і пані де Сов, сидячи у неї в головах, читала їй італійські казки, що дуже смішили добру королеву.

Вже віддавна не була Катерина в такому гарному настрої. Добре повечерявши із своїми дворачками, порадившись з лікарем, провіривши щоденні рахунки видатків свого двору, вона замовила молитву за успіх якоїсь справи, важливої, як вона казала, для щастя її дітей. Катерина мала, як зрештою всі флорентійки, звичку за певних обставин замовляти молитви й меси, що за мету знала лише вона та бог.

До всього вона знову побачилася з Рене й вибрала серед його запашних мішечків і багатого добору пахощів дещо новеньке.

— Довідайтеся,—мовила Катерина,—чи вдома моя дочка, королева Наварська, і, якщо вона в себе, попросіть її прийти посидіти зі мною.

Джура, що одержав цей наказ, вийшов і хутко повернувся в супроводі Жійони.

— Ото,—мовила королева-мати, я кликала пані, а не її служницю.

— Пані,—відповіла Жійона,—я вважала за свій обов'язок сама повідомити вашу величність, що королева Наварська вийшла зі своєю подругою, герцогінею де Невер.

— Вийшла в таку пору!—проказала Катерина, насуплюючи брови;—куди ж вона пішла?

— На сеанс альхемиї,—відповіла Жійона,—що має відбутися в палаці Гізів, в павільйоні пані де Невер.

— А коли вона повернеться?—спитала королева-мати.

— Сеанс протягнеться частину ночі,—відповіла Жійона,—можливо, що її величність залишаться у своєї подруги до ранку.

— Щаслива ця королева Наварська,—промовила Катерина,—вона королева й має друзів; вона носить корону, їй кажуть ваша величносте, і в неї нема підданців; вона дуже щаслива.

Ці примхливі слова примусили кожного із слухачів усміхнутися в душі.

— Зрештою,—додала Катерина,—тому, що вона вийшла... Ви ж кажете, що вийшла?

— За півгодини перед цим, пані.

— Тим краще. Ідіть.

Жійона вклонилась і вийшла.

— Читайте далі, Шарлото,—мовила королева.

Пані де Сов почала читати знову.

Хвилин за десять Катерина перепинила читання.

— Ах! До речі,—мовила вона,—нехай вишлють сторожу з галереї.

Це був знак, що на нього чекав Морвель.

Наказ королеви-матері було виконано, і пані де Сов знов читала свою казку.

Вона читала чверть години без перерви, коли це якийсь крик довгий, протяжний, страшний долетів до королевиної кімнати й примусив волосся заворушитися на головах у присутніх.

Зараз після нього пролунав постріл з пістоля.

— Що це,—мовила Катерина,—чому ви не читаєте, Шарлото?

— Пані,—відповіла, бліднучи, молода жінка,—хіба ви нічого не чули?

— А що таке?—спитала Катерина.

— Крик.

— І пістольний постріл,—додав гвардійський капітан.

— Крик, пістольний постріл? проказала Катерина,—я нічого не чула... Крім того, хіба це щось незвичайне в Луврі, крик та пістольний постріл. Читайте, читайте, Шарлото!

— Але послухайте, пані,—мовила Шарлота, а де Нансей стояв, поклавши руку на держак своєї шпади, не наслідуючись вийти без королевиного дозволу,—послухайте, чути кроки, провальони.

— Чи треба, щоб я довідався, що там робиться?—спитав капітан.

— Зовсім ні, пане, лишайтесь тут,—мовила Катерина, спираючись на руку ніби для того, щоб надати більше сили своєму

наказові.—Хто буде захищати мене на випадок якогось сполоху? Це певно б'ються п'яні швайцарці.

Всіх присутніх обхопив жах, а королевін спокій так дивно не гармоніював з цим, що пані де Сов, хоч яка була боязка, зупинила на Катерині запитливий погляд.

— Алеж, пані!—скрикнула вона,—можна подумати, що там убивають когось!

— Кого ж, на вашу думку?

— Короля Наварського, пані: гамір лунає з боку його покоїв.

— Дурна!—промовила королева, і вуста їй, не вважаючи на її вміння володіти собою, почали дивно ворухитися, шепочучи молитву,—дурна, скрізь бачить свого короля Наварського.

— Боже мій, боже мій!—скрикнула пані де Сов, падаючи знову до свого фотелю.

— Годі, годі,—мовила Катерина.—Капітане,—вдалася вона до де Нансея, сподіваюся, що завтра ви суворо покараєте за цей бешкет у палаці всіх причетних до нього. Читайте далі, Шарлото.

І Катерина злягла знову на подушку з байдужістю, що більше нагадувала знемогу, бо присутні помітили на її обличчі великі краплі поту.

Пані де Сов скорилася наказові, але тільки очі її й голос виконували його. Її думка блукала в іншому місці, їй уявлялася страшна небезпека, що зависла над любою головою. Нарешті, після кількох хвилин боротьби поміж душевним хвилюванням та почуттям етикету, голос її зробився нерозбірний, книга випала їй з рук: вона впала непритомна.

Зненацька гамір залунав ще страшніший: якісь важкі й хапливі кроки стрепенули коридор, шибки в вікнах забрязчали від двох пострілів, і Катерина, здивована цею довгою надміру боротьбою, підвелася з ліжка проста, бліда, з широко розплющеними очима; і в ту мить, як капітан хотів вибігти з кімнати, вона зупинила його, кажучи:

— Нехай усі залишаються тут, я піду сама подивитися, що там робиться.

От що там робилося, або, певніше, вже зробилося.

Вранці де Муї одержав через д'Ортона Генріхового ключа. В цьому ключі він помітив згорнений папірець і витяг його шпилькою.

Це був пароль для входу до Лувру найближчої ночі.

Крім того, Ортон переказав йому записки від Генріха прийти до нього в Лувр о десятій годині.

О пів на десяту де Муї надяг панциря, випробуваного вже скільки разів, застібнув зверху шовкового каптанця, причепив шпанду, встромив за пояса пістолі й прикрив усе це славним вишневим плащем Ля Молевим.

Ми бачили, як, не заходячи до себе, Генріх зважив зайти до Маргаріти, та як він прийшов туди потайними сходами саме в пору, щоб зіткнутися з Ля Моєм в Маргарітиній спальні та щоб замінити його перед королем в ідальні. Це сталося саме в той час, як, завдяки паролеві, надісланому від Генріха, а особливо славетному вишневому плащеві, де Муї пройшов крізь Луврські ворота.

Він пройшов просто до короля Наварського, наслідуючи, як умів найкраще, Ля Моєвій ході. В передпокою він застав Ортона, що чекав на нього.

— Пане де Муї,—мовив йому верховинець,—король вийшов, але він наказав мені запровадити вас до його покою й попросити почекати. Якщо він спізниться, то прохав вас лягати на його ліжку.

Де Муї ввійшов, не питаючи ні про що більше, бо все, що сказав йому тепер Ортон, було лише повторення того, що він уже казав йому вранці.

Щоб використати свій вільний час, де Муї взяв перо й чорнило і, ставши біля прекрасної мапи Франції, почав рахувати й зазначати станції між Парижем та По.

Але цієї роботи вистачило всього на чверть години. Скінчивши її, де Муї не знав, що йому робити.

Він двічі або тричі пройшовся по кімнаті, потер собі очі, позіхнув, сів, підвівся й знову сів. Нарешті, скориставшись з Генріхового дозволу та з панібратських звичаїв, що існували поміж принцями та їхніми шляхтичами, він поклав на нічний стіл свої пістолі, поставив біля них лампу, простягся на широкому ліжку з темним наметцем, що прикрашав цілий куток у кімнаті, поклав голу шпаду поруч себе й певний, що його не заскочать несподівано, бо в попередній кімнаті сидить слуга, він заснув важким сном і його хропіння хутко залунало під наметцем. Де Муї хропів, як справжній вояка, й міг у цьому змагатися з самим королем Наварським.

Саме тоді шестеро людей, кожний із шпадою в руці й кинджалом за поясом, тихенько йшли коридором, що маленькими дверима еднався з Катерининими покоюми, а великими дверима—з Генріховими.

Один ішов попереду. Окрім голої шпади й кинджала, гострого, як мислівський ніж, він мав ще пістолі, причеплені до пояса срібними аграфами. То був Морвель.

Підійшовши до Генріхових дверей, він зупинився.

— Ви певні, що в коридорі нема вартових?—спитав він того, що, здавалося, командував цим невеликим гуртом людей.

— Нікого нема на варті,—відповів ляйтнант.

— Гарзд,—мовив Морвель,—тепер треба тільки довідатися, чи тут той, кого ми шукаємо.

— Але,—сказав ляйтнант, зупиняючи Морвеля, що поклав руку на стукало коло дверей,—але ж, капітане, це покої Наварського короля.

— Звичайно,—мовив Морвель,—хто ж каже, що ні?

Всі зглянулися здивовані, а ляйтнант, відступив назад.

— Як!—мовив він,—арештовувати когось у такий час в покоях короля Наварського?

— А що ви скажете, як довідаєтеся, що той, кого ви прийшли заарештовувати, є сам король Наварський?

— Я скажу вам, капітане, що це річ важлива, і без наказу, підписаного рукою Карла ІХ...

— Читайте,—мовив Морвель.

І, витягнувши з кешені наказа, що йому дала Катерина, він простяг його ляйтнантові.

— Так,—відповів той, прочитавши,—більше я не маю чого вам казати.

— І ви готові?

— Так.

— А ви?—вдався Морвель до інших п'яток.

Усі вклонилися з пошаною.

— Слухайте, панове,—мовив Морвель,—ось мій плян: двоє вас залишиться коло цих дверей, двоє—коло дверей до спальні, а двоє увійдуть разом зі мною до спальні.

— А далі?—спитав ляйтнант.

— Слухайте добре: ми маємо наказ не дати заарештованому закликати на допомогу, кричати й опинатися; всяке порушення цього наказу має бути покарано смертю.

— Ходімо, ходімо, він має уповноваження,—мовив ляйтнант до призначеного йти з ним за Морвелем до короля.

— Звичайно,—мовив Морвель.

— Бідолаха король Наварський,—мовив один з людей,—видко так уже призначено на небесах, щоб йому не вимкнутися.

— І тут на землі теж,—сказав Морвель, беручи з ляйтнантової руки Катеринин наказ і ховаючи його на грудях.

Після того він устроїв у замок ключа, одержаного від Катерини, і, залишивши двох людей коло перших дверей, вступив з чотирма іншими до передпокою.

— А,—мовив він, почувши голосне дихання сонного,—здається, ми знайдемо тут того, кого шукаємо.

Тим часом Ортон, думаючи, що повернувся його пан, пішов йому на зустріч і опинився перед п'ятьома озброєними людьми, що були в першій кімнаті.

— Хто ви такі?—спитав Ортон,—чого вам треба?

— Ім'ям короля,—відповів Морвель,—де твій пан?

— Мій пан?

— Так, король Наварський.

— Короля Наварського нема вдома,—мовив Ортон, захищаючи двері,—отож вам невільно входити.

— Викрутка, брехня,—сказав Морвель.—Ну, назад!

Беарнці уперті: Ортон загарчав, як гірський пес, зовсім не лякаючись.

— Ви не ввійдете,—мовив він,—короля нема.

І він вчепився за одвірок.

Морвель зробив знака: четверо людей схопили упертого, відриваючи його від одвірка; він хотів крикнути, та Морвель затулив йому рота рукою.

Ортон люто вкусив душогуба; той шарпнув з глухим криком свою руку й ударив слугу по голові держалном од своєї шпади. Ортон похитнувся й упав, волаючи:

— Рятуйте! рятуйте! рятуйте!

Голос йому завмер, він знепритомнів.

Убийники переступили через його тіло, й двоє залишилося коло цих других дверей, а інші ввійшли за Морвелем до спальні.

При світлі лампи, що світилася на нічному столику, вони побачили ліжку. Завіси було спущено.

— О!—мовив лейтнант,—він уже, здається, не хропе.

— Вперед! ну!—сказав Морвель.

На його голос з-під завіс залунав хрипкий крик, більше подібний до лев'ячого рикання, ніж до людського голосу, завіси хутко відслонилися, й стало видно чоловіка, одягненого в панцир, з головою, вкритою шоломом до самих очей. Він сидів на ліжку з двома пістолями в руках і шпадою на колінах.

Ледве Морвель побачив цю постать і пізнав де Муї, як почув, що волосся йому на голові здіймається догори; він страшенно зблід, рот йому сповнився піною; він відступив назад, ніби перед ним була мара.

Зненацька озброєна постать підвелася й ступила крок наперед так само, як Морвель ступив назад, так, що здавалося, ніби той, кому загрожували, переслідував, а той, що загрожував, збирався тікати.

— А! звірюко,—мовив де Муї глухим голосом,—ти прийшов, щоб убити мене, як ти вбив мого батька!

Тільки ті двоє, що прийшли з Морвелем до королівської кімнати, почули ці страшні слова; в той же час де Муї націлив пістоля Морвелеві в лоб: Морвель впав навколішки. Саме тоді, як де Муї поклав пальця на рухню, пролунав постріл, і один з лю-

дей що стояв за Морвелем і тепер відкрився, впав улучений в серце. У ту ж мить Морвель відповів пострілом, але куля розпла- скалася на панцирі в де Муї.

Тоді, виміряючи поглядом віддалення, де Муї, розігнавшись, розрубав своєю широкою шпадою черепа другому саадатові й на- правив шпаду проти Морвеля.

Боротьба була страшна, але недовга. За четвертим нападом Морвель почув в горлянці холод криці: він скрикнув, упав на спину й падаючи перекинув лямпу, що згасла.

Зараз же, скориставшись з темряви, де Муї, мужній та сприт- ний, як Гомеровський герой, кинувся, схиливши голову, до перед- покою, звалив одного з вартових, відштовнув другого, пробіг, як блискавка, поміж двох, що вартували коло дверей до коридору, вистрелив двічі з пістоля, при тому кулі влучили в коридорні стіни, і був урятований, бо в нього ще залишався набитий піс- толь і шпада, що зміла робити такі страшні удари.

Одну хвилину де Муї вагався, не знаючи, чи слід йому тіка- ти до д'Алансона, що його двері, здалося йому, були трохи від- хилені, чи краще спробувати просто вийти з Лувру. Він зважив- ся на останнє, побіг спочатку не дуже швидко, потім відразу переско- чив десять сходинок, добіг до воріт, сказав пароль і вибіг, крикнувши:

— Біжіть нагору, там убивають ім'ям короля!

І скориставшись зі здивування, що ці слова, разом з пістоль- ними пострілами, вибликали серед сторожі, він пустився бігти й зник без жадної дряпнини в ульці Коб.

Саме в цей момент Катерина зупинила капітана де Нансея, кажучи:

— Залишайтеся, я сама піду подивитися, що там робиться.

— Але, пані,—відповів капітан, небезпека, що може спіткати вашу величність, наказує мені йти за вами.

— Залишіться, пане,—мовила Катерина тоном ще владнішим, ніж раніш,—залишіться. Королі мають охорону, могутнішу за людську шпаду.

І капітан залишився.

Тоді Катерина взяла лямпу, всунула ноги в оксамитні пантоф- лі, вийшла з кімнати,—перейшла коридор, ще сповнений димом від пострілів, і наблизилася, байдужа та холодна, як тінь, до по- коїв Наварського короля.

Тут було тихо.

Катерина підійшла до дверей, переступила поріг і побачила в передпокою непритомного Ортона.

— А!—мовила вона,—ось тут, як завжди, льокай, а далі ми знайдемо, напевне, й пана.

І вона пройшла в другі двері.

Там її нога спіткнулася на труп; вона спустила свою лампу; це був один із солдатів з розрубаною головою; він був мертвий.

Три кроки далі лежав вражений кулею лейтенант і хрипів, конаючи.

Нарешті, перед ліжком лежав чоловік, блідий як смерть; кров йому текла з подвійної рани, що перерізала йому шию, він простяг свої скрючені руки, намагаючись підвестися.

То був Морвель.

Мороз перебіг Катерининими жилами: вона бачила порожнє ліжко, вона озиралася скрізь по кімнаті, даремно шукаючи поміж цими трьома людьми, що лежали в своїй крові, сподіваного трупа.

Морвель пізнав Катерину; його очі страшно поширилися, й він простяг до неї руку з безнадійним рухом.

— Ну,—мовила вона півголосом,—де він? Куди він подівся? Безщаснику! Невже ви дозволили йому вимкнутися?

Морвель намагався щось вимовити, але тільки нерозбірне свистіння вийшло йому з рани, губи в нього почервоніли від піни, й він похитав головою на знак знесилення та болю.

— Та кажи бо!—скрикнула Катерина,—кажи! Хоч одне слово промов!

Морвель показав на свою рану й знову видав нерозбірний звук, але зусилля його скінчилося лише хрипінням, і він знепритомнів.

Катерина оглянулася навкруги: її оточали лише трупи та вмирощі; кров хвилею котилася по кімнаті, й смертельна тиша панувала над цією сценою.

Ще раз звернулася вона до Морвеля, але не розбуркала його: тепер він був не тільки німий, а й нерухомий; якийсь папір витикався з його каптана: це був наказ про арешт, що підписав король. Катерина схопила наказа й сховала в себе на грудях.

У цей момент вона почула позад себе легке шарудіння по підлозі; вона оглянулася й побачила герцога д'Алансона, що стояв на дверях до кімнати. Його привабив сюди гамір, і він прийшов наперекір собі самому, а тепер стояв остовпілий з подиву перед тим видовищем, що побачив.

— Ви тут?—мовила Катерина.

— Так, пані. Боже мій! що тут робиться?—спитав герцог.

— Ідіть до себе, Франсуа, ви хутко дізнаєтесь про якусь новину.

Однак д'Алансон уже знав про пригоду більше, ніж думала Катерина. Він почав прислухатись, як тільки почув якісь кроки в коридорі. Побачивши, що якісь люди входять до короля Наварського, та поєднавши з цим фактом Катеринині слова, він відгадав дальші події.

Хутко його увагу привернули постріли й кроки втікача, й він побачив крізь освітлений отвір у дверях, як сходами тікав хтось у червоному плащі, занадто йому знайомому, щоб він міг не впізнати його.

— Де Муї!—скрикнув він,—у мого Наварського зятя! Але ні, це неможливо! Може це де Ля Моль?

Тоді він занепокоївся. Він згадав, що саме Маргарита рекомендувала йому молодика, й, бажаючи упевнитись, чи не він це пробіг, герцог швидко пішов до кімнати молодих людей. Кімната була порожня, але в одному бутку її висів славетній вишневий плащ. Не було сумніву: то був не Ля Моль, а де Муї

Блідий і тремтячий від страху, що гугенот може, зрадивши, відкрити таємну змову, він поспішився тоді до Луврських воріт. Там він довідався, що вишневий плащ зник здоровий та цілий з криком, що в Луврі вбивають ім'ям короля.

— Він помилився,—прошепотів д'Алансон,—це ім'ям королеви матері.

І, повернувшись туди, де відбулася боротьба, він застав Катерину, що блукала поміж мертвими, як гієна.

З наказу своєї матері він пішов до себе, вдаючи спокійного та слухняного, хоча розум його хвилювали безладні думки.

Катерина засмучена з того, що її заміри знову не вдалися, покликала капітана своєї сторожі й звеліла забрати трупи, а Морвеля, що був лише поранений, віднести до нього, й наказала не будити короля.

— О!—бубоніла вона, повертаючись до своїх покоїв зі спущеною на груди головою,—він урятувався ще й на цей раз. Десниця божа простягнена над цією людиною. Він буде королем! Він буде королем!

Відчиняючи двері до своєї кімнати, вона потерла рукою лоба й зробила свою звичайну усмішку.

— Що там сталося, пані?—спитали всі присутні за винятком пані де Сов, що не могла нічого питати від жаху.

— Нічого,—відповіла Катерина,—гамір, от і все.

— О!—скрикнула раптом пані де Сов, показуючи пальцем на місце, де пройшла Катерина,—ваша величність кажуть, що нічого не сталося, а кожний ваш крок залишає слід на килимі.

IV

Ніч королів.

У той час Карло, в супроводі чотирьох шляхтичів, ішов поруч з Генріхом, спираючись на його руку-з двома носіями смолоскипів попереду.

— Коли я виходжу з Лувру,—казав бідний король,—я відчуваю таку втіху, як вступаючи до прекрасного лісу: я дихаю, я живу, я почувуюся вільним.

Генріх усміхнувся.

— У такому разі вашій величності було добре в Беарнських горах,—мовив він.

— Так, і я розумію, що ти хтів би повернутися туди: але якщо бажання твоє буде вже занадто сильне, Генрію,—додав Карло, сміючись,—то я раджу тобі бути обережним, бо моя мати Катерина так дуже любить тебе, що зовсім не може обходитися без тебе.

— Що робитимуть ваша величність цього вечора?—спитав Генріх, відхиляючи цю небезпечну розмову.

— Я хочу тебе, Генрію, познайомити де з ким, і ти скажеш мені свою думку.

— Я до послуг вашої величності.

— Праворуч, праворуч, ми йдемо на вулицю Бар.

Королі, вкупі зі своєю вартою, перейшли вулицю Савонрі, коли побачили проти палацу Конде двох загорнених у великі плащі людей, що вийшли з потайних дверей, зачинивши їх потиху.

— О!—мовив король до Генріха, що, як завжди, дивився, нічого не кажучи,—на це слід звернути увагу.

— Чому ви так кажете, пане?—спитав король Наварський.

— Це не до тебе, Генрію. Ти певен у своїй дружині,—додав Карло, усміхаючись,—але твій кузен де Конде не певен у своїй, а коли й певен, то він помиляється, чортяка б мене взяв!

— Але хто ж вам сказав, пане, що до пані де Конде приходили ці панове?

— Передчуття. Нерухомість цих двох людей, що як тільки побачили нас, то стали в дверях і не йдуть з місця, потім особливий крій плаща на тому меншому... Далебі, це було б дивно.

— Що?

— Нічого; мені щось спало на думку, от і все. Ходімо до них.

І він пішов просто до тих двох людей, а вони, побачивши теє рушилися з місця й пішли геть.

— Гей, панове!—гукнув король,—стривайте.

— Чи це говорять до нас?—спитав один голос.

Почувши його, Карло й його товариш затрептіли.

— Ну, що, Генрію,—мовив Карло,—пізнаєш ти цей голос?

— Пане,—відповів Генріх,—коли б ваш брат герцог д'Анжу не був у Ля Рошелі, я б заприсягся, що це він говорить.

— Отож знай,—мовив Карло,—його нема в Ля Рошелі.

— Але хто ж це з ним?

— Хіба не пізнаєш його товариша?

— Ні, пане.

— Однак, у нього такий зріст, що не можна помилитися. Постривай, зараз ти впізнаєш його... Гей! го! кажу вам,—знов гукнув король,—чи ви не чуєте! оце, бігме!

— Хіба ви патруль, щоб зупиняти нас?—спитав вищий із двох людей, виймаючи руки зі згорток свого плаща.

— Думайте, що ми патруль,—мовив король,—і зупиніться, коли вам наказують.

Потім, нахилиючись до Генріхового вуха, він прошепотів:

— Ти зараз побачиш, як вулкан вибухне полум'ям.

— Вас восьмеро,—мовив високий, показуючи не тільки свої руки, а й обличчя,—але коли б вас була й сотня, йдіть собі геть.

— Ах! герцог де Гіз!—мовив Генріх.

— А! наш льотарінгський кузен,—сказав король,—нарешті ви нас пізнали! Це щастя!

— Король!—скрикнув герцог.

Щодо його товариша, то при цих словах він щільніше загорнувся в плащ і залишився нерухомий, на хвилину лише знявши капелюха на знак пошани.

— Пане,—мовив герцог де Гіз,—я відвідував свою братову, пані де Конде.

— Так... і ви приводили з собою одного з ваших шляхтичів, кого ж саме?

— Пане,—відповів герцог,—ваша величність його не знають.

— У такому разі ми можемо познайомитися,—мовив король.

І попрямувавши просто до другої постаті, він зробив знак одному з льокаїв наблизити свою похідню.

— Вибачайте, брате!—мовив герцог д'Анжу, розгортаючи плаща й вклоняючись з погано прихованою досадою.

— Ах, Генріху, це ви! Але ні, це неможливо, я помиляюся... Мій брат д'Анжу не пішов би ні до кого на одвідини, не побачившись перш за все зі мною. Він повинен знати, що для королівських принців, коли вони приїждять до столиці, лише одні ворота до Парижу: це Луврські ворота.

— Вибачайте, пане,—знов сказав герцог д'Анжу,—я прошу вашу величність пробачити мою нерозсудливість.

— Ну, так, звичайно,—відповів король насмішкуватим тоном,—а що ви робили, брате, в палаці Конде?

— Але ж ваша величність самі казали що,—мовив король Наварський зі своїм звичайним лукавим виглядом.

І, схиляючись королеві до вуха, він скінчив свої слова вибухом сміху.

— Що це таке?—спитав герцог де Гіз згорда, бо, як всі при дворі, він мав звичку грубо поводитися з бідним королем Наварським...—Чому мені не одвідати своєї братової. Хіба герцог д'Алансон не ходить до своєї.

Генріх злегка почервонів.

— Якої братової?—спитав Карло.—У нього тільки одна братова: королева Єлізабета.

— Вибачайте, пане, я мав сказати, до своєї сестри, пані Маргаріти. Ми бачили півгодини тому, як її тут несли в ношах, а двоє джиґунів бігли по обидва боки, супроводячи її.

— Справді?—мовив Карло.—Що ти на це скажеш, Генріху?

— Скажу, що королева Наварська вільна йти, куди вона захоче, але не думаю, щоб вона вийшла тепер із Лувру.

— А я в цьому певен,—мовив герцог де Гіз.

— І я також,—казав герцог д'Анжу,—а доказ тому, що ноші зупинилися на вулиці Кльош-Персе.

— То, значить, ваша братова, не та,—мовив Генріх, показуючи на палац Конде,—але он та,—і він простяг свого пальця в напрямі до палацу Гізів,—була з нею, бо ми залишили їх вкупі, а вони, як ви знаєте, ніколи не розлучаються.

— Я не розумію, що хочуть сказати ваша величність,—відповів герцог де Гіз.

— Навлаки,—мовив Карло,—це зовсім зрозуміло, і ось чому з кожного боку ношів біг джиґун.

— Ну, гаразд,—мовив герцог,—коли неслава торкається королеви й моїх братових, то вдамося до королівського правосуддя.

— Е, далєбі,—мовив Генріх,—залишіть пані де Конде та де Невр. Король не турбується про свою сестру... а я вірю своїй жінці.

— Ні, ні,—заперечив король,—я хочу мати чисте сумління; але ми залагодимо справу сами. Ноші зупинилися на вулиці Кльош Персе, так ви сказали, кузене?

— Так, пане.

— Чи ви пізнаєте тєє місце?

— Пізнаю, пане.

— Ну, добре, ходімо туди, і коли треба буде підпалити будинок, щоб довідатися, хто є всередині, ми його підпалимо.

З цим наміром, не дуже втішним для тих, кого він торкався, четверо чільних панів християнського світу попрямували вулицею Сент-Антуан.

Хутко четверо принців прибули на вулицю Кльош-Персе. Карло хотів закінчити справу без сторонніх свідків і тому відпустив свій почот, наказавши, щоб о шостій годині вранці вони дожидали його з двома кіньми коло Бастілії.

На вулиці Кльош-Персе було лише три будинки, розвідки не були важкі, бо в двох будинках їм відчинили, не відмовляючись.

Щодо третього, то тут справа пішла інакше, тут за сторожа був німець, притому дуже немовний і непідкупний. Здавалося, Парижеві призначено було цієї ночі виявити найпам'ятніші приклади вірних слуг.

Де Гіз загрожував сторожеві чистим саксонським діалектом, Генріх д'Анжу пропонував повного золота гаманця, Карло казав,

що він начальник варти,—бравий німець не звертав уваги ні на гроші, ні на загрози, ні на що інше.

Бачачи, що вони напосідаються й робляться дуже набридливі, німець просунув поміж залізних штаб кінець свого мушкета, що викликало сміх у трьох із чотирьох одвідувачів.

Мушкет не міг повертатися між штабами скісно й тому загрожував лише сліпому, що став би просто проти нього. Генріх Наварський не сміявся й стояв осторонь, ніби все це зовсім його не цікавило.

Бачачи, що сторожа неможна ні налякати, ні підкупити, ні вмовити, герцоґ де Гіз удав, що йде із своїми товаришами геть; але відступ цей був недовгий. На розі вулиці Сент-Антуан герцоґ знайшов те, чого шукав: це був один з тих каменів, що три тисячі років перед тим їх зрушували Аякс, Телемон та Діомед; герцоґ навантажив його собі на плечі й пішов, подаючи товаришам знаки йти за ним. Саме в той час сторож, побачивши, що ті, кого він вважав за злодіїв, пішли, зачинив двері, але не мав ще часу засунути засув. Герцоґ де Гіз скористувався з моменту: як справжня жива катапульта, він кинув каменя на двері. Замок відлетів, і разом з ним частина стіни, куди він входив. Двері відчинилися, перекинувши німця, що, падаючи, страшним криком попередив залогу. Коли б не це, то її могли заскочити несподівано.

У цей час Ля Моль з Марґарітою перекладали Теокритові ідилії, а Коконна на тій підставі, що він також грек, пив разом з Генрієтою міцне Сіракузьке вино.

Обидві ці розмови, учену й бакхічну, жорстоко перебили.

Ля Моль і Коконна негайно загасили свічки, відчинили вікна, кинулися на балкон, помітили серед темряви* чотирьох людей, почали кидати їм на голови все, що попадалося під руки, і зняли страшений гамір, стукаючи шпадами об стіни. Карло, більше за всіх обложників розлючений, дістав срібного жбана в плече, герцоґ д'Анжу миску, повну компоту з помаранчів та цитринів, а герцоґ де Гіз великий шматок дичини.

Генріх нічого не дістав. Він тихенько допитував сторожа, що його герцоґ де Гіз прив'язав до дверей, та що на всі запитання відповідав своє вічне:

— *Jch verstehe nicht.*

Жінки підбадьорювали обложенців і передавали їм різні речі, що сипалися як град.

— Присягаюся дияволом!—скрикнув Карло, діставши по голові стільчикам, що насунув йому капелюха аж на носа,—якщо мені зараз не відчинять, я звелю всіх повішати.

— Це мій брат,—сказала тихенько Марґаріта до Ля Моля.

— Король!—мовив той тихо до Генрієти.

— Король! король!—сказала Генрієта Коконні, що тяг до вікна скриню, бажаючи прикінчити герцога де Гіза, що з ним він саме справувався, сам не знаючи з ким.—Кажу ж вам, що то король!

Коконна винустив скриню й подивився здивовано.

— Король?—спитав він.

— Так, король.

— У такому разі, відступаймо.

— А, Маргаріта й Ля Моль уже зникли! Ходіть!

— Куди?

— Ходіть, кажу вам.

І, схопивши за руку, Генрієта потягла Коконну до потайних дверей, що провадили до сусіднього будинку; всі четверо, вийшовши, зачинили за собою двері й втекли проходом, що виводив на вулицю Тізон.

— О,—мовив Карло,—я думаю, що залога здається.

Почекали скільки хвилин, але жадних звуків не доходило до обложників.

— Готують якісь хитрощі,—мовив герцог де Гіз.

— Або, скоріше, пізнали голос мого брата й втекли,—сказав герцог д'Анжу.

— Тоді їм довелось б пройти тут,—мовив Карло.

— Так,—відповів герцог д'Анжу,—якщо будинок не має двох виходів.

— Кузене,—мовив король,—візьміть знову вашого каменя й зробіть з другими дверима те, що ви зробили з першими.

Але герцог вважав, що нема чого вдаватися до таких засобів, бо помітив, що другі двері не такі міцні, як перші, він просто вибив їх, ударивши ногою.

— Смолоскипів! смолоскипів!—гукнув король.

Слуги наблизилися. Смолоскипи було згашено, але їх зараз же засвітили, Карло взяв одного, а другого передав герцогові д'Анжу.

Герцог де Гіз увійшов перший із шпадою в руці.

Генріх ішов позад усіх.

Зійшли на перший поверх.

В ідальні накрито до вечері, або скоріш прибрано, бо це саме звідци бралось речі до кидання. Свічники перекинено, меблі теж, і весь несрібний посуд побито.

Далі пішли до вітальні. Там теж, як і в першій кімнаті, не було нічого, що свідчило б про те, хто були дієві особи. Грецькі та латинські книжки, музичні струменти, от і все, що там знайшли.

Спальня була ще німіша. Світник горів в алябастровій кулі, що звисала із стелі; але, як видно, ніхто й не входив до цієї кімнати.

— Значить, є інший вихід,—мовив король.
— Це можливо,—сказав герцог д'Анжу.
— Але де він?—спитав герцог де Гіз.
Шукали з усіх боків, але не знаходили його.
— Де сторож?—спитав король.
— Я прив'язав його до ґрат,—відповів герцог де Гіз.
— Запитайте його, кузене.
— Він не захоче відповідати.
— Ну! Якщо розкласти невеличкий вогонь навкруги його ніг,—мовив король сміючися,—він швидко почне говорити.
Генріх подивився в вікно.
— Його нема,—сказав він.
— Хто його відв'язав?—хутко спитав герцог де Гіз.
— Тисяча чортів!—скрикнув король,—ми нічого не довідаємося.
— Ви бачите тепер, пане,—мовив Генріх,—що нема ніяких доказів на те, щоб моя дружина й панова де Гізова братова були в цьому домі.
— Справді,—сказав Карло,—святе письмо вчить нас: є три речі, що не залишають слідів: птиця в повітрі, риба в воді й жінка... ні, я помилився, чоловік у...
— Отож,—перебив Генріх,—нам найкраще...
— Так,—мовив Карло,—мені лікувати свою контузію, вам, д'Анжу, витерти помаранчовий сироп, а вам, Гізе, вивести з одержі сало дикого кабана.
По тій мові вони вийшли з будинку, не зачинивши дверей.
Прибувши на вулицю Сент-Антуан, король спитав герцога д'Анжу й герцога де Гіза:
— Куди ви тепер, панове?
— Пане! Ми йдемо до Нантуїє, що дожидає нас на вечерю. Може ваша величність зволють піти з нами?
— Ні, дякую, ми йдемо в протилежний бік. Хочете взяти одного з моїх слуг зі смолоскипом?
— Ні, красно дякуємо вам, пане,—скванно відповів герцог д'Анжу.
— Гаразд, він боїться, щоб я не звелів стежити за ним,—прошепотів Карло на вухо королеві Наварському.
І потім, беручи його попід руку, він додав:
— Ходімо, Генріх, сьогодні я почастую тебе вечерюю.
— Хіба ми не повернемося до Лувру?—спитав Генріх.
— Ні, казав же я тобі, тричі впертому. Іди зі мною, коли я тобі кажу, то йди.
І він потяг Генріха на вулицю Жофруа-Ланьє.

Анаграма.

Посередині вулиці Жофруа-Ланье до неї входила вулиця Гарнье-Сюр-л'О, а від її кінця праворуч і ліворуч тяглася вулиця Бар.

Там недалеко від улиці ля-Мортельєрі стояв праворуч осторонь маленький будинок з садком навкруги, обгороджений високим муром; у тому мурі були тільки одні щільні ворота для входу.

Карло витяг з кишені ключа й відчинив ворота, що зараз же подалися, бо були замкнені лише на замковий засув, потім, пропустивши Генріха й слугу, що ніс смолоскипа, Карло знову замкнув за ними ворота.

У будинку було освітлене лише одно маленьке віконце. Карло, всміхаючись, показав Генріхові на нього пальцем.

— Пане, я нічого не розумію,—мовив той.

— Ти зараз зрозумієш, Генрію.

Король Наварський здивовано подивився на Карла, бо його голос, його обличчя прибрали виразу такої незвичайної для нього ніжності, що Генріх не пізнавав його.

— Генрію,—мовив король до Генріха,—я казав тобі, що коли я виходжу з Лувру, я виходжу з пекла. Вступаючи сюди, я вступаю до раю.

— Пане,—відповів Генріх,—я чуюся щасливим, що ваша величність вважають мене за гідного зробити разом з ними подоріж до неба.

— Шлях туди вузький,—мовив король, ідучи невеличкими сходами,—але це на те, щоб порівнання було повніше.

— А який янгол стереже вхід до вашого Едему, пане?

— Ти зараз побачиш,—відповів Карло ІХ.

І подаючи Генріхові знак іти за ним тихо, він відчинив двері, потім другі й зупинився на порозі.

— Дивись,—мовив він.

Генріх наблизився, й погляд його зупинився на одній з найкращих картин, що він колись бачив.

То була жінка вісімнадцяти-дев'ятнадцяти років, вона спала, поклавши голову на ліжко до сонної дитини; обома руками вона обіймала маленькі ніжки, наблизивши їх до своїх вуст, а її хвилясте волосся розсипалося навкруги золотою хвилею.

Це було схоже на Альбанову картину, де змальовано святу діву з дитятком Ісусом.

— О, пане,—мовив король Наварський,—хто це чарівне створіння?

— Янгол мого раю, Генрію, єдина людина, що любить мене задля мене самого.

Генріх посміхнувся.

— Так, ради мене самого,—мовив Карло,—бо покохала мене раніш, ніж довідалася, що я король.

— А з того часу, як вона це знає?

— З того часу,—мовив Карло, зітхаючи, що свідчило про те, якою тяжкою була для нього іноді та кривава королівська гідність,—з того часу, як вона це знає, вона все ще любить мене; отож уважай.

Король наблизився тихенько й поцілував рожеву щічку молоді жінки так легенько, як бджола цілує квітку з лілеї. Однак вона прокинулася.

— Карло!—прошепотіла вона, розплющуючи очі.

— Бачиш,—мовив король,—вона називає мене Карлом. Королева каже на мене, пане.

— О!—скрикнула молода жінка,—ви не самі, мій королю!

— Ні, моя люба Маріє. Я привів до тебе другого короля, щасливішого за мене, бо він не має корони, й нещаснішого за мене, бо він не має Марії Туше. Бог всім дає ябусь винагороду.

— Пане, це король Наварський?—спитала Марія.

— Він, моя дитино. Підійди, Генрію.

Король Наварський наблизився. Карло взяв його за праву руку.

— Подивись на цю руку, Маріє,—мовив він,—це рука доброго брата й вірного друга. Без цієї руки, знаєш ти...

— Ну, що ж пане?

— Ну, от, без цієї руки, Маріє, наша дитинка сьогодні не мала б уже батька.

Марія скрикнула, впала навколішки, схопила Генріхову руку й поцілувала її.

— Так, Маріє, так,—мовив Карло.

— А що ви зробили, щоб віддячити йому, пане?

— Я зробив так само, як і він.

Генріх подивився на Карла здивовано.

— Ти довідаєшся колись, що я хочу сказати, Генрію. А поки що, підійди й подивися.

І він наблизився до ліжка, де все ще спала дитина.

— Ну,—мовив він,—якби це хлопчисько спало в Луврі, а не тут, у цьому маленькому будиночку на вулиці Бар, це б змінило багато чого тепер, а може й в майбутньому ¹⁾.

¹⁾ Справді, цей нешлюбний син, той герцог Ангюлемський, що помер року 1650, усунув би, якби був шлюбний, Генріха III, Генріха IV, Людовіка XIII, Людовіка XIV. Що дав би він замість них? Розум мішається й губиться в темряві від такого питання.

— Пане,—мовила Марія,—з дозволу вашої величності, я волю, щоб він спав тут, бо тут йому краще спиться.

— Не будемо заважати йому спати,—сказав король,—так добре спиться, коли нема снів!

— Ну, що ж, пане!—мовила Марія, простягаючи руку до одних із дверей, що були в цій кімнаті.

— Так, ти маєш рацію, Маріє,—відповів Карло;—ходімо черяти.

— Мій коханий Карле,—мовила Марія,—ви скажете королеві, вашому братові, щоб він вибачив мені, правда?

— За що?

— За те, що я відіслала наших слуг. Пане,—вдалася Марія до короля Наварського,—Карло не хоче, щоб йому слугував хтось інший, крім мене.

— Ну, звичайно!—мовив Генріх,—ще б пак!

Обидва чоловіки пішли до їдальні, а мати, турботлива та дбайлива, накрила теплим накриттям маленького Карла, який все не прокидався з міцного дитячого сну, що на нього задрив його батько.

Після того Марія прийшла до чоловіків.

— Стола налаштовано лише на двох,—мовив король.

— Дозвольте мені, ваша величносте, слугувати вам,—сказала Марія.

— Ну от,—мовив Карло,—через тебе мені нещастя, Генрію.

— Якто, пане?

— Хіба ти не чуєш?

— Вибачте, Карло, вибачте.

— Вибачаю. Але сідай тут, коло мене, між нами обома.

— Слухаюся,—відповіла Марія.

Вона принесла собі посуд, сіла між королями й слугувала їм.

— Правда, Генрію, як це приємно,—спитав Карло,—мати десь на світі такий куточок, де можеш пити й їсти, не потребуючи, щоб хтось попереду куштував твоє вино та м'ясо?

— Пане,—мовив Генріх, усміхаючись та під цією усмішкою заховуючи вічне своє побоювання,—повірте, що ніхто не цінює ваше щастя більш за мене.

— Отож, скажи їй, Генрію, що для того, аби ми залишалися щасливі, вона не повинна втручатися до політики й особливо не повинна знайомитися з моєю матір'ю.

— Справді, королева Катерина любить вашу величність з такою пристрасстю, що мусить ревнувати до всякої іншої любови,—відповів Генріх, силкуючись у якійсь викрутці знайти засіб уникнути небезпечної королівської довіри.

— Маріє,—мовив король,—я привів до тебе людину найдо-

тепнішу й найрозумнішу зо всіх, що я знаю. При дворі, а це не мало значить, він обдурив усіх, і я один, може, розумію не кажу—його серце, але його розум.

— Пане,—сказав Генріх,—мені прикро, що ви, переоцінюючи мій розум, як то ви робите, не маєте певности в моєму серці.

— Я нічого не перецінюю, Генрію,—мовив король,—крім того, тебе колись розпізнають.

І, звертаючись до молодої жінки, він додав:

— Особливо гарно складає він анаграми. Попрохай його зробити анаграму з твого імені, і я тебе запевняю, що він це зробить.

— О, що він може знайти в імені такої бідної дівчини, як я? Які гарні думки можуть виникнути з того збору літер, що ними випадок написав Марія Туше?

— О,—сказав Генріх,—зробити анаграму з цього імени дуже легко, і то невелика заслуга знайти її.

— А! так це вже зроблено,—мовив Карло,—бачиш, Маріє.

Генріх витяг з кишені свою записну книжечку, вирвав звідти один листочок і під ім'ям: Marie Touchet написав: Je charme tout ¹⁾.

Потім простяг листочка молодій жінці.

— Справді,—скрикнула вона,—це неможливо!

— Що він вигадав?—спитав Карло.

— Пане, я не зважусь прочитати.

— Пане,—мовив Генріх,—в імені Marie Touchet, міститься, коли змінити, як звичайно робиться, і на J, літера в літеру слова: Je charme tout.

— Справді,—покликнув Карло,—літера в літеру. Я хочу, щоб це був твій девіз, чуєш, Маріє. Ніколи не було девізу більше заслуженого. Дякую, Генрію. Маріє, я подарую тобі цього девіза, виложеного діамантами.

Вечерю тимчасом скінчено; на Нотр-Дам прозвонило другу годину.

— А тепер,—мовив Карло,—в нагороду за його анаграму ти даси йому фотеля, і він зможе проспати на ньому до ранку, лише, яко мога, далі від нас, бо він так хропе, що може перелякати. Якщо ти прокинешся раніш від мене, то розбуди мене, бо в шостій годині вранці ми мусимо бути коло Бастії. Добраніч, Генрію. Улаштуйтеся, як хочеш. Але,—додав він, наблизившись до короля Наварського й поклавши йому на плече руку,—ради свого життя, чуєш, Генрію, ради свого життя не виходь звідци без мене, особливо не йди до Лувру.

Генріх забагато вже чого підозрівав у тому, чого не розумів, щоб він міг не послухатися тої поради.

¹⁾ Я чарую всіх.

Карло пішов до своєї кімнати, а Генріх, звичний до всього гірняк, примостився на фотелі й хутко довів, що його шурина мав рацію, коли хотів, щоб він спав далеко від нього.

Другого дня на світанку Карло розбудив його. І через те, що він не роздягався, йому не довго було збиратися. Карло мав вигляд веселий та щасливий, його такого ніколи не бачили в Луврі. Години, що він їх перебував у маленькому домику на вулиці Бар, були його соняшні години.

Обидва перейшли через спальню. Молода жінка спала на своєму ліжку, дитина спала в колисці. Вони обоє всміхалися крізь сон.

Карло подивився на них хвилину з безмежною ніжністю. Потім, вдаючись до короля Наварського, мовив:

— Генрію, коли ти довідаєшся колинебудь, яку послугу зробив я тобі цієї ночі, а мене спіткає якесь лихо, згадай тоді про цю дитинку, що спить у колисці.

Потім, не даючи Генріхові спитати, він поцілував обох у чоло й мовив:

— До побачення, мої янголи,—і вийшов.

Генріх замислений пішов за ним.

Коло Бастії їх дожидали коні, приведені з Карлового наказу шляхтичем.

Карло подав Генріхові знак сідати на коня, скочив сам на сідло, й проїхавши Арбалетським садом, поїхав бульваром.

— Куди ми їдемо?—спитав Генріх.

— Ми поїдемо,—відповів Карло,—подивитися, чи лише для пані де Конде повернувся герцог д'Анжу, та чи в його серці стільки честолюбства, скільки кохання.

Генріх не зрозумів нічого з цього пояснення, він їхав за Карлом, нічого не кажучи.

Коли вони прибули до Марсе і, зупинившись під захистом парканів, могли бачити все, що тоді звалось Сен-Лоранськими передмістями, Карло, крізь сіренький ранковий туман, показав Генріхові людей, загорнених у великі плащі та вдягнених у хутрянні шапки, що їхали верхи перед важко навантаженим фургоном. В міру того, як вони наближались й набували виразніших форм, можна було побачити між ними чоловіка в довгому темному плащі з обличчям, затіненим французьким брилем, що теж їхав верхи й розмовляв з іншими.

— Ах!—мовив Карло, усміхаючись,—я так і догадувався.

— Пане,—сказав Генріх,—якщо я не помиляюся, то цей вершник у темному плащі—герцог д'Анжу.

— Та він же,—відповів Карло.—Відсторонися трохи, Генрію, я хочу, щоб він не побачив нас.

— Але хто ж ці люди в сірих плащах і хутряних шапках? І що в тому возі, що з ними? — спитав Генріх.

— Ці люди, — відповів Карло, — це польські посли, а в тому возі корона. Ну, а тепер, — додав він, пускаючи свого коня чвалом дорогою до Тампльської брами, — їдьмо, Генрію, я бачив все, що хтів бачити.

VI

Поворот до Лувру.

Коли Катерина побачила, що все скінчено в кімнаті Наварського короля, мертвих винесено, Мервеля перенесено додому, килими вимито, вона відпустила своїх жінок, бо була вже північ, і спробувала заснути. Але зворушення було занадто сильне, й розчарування занадто тяжке. Цього ненависного Генріха, що завжди уникав усіх наставлених на нього тенетів, здається, оберігала якась невидима сила; Катерина все називала цю силу випадком, хоча в глибині серця якийсь голос казав їй, що справжнє ім'я цієї сили — призначення долі. Думка про те, що чутка за цей новий замах, поширюючись у Луврі й поза Лувром, надасть Генріхові й гугенотам більшої надії на майбутнє, страшенно дратувала її, і якби в цей момент випадок, що з ним вона так нещасливо змагалася, дав їй у руки її ворога, то, звичайно, маленький флорентійський кинджал, що вона носила коло пояса, знищив би те призначення долі, що досі було таке сприятливе для короля Наварського.

Нічні години, такі повільні для того, хто чекає й не спить, дзвонили одна по одній, а Катерина не зводила очей. Сила нових плянів виникала в її голові, повній примар. Нарешті, на світанку, вона встала, сама одяглася й попрямувала до Карлових покоїв.

Вартові, що звикли бачити, як вона й вночі приходить до короля, пропустили її. Вона перейшла передпокії і дійшла до збройниці. Але там вона застала Карлову мамку, що не спала.

— Як мається мій син? — спитала королева.

— Ваша величносте, він заборонив входити до його кімнати раніш восьмої години.

— Ця заборона не торкається мене.

— Вона для всіх, ваша величносте.

Катерина всміхнулася.

— Так, я знаю, — провадила мамка, — я добре знаю, що ніхто не має права перешкоджати вашій величності, і я лише благаю вас послухатися бідної жінки й не йти далі.

— Мамко, я маю щось сказати моему синові.

— Ваша величносте, я відчиню двері лише з формального вашого наказу.

— Відчини,—мовила Катерина,—я наказую.

Мамка, почувши той голос, що його в Луврі більше поважали й, особливо, більше боялися, ніж голосу самого Карла, подала Катерині ключа, але та не потребувала його. Вона витягла із своєї кишені іншого ключа й швидко відімкнула двері.

Кімната була порожня, Карлове ліжко незаймане, хворий Актеон, що спав на ведмежій шкурі, простелений коло ліжка, підвівся, підійшов і почав лизати білі Катеринині руки.

— А!—мовила королева, насуплюючи брови,—він вийшов! Я почекаю.—Вона сіла похмура й замислена коло вікна, що виходило на Луврський двір. З того вікна можна було бачити головні ворота.

Вона сиділа там уже дві години, непорушна й бліда, як мармурова статуя, коли побачила нарешті, що до двору в'їздить гурт вершників, на чолі їх вона пізнала Карла та Генріха Наварського.

Тоді вона все зрозуміла. Карло, замість того, щоб сперечатися з нею проти арешту свого шваґра, забрав його з собою й врятував таким чином.

— Сліпий, сліпий!—пробурмотіла вона.

Хутко в сусідній кімнаті залунали кроки.

— Тепер, пане,—казав Генріх,—коли ми повернулися до Лувру, скажіть мені, для чого ви мене забирали й яку зробили мені послугу?

— Ні, ні Генрію,—відповів Карло, сміючися.—Колись ти, може, довідаєшся, але покищо, це ще таємниця. Знай тільки, що мені напевне доведеться заплатити за це тяжкою суперечкою з моєю матір'ю.

По цій мові Карло відхилив завісу на дверях і опинився просто перед Катериною.

За ним з'явилася бліда й стурбована голова беарнця.

— А! Ви тут, пані!—сказав Карло IX, насуплюючи брови.

— Так, мій сину,—відповіла Катерина,—я маю вам щось сказати.

— Мені?

— Вам, лише вам самому.

— Ну, що ж,—мовив Карло, обертаючись до свого шваґра,—як цього не можна уникнути, то краще вже відбутися швидше.

— Я залишаю вас, ваша величносте,—сказав Генріх.

— Так, так, залиш нас,—відповів Карло,—а що ти католик, Генрію, то піді послухай месу замість мене, а я залишуся слухати казання.

Генріх вклонився й вийшов.

Карло ІХ попередив питання, що з ним мала вдатися до нього мати.

— Шу, пані,—сказав він, намагаючись повернути все в жарт, — бігме, що ви чекаєте на мене, щоб добре вилаяти, адже так? Я безбожно став на перешкоді вашому маленькому проєктові. Але ж, тисяча чортів! я не міг дозволити заарештувати й одвести до Бастилії людину, що допіро врятувала мені життя. Я також не мав бажання сваритися з вами, бо я добрий син. Та й до того,—додав він зовсім тихенько,—бог карає дітей, що сваряться з матір'ю, доказ цього—мій брат Франсуа ІІ. Пробачте ж мені від щирого серця й признайтеся, що жарт був непоганий.

— Ваша величність помиляються,—мовила Катерина,—це не був жарт.

— Так, так, це жарт, і ви нарешті погодитеся з ним, нехай мене чортяка візьме!

— Пане, через вашу провину провалився цілий плян, що був би допровадив нас до великого відкриття.

— Ба! плян... Невже вас непокоїть один нездійснений плян, вас, мою матір? Ви складете двадцять інших, і в них, даю вам слово, я обіцяю допомогти.

— Тепер, хоч би ви й допомогли мені, занадто пізно, бо він попереджений і стерегтиметься.

— Ну,—сказав король,—давайте вже договоримося до кінця. Що ви маєте проти Генрію?

— Я проти нього тому, що він змовник.

— Так, я знаю, це ваше вічне обвинувачення, але ж хіба не всі більш чи менш змовники в цій чудовій королівській резиденції, що зветься Лувром?

— Але ж він змовник більш, ніж хто інший, і тому небезпечніший за інших, що ніхто не має на нього підозріння.

— Бачте, який Лоренціно!—сказав Карло.

— Послухайте,—промовила Катерина, похмарнівши при цьому йменні, що нагадало їй одну з найкривавіших катастроф флорентійської історії,—послухайте, є спосіб довести мені, що я помиляюся.

— Який, паніматко?

— Спитайте в Генріха, хто був цієї ночі в його кімнаті.

— В його кімнаті... цієї ночі?

— Так. І коли він вам це скаже...

— Що ж тоді?

— Ну, тоді я ладна визнати, що я помилялася.

— Але ж, коли це була жінка, ми не можемо вимагати...

— Жінка?

— Так.

— Жінка, що вбила двох ваших вартових і поранила, може смертельно, пана де Морвеля?!

— О! — мовив король, — це вже поважна річ. Було, значить, пролита кров?

— Троє людей лишилося на підлозі.

— А той, хто це зробив?

— Врятувався здоровий і цілий.

— Присягаюся Гоґом і Маґоґом, — мовив Карло, — це була відважна людина, ви маєте рацію, паніматко, я хочу дізнатись, хто це.

— Я наперед вам скажу, що ви про це не дізнаєтеся, принаймні, від Генріха.

— А від вас, паніматко? Цей чоловік не міг так втекти, не залишивши якогось сліду; може, хтось помітив його одягу?

— Помітили лише на ньому дуже елегантний вишневий плащ.

— А, вишневий плащ, — сказав Карло, — я знаю тут при дворі лише один такий плащ, що може впасти в око.

— Так, — сказала Катерина.

— Ну, й що ж? — спитав Карло.

— Ось почекайте на мене, — відповіла Катерина, — я піду дізнатися, чи виконано мої накази.

Катерина вийшла, а Карло залишився сам; він почав ходити туди й сюди й поспівував мисливську арію, заклавши одну руку за каптана, а другу спустивши; його хорт лизав спущену руку щоразу, як Карло зупинявся.

Щодо Генріха, то він вийшов від свого шуряка дуже стурбований, і, замість того, щоб іти звичайним коридором, він пішов потайними сходами, що провадили на другий поверх. Але ледве пройшов він кілька сходин, як на першому повороті побачив тінь. Він зупинився, поклавши руку на свій кинджал. І зараз же пізнав жінку, що чарівним, добре знайомим йому голосом сказала, схопивши його за руку.

— Дяка богові, пане, ви живі й здорові! Я страшенно боялась за вас, але, певно, бог почув мою молитву.

— А що ж сталося?

— Про це ви дізнаєтесь, як прийдете до себе. Не турбуйтеся за Ортона, він у мене.

І молода жінка швидко пішла вниз, пройшовши повз Генріха, так ніби вона зустріла його на сходах зовсім випадково.

— От дивна річ, — сказав сам до себе Генріх, — що ж таке сталося? Що трапилось Ортонові?

На жаль, пані де Сов не могла почути питання, бо була вже далеко.

Раптом вгорі на сходах Генріх побачив другу тінь, чоловічу.

— Тихо,— сказав цей чоловік.

— А, це ви, Франсуа!

— Не кажіть мого ймення!

— Та що таке сталося?

— Ідіть до себе й дізнаєтесь; потім вимкніться тихенько до коридору, добре погляньте навкруги, чи не стежить хто за вами, а тоді заходьте до мене, двері лише штовхніть.

— І він зник із сходів, як ті примари, що в театрі проваляються в трап.

— Сто чортів!— промурмотів беарнець,— загадка триває; але що розгадка в мене вдома, підемо туди й побачимо.

Проте він уже неспокійно прямував далі; він був чутливий і забобонний. Все чітко відбивалося на цій душі з рівною, як дзеркало, поверхнею, і все, що він допіру чув, пророкувало йому нещастя.

Дійшовши до дверей у свої покої, він прислухався. Звідти не було чути жадного звуку. Та й певно не було чого боятися увійти туди, бо Шарлота сказала, щоб він ішов до себе. В передпокої Генріх кинув оком навкруги: передпокій був порожній, і ніщо в ньому не виявляло, що саме трапилося.

— Справді, Ортона нема,— сказав Генріх.

І він пішов до другої кімнати.

Тут уже з'ясувалося все.

Не вважаючи на те, що вилили силу води, на підлозі було знати широкі червонясті плями; деякі меблі розбито, намета над ліжком пошматовано шпадою, венецьке дзеркало побито кулею; все це, як і страшний відбиток на стіні чиєїсь скривавленої руки, говорило про те, що ця тепер німа кімната допірущо була за свідка смертельної боротьби.

Похмурым поглядом Генріх зібрав усі ці подробиці, провів рукою по своєму мокрому від поту чолі й прошепотів:

— А! Тепер я розумію, яку послугу зробив мені король. Приходили вбити мене... І... А! де Муї! Що вони з ним зробили?! Негідники! Вони вбили його!

І так само поспішаючись дізнатись про все, як герцоґ д'Алансон поспішався його повідомити, Генріх, кинувши востаннє похмурий погляд навкруги, вибіг у двері, вийшовши до коридору, впевнився, що там нікого нема, і штовхнувши напіводхилені двері, вбіг до герцоґа д'Алансона.

Той чекав на нього в першому покої. Жваво схопивши Генріхову руку й поклавши палець на уста, він потяг його за собою до маленького кабінету у вежі, цілком ізольованого й тому забезпеченого від усякого шпигунства.

- О, брате!— мовив герцог,— яка жахна ніч.
- Що ж таке сталося?— спитав Генріх.
- Вас хотіли заарештувати.
- Мене?
- Так, вас.
- Але з якого ж приводу?
- Я не знаю. Де ви були?
- Король забрав мене вчора ввечорі з собою до міста.
- Значить, він це знав,— сказав д'Алансон.— Але якщо вас не було вдома, то хто ж там був?
- А хіба в мене був хтонебудь?— спитав Генріх, удаючи, ніби він цього не знає.
- Так, хтось був. Почувши гамір, я побіг, щоб вам допомогти, але було вже запізно.
- А того невідомого заарештовано?— спитав Генріх з тривогою.
- Ні, він утік, поранивши небезпечно Морвеля й убивши двох гвардійців.
- А, бравий де Муї! — покликнув Генріх.
- Так це був де Муї?— жваво спитав д'Алансон.
- Генріх побачив, що прохвотився.
- Принаймні, я так гадаю,— сказав він,— бо я йому призначив побачення, щоб погодитися з ним про вашу втечу й сказати йому, що я передав вам усі свої права на Наварський трон.
- У такому разі, якщо про це довідаються,— сказав д'Алансон, зблідши,— ми пропали.
- Так, бо Морвель не мовчатиме.
- Морвелеві проткнуто горлянку, і я дізнався від лікаря, що перев'язував його, ніби днів із вісім він не зможе вимовити ані слова.
- Вісім день! Це більше, ніж треба, де Муї матиме час утекти й заховатися в безпечному місці.
- Крім того,— мовив д'Алансон,— може це хтось інший, а не де Муї.
- Ви гадаєте?— спитав Генріх.
- Так, цей чоловік зник дуже швидко, бачили тільки його вишневий плащ.
- Справді,— сказав Генріх,— вишневий плащ, це добре для якогось джиґуна, а не для салдата. Ніколи не запідозрятъ під вишневим плащем де Муї.
- Ні, як візьмуть когось на підозру, то вже швидше...— Він зупинився.
- Де Ля Моля,— докінчив Генріх.
- Звичайно, бо я сам, побачивши, як тікав цей чоловік, з хвилину вагався.

— Ви вагалися? Справді, це міг бути й де Ля Моль.

— Він нічого не знає?— спитав д'Алансон.

— Нічогісінько, принаймні нічого важливого.

— Тепер, брате,— сказав герцог,— я справді гадаю, що це був він.

— А, чорт,— сказав Генріх,— якщо це був він, це буде дуже неприємно королеві, бо вона цікавиться ним.

— Ви кажете, цікавиться ним?— спитав д'Алансон здивовано.

— Безперечно. Хіба ви забули, Франсуа, що це ваша сестра рекомендувала його вам?

— Це правда,— мовив герцог глухим голосом,— отже, я хотів зробити йому приємність, і щоб червоний плащ не скомпромітував його, пішов до нього в кімнату й забрав плаща до себе.

— О;— сказав Генріх,— це дуже обачно; тепер я не тільки пішов би в заклад, а заприсягся б, що це був він.

— Навіть на суді?— спитав Франсуа.

— Та звичайно,— відповів Генріх.— Він, напевне, приходив до мене з якимсь дорученням від Маргаріти.

— Якби я був певний, що ви мене підтримуєте вашим свідоцтвом,— сказав д'Алансон,— я обвинувачував би його.

— Коли б ви обвинувачували його,— відповів Генріх,— вважайте, брате, я не заперечував би.

— А королева?— мовив д'Алансон.

— А, так, королева.

— Треба довідатися, що вона зробить.

— Я за це відповідаю.

— Е, чорт, вона не матиме рації нас спростовувати, бо це справді добра нагода для цього молодика набути собі блискучої слави відважного, і до того вона не коштуватиме йому дорого, бо він купить її в кредит. Щоправда, він може разом з капіталом одержати й відсотки.

— Ну, що ж ви хочете?— сказав Генріх,— на цьому світі нічого неможна добути дурно.

І, попрощавшись з д'Алансоном рухом і усмішкою, він з острахом визирнув у коридор; упевнившись, що ніхто не підслухає, хутко вислизнув з кімнати й зник на потайних сходах, що вели до Маргаріти.

Королева Наварська й собі хвилювалася не менш від свого чоловіка. Нічна експедиція, що влаштували проти неї й герцогіні де Невер король, герцог д'Анжу, герцог Гіз і Генріх, що його вона пізнала, дуже турбувала її. Безперечно, не було жадних доказів, що могли б компромітувати її, бо коли Ля Моль і Коконна одв'язали вратаря від ґрат, він запевняв, що мовчав увесь час. Але чотири такі високі особи, як ті, що проти них висту-

нили двох простих шляхтичів, Ля Моль і Коконна, звичайно, не потурбувались би випадково й напевне знали, куди й для чого вони йдуть. Маргаріта повернулася на світанку, перебувши решту ночі в герцогині де Невер. Вона зараз же лягла спати, але не могла заснути, здригаючись від найменшого звуку.

Якраз серед цих турботних думок і хвилювань, вона почувала стук у потайні двері. Жійона довідалася, хто прийшов, і Маргаріта звеліла його впустити.

Генріх зупинився в дверях; ніщо в ньому не виявляло ображеного чоловіка; на тонких устах була його звичайна усмішка, і жаден мускул обличчя не зраджував жахних хвилювань, що він щойно пережив. Він, здавалося, очима питав Маргаріту, чи дозволить вона йому залишитися з нею насамоті. Вона зрозуміла чоловіків погляд і зробила Жійоні знак вийти.

— Пані,— сказав Генріх,— я знаю, які ви віддані своїм друзям, і дуже боюся, що приніс вам сумну звістку.

— Яку, пане?— спитала Маргаріта.

— Один з наших найдорожчих слуг дуже скомпромітований.

— Хто?

— Наш дорогий граф де Ля Моль.

— Граф де Ля Моль скомпромітований? Але ж з якого приводу?

— З приводу подій цієї ночі.

Маргаріта почервоніла, не вважаючи на все вміння володіти собою.

Нарешті вона зробила зусилля й спитала:

— Яких подій?

— Як,— покликав Генріх,— ви не чули всього того гармидеру, що стався цієї ночі в Луврі?

— Ні, пане.

— О, я вас вітаю, пані,— сказав Генріх з чудесною наївністю,— це доводить, що ви маєте прекрасний сон.

— Але що ж таке трапилось?

— Трапилось те, що наша добра матуся наказала Морвелеві й шести його гвардійцям заарештувати мене.

— Вас, пане? Вас?!

— Так, мене.

— Але ж з якої причини?

— Ну, хто ж може зрозуміти думки такого глибокого розуму, як у нашої матері? Я їх поважаю, але не знаю.

— А вас не було вдома?

— Ні, випадково, правда, мене не було. Король запросив мене йти разом з ним. Але, замість мене, там був хтось інший.

— Хто ж саме?

— Здається, граф де Ля Моль.

— Граф де Ля Моль?! — сказала здивована Маргаріта.

— Далебі! Який одважний цей маленький провансалець. — Розумієте, він поранив Морвеля й убив двох гвардійців.

— Поранив пана де Морвеля й убив двох гвардійців... Неможливо!

— Як! Ви не вірите в його мужність, пані?

— Ні. Але я кажу, що де Ля Моль не міг бути у вас.

— Чому ж він не міг бути в мене?

— Але тому... тому... промовила Маргаріта збентежена, — тому, що він був у іншому місці.

— А, якщо він може довести своє alibi, — мовив Генріх, — це інша річ; він скаже, де він був, і все буде скінчене.

— Де він був? — жваво спитала Маргаріта.

— Безперечно... Ще цього дня він буде заарештований і взятий на допит. Але, на жаль, є докази...

— Докази... Які?..

— Чоловік, що так одчайдушно боронився, мав на собі червоного плаща.

— Але ж не один лише де Ля Моль має червоного плаща... Я знаю іншу людину...

— Безперечно, і я також... Але от що вийде, коли це не де Ля Моль був у мене, то, значить, той другий чоловік в червоному плащі. Отже, ви знаєте, хто цей другий?

— Боже!

— От в цьому й штука; ви це зрозуміли, пані, ваше хвилювання доводить мені теє. Отже, поговоримо тепер, як двоє людей, що розмовляють про найбажанішу в світі річ... про трон... про найцінніше добро... про життя... Якщо де Муї буде заарештовано, ми пропали.

— Так, я розумію це.

— Тимчасом як де Ля Моль нікого не компромітує; принаймні, коли ви не вважаєте, що він здатний вигадати якусь історію, сказати, наприклад, що він десь був з дамами, або що?

— Пане, — сказала Маргаріта, — коли ви боїтеся лише цього, будьте спокійні... він такого не скаже.

— Як? — покликав Генріх, — він мовчатиме, хоч би смерть була заплатою за його мовчання?

— Він мовчатиме, пане.

— Ви цього певні.

— Я за це відповідаю.

— Тоді все гаразд, — сказав Генріх, підводячись.

— Ви вже йдете? — спитала жваво Маргаріта.

— Так, це все, що я хотів вам сказати.

— І ви йдете?..

— Подбати про те, щоб якось визволити нас усіх з поганого становища, що в ньому ми опинилися через ту диявольську людину в червоному плащі.

— О, боже мій! Боже мій! Бідний юнак! — покликнула тужливо Маргарита, ламаючи руки.

— Справді, — сказав Генріх, виходячи, — це дуже милий молодик, цей хороший де Ля Моль.

VII

Пояс королеви-матері.

Карло повернувся до себе веселий і насмішкуватий; але, після десятихвилинної розмови з матір'ю, можна було сказати, що вона відступила йому свою блідість і свій гнів, тимчасом як сама прийнялася веселим настроєм свого сина.

— Де Ля Моль, — говорив Карло, — де Ля Моль!.. Треба покликати Генріха й герцога д'Алансона. Генріха, бо цей юнак гугенот, герцога д'Алансона, бо він у нього в почоті.

— Покличте їх, коли хочете, мій сину, ви нічого не дізнаєтесь. Я побоююся, що Генріх і Франсуа зв'язані між собою більше, ніж показують. Допитувати їх, це значить — викликати у них підозру; я гадаю, що кращий буде повільний і певніший іспит протягом кількох днів. Коли ви залишите при житті винуватих, і вони повірять, що уникли вашої невсипущости, то, ставши сміливіші, тріумфуючи, вони дадуть нам кращу нагоду бути суворими, і ми дізнаємося тоді про все.

Карло ходив нерішучий, гризучи свій гнів, як кінь гризе свою гнзедечку, він притискав рукою серце, що його вкусило підозріння.

— Ні, ні, — сказав він нарешті, — я не чекатиму. Ви не знаєте, що це значить чекати, коли обступають привиди. Уже й так ці джиґуни зо дня на день робляться нахабніші; хіба цієї ночі два шяхтичі не зважилися на опір проти нас?.. Коли де Ля Моль невинний, це добре; але я цікавий знати, де був де Ля Моль цієї ночі, коли тут у Луврі били мою гвардію, і коли били мене самого на вулиці Кльош-Персе. Нехай мені покличуть герцога д'Алансона, потім Генріха; я хочу їх розпитати кожного окремо. Ви можете залишитися тут, паніматко.

Катерина сіла. Людину з таким твердим упертим розумом, як у неї, всякий інцидент, скерований її могутньою рукою, міг довести до мети, хоч би навіть здавалося, що він ту мету віддаляє. З кожного удару виприскує чи звук, чи іскра. Звук направляє, іскра освітлює.

Герцог д'Алансон увійшов; розмова з Генріхом підготувала його до цього побачення, отже, він був досить спокійний,

Його відповіді були дуже докладні. Мати попередила його, щоб він залишався в себе, і тому він зовсім не знає про нічні події. Але, що його покої виходять на той самий коридор, що й покої Наварського короля, то йому спочатку здалося, ніби виламують двері, потім він почув прокляття, нарешті постріли. Тоді тільки він зважився відхилити свої двері й бачив, як тікав чоловік у червоному плащі.

Карло з матір'ю зирнулися.

— В червоному плащі?— спитав король.

— В червоному плащі,— відповів д'Алансон.

— А цей червоний плащ не збудив у вас підозріння проти кого?

Д'Алансон зібрав усю свою силу, щоб збрехати якомога природніше.

— На перший погляд,— сказав він,— я мушу признатися вашій величності, мені здалося, що я пізнав багрянний плащ одного з шляхтичів мого почоту.

— Як називається цей шляхтич?

— Пан де Ля Моль.

— Чому де Ля Моль не був коло вас, як вимагає того його обов'язок?

— Я відпустив його,— сказав герцог.

— Гарзд; можете йти,— сказав Карло.

Герцог д'Алансон попрямував до тих дверей, що ними він увійшов.

— Ні, не цими,— сказав Карло,— виходьте тими дверима.

І він показав йому ті, що провадили до його мамки.

Карло не хтів, щоб Франсуа й Генріх зустрілися.

Він не знав, що вони бачились на хвилинку, і цієї хвилини було досить, щоб вони погодилися щодо своїх справ.

Після д'Алансона, на Карлів знак увійшов Генріх.

Він не чекав, поки Карло почав його питати.

— Ваша величносте,— сказав він,— дуже добре, що ви мене покликали. Я сам хтів іти до вас прохати правосуддя.

Карло насупив брови.

— Так, правосуддя,— провадив Генріх.— Перш за все, я повинен подякувати вашій величності, що ви взяли мене вчора увечорі з собою; тепер я знаю, що цим ви врятували мені життя. Але що я зробив, що вчинили замах на мене?

— Це не був замах,— жваво сказала Катерина,— це мав бути арешт.

— Ну, нехай і так,— сказав Генріх — Який злочин я зробив, щоб мене заарештувати? Коли є якась провина, то сьогодні вранці я не менш винний, ніж вчора увечорі. Скажіть мені, в чому мій злочин, пане?

Карло дивився на матір, змішавшись, не знаючи, що він має відповідати.

— Мій сину, — сказала Катерина, — ви приймаєте в себе певних людей.

— Гарзд, — сказав Генріх, — і ці люди мене компромітують, так, пані?

— Так, Генріху.

— Назвіть же їх, назвіть мені їх! Хто вони такі? Зведіть мене з ними!

— Справді, — сказав Карло. — Генріх має право вимагати пояснень.

— І я їх вимагаю! — покликнув Генріх, що, почувавши свою перевагу, хотів з цього скористати. — Я їх вимагаю в свого доброго брата Карла, в своєї доброї матері Катерини. Хіба від часу мого одруження з Маргарітою не поведився я, як добрий чоловік? — спитайте її; як добрий католик? — спитайте мого сповідника; як добрий родич? — спитайте у всіх тих, що були присутні на вчорашніх ловах.

— Так, це правда, Генрію, — сказав король, — але що робити? Гадають, що ти конспіруєш.

— Проти кого?

— Проти мене.

— Ваша величносте, якби я конспірував проти вас, мені слід було тільки допустити подіям іти своєю чергою, коли ваш кінь, зламавши ногу, не міг підвестись, і на вас кинувся розлютований кабан.

— О, сто чортів! Знаєте, паніматко, він має рацію!

— Але ж хто був у вас цієї ночі?

— Пані, — сказав Генріх, — в такі часи, коли мало хто зважується відповідати за себе, я ні в яким разі не можу відповідати за інших. Я пішов із своїх покоїв о сьомій годині вечора, о десятій брат Карло забрав мене з собою, і я був з ним цілу ніч. Я не міг одночасно бути з його величністю й знати, що робиться у мене вдома.

— Але, — сказала Катерина, — все ж правда, що якийсь ваш чоловік убив двох гвардійців його величності й поранив де Морвеля.

— Якийсь мій чоловік? — спитав Генріх. — Хто був цей чоловік, пані? Назвіть його...

— Всі обвинувачують де Ля Моля.

— Де Ля Моль не при мені, пані. Він з почоту герцога д'Алансопа, і рекомендувала його ваша дочка.

— Але, зрештою, — спитав Карло, — це справді де Ля Моль був у тебе, Генрію?

— Як я можу це знати, пане. Я не кажу „так“, але не можу сказати й „ні“. Де ля Моль дуже хороший слуга, цілком відданий королеві Наварській; він часто приносить мені звістки то від Маргаріти,— він вдячний їй за те, що вона рекомендувала його герцоґові д'Алансонові,— то від самого герцоґа. Я не можу з певністю сказати, що це не був де ля Моль.

— Це був він,— сказала Катерина,— пізнали його червоний плащ.

— То де ля Моль має червоного плаща?

— Так.

— І чоловік, що так добре впорався з моїми гвардійцями та з де Морвелем...

— Мав червоного плаща?— спитав Генріх.

— Так,— сказав Карло.

— Я не суперечу,— провадив далі беарнець.— Але мені здається, що в такому разі треба кликати не мене, бо я не був у себе вдома, а слід було б спитати де ля Моля, що, як ви кажете, був там. Я лише мушу зазначити вашій величності одну річ.

— Яку?

— Коли б я, побачивши наказ з підписом мого короля, не скорився йому, а почав боронитися, то я був би винний і заслуговував на всіляку кару. Але ж то не я був, це якийсь невідомий, його цей наказ зовсім не торкався, його цілком несправедливо хотіли заарештувати, він боронився, навіть занадто добре боронився, але ж це було його право.

— Проте...— буркнула Катерина.

— Пані,— перебив Генріх,— в наказі написано, щоб заарештувати мене?

— Так,— відповіла Катерина,— і його величність самі підписали його.

— Але там не було ж написано, щоб в разі мене не буде вдома, заарештувати того, хто буде там?

— Ні,— сказала Катерина.

— Ну, гаразд,— промовив Генріх,— поки не доведено, що я конспірую, і що та людина, що була в моїй кімнаті, конспірує разом зі мною, доти ця людина невинна.

Обернувшись до Карла, він провадив далі.

— Пані, я не кидаю Лувру. Я навіть ладен на перше слово вашої величності податись до тої державної в'язниці, що ви захочете мені призначити. Але, поки не доведено моєї вини, я маю право називати себе вірним слугою й братом вашої величності.

І з надзвичайною гідністю він уклонився Карлові й вийшов.

— Браво, Генрію!— покликнув Карло, коли король Наварський вийшов.

— Браво! Бо він нас переміг?— спитала Катерина.

— А чому ж мені не плескати йому. Коли ми фехтуємо, і він торкне мене, хіба я також не кажу „браво“? Ви, паніматко, несправедливо зневажаєте цього хлопця.

— Сину,— промовила Катерина, стискаючи Карлові руку,— я не зневажаю його, я його боюся.

— Ви не маєте радії, паніматко, Генрію мій друг. Він правду сказав, що якби він конспірував проти мене, йому треба було тільки не втручатись і дати кабанові зробити своє діло.

— Так,— сказала Катерина.— Для того, щоб герцог д'Анжу, його особистий ворог, став французьким королем?

— Все одно, з якої причини. Генрію врятував мені життя, факт залишається фактом, він таки мене врятував, і, сто чортів, я не хочу, щоб йому робили прикrostі. А справу про де Ля Моля я погоджу з моїм братом, герцогом д'Алансоном, бо то його шляхтич.

Цими словами Карло випроваджував свою матір. Вона вийшла, намагаючись надати деякої певности його невиразним підозрінням.

Де Ля Моль був пезначний, а тому непридатний для її намірів.

Входячи до своєї кімнати, Катерина застала там Маргаріту, що чекала на неї.

— А,— сказала вона,— це ви, моя доню; вчора ввечорі я посилала по вас.

— Я знаю про це, паніматко, але мене не було вдома.

— А сьогодні вранці?

— Сьогодні вранці я прийшла до вас сказати, що ваша величність мають вчинити велику несправедливість.

— Яку?

— Ви хочете заарештувати графа де Ля Моля?

— Ви помиляєтеся, моя доню, я нікого не наказую брати до арешту, це королева справа, а не моя.

— Не граймося словами, паніматко, коли обставини занадто серйозні. Пана де Ля Моля мають арештувати, правда?

— Можливо.

— І обвинувачують його в тому, що він цієї ночі був у кімнаті короля Наварського, убив двох гвардійців і поранив пана де Морвеля?

— Йому справді привиняють цей злочин.

— І зовсім несправедливо, паніматко, пав де Ля Моль у цьому невинний.

— Де Ля Моль невинний?! — покликнула Катерина з радісним рухом, угадуючи, що якийсь просвіток має просякнути з того, що сказала їй Маргаріта.

— Ні,— відповіла Марґаріта,— він невинний, він не може бути винний, бо не був у короля.

— А де ж він був?

— У мене, паніматко.

— У вас?

— Так, у мене.

Катерина повинна була б грізним поглядом відповісти на це признання французької королівни, але замість цього вона тільки склала руки навхрест.

— Отже,— сказала вона, помовчавши хвилинку,— коли заарештують пана де Ля Моля й спитають його...

— Він скаже, де й з ким він був, паніматко,— відповіла Марґаріта, хоч вона була певна, що де Ля Моль цього не зробить.

— Коли так, ви маєте рацію, неможна, щоб заарештували де Ля Моля.

Марґаріта затремтіла: їй здалося, що в материнім голосі, коли вона вимовила ці слова, був якийсь таємний і страшний вираз; але вона не мала чого сказати, бо чого прохала, на те одержала згоду.

— Але ж,— промовила згодом Катерина,— коли це не був де Ля Моль, то, значить, був хтось інший?

Марґаріта мовчала.

— Вам відомий той другий?— спитала Катерина.

— Ні, паніматко,— непевним голосом відповіла Марґаріта.

— Ну, звіряйтесь уже цілком.

— Я кажу вам ще раз, паніматко, що не знаю,— вдруге відповіла Марґаріта мимоволі збліднувши.

— Ну, добре,— сказала Катерина ніби байдуже,— про це вже якось дізнаються. Ідіть і не турбуйтеся, ваша мати догляне вашої чести.

Марґаріта вийшла.

А! — пробурмотіла Катерина,— зложено спілку. Генріх і Марґаріта порозумілись: аби лише жінка була німа, чоловік буде сліпий. О! ви дуже хитрі, мої діти, і гадаєте, що ваша сила; але ж ви міцні своєю єдністю, і я подолаю вас поодинці. Зрештою, настане день, коли Морвель зможе говорити або писати, вимовити хоч одно слово або скласти кілька літер, і тоді ми дізнаємося про все.

— Так, але ж до того дня винуватий буде в безпеці. Найкраще — роз'єднати їх негайно.

І в наслідок цих міркувань Катерина знову попрямувала до покоїв свого сина, що саме розмовляв з д'Алансоном.

— А!— промовив Карло, насуплюючи брови,— це ви, паніматко?

— Чому ви не сказали „знову“? Слово було у вас на думці, Карле.

— Мої думки належать лише мені самому, пані,— сказав король тим грубим тоном, що говорив ним іноді, навіть вдаючися до Катерини.— Чого вам треба від мене? Кажіть швидше.

— Ну, от, сину, ви мали рацію,— сказала Катерина до Карла, а ви, д'Алансоне,— ні.

— В чому, пані?— спитали обидва принци.

— У короля Наварського був не де ля Моль.

— А! — промовив д'Алансон, бліднучи.

— Хто ж це був нарешті?— спитав Карло.

— Ми цього ще не знаємо, але дізнаємося, коли Морвель зможе говорити. Тому залишімо цю справу, вона швидко з'ясується, а повернімося до де ля Моля.

— Але чого ви хочете від нього, паніматко, коли він не був у короля Наварського?

— Ні,— відповіла Катерина,— він не був у короля, але він був... у королеви.

— У королеви! — скрикнув Карло з нервовим сміхом.

— У королеви! — пробурмотів д'Алансон, збліднувши, як мертвий.

— Але ж ні, ні,— промовив Карло:— Гіз сказав мені, що зустрів Маргаритині ноші.

— Можливо,— сказала Катерина,— вона має будинок у місті.

— Вулиця Кльош-Персе! — покликнув король.

— О, це занадто,— сказав д'Алансон, впиваючись нігтями собі в груди.— І порекомендувати його мені!

— Але ж! — промовив король, раптово зупинившись,— в такому разі,— це він боронився від нас цієї ночі й шпурнув мені на голову срібний жбан. Нікчема!

— О! так,— повторив Франсуа,— нікчема!

— Ви маєте, рацію, діти,— сказала Катерина, ніби не розуміючи, з яким почуттям говорив кожний з її синів.— Ви маєте рацію, бо одно нескромне слово цього папа може спричинитися до страшного скандалу й занепастити французьку королівну! Для цього досить однієї лише хвилини сп'яніння.

— Або чванливості,— сказав Франсуа.

— Звичайно, звичайно,— мовив Карло,— проте ми не можемо віддати справу суддям, хіба що Генрію згодиться подати скаргу.

— Сину,— сказала Катерина, поклавши руку на Карлове плече й притиснувши його, щоб привернути всю увагу короля до своєї пропозиції,— вислухайте уважно, що я маю вам сказати: стався злочин, і може статися скандал. Але не за допомогою суддів та катів карається такі злочини проти королівської величності. Якби ви були прості шляхтичі, мені не довелось би вас навчати, що робити, бо ви мужні обидва; але ви принци й не

можете викликати на герць якогось там шляхтича. Помстїться за себе, як личить принцам.

— Хай сконають усі чорти! — сказав Карло, — ви маєте рацію, паніматко, і я обміркую цю справу.

— Я допоможу вам, брате, — покликнув Франсуа.

— А я, — сказала Катерина, розв'язуючи чорний шовковий шнурок, що три рази обіймав її стан і на кінцях мав китиці, що спадали до колін, — я йду, але залишаю вам це замість себе.

І вона кинула шнурок до ніг двом принцам.

— А, — сказав Карло, — я розумію.

— Цей шнурок... — почав д'Алансон, підіймаючи його.

— Це кара й мовчанья, — сказала Катерина. — Але, — додала вона, — не погано було б втягти в цю справу Генріха.

І з цими словами вона вийшла.

— Далєбі, — сказав д'Алансон, — це дуже легко зробити, і коли Генріх дізнається, що жінка зраджує його... Так, значить, — додав він, обертаючись до короля, — ви згоджуєтесь з думкою нашої матері?

— Від слова до слова, — сказав Карло, не думаючи, що встро-млює тисячу кинджалів у серце д'Алансонові. — Це буде непри-ємно Маргаріті, але зрадує Генрію.

Потім, покликавши офіцера з своєї гвардії, він наказав за-просити Генріха; але, подумавши, сказав:

— Ні, ні, я сам піду до нього. А ти, д'Алансоне, сповісти д'Анжу й Гіза.

І, вийшовши з своїх покоїв, він попрямував маленькими вит-бими сходами, що йшли на другий поверх і кінчалися перед Генріховими дверима.

VIII

Пляни помсти.

Генріх скористувався з хвилини відрочення після допиту, що він його так добре витримав, і побіг до пані де Сов. Там він знайшов Ортона, що вже зовсім спритомнів, але не міг нічого розказати, крім того, що якісь люди вдерлися до нього, началь-ник цих людей вдарив його шпадою, і це приголомшило його. Взагалі, на нього не звернули уваги. Катерина, бачивши його непритомного, гадала, що він мертвий. І що він спритомнів саме тоді, коли Катерина вже пішла, а гвардійський капітан, що йому доручено було прибрати тіла, ще не прибув, Ортон знайшов собі притулок у пані де Сов.

Генріх прохав Шарлоту сховати юнака, поки він матиме зві-стку від де Муї, що мусив швидко написати з того місця, куди

втік. Тоді він пішло Ортона з відповіддю до де Муї й, замість одної відданої йому людини, зможе розлічувати на двох.

Уложивши цей плян, Генріх повернувся до себе й почав ходити вздовж і поперек по кімнаті, філософуючи, коли раптом одчинилися двері, й з'явився король.

— Ваша величність! — покликнув Генріх, кинувшись назустріч королеві.

— Це я своєю власною особою... Справді, Генрію, ти чудесний хлопець, і я почуваю, що люблю тебе дедалі, то більше.

— Пане, — сказав Генріх, — ви занадто добрі до мене.

Ти маєш лише одну хибу, Генрію.

— Яку саме? Ту, за яку ваша величність вже докоряли мені скілька разів, — що я волю полювати з собаками, а не з птахами?

— Ні, ні, я не про це кажу, Генрію, я кажу про що інше.

— Хай ваша величність висловляться виразно, — сказав Генріх, побачивши з Карлової усмішки, що король в доброму настрої, — і я намагатимуся виправитись.

— Річ у тому, що ти, маючи такі хороші очі, не бачиш того, що треба.

— Ба! — сказав Генріх, — невже я короткозорий, сам не помічаючи цього?

— Гірше, Генрію, ти зовсім сліпий.

— А може це нещастя трапляється зі мною тоді, коли я заплющую очі?

— Ну, звичайно, — сказав Карло, — ти на це дуже здатний. У всякім разі, я тобі їх розкрию.

— Бог сказав: хай буде світло, й світло з'явилося. Ваша величність заступник бога на землі, отже, тут ви можете робити те, що бог на небі. Я слухаю.

— Коли Гіз вчора ввечорі сказав тобі, що твоя жінка щойно пройшла в супроводі кавалера, ти не хтів цьому вірити.

— Пане, — сказав Генріх, — як можна повірити, щоб сестра вашої величності була така необачна?

— Коли він сказав тобі, що твоя жінка подалась на вулицю Кльош-Персе, ти також не хтів цьому вірити?

— Як можна припустити, пане, щоб французька королівна публічно наражала свою репутацію?

— Коли ми обложили будинок на вулиці Кльош-Персе, та коли мені потрапив у плече срібний жбан, д'Анжу помаранчовий компот у голову, а Гізові вепрячий окіст в обличчя, ти бачив двох жінок і двох чоловіків?

— Я нічого не бачив, пане. Ваша величність мусять пригадати, що я розпитував воротаря.

— Але ж, сто чортів, я сам бачив!

— А, коли ваша величність бачили, то інша справа.

— Я бачив двох чоловіків і двох жінок. Ну, так от, тепер я знаю, і то безперечно, що одна з цих жінок була Марго, а один з цих чоловіків був де Ля Моль.

— Але ж,— сказав Генріх,— якщо де Ля Моль був на вулиці Кльош-Персе, значить, його не було тут.

— Ні,— промовив Карло,— ні, він не був тут. Але мова не йде про ту особу, що була тут; про неї дізнаються, коли цей дурень Морвель зможе говорити, або писати. Річ у тому, що Марго тебе зраджує.

— Ет,— мовив Генріх,— не вірте наклепам.

— Я ж казав тобі, що ти гірше, ніж короткозорий, що ти сліпий, тисяча чортів! Чи повіриш ти мені хоч раз, упертий? Я кажу тобі, що Марго тебе зраджує, і цього вечора ми задушимо її коханця.

Генріх підскочив од здивування і, як остовпілий, дивився на свого шуряка.

— Насправжки, ти не сердишся, Генрію, признайся в цьому. Марго кричатиме, як сто тисяч гав; нехай собі, я не хочу, щоб ти був нещасним. Що герцог д'Анжу обманює Конде, я заплющую на це очі, Конде --- мій ворог; але ти, ти ж мій брат, більш навіть ніж брат, ти мій друг.

— Але, ваша величносте...

— І я не хочу, щоб тебе ображали, я не хочу, щоб із тебе глузували; вже досить давно беруть тебе на глум всі ці дамські зальотники, що приїздять з провінції, щоб збирати наші крихти й зводити наших жінок; нехай вони повертаються назад до себе, чорти б їх узяли! Тебе обдурено, Генрію, це може трапитися з кожним; але ти матимеш, присягаюся тобі, блискучу сатисфакцію і завтра скажуть: Тисяча чортів, як видно, король Карло дуже любить свого брата Генрію, бо цієї ночі він звелів задушити пана де Ля Моля.

— Ваша величносте, - сказав Генріх,— це таки справді зважено?

— Так, зважено й постановлено, красунь не матиме, на що скаржитись. Ми беремо участь в експедиції, я, д'Анжу, д'Алансон і Гіз: один король, два королівські принци й один суверенний принц, не рахуючи тебе.

— Як не рахуючи мене?

— Так, ти теж там будеш.

— Я?!

— Так, ти; ти проколеш кинджалом цього молодця по-королівському, тимчасом, як ми душитимемо його.

— Пана,— промовив Генріх,— ваша добрість надзвичайна. Але ж як ви дізналися?

— А, сто чортів, здається, цей дурень хвалився. Він приходить до неї то до Лувру, то на вулицю Кльош-Персе. Вони вкупі складають вірші; хтів би я побачити вірші цього красунчика, напевно, пасторалі. Візьми ж принаймні доброго бивджала.

— Пане,— сказав Генріх,— обміркувавши все...

— Що?

— Ваша величність зрозуміє, що я не можу приєднатися до такої експедиції. Мені здається, що мені не личить там бути. Я занадто зацікавлений у справі, й моє втручання вважатимуть за жорстокість. Ваша величність мстяться за честь своєї сестри на джигуні, що хвалився, ганблячи мою жінку, все це дуже просто, і Маргарита, що невинність її я засвідчую, ані трохи не буде від того знеславлена; але, якщо я візьму участь у справі, то це зовсім інша річ; з акту справедливості моя співучасть зробить акт помсти. Це вже не виконання вироку, це — убивство; мою жінку вже не даремно обмовлено, вона винна.

— Далєбі, Генріху, твої слова просто золото, і я допіро те саме говорив матері, ти маєш демонський розум.

І Карло ласкаво подивився на свого шваґра, що вклонився у відповідь на комплімент.

— Проте,— додав Карло,— ти певне радий будеш позбутися цього красунчика?

— Все, що роблять ваша величність, добре,— відповів Наварський король.

— Гарзд, в такому разі здайся на мене й не турбуйся, я залагоджу твою справу.

— Я покладаюся на вас, пане,— промовив Генріх.

— О якій годині йде він звичайно до твоєї жінки?

— Десь о дев'ятій увечорі.

— А виходить?

— Перше, ніж я туди приходжу, бо я ніколи його не зустрічаю.

— Близько...

— Близько одинадцятої.

— Гарзд, приходь сьогодні опівночі, справа буде скінчена.

І Карло, сердечно стиснувши руку Генріхові й знову пообіцявши йому свою приязнь, вийшов, посвистуючи своєї улюбленої мишливської пісеньки.

— Тисяча чортів! — сказав беарнець, стежачи очима за Карлом,— я гадаю, що ця диявольська вигадка походить від королеви-матері. Справді, вона не знає вже, що й вигадати, щоб посварити нас із жінкою, нас, таке чудове подружжя!

І Генріх почав сміятися, як він сміявся тільки тоді, як ніхто не міг його ані бачити, ані чути.

Близько сьомої години вечора того самого дня, коли відбулися

всі ці події, гарний юнак, допірощо скупавшись у ванні, проходжувався в прекрасному настрої, пощипуючи вуса й поспівуючи пісеньки перед дзеркалом в одній з луврських кімнат.

На ліжку спав, або, краще сказати, потягався другий юнак.

Один був наш друг де Ля Моль, що ним так цікавилися протягом цілого дня, а тепер, мабуть, ще більше, хоч йому це й на думку не спадало; другий був його товариш Коконна.

Справді, вся ця велика громовиця пройшла проз Ля Моля так, що він не чув грому, не бачив блискавки. Повернувшись до себе о третій годині вночі, він лежав, до третьої години вдень, напів у сні, напів у мріях, будуючи замки на тому рухливому піску, що зветься майбутнє; потім він устав, пробув з годину в модних ваннах, пообідав у Ля Гюр'єра і, повернувшись до Лувру, закінчив свій туалет, щоб одвідати, як звичайно, королеву.

— Так ти кажеш, що вже пообідав? — спитав у нього Коконна, позіхаючи.

— Звичайно, пообідав і з великим апетитом.

— Чому ж ти не взяв мене з собою, егоїсте!

— Бо ти спав так міцно, що я не хтів тебе будити. Але, знаєш, ти повечеряєш замість того, щоб обідати. До речі, не забудь спитати в Ля Гюр'єра того анжуйського вина, що він одержав цими днями.

— А воно добре?

— Скажи, щоб тобі його дали, я не скажу більше нічого.

— А ти куди йдеш?

— Я? — мовив Ля Моль, здивований навіть, що його друг таке в нього питає, — куди я йду? На зальоти до королеви.

— Слухай, — сказав Коконна, — чи не піти мені пообідати в наш будиночок на вулиці Кльош-Персе; я пообідав би рештками вчорашніх ласощів; там є вино Алікante, що дуже підбадьорює.

— Це було б необачно, друже Аннібале, після того, що сталося цієї ночі. Та й хіба нас не змусили дати слово честі, що ми не повернемося туди сами? Дай мені мого плаща.

— Бігме, що правда, — сказав Коконна, — я про це й забув. Але де ж у чорта твій плащ? А, ось він!

— Ні, це чорний, а мені треба червоного. Королеві я більше подобаюсь у ньому.

— Ет, сто бісів, — сказав Коконна, поглянувши навкруги, — шукай його сам, я ніде його не бачу.

— Як, — сказав де Ля Моль, — ти не можеш знайти? Але де ж це він?

— Ти, може, його продав...

— Навіщо? У мене є ще шість екю.

— Надінь мого.

— Отакої!.. Жовтий плащ, зелений каптан. Я буду зовсім як пануга.

— Е, ти занадто вередливий. Улаштуйся, як хочеш.

У цей момент, коли Ля Моль, перекинувши все в кімнаті, почав лаяти злодіїв, що вже добулися навіть до самого Лувру, з'явився д'Алансонів джура з дорогоцінним і таким потрібним плащем.

— А! — скрикнув Ля Моль, — ось він, нарешті!

— Ваш плащ, пане? — спитав джура. — Так, його ясність звеліли взяти цього плаща у вас в справі одного закладу при його барву.

— О! — мовив Ля Моль, — я шукав його лише через те, що хочу йти, але, коли його ясність бажає ще залишити його в себе.

— Ні, графе, він уже не потрібний більш.

Джура вийшов. Ля Моль застібнув свого плаща.

— Ну! — промовив він, — як же ти зважив?

— Та я не знаю.

— Чи я застану тебе тут сьогодні ввечорі?

— Хіба я можу це тобі сказати?

— Ти не знаєш, що робитимеш за дві години?

— Я то знаю, що робитиму, але не знаю, що мені сказати робити.

— Герцогія де Невер?

— Ні, герцог д'Алансон.

— Справді, — сказав Ля Моль, — я помічаю, що останніми часами він виявляє до тебе надзвичайну приязнь.

— Це правда, — сказав Коконна.

— Значить, твоя доля забезпечена? — сказав, сміючися, Ля Моль.

— Пхе! — сказав Коконна, — молодший принц!

— О! — промовив Ля Моль, — він має таку величезну охоту зробитися старшим, що небо, либонь, зробить якесь чудо для нього. Так ти не знаєш, де ти будеш сьогодні ввечорі?

— Ні.

— Ну, то к чорту... або, краще, прощай.

— Цей Ля Моль просто неможливий, завжди він хоче во знати. Хіба можна знати, де будеш. Покищо, мені хочеться спати.

І він знову ліг, тимчасом, як Ля Моль попрямував до покою королеви. В знайомому нам уже коридорі він зустрів герцога д'Алансона.

— А, це ви, пане де Ля Молю? — сказав йому принц.

— Так, ваша ясносте, — відповів Ля Моль, — вітаючи його з пошаною.

— Ви йдете з Лувру?

— Ні, ваша ясності, я йду засвідчити свою пошану її величності, королеві Наварській.

— О якій годині вийдете ви від неї, пане де Ля Молю?

— Ваша ясність мають щось мені наказати?

— Тепер ні, але я маю децю сказати вам сьогодні ввечорі.

— Об якій годині?

— Між дев'ятою й десятою.

— Я матиму честь прийти в цей час до вашої ясності.

— Гарзд, я чекатиму на вас.

Ля Моль вклонився й пішов далі.

— Цей герцог, — сказав він собі, — часом буває блідий, як рець. Це дивно.

І він постукав у двері до королеви; Жійона, що, здавалося, атувала на нього, запровадила його до Маргаріти.

Вона сиділа над якоюсь роботою, що, здавалося, дуже її томила. Перед нею лежав рукопис з багатьма виправками й томюкрата. Вона зробила знак Ля Молю не заважати їй доінчити параграф. Незабаром, скінчивши, вона кинула перо й запросила молодика сісти коло неї.

Ля Моль засяяв. Ніколи він ще не був такий гарний, такий веселий.

— Грецька мова! — покликав він, кинувши оком на книжку, — юкратова промова! Що ви хочете з цього зробити? О, на парі латинський напис: *Ad sarmatiae legatos reginae Margariae concio!* Ви промовлятимете до цих варварів латинською мовою?

— Але ж треба, — сказала Маргаріта, бо вони не говорять по-французькому.

— Як же ви можете складати відповідь, не знаючи їхньої мови?

— Інша жінка, більша кокетка, ніж я, запевнила б вас, що це імпровізація, але вас, мій Гіяцинте, я не можу дурити: мене повідомили задалегідь про зміст промови, і я на неї відповідаю.

— Значить вони мають швидко прибути, ці гості?

— Вони вже прибули сьогодні вранці.

— Але ніхто цього не знає?

— Вони прибули інкогніто. Їхню урочисту зустріч відкладено на післязавтра, гадаю. Зрештою, ви побачите, — додала Маргаріта з задоволенням і не без педантизму, — те що зробила сьогодні ввечорі, зроблено досить по-ціцеронівському. Але облишімо це. Побалакаємо про те, що з вами трапилось.

— Зі мною?

— Так.

— А що ж зі мною трапилось?

— Ах, ви можете скільки хочете, удавати мужнього, я все бачу, що ви трохи бліді.

— Це через те, що я занадто довго спав, мушу в цьому признатися.

— Ат, не вигадуйте, я все знаю.

— Так будьте ласкаві, скажіть мені, моя перлино, бо я не знаю нічого.

— Ну, скажіть мені одверто, про що питала вас королева-мати?

— Королева-мати мене? А хіба вона мала зі мною говорити?

— Як, ви її не бачили?

— Ні.

— А короля Карла?

— Теж ні.

— А короля Наварського?

— Не бачив.

— А герцога д'Алансона ви бачили?

— Так, допіру я зустрів його в коридорі.

— Що він вам сказав?

— Що має дещо мені сказати сьогодні ввечорі, між дев'ятою й десятою годиною.

— І більше нічого?

— Нічого.

— Це дивно.

— Але, власне, що ж тут дивного?

— Ви значить не чули ніяких розмов?

— Та що ж трапилось?

— Трапилось те, що протягом цілого цього дня ви, бідолахи висіли над безоднею.

— Я?

— Так, ви.

— З якої причини?

— Слухайте,— де Муї, застуканий цієї ночі в кімнаті короля Наварського, що його прийшли заарештувати, вбив трьох людей і втік; його не пізнали, а помітили лише славнозвісного червоного плаща.

— Ну?

— Ну, цей червоний плащ, що вже раз обдурив мене, обдурив і інших, вас взяли на підозру, навіть обвинуватили в цьому потрійному убивстві. Сьогодні вранці вас хотіли заарештувати, судити й, хто знає, може засудити, бо для того, щоб врятувати вас, ви не захтіли б сказати, де ви були, правда ж?

— Сказати, де я був,— покликнув Ля Моль,— скомпромітував вас, моя прекрасна королево. О, ви мали рацію, я вмер би, якби

ваючи, щоб не дати вашим прекрасним очам пролляти хоч одну сльозину.

— О, мій бідний лицарю, — мовила Маргаріта, — мої прекрасні очі дуже плакали б.

— Але як же втихомирилася ця велика буря?

— Догадайтеся?

— Як же я можу вгадати?

— Був лише один спосіб довести, що ви не були в кімнаті короля Наварського.

— А саме?

— Сказати, де ви були.

— Ну?

— Ну, я це й сказала.

— Кому?

— Моїй матері.

— А королева Катерина...

— Королева Катерина знає, що ви мій коханець.

— О, королево, зробивши так багато для мене, ви, можете вимагати всього від вашого раба. О, Маргаріто, це прекрасно й велично. Мое життя належить вам.

— Сподіваюся, що так, бо я вирвала його в тих, що хтіли мені його забрати. Але тепер ви врятовані.

— І це ви мене врятували! — покликнув юнак, — ви, моя обожувана королево!

Саме в цей момент голосний грюкіт примусив їх здригнутися. Ля Моль відступив назад, повний невиразного жаху, Маргаріта скрикнула, глянувши на розбиту шибку в вікні.

Крізь цю шибку до кімнати впав камінь, завбільшки з яйце, і ще котився по підлозі.

Ля Моль також побачив розбите скло й догадався, від чого був грюкіт.

— Що це за нахаба, — скрикнув він, кидаючись до вікна.

— Зачекайте хвилинку, — мовила Маргаріта, — до цього каменя здається щось прив'язане.

— Справді, — відповів Ля Моль, — наче якийсь папірець.

Маргаріта кинулася до дивної гранати й зняла тоненький листочок, згорнений вузькою стьожечкою, що оперізувала камінь посередині. Листочка цього прив'язано шворочкою, кінець тої шворочки виходив крізь отвір у розбитій шибці.

Маргаріта розгорнула папірця й прочитала його.

— Безщасний, — скрикнула вона.

І вона простягла записку Ля Молеві, що стояв непорушний, як статуя Жаху.

Серце йому стиснулося від болючого передчуття, і він пропитував такі слова:

„Ля Моля дожидають з довгими шпадами в коридорі, що провадить до д'Алансона. Може він волів би вийти крізь це вікно й приєднатися до де Муї в Манті“...

— О,— мовив Ля Моль, прочитавши, — хіба ті шпади довші за мою?

— Ні, але їх може бути десять проти однієї.

— Який же це друг прислав нам цю записку? — спитав Ля Моль.

Маргаріта взяла її з рук молодика й почала пильно її розглядати.

— Писання короля Наварського, — скрикнула вона. — Коли він попереджає, то небезпека певна. Тікайте, Ля Молю, тікайте, прохаю вас.

— Але, як тікати? — спитав Ля Моль.

— Вікно, хіба ж тут не пишеться про вікно?

— Наказуйте, моя королево, і я вистрибну з цього вікна, скоряючись вам, хоч би мав, падаючи, розбитися двадцять разів.

— Почекайте, почекайте, — мовила Маргаріта, — мені здається, що на цій шворці висіла якась вага.

— Подивимося, — відповів Ля Моль.

І обоє, витягнувши щось прин'яте до шворки, побачили з невимовною радістю кінець драбинки, плетеної з волосіні та шовку.

— Ах, вас врятовано, — скрикнула Маргаріта.

— Це чудо небесне.

— Ні, це добрий вчинок короля Наварського.

— А, може, навпаки, це пастка, — мовив Ля Моль, — може ця драбинка ввірветься під моїми ногами? Пані, хіба ж ви не призналися сьогодні, що кохаєте мене?

Маргаріта, що розчервонілася з радощів, знову смертельно зблідла.

— Ви маєте рацію, це можливо, — мовила вона, — й повернулася до дверей.

— Що ви хочете робити? — скрикнув Ля Моль.

— Хочу впевнитися сама, що на вас засідають у коридорі.

— Ні в яким разі. Щоб їх гнів упав на вас.

— Що вони можуть зробити французькій королівні? Як жінка й принцеса королівської крові я двічі недоторкана.

Королева вимовила ці слова з надзвичайною гідністю, і Ля Моль зрозумів, що вона справді не наражається на небезпеку і не треба заважати їй робити, як вона знає.

Маргаріта залишила Ля Моля під охороною Жійони, дозволивши йому відповідно до того, що станеться, самому зважити, чи треба тікати, чи дождатися, поки вона повернеться. Вона вийшла до коридору, що мав перехрестя, звідки провадив до біб

ліотеки й скількох вітальних заль і закінчувався покоями короля, королеви-матері та маленькими потайними сходами, що здіймалися до покоїв герцога д'Алансона й Генріха. Хоч була ще тільки дев'ята година, всі вогні було згашено і в коридорі, за винятком блідого освітлення на перехресті, було зовсім темно. Королева Наварська йшла вперед твердими кроками, але ледве вона пройшла третю частину коридору, як почула шепотіння приглушених голосів, що мали в собі якийсь таємний та жахний вираз. Але гомін цей припинився в той же момент, ніби чийсь вищий наказ приглушив його і все зовсім поринуло в темряву, бо те бліде світло, що ледве світилося, здається, ще більш зблідло.

Маргарита все прямувала далі, йдучи просто назустріч небезпеці, що чигала на неї, якщо ця небезпека справді існувала. Вона була спокійна на вигляд, хоч її стиснені руки виявляли страшенне нервове напруження. Щодалі посувалася вона вперед, похмуре мовчання навкруги збільшувалося й якась тінь, схожа на тінь од руки, заслонила тремтяче непевне світло.

Враз, коли вона прийшла на перехрестя коридору, якийсь чоловік виступив уперед, відслонив свічника з позолоченого срібла, що освітив його, і скрикнув:

— Ось він.

Маргарита спинилася око-в-око перед своїм братом Карлом. Позад нього стояв, із шовковим шнуром у руці, герцог д'Алансон. У глибині в темряві стояли поруч дві тіні, освітлені лише відблиском голих шпад у їхніх руках.

Маргарита одним поглядом обхопила цілу картину. Вона зробила величезне зусилля й одповіла Карлові, усміхаючись:

— Ви хочете сказати: ось вона, ваша величносте?

Карло відступив на один крок; всі інші стояли нерухомі.

— Це ти, Маріо, — мовив він. — Куди ти йдеш у таку пору?

— У таку пору? — спитала Маргарита; хіба так пізно?

— Я питаю в тебе, куди ти йдеш?

— Пошукати книжку ціцеронових промов, я, здається, залишила її в нашої матері.

— І ти йдеш без світла?

— Я думала, що коридор освітлено.

— Ти йдеш від себе?

— Так.

— Що ти робиш тепер?

— Я готую свою промову до польських послів. Адже на завтра призначено нараду й кожен повинен подати свою промову на розгляд вашої величності.

— Допомагає тобі хтонебудь у цій праці?

Маргарита зібрала всю свою силу.

— Так, брате, — відповіла вона, — пан де Ля Моль, — він дуже вчений.

— Так, — мовив герцог д'Алансон, — він такий учений, що я прохав його, коли він скінчить роботу з вами, сестро, прийти до мене й подати мені поради, бо я не такий вчений, як ви.

— І ви дожидали його? — спитала Маргаріта цілком природнім голосом.

— Так, — нетерпляче відповів д'Алансон.

— У такому разі, — мовила Маргаріта, — я пришлю його до вас, брате, бо ми вже скінчили.

— А ваша книжка? — спитав Карло.

— Я накажу Жійоні принести її.

Брати зирнулися між собою.

— Іди, — мовив Карло, — а ми далі підемо дозором.

— Дозором? — спитала Маргаріта, — чого ж ви шукаєте?

— Маленького червоного чоловічка, — мовив Карло. — Хіба ви не знаєте, що якийсь маленький червоний чоловічок ходить по старому Луврі? Мій брат д'Алансон каже, що бачив його, от ми й шукаємо.

— Щасливого полювання, — мовила Маргаріта.

І вона пішла, оглядаючись позад себе. Вона побачила тоді на стіні чотири з'єднані тіні, що ніби змовлялися.

За хвилину вона була коло своїх дверей.

— Відчини Жійоно, відчини, — мовила вона.

Жійона відчинила.

Маргаріта вбігла до кімнати, де її дожидався Ля Моль, спокійний та відважний, але із шпатою в руці.

— Тікайте, — мовила вона, — тікайте, не тратьте й хвилини. Вони чекають на вас у коридорі, щоб убити вас.

— Ви наказуєте мені? — спитав Ля Моль.

— Я хочу цього. Ми повинні розлучитися, щоб побачитися знову.

В той час, як Маргаріта виходила, Ля Моль прип'яв драбинку до вікна. Тепер він скочив на підвіконня, але перше, ніж поставити ногу на щабель, він ніжно поцілував руку королеві.

— Якщо ця драбина пастка і я помру через вас, Маргаріто, згадайте вашу обітницю.

— Це не обітниця Ля Молю, це присяга. Не бійтеся нічого. Прощайте.

І підбадьорений Ля Моль, швидше зіслизнувся, ніж зліз драбинкою.

Саме в той час застукали до дверей.

Маргаріта стежила очима за Ля Модем під час його небезпечної подорожі й озирнулася лише тоді, як упевнилася, що він став на землю.

— Пані, — мовила Жійона, — пані?

— Що таке? — спитала Марґаріта.

— Король стукає до дверей.

— Відчиніть.

Жійона відчинила.

Чотири принци, що, очевидно, не мали вже терпеливості дождатися, стали на порозі.

Карло вступив до покою.

Марґаріта пішла братові назустріч з усмішкою на вустах.

Король швидко кинув оком навкруги.

— Чого ви шукаєте, брате? — спитала Марґаріта.

— Я шукаю... я шукаю... е, іорт, я шукаю де Ля Моля, — відповів Карло.

— Де Ля Моля?

— Так, де він?

Марґаріта взяла брата за руку й повела його до вікна.

Саме в цій хвилі двоє людей від'їжджали від Лувру швидким чвалом. Один з тих людей зняв свого шовкового шарфа і на прощання замаєв у нічній темряві білим саетом. То були Ля Моль та Ортов.

— Ну? — спитав король, — що це визначає?

— Це визначає, — відповіла Марґаріта, — що герцог д'Алансон може сховати свого шнура до кишені, а д'Анжу й Гіз вкласти свої шпади до піхов, бо Ля Моль не піде коридором цієї ночі.

ІХ

А т р і д и.

Повернувшись до Парижу, Генріх д'Анжу ще не бачився вільно зі своєю матір'ю Катериною, що для неї він був, як про це всі знали, за найулюбленішого сина.

Це побачення не було для нього марне задоволення етикету, або важкого церемоніялу, але виконання ніжного обов'язку для сина, що може й не любив своєї матері, та був певний її теплої любови до себе.

Катерина справді давала перевагу цьому синові, може за його хоробрість, може за красу, бо вона була не лише мати, а й жінка, може, нарешті, як переказують деякі скандальні хроніки, Генріх д'Анжу нагадував флорентійці особливо щасливу добу її таємних любовців.

Лише одна Катерина знала про поворот герцога д'Анжу до Парижу, а Карло й не відав би про цеє, коли б не випадок, що привів його до палацу Конде саме тоді, як звідти виходив його

брат. Генріх д'Анжу знав, що Карло дожидає його лише наступного дня й тому думав заховати від короля ті два вчинки, що прискорили день його прибуття, а саме відвідини прекрасної Марії Клевської, принцеси Конде, й розмови з польськими послами.

Саме про цю справу, що про неї Карло нічого не знав, герцоґ д'Анжу мав побалакати з матір'ю.

Отже, коли герцоґ д'Анжу, так довго очікуваний, вступив до матері, Катерина, така холодна, така завжди стримана, відкрила обійми дитині свого кохання й притулила сина до грудей в пориві такого матернього почуття, що його дивно було знайти в її висхлому серці; так палко обіймала Катерина лише Коліньї наперед дні того, як його вбито.

Потім вона відійшла, трохи подивитися на нього, і знову почала його обіймати.

— Ах, ваша величносте, — мовив він, — коли вже небо дало мені радість обняти без свідків свою матір, — то розважте ж найнещасливішу на світі людину.

— О, боже, моя люба дитино, — скрикнула Катерина, — що з вами трапилось?

— Нічого такого, чого б ви не знали, паніматко. Я закоханий і мене кохають; але саме це кохання і є моє нещастя.

— З'ясуйте мені це, мій сину, — мовила Катерина.

— Ах, паніматко... ці посли, мій від'їзд...

— Так, — мовила Катерина, — посли прибули, від'їздити спішно.

— Ні, не це його прискіпує, а бажання мого брата. Він мене ненавидить, боїться й хоче позбутися мене.

Катерина всміхнулася.

— Даючи вам трона, бідний, нещасливий вінценосець.

— О, це ні до чого, — відповів Генріх з нудьгою, — я не хочу їхати. Я, французький королевич, вихований серед витончених культурніших звичаїв, коло найкращої з матерів, коханець одної з найвродливіших на землі жінок. Я мушу їхати туди, в ті сніги, на край світу, помалу гинути серед тих брутальних людей, що впиваються зранку до вечора й цінують гідності свого короля, як гідності якоїсь бочки, відповідно до того, скільки в йому міститься. Ні, паніматко, я не хочу їхати, я вмру як поїду.

— Слухайте, Генріху, — мовила Катерина, стискаючи синові руки. — Чи це справжня причина?

Генріх спустив очі, наче не зважаючись, навіть матері, признаючись в тому, що діється в його серці.

— Хіба нема іншої причини, — спитала Катерина, — менш романтичної, розсудливішої, політичної?

— Я не винен, паніматко, коли ця думка посідає мій мозок і, може, займає там більше місця, ніж слід; але хіба не ви самі

зали мені, що гороскоп, зложений в день народження мого тата, пророкує йому ранню смерть?

— Так, — одповіла Катерина: — але гороскоп може брехати, шу. Я сама сподіваюся тепер, що всі гороскопи неправдиві.

— Але ж його гороскоп пророкував тебе?

— Його гороскоп казав про чверть віку, але невідомо, чи це посується до його життя, чи до його королювання.

— Ну, добре, паніматко, подбайте, щоб я залишився. Братові айже двадцять чотири роки і за один рік ця справа з'ясується.

Катерина глибоко замислилася.

— Так, звичайно, — мовила вона, — це було б, найкраще, якщо було б можливо.

— О, здумайте лише, паніматко, — покликнув Генріх, — яке нещастя для мене проміняти французьку корону на польську! Сучитись десь там думкою, що я міг би королювати в Луврі, перед цього елегантного, освіченого двору, коло найкращої в світі матері, що її поради визволяли б мене від половини праці та томи, матері, що звикла нести разом з моїм батьком вагу урядування в державі, й певно не відмовилася б її нести й зі мною. Паніматко, я був би великий король.

— Ну, ну, мій дорогий, — мовила Катерина, що на таке майбутнє покладала завжди найсолодшу надію, — не вдавайтесь в розпач. Чи ви думали про якінебудь засоби, щоб уладнати цю справу?

— Так, звичайно, думав, і саме для цього я прибув на два три дні раніше, ніж мене чекали, дозволяючи братові Карлові думати, що я поспішився задля пані Конде; для цього я був у Ласко, найчільнішого з послів, познайомився з ним і під час цього першого побачення зробив усе, що міг, щоб здатися йому наймерзотнішим, чого, сподіваюся, я й досяг.

— Ах, дорогий сину, — мовила Катерина, — це погано. Інтереси Франції треба ставити вище за вашу маленьку нехить.

— А хіба інтереси Франції вимагають, щоб на випадок якогось нещастя з братом почав царювати герцог д'Алансон, чи король Наварський?

— Король Наварський! О, ніколи, ніколи, — промовила Катерина з турботою, що захмарила її чоло, як бувало щоразу, коли перед нею виникало це питання.

— Далебі, — провадив Генріх, — і брат мій д'Алансон не кращий і вас любить не більше.

— Ну, — перебила Катерина, — що ж сказав Ласко?

— Ласко й сам вагався, коли я попрохав у нього аудієнції. О, що коли б він міг написати до Польщі, щоб скасували це обрання?

— Божевілля, сину, божевілля... соймові постанови святі.

— Але нарешті, паніматко, чи не можна б примусити цих поляків обрати замість мене мого брата?

— Якщо це й можливо, то все ж дуже важко, — відповіла Катерина.

— Ну, то що, спробуйте, намагайтеся, говоріть з королем; звертайте все на моє кохання до пані Конде; скажіть, що я збожеволів, загубив розум. До того ж король бачив, як я виходив з палацу разом з Гізом, що допомагає мені по-дружньому.

— Так, для того щоб закласти лігу. Ви цього не бачите, але я бачу.

— Бачу, бачу, але покищо я використаю його. Е, хіба ж це не добре, коли людина слугує нам, слугуючи разом з тим і собі?

— А що сказав король, зустрівши вас?

— Здається він повірив тому, в чому я запевняв його, щобто, що лише кохання привело мене до Парижу.

— А не питав він у вас про решту ночі?

— Питав, паніматко, та я вечеряв у Нантуї і страшенно там бешкетував, навмисне для того, щоб чутка про цей бешкет розійшлася скрізь і король упевнився, що я там був.

— То він не знає про те, що ви одвідували Ласка?

— Зовсім не знає.

— Гаразд, тим краще. Я спробую поговорити з ним про вас, люба дитино; але ви знаєте, що ніхто не може мати впливу на його тверду вдачу.

— О, паніматко, паніматко, яке це було б шастя, коли б я залишився, я любив би вас тоді ще дужче, якщо це можливо.

— Коли ви залишитеся, вас знову пошлють на війну.

— О, нехай, аби я не від'їздив із Франції.

— Вас можуть убити.

— Е, ні, від не ран завжди вмирають... вмирають від суму, з нудьги. Але Карло не дозволить мені залишитися, він ненавидить мене.

— Він заздрить вам, мій прекрасний переможцю, бо ви такий хоробрий та щасливий, маєте ледве двадцять років, а виграєте баталії, як Олександр, або Цезар. Але покищо не звіряйтеся нікому, вдавайте покійного, догоджайте королеві. Сьогодні збереться приватна нарада, щоб прочитати й обговорити промови, що їх буде виголошено на церемонії, поведітьтеся, неначе король польський, а то спустітьтеся на мене. До речі, як ваша вчорашня експедиція?

— З нею не пощастило; пройдисвіта попереджено і він вилетів у вікно.

— Ну, — мовила Катерина, — колись я довідаюся, хто той злий геній, що нищить усі мої наміри... Покищо я не певна... горе йому буде!

— Отож, що робити далі? — спитав герцоґ д'Анжу.

— Здайтеся в цій справі не мене.

І вона ніжно поцілувала Генріхові очі, виштовхуючи його тихо із свого кабінету. Хутко до королеви прибули члени її родини. Карло був у доброму гуморі бо сміливість сестри Марґо більше бавила його, ніж сердила; він не мав чогось особливого проти Ля Моля й чекав на його в коридорі з деяким запалом лише тому, що це нагадувало йому полювання. Д'Алансон, навпаки, був страшенно незадоволений. Відраза, що він почув проти Ля Моля, змінилася на ненависть, відколи він довідався, що сестра кохає Ля Моля.

Марґарита була й замислена й сторожка. Вона мала про що думати й чого пильнувати.

Польські послы прислали текст промов, що мали їх виголосити.

Марґариті ніхто не нагадував про вчорашню подію, ніби нічого й не було. Вона читала промови і всі інші, окрім короля Карла прочитала свої. Карло дозволив Марґариті відповідати, як вона хоче. Але був дуже суворий, добираючи виразів у д'Алансоновій промові; щождо Генріха д'Анжу, то до його промов Карло найгірше поставився; він сердився, все виправляв і гудив.

Це засідання роздратовало всіх, хоча всі ще стримувалися.

Генріх д'Анжу, що мав переробити майже цілу свою промову, вийшов, щоб взятися до цієї праці. Марґарита, що не мала звісток від короля Наварського від того часу, як він розбив шибку в її вікні, пішла до себе, сподіваючись побачити його там.

Д'Алансон, помітивши якесь збентеження в очах свого брата д'Анжу й перехопивши погляди поміж ним та матір'ю, теж вийшов, щоб обміркувати те, що він вважав за народження нової змови. Нарешті й Карло збирався йти до своєї кузні, щоб закінчити ратище, що робив власноручно, коли Катерина зупинила його.

Карло, що не сподівався зустріти в матері якусь опозицію своїй волі, став і подивився на неї уважно.

— Ну? — мовив він, — чого вам ще?

— Одного слова, ваша величносте. Ми забули про це слово, однак воно має деяку вагу. На який день призначимо ми прилюдну авдієнцію?

— А, це правда, — мовив король, знову сідаючи, — поговоримо про це. Коли ж ви хтіли б призначити цей день?

— Я думаю, — відповіла Катерина, — що ваше мовчання, ваша нібито справжня забутливість, глибоко обмірковані.

— Ні, — мовив Карло, — чому ви так думаєте?

— Тому, — тихо відповіла Катерина, — що не слід, здається мені, сину, щоб поляки думали, ніби ми такі жадібні їхньої корони.

— Навпаки, паніматко, це вони поспішалися прибути сюди з Варшави... Шана за шану, чемність за чемність.

— Ваша величносте може мають рацію в одному, а я не помиляюся в іншому. Отож ви думаєте, що прилюдну авдієнцію слід прискорити?

— Бігме, що так; а хіба ні?

— Ви знаєте, що я тільки й дбаю, що про вашу славу; але я боюся, що, поспішаючись, ви можете викликати проти себе обвинувачення, ніби ви хочете якнайшвидше використати випадок і звільнити французький двір від видатків, що накладає на нього ваш брат, хоч, звичайно, він повернув би все славою й відданістю.

— Паніматко, — мовив Карло, — при братовому від'їзді я дам йому так багато, що ніхто не насмілиться не лише казати, а й думати, чого ви боїтеся.

— У такому разі, — мовила Катерина, — я здаюся. На всі мої закиди, у вас такі гарні відповіді... Але ці войовничі поляки важать державну могутність по тому, що бачать, а тому, щоб їх добре прийняти, треба показати багато війська, а його, думаю, не досить в Іль-де-Франсі.

— Вибачайте, я передбачав це й приготувався. Я викликав два батальйони з Нормандії, один із Гієни; вчора прибула рота стрільців з Бретані, легка кіннота з Турені прибуде до Парижу на протязі дня; і тоді, хоча думають, ніби я маю всього чотири полки, я матиму готових двадцять тисяч людей.

— Ах, — мовила Катерина здивовано, — в таким разі вам бракує лише одного, але це можна добути.

— Чого?

— Грошей. — Я думаю, що їх у вас не так то багато.

— Навпаки, пані, навпаки, — мовив Карло IX. — Я маю чотирнадцять сотен тисяч екю в Бастілії, до своєї власної каси я знову поклав цими днями вісімсот тисяч екю, я їх тримаю в Луврських льохах, а на випадок недостачі, Нантульє тримає ще триста тисяч екю до мого розпорядження.

Катерина здригнулася, бо досі вона часто бачила Карла жорстокого та запального, але передбачливого ніколи не бачила.

— У такому разі, — мовила вона, — ваша величність подумали про все, це надзвичайно, і, якщо кравці, гаптувальниці, та злотники поспішаться, — ви матимете змогу дати авдієнцію перед шістьома тижнями.

— Шість тижнів! — скрикнув Карло. — Кравці, гаптувальниці та злотники працюють від того дня, як довідалися про призначення мого брата. Коли треба, все може бути готове на сьогодні, але цілком напевне все буде влаштовано за три-чотири дні.

— О, — пробурмотіла Катерина, — ви поспішаєте ще більше, ніж я думала.

— Шана за шану, я вже казав вам.

— Гаразд, значить шана, виявлена до французького королівського дому, підлецує вам, правда ж?

— Звичайно.

— І бачити французького принца на польському троні ваше найбільше бажання?

— Зовсім справедливо. Значить сама подія, факт, а не людина цікавить вас і хто б там не королював...

— Ні, ні, паніматко, далєбі, почекайте трохи. Поляки обрали добре. Вони спритні й дужі. Войовнича нація, вони хтять собі за державця військового отамана, це логічно! Д'Анжу їм догодить: герой Жарнаку й Монкентуру буде їм, як рукавичка до руки.. Кого ж ви хтіли б, щоб я послав до них? д'Алансона? боягуза? Доброї вони були б думки про рід Валуа!.. Д'Алансон! Він тікає від першої кулі, що засвище йому над ухом, а Генріх д'Анжу, одважний, завжди зі шпадою в руці, завжди посувається вперед, пішки або верхи!.. Сміліш! Бий, штовхай, рубай! Людина така завзята, як мій брат д'Анжу, примусить поляків воювати зранку до вечора, від першого дня року до останнього. Він погано п'є, це правда, але він спокійно дозволить їм вбивати, от і все. Він буде там у своїй сфері, цей славний Генріх. Ну, гей, на бойовище! Браво сурми та барабани! Хай живе король! Хай живе переможець! Тричі на рік його оголошуватимуть імператором! Це буде чудесно для французького королівського дому й для чести Валуа... Можливо, що його вб'ють, але чортівство! Це буде славна смерть!

Катерина здригнулася, а очі їй блиснули.

— Скажіть, — скрикнула вона, — що ви хочете відіслати герцога д'Анжу, що Ви не любите свого брата.

— Ха, ха, — вибухнув Карло нервовим сміхом, — ви думаете, що я хочу відіслати його? ви думаете, що я не люблю його? А хоч би й так? Любити свого брата! За що ж би я його любив? А, з цього можна сміятися... А хіба ж він любить мене? Або ви, хіба ви любите мене? Хіба хтонебудь, окрім моїх собак, Марії Туше та моєї мамки любив мене може колинебудь? Ні, ні, я не люблю свого брата, я люблю лише самого себе, знайте це! І я не бороню братові робити так само, як і я.

Щодалі Карло говорив, то його бліді щоки все більше заливала горячкова краска.

— Ваша величносте, — мовила Катерина, також запалюючись, — за те що ви відкрили мені своє серце, я повинна відкрити вам своє. Ви чините, як король безсилий, що має поганих радників. Ви відсилаєте свого брата, природню підпору для трону, цілком

гідного свого спадкоємця, на випадок нещастя з вами, і залишаєте про цей випадок свою корону на волю долі, бо, як ви самі кажете, д'Алансон молодий, нездатний, недолугий, навіть гірше, він боягуз... А за ним устает беарнець, чуєте?

— Е! Тисяча чортів! — покликнув Карло, — що мені до того, що буде після мене! Ви кажете, беарнець устает позад мого брата Чортівня, тим краще!.. Я казав, що нікого не люблю... я помилився, я люблю Генрію; так, я люблю цього милого Генрію, він має щирий вигляд і теплу руку, тимчасом, як навкруги я бачу лише лукаві очі й мене торкають лише льодові руки. Я ладе присягнути, що він нездатний зрадити мене. Крім того, я повинен дати йому винагороду: бідний хлопець, йому отруєно мати, я чув, що це зробили особи з моєї родини. Покищо я почувуюсь добре. Коли ж я заслабну, то прикличу його, я хочу, щоб він викидав мене, лише з його рук я прийматиму щонебудь, а коли я помру, я зроблю його королем французьким та Наварським. І, будь проклят папа, Генріх не сміятиметься з моєї смерті, а мої брати, він заплаче, чи принаймні вдасть, що плаче.

Блискавка, впавши Катерині до ніг, не так вжахнула б її, як її слова. Вона мовчала вражена, дивлячись на Карла лютим поглядом; потім покликнула:

— Генріх Наварський, Генріх Наварський, — король французький замість моїх дітей! О, свята мадонно, побачимо! Для цього ви й хочете відіслати мого сина?

— Вашого сина... а я ж хто такий? Син вовчиці, як Ромул чи що?! — скрикнув Карло, тремтячи від гніву, й очі йому заблискотіли так, ніби поїнялися полум'ям. — Вашого сина, так, це правда, король французький не має братів, король французький не має матері, король французький має лише підданців. І королеві французькому не треба мати почуття, він має волю. Йому не треба, щоб його любили, але він хоче, щоб його слухалися.

— Ваша величносте, ви не так зрозуміли мої слова: я назвала своїм сином того, хто має розлучитися зі мною. В цю мить я тому більше люблю його, що більше боюся втратити його. Хіба це злочин для матері бажати, щоб її дитина не розлучалася з нею?

— А я вам кажу, що він розлучиться з вами, він поїде Франції до Польщі за два дні, а коли ви додасте хоч одне слово, то він поїде завтра; коли ж ви не схилите чола й далі будете грозити мені очима, я задушу його сьогодні ввечері, як ви хотіли, щоб задушили вчора коханця вашої дочки. І я вже не впустию його, як ми впустили Ля Моля.

На цю загрозу Катерина схилила голову, але зараз підвела знову.

— О, бідна дитино, — мовила вона, — брат хоче тебе вбити. Але не турбуйся, мати захистить тебе.

— А! Так! — скрикнув Карло. — Ну, добре, в ім'я крові христової! Він умре не ввечорі, а зараз, у цю ж мить. О, зброю мені, кинджала, ножа...

І Карло, кинувши навкруги очима, щоб знайти те, чого він вимагав, побачив маленького кинджала, що його мати носила при поясі, кинувся до нього, витяг із шкур'яної, оздобленої сріблом пихви, і вискочив з кімнати, щоб улучити Генріха д'Анжу там, де знайде його. Але, добігши до сіней, він одразу зовсім знесилвся через занадто велике роздраження, простяг руки, випустив гостру зброю, вона застромилася в паркет, а він жалібно скрикнув, впав і покотився.

З рота і носа йому ринула кров.

— Ісусе! — скрикнув він, — мене вбивають; рятуйте, рятуйте.

Катерина вийшла за ним, побачила, як він упав; хвилину стояла нерухомо і байдуже дивилася; потім опам'яталася і не з матерньої любови, а через те, що опинилася в такому прикрому становищі, відчинила двері, волаючи:

— Королеві погано, на допомогу, швидше!

На цей поклик сила слуг, офіцерів та двораків збіглося до молодого короля. Але найперше прибігла, розштовхуючи всіх, якась жінка і підвела Карла. Він був блідий, як мрець.

— Мене хтять убити, мамко, мене хтять убити, — шепотів король, вмиваючись потом і кров'ю.

— Тебе хочуть убити, Карле! — скрикнула добра жінка, оглядаючи всіх присутніх таким поглядом, що навіть Катерина мусіла відступитися, — хто хоче тебе вбити?

Карло злегка зідхнув і знепритомнів.

— Ах, — мовив лікар Амбруаз Паре, негайно покликаний, — король тяжко заслаб.

— Тепер, — подумала невгамовна Катерина, — хоч-не-хоч, він мусить погодитися на те, щоб відрочити аудієнцію.

І вона пішла від короля до свого другого сина, що нетерпляче дожидався в каплиці звістки про наслідки цієї, такої важливої для нього розмови.

Х

Гороскоп.

Повернувшись з каплиці, де вона розповіла Генріхові д'Анжу все, що сталося, Катерина застала в своїй кімнаті Рене.

Це вперше бачилися вони після того, як королева одвідала астрологову крамницю на Сен-Мішельському мості; напередодні вона писала до нього і, замість відповіді на її записку, Рене прийшов сам.

— Ну, — спитала королева, — бачили ви його?

— Бачив.

— Як він почувається?

— Трохи краще.

— Може він говорити?

— Ні, шпада пробила йому горлянку.

— Я ж сказала вам, щоб ви примусили його написати.

— Я робив спробу. Він сам намагався з усієї сили; але міг написати лише дві літери, дуже нерозбірні, а потім знепритомнів, яремна вена йому відкрилася, він утеряв багато крові й зовсім знесилився.

— Бачили ви ті літери?

— Ось вони.

Рене витяг з кишені папера й подав Катерині, вона швидко розгорнула його.

— М та О, — мовила вона, — може це справді Ля Моль і всьому Маргарітину комедію було вигадано, щоб одвернути підозріння?

— Пані, — сказав Рене, — якщо я смію висловити свою думку в справах, що про них ваша величність не зважаються скласти свою, я можу сказати, що вважаю Ля Моля за занадто закоханого, щоб серйозно взятися до політики.

— Ви так думаєте?

— Так, до того ж закоханого в королеву Наварську, а тому нездатного вірно служити королеві Наварському, бо нема справжнього кохання без ревнощів.

— Ви думаєте, що він справді закоханий?

— Я певен цього.

— Чи не просив він у вас допомоги?

— Так.

— Може він у вас просив якогось трунку, якихось знадобів?

— Ні, лише ворожили з восковою лялечкою.

— З пробитим серцем?

— Так.

— Ця лялечка ще існує?

— Так.

— Вона у вас?

— У мене.

— Цікаво, — мовила Катерина, — чи справді ця кабалістика має таку чинність, якої їй надають?

— Ваша величність можуть теє зміркувати краще за мене.

— Чи королева Наварська кохає Ля Моля?

— Вона кохає його так, що ладна занепасти себе задля нього. Вчора вона врятувала його від смерті, наражаючи свою честь і життя. Ви бачите цеє, ваша величносте, і все ж не вірит

— У що?

— У науку.

— Це тому, що наука зрадила мене, — мовила Катерина, пильно дивлячись на Рене, а він спокійно витримав цей погляд.

— Коли?

— О, ви знаєте, про що я кажу; хоч правда, це був учений, а не наука.

— Я не знаю, про що кажуть ваша величність, — відповів флорентієць.

— Рене, хіба ваші косметики втратили свої пахощі?

— Ні, якщо я сам вживаю їх, але можливо, що, коли вони пройдуть через руки інших...

Катерина всміхнулася й похитнула головою.

— Ваша помада, Рене, зробила чудо й вуста в пані де Сов тепер свіжіші й червоніші, ніж коли.

— Це не від моєї помади, ваша величносте, бо баронеса де Сов, користуючися з права кожної вродливої жінки, примхлива й не нагадувала мені більше про ту помаду, а я теж після наказу вашої величності, зважив не посилати її. Коробочки ще всі у мене, так, як ви їх бачили, тільки одна зникла і я не знаю, хто й для чого її взяв.

— Це добре, Рене, — мовила Катерина, — далі ми ще згадаємо про це, тепер поговоримо про щось інше.

— Я слухаю; ваша величносте.

— Що потрібно для того, щоб визначити, як довго буде жити якась людина?

— Перш за все треба знати день її народження, її вік і знак, під яким вона народилася.

— А ще?

— Треба мати її кров і волосся.

— Значить, якщо я принесу вам її кров і волосся, скажу під яким знаком і в який день та людина народилася та скільки має років, то ви визначите мені час її смерті?

— Так, з незначною помилкою.

— Добре. Я маю волосся, і здобуду крові.

— Ця людина вродилася вдень чи вночі?

— О п'ятій годині двадцять три хвилини ввечорі.

— Будьте завтра у мене о п'ятій годині, дослід повинен робитися саме в годину народження...

— Добре, — відповіла Катерина, — ми прийдемо.

Рене вклонився й пішов, не помітивши, очевидячки, слів: ми прийдемо. А вони, однак, виявляли, що Катерина, всупереч своїй звичці, прийде не сама.

Другого дня на світанку Катерина пішла до сина. Опівночі

вона питала про його здоров'я, їй одповіли, що лікар Амбруаз Паре болю нього і має кинути йому кров, якщо нервові подразнення триватиме.

Ще тремтячи й у сні, блідий після втрати крові, Карло спав, злігши на плече своїй вірній мамці, що, спершися на ліжко, вже три години не ворушилася, щоб не турбувати спокою своєї любої дитини.

Легка піна від часу до часу виступала слабому на вустах і мамка втирала їх тонкою, гаптованою, батистовою хусточкою. У головах лежала друга хустка з великими кривавими плямами.

Катерина думала було захопити цю хустку, але розміркувала, що кров на хустці змішалася із слиною, а тому ця кров може не матиме потрібної сили, тоді вона спитала в мамки, чи бидає кров лікар королеві, як він це думав зробити. Мамка відповіла, що бидає й крові вийшло так багато, що Карло двічі умлівав.

Королева-мати трохи розумілася на медицині, як усі принцеси за тих часів. Вона попросила показати їй кров. Це було легко зробити, бо лікар звелів залишити кров, щоб дослідити деякі явища.

Мяска з кров'ю стояла в кабінеті, що був поруч із спальнею. Катерина пішла туди, щоб подивитися на кров і сповнила нею слоїчка, що навмисне для того принесла з собою. Потім вона повернулася, ховаючи в кишенях закривавлені пальці, бо вони виявили б, що вона вчинила ту профанацію.

Саме тоді, як вона стала на кабінетному порозі, Карло розплющив очі і материна поява його вразила. Потім, пригадуючи ніби у сні всі думки, що їх злопомність витиснула на його мозкові, він скрикнув:

— А, це ви, пані! Добре, скажіть же вашомулюбому синові, що авдієнція буде завтра.

— Мій дорогий Карле, — відповіла Катерина, — це буде тоді, коли ви призначите. Не турбуйтеся й спіть.

Карло ніби скорився цій пораді й заплющив очі, а Катерина, промовивши ці слова так, як звичайно говорять, потішаючи слабого, або дитину, вийшла з кімнати. Але тільки но зачинилися двері за нею, Карло випростався і враз, голосом, приглушеним від нападу, що ще не скінчився, покликнув:

— Канцлера, печать, увесь двір... хай покличуть усіх сюди!

Мамка ніжно та сильно притулила Карлову голову до свого плеча і, щоб приспати його, почала колихати так, як тоді колихала, коли він був ще дитиною.

— Ні, ні, мамко, я вже не спатиму. Поклич моїх радників, я хочу попрацювати зранку.

Коли Карло так говорив, треба було слухатися його; навіть родівниця, не зважаючи на привілеї, що їй надав її королівський содованець, не наслідувалася йти проти його наказів. Цокликали кого хтів король і авдієнцію призначили, правда, не на завтра, бо це було неможливо, але за п'ять днів.

Того ж дня в призначений час, тобто о п'ятій годині, королева-мати й герцог д'Анжу прийшли до Рене, а він, уже попереджений про ці одвідини, приладнав усе до таємного досліду.

У жертівній кімнаті червоніла на розпеченій жаровні крицева штаба, призначена для того, щоб з химерних везерунків, що на ній виявляються, вгадати долю того, про кого питалися в оракула; на віттарі лежала ворожбитська книга. Ніч перед тим днем була дуже ясна й Рене міг спостерігати рух і становище сузір'я.

Генріх д'Анжу прийшов перше, він мав фалшиве волосся; обличчя йому закривала маска, а широкий нічний плащ обгортав його постать. Потім прийшла його мати і коли б вона не знала, що то дожидає її син, вона сама не пізнала б його. Вона зняла маску, а герцог д'Анжу залишився в масці.

— Робив ти спостереження сьогодні вночі? — спитала Катерина в Рене.

— Так, ваша величносте, відповів той, — і зірки вже розповіли мені про минуле. Той, про кого ви в мене питаєте, має, як і всі особи вроджені під знаком рака, палке серце й нечувані гордощі. Він могутній; він прожив мало не чверть сторіччя, досі небо обдаровувало його славою та багатством. Чи не так, ваша величносте?

— Можливо, — мовила Катерина.

— Чи ви принесли волосся та кров?

— Ось.

І Катерина подала ворожбитові пасмо ясно-рудого волосся та слоїчка з кров'ю.

Рене взяв слоїчка, струсонув, щоб змішати фібрину з сироваткою, і крапнув на розпечену штабу велику краплю; вона в одну мить закипіла й розлилася фантастичними малюнками.

— О, ваша величносте, — скрикнув Рене, — я бачу, як він мучиться від страшного болю. Чуєте, як він стогне, як кличе на поміч? Бачите, як усе обертається в кров навкруги нього? Бачите, як біля його смертельної постелі розпочинається несамо-вита боротьба? Дивіться, тут і списи і шпада.

— Довго оце триватиме? — спитала Катерина, тремтячи від невимовного хвилювання і зупиняючи рукою Генріха д'Анжу, що з жадливою цікавістю нахилився над жаровнею.

Рене наблизився до віттаря, проказуючи якусь кабалістичну молитву з таким запалом та переконанням, що жили на його

скронях налялися, а по всьому тілі перебігли ті віщі конвульсії, те нервове тремтіння, що бували у стародавньої піфії на трипіжку, переслідуючи її до смертельної постелі.

Нарешті він підвівся й сповістивши, що вже все влаштовано, взяв однією рукою слоїк, ще повного на три чверті, а другою пасмо волосся; потім, наказавши Катерині розгорнути книгу, де треба прочитати з того місця, куди впаде перший її погляд, він вилив на сталеву штабу всю кров і кинув на жаровню все волосся, промовляючи кабалістичну фразу, зложену з єврейських слів, йому самому незрозумілих.

І в ту ж мить герцог д'Анжу та Катерина побачили, як на штабі простяглася біла постать, наче труп, загорнений у саван.

Друга жіноча постать схилилася над першою.

Водночас спалахнуло волосся, викинувши полум'я блискуче й швидке, гостре немов довгий червоний язик.

— Один рік, — скрикнув Рене, — за один рік ця людина буде мертва і лише одна жінка плакатиме над нею. Але ні, отам, на кінці штаби, є ще одна жінка і ніби з дитиною в обіймах.

Катерина глянула на сина, наче питаючись, хто ті дві жінки.

Але заледве Рене кінчив говорити, як штаба побіліла і все помалу зникло.

Тоді Катерина розгорнула навгад книжку і прочитала голосом, що, не зважаючи на її стриманість, тремтів від хвилювання, такі два рядки віршу:

Ains a peri cil que l'on redouit,
Plus tôt, trop tôt, si prudence n'èloit.

(Так занадто рано загине той, що його боялись, якщо не буде обережний).

Глибока тиша панувала скільки хвилин навкруги жаровні.

— А для того, що ти знаєш, — спитала Катерина, — які були знаки на цей місяць?

— Процвітання, як і завжди, ваша величносте. Принаймні, якщо не перемогти його долю в боротьбі з богами, майбутнє сприяє цій людині. Проте...

— Що проте?

— Одну з тих зірок, що в його сузір'ї, коли я спостерігав, укривала чорна хмара.

— О, — скрикнула Катерина, — чорна хмара... Значить є якась надія?

— Про кого ви кажете, пані? — спитав герцог д'Анжу.

Катерина повела сина далі від світла з жаровні й почала щось шепотіти йому.

Тимчасом Рене став навколiшки й при свiтлi полум'я, виливаючи на свою руку останню краплю кровi, що ще лишилася в смоїку, мовив:

— Дивна суперечнiсть, що доводить, якi непевнi свiдоцтва звичайної науки, коли ними орудують звичайнi люди. Для всiх, окрiм мене, для медика, для вченого, для самого Амбруаза Паре, ця кров така чиста, така плодотворча, така повна сили й тваринних сокiв, вона обiцяє довге життя тому тiловi, що з нього вона вийшла. А однак ця вся сила має хутко зникнути, це життя має згаснути перед роком.

Катерина й Генрiх д'Анжу озирнулися й слухали.

Очi у принца блищали крiзь отвори в масцi.

— Так, — провадив Рене, — звичайним вченим належить лише сучасне, а нам — минуле й майбутнє.

— Отож, — мовила Катерина, — ви таки вiрите, що він умре перед роком?

— Це так само вiрно, як те, що тут нас троє живих, а колись i нам прийде черга вiдпочити в трунi.

— Однак, ви казали, що кров чиста й плодотворча i вiщує довге життя?

— Так, якби все дялося природнiм ладом. Але, можливо, що якийсь випадок...

— А! Так, чуєте? — мовила Катерина до Генрiха, — якийсь випадок.

— У такому разi, — вiдповiв той, — менi ще бiльше є рацiї залишитися.

I не думайте собі цього, це неможливо.

Тодi молодик вдався до Рене й мовив, мiняючи свiй голос:

— Дякую, нате вам цього гаманця.

— Ходiмте, графе, — промовила Катерина, навмисне називаючи сина таким титулом, що має сплутати всi здогади Рене.

I вони обоє пішли.

— Бачите, панiматко, — сказав Генрiх, — якийсь випадок! I коли теє щось трапиться, мене не буде тут, я буду за чотириста льє вiд вас...

— Чотириста льє, — це вiсiм днiв, сину.

— Так, але чи дозволять менi повернутися? Коли б то я мiг почекати!

— Хто знає? — мовила Катерина, — випадок, що про нього казав Рене, може той самий, що вiд учора поклав короля до лiжка? Iдiть своєю дорогою, моя дитино, а я пiду хвiрткою Августинського монастиря, там на мене чекає мiй почот. Iдiть, Генрiху, Iдiть, глядiть не гнiвайте свого брата, коли побачите його.

Звірення.

Перше, про що довідався герцог д'Анжу, прибувши до Лувру, була звістка про те, що урочисту авдієнцію для послів призначено на п'ятий день. Кравці й злотники дожидали принца з розкішними шатами й чудовими оздобами, зробленими на королеве замовлення.

В той час як д'Анжу міряв усе теє з гнівом, що викликав сльози йому на очі, Генріх Наварський милувався на розкішне смарагдове намисто, шпаду з золотою ручкою й дорогоцінний перстень, що того дня вранці прислав йому Карло, а д'Алансон, отримавши якогось листа, зачинився в своїй кімнаті, щоб прочитати його на дозвіллі.

Коконна ж усіх у Луврі розпитував про свого друга. Звичайно, він не дуже здивувався, що Ля Моль не повернувся вночі; але вранці він почав турбуватися, а тому взявся розшукувати свого друга, почавши шукання від гостинниці „Ясна Зоря“. Потім він шукав на вулиці Кльош-Персе, на вулиці Тізон, на Сен-Мішельському мості і нарешті в Луврі.

Свої шукання та розпитування Коконна провадив так оригінально та причепливо, що легко собі уявити, особливо знаючи ексцентричну його вдачу, які між ним та трьома двораками зчинилися суперечки й як просто, за звичаєм тодішньої доби, закінчилися вони поєдинками; Коконна поставився до цих сутичок дуже сумлінно, як звичайно; тому він убив першого супротивника й поранив двох інших, приговорюючи:

— Бідний Ля Моль, він так добре знав латинську мову.

Це так обридло, що третій поранений, барон де Буасе, сказав, падаючи:

— О, на бога, Коконно, змініть хоч трохи ваші слова, скажіть принаймні, що він знав грецьку мову.

Нарешті поголоска про ці коридорні пригоди розійшлася навкруги. Коконна був повний туги, бо думав, що всі ці королі та принци змовилися вбити йому друга й вкинули його до якоїсь підземної в'язниці.

Він довідався, що д'Алансон брав участь у тій справі, й забувши про те, що то був принц королівської крові, пішов вимагати від нього, як від звичайного шляхтича, з'ясування справи.

Д'Алансон відчув спочатку бажання викинути за двері нахабника, що прийшов вимагати від нього справоздання за його вчинки, але Коконна говорив так рішучо, очі йому палали таким блиском, а три поєдинки на протязі двадцяти чотирьох годин на-

давали йому такої могутності, що принц роздумав і, замість того, щоб виявити своє незадоволення, відповів з ласкавою посмішкою:

— Мій любий Коконно, це правда, що король розгнівався за те, що його вдарено срібним кухлем у плече, герцог д'Анжу за те, що його обрито помаранчевим компотом, а герцог де Гіз образився за ляпас стегном печеного кабана; от вони й змовилися вбити Ля Моля; але якийсь друг вашого друга одвернув лихо. Справа не вдалася, даю вам королівське слово чести.

— О, монсеньйоре, — сказав Коконна, зідхнувши, як ковальський міх, після цього запевнення. — Ох, бий тебе свята п'ятінка, монсеньйоре, оце то добре, і я хотів би знати, хто цей друг, щоб віддячитися йому.

Д'Алансон нічого не відповів, лише посміхнувся ще привітніше і це призвело Коконну подумати, що цей друг не хто інший як сам принц.

— Ну, добре, монсеньйоре, — мовив він, — ви розповіли мені початок пригоди, то вже довершіть вашу добрість і розкажіть мені кінець. Його хотіли вбити, але не вбили, як ви кажете, то що ж з ним зробили? Я не боягуз, кажіть, я можу витримати найгіршу звістку. Його винули до якоїсь підземної в'язниці, правда? Тим краще, тепер він буде обачніший. Він ніколи не хотів слухатися моїх порад. До того ж його витягнуть звідти, бий тебе свята п'ятінка! На все можна знайти раду.

Д'Алансон похитав головою.

— Найгірше те, — мовив він, — що з того часу, мій бравий Коконно, твій друг зник і ніхто не знає, куди він подівся.

— Бий тебе свята п'ятінка! — скрикнув п'ємонтець, бліднувши знову, — хоч би він був у пеклі, я дізнаюся, де він.

— Слухай, — мовив д'Алансон, що так само, як і Коконна, але з іншої причини, хотів довідатися, куди подівся Ля Моль, — я дам тобі дружню раду.

— Дайте, монсеньйоре, дайте, — попросив Коконна.

— Піди до королеви Маргаріти, вона мусить знати, що сталося з тим, кого ти оплакуєш.

— Признатися вашій ясності, — мовив Коконна, — я вже й сам думав про це, але я не наслідуюся; мало того, що пані Маргаріта імпонує мені більше, ніж я можу висловити, я ще боюся знайти її в слюзах. Але що ваша ясність запевняють мене, що Ля Моль живий і що її величність мусить знати, де він, то я наберуся сміливості й піду до неї.

— Іди, мій друже, йди, — мовив герцог Франсуа, — а коли довідаєшся про щось, сповісти мене, бо, по щирості кажучи, я турбуюся не менш від тебе. Однак, пам'ятай одну річ, Коконно...

— Яку?

— Не кажи, що ти прийшов від мене, бо інакше ти можеш нічого не дізнатися.

— Коли ваша ясність, — відповів Коконна, — кажуть мені тримати це в таємниці, я буду німий, як риба, або як королевамати. — Хороший принц, чудовий, великодушний принц, — бубонів Коконна, прямуючи до королеви Наварської.

Маргаріта дожидала Коконну, бо чутка про його розпач дійшла до неї. А довідавшись, якими подвигами відзначив він цей розпач, королева майже пробачила йому трохи брутальне поводження з її подругою герцогінею де Невер, що до неї п'ємонтець не говорив уже два чи три дні через якусь сварку. Коконну запровадили до королеви, як тільки він прийшов.

Увійшовши, він не міг подолати свого збентеження, що звичайно відчував, як говорив завжди д'Алансонові, в присутності королеви. Це збентеження викликала, швидше, вищість розуму Маргарітиного, ніж її становище. Але королева зустріла його з усмішкою, це відразу його підбадьорило.

— Ваша величносте, — мовив він, — поверніть мені, благаю вас, мого друга, або скажіть принаймні, що з ним зробилося, бо я не можу жити без нього. Уявіть собі Евріяла без Ніза, Дамона без Пітіаса, або Ореста без Пілада й змилюйтеся над моїм нещастям, хоч би ради цих названих героїв, що в їхніх серцях, запевняю вас, було не більше ніжності, ніж в моєму.

Маргаріта усміхнулася і, взявши від Коконни обіцянку мовчати, розказала йому про втечу крізь вікно. Що ж до місця Ля Молевого перебування, то хоч як благав її п'ємонтець, вона не сказала про це ні одного слова. Це задовольнило Коконну лише наполовину і він почав різно дипломатично хитрувати. В наслідок цих розмов Маргаріта добре зрозуміла, що герцоґ д'Алансон так само, як і Коконна, хтів знати, що сталося з Ля Модем.

— Ну, гаразд, — мовила королева, — коли вам уже так хочеться знати щось цілком певне про вашого друга, спитайте в короля Генріха Наварського, він єдиний має право говорити. А я можу вам сказати лише, що той, кого ви шукаєте, живий, вірте мені.

— Я вірю ще певнішим доказам, ваша величносте, — відповів Коконна, — я бачу, що ваші прекрасні очі не плакали.

Тоді гадаючи, що вже нема чого додати до цих слів, що мали подвійну мету висловити його думку й надати високої ціни Ля Молеві, Коконна вийшов, роздумуючи про те, як би то помиритися з панею де Невер, не для неї самої, а для того, щоб довідатись від неї про те, чого не міг дізнатися від Маргаріти.

Відчування туги є стан ненормальний і душа скидає цей тягар, як може найшвидше. Думка про розлуку з Маргарітою спо-

чатку стисла серце Ля Моля; і не для того, щоб урятувати своє життя, а для того, щоб урятувати королєвину репутацію, згодився він тікати.

Другого дня ввечорі, він повернувся до Парижу, щоб побачити Маргаріту хоч на балконі. І Маргаріта ніби якийсь таємний голос оповістив її про псоріт молодика, цілий вечір сиділа біля вікна. Вони побачилися з тією невимовною радістю, що її завжди збуджують заборонені втіхи. Навіть більше; меланхолічний і романтичний розум Ля Моля знаходив певну привабність у цих перешкодах. Однак тому, що захоханий буває щасливий лише тоді, як бачить чи володіє, а решту часу все страждає, Ля Моля, чалко прагнучи бачити Маргаріту, взявся до здійснення плану, що мав йому повернути її, він узявся за організацію втечі короля Наварського.

Маргаріта ж цілком поринула в насолоду бути коханою так вірно та щиро. Часто вона сердилася на себе, вважаючи це за слабкість; її мужній розум нехтував убозтвом звичайного кохання, однак вона, не чула до дрібничок, що для душ ніжних бувають найсолодші, найделікатніші, найбажаніші зо всього щастя, вважала, що її день коли й не повний щастя, проте мав щасливий кінець, якщо виїшовши о дев'ятій годині ввечорі в білому пенюарі на балкон, вона помічала на побережжі в затінку лицаря, що притискав руку до вуст, до серця.

Особливий кашель линув до коханого, нагадуючи йому любий голос. Іноді маленька, але дужа ручка кидала вниз записку, що обгортала якусь дорогоцінність, і вона дзвінко падала на брук близько молодика. Та дорогоцінність була йому дорога не цінністю своєю, а тим, що належала коханій. Побачивши записку, Ля Моля, як шуліка, кидався на здобич. тулив її до грудей і відповідав тим самим, а Маргаріта йшла з балкону, лише почувши, як у нічній темряві замирає тупотіння коня, що приїздив чвалом, а від'їздив так помалу, ніби був зроблений з такого нерухомого матеріялу, як славетний кіні, що занастив Трою.

Ось чому королева не турбувалася за Ля Моля. Однак вона боялася, що за ним стежать і тому ні за що не хтіла, щоб він ще кудинебудь приходив до неї на побачення, окрім цих таємних зустрічів, що почалися зараз після того, як він утік, і відбувалися, щовечора. Тим часом дні минали й наближався день, призначений для прийому послів.

Напередодні цього прийому коло дев'ятої години ввечорі, коли увесь Лувр готувався до завтрішнього дня, Маргаріта відчинила свої зашкляні двері й виїшла на балкон; ледве вона з'явилася, Ля Моля, не дожидуючи записки від неї, поспішаючись більше, ніж звичайно, кинув їй і як завжди, дуже зручно, свою записку,

що впала до ніг його владарки. Маргаріта зрозуміла, що в цій записці є щось дуже важливе й повернулася до кімнати, щоб прочитати її.

На першій сторінці стояли такі слова:

„Пані, мені треба поговорити з королем Наварським. Є пильна справа. Я дожидаю“.

А на іншій сторінці стояли слова, що їх можна було відокремити від перших, розірвавши листа на двоє.

„Пані й моя королево, зробіть так, щоб я міг хоч раз поцілувати вас справді, як я роблю тее лише в думках. Я дожидаю“.

Маргаріта ледве докінчила читати цю другу частину листа, коли почула голос Генріха Наварського, що, як звичайно, обережно постукав до звичайних дверей, питаючи в Жійони, чи можна увійти.

Королева зараз розірвала листа надвоє, поклала одного листа за свій корсаж, другого в кишеню, підбігла до зашкляних дверей, зачинила їх і кинулася до вхідних дверей.

— Заходьте, пане, — мовила вона.

Хоч як тихо, хутко й зручно зачинила Маргаріта зашкляні двері, однак легкий звук досяг до Генріхового слуху. Почуття його, завжди напружені від перебування серед товариства, що його він мусив дуже стерегтися, набули виключної тонкості, як почуття в дикунів. Але король Наварський не належав до тих тиранів, що хтіли б заборонити своїм жінкам дихати свіжим повітрям і дивитися на зірки. Генріх усміхався та був чемний, як звичайно.

— Пані, — мовив він, — поки там ваші двораки міряють свої урочисті шати, я зважив прийти до вас і поговорити з вами про свої справи. Ви ж певне й далі вважаєте їх і за свої, як то було досі, адже так?

— Звичайно, пане, — відповіла Маргаріта, — хіба ж у нас не спільні інтереси?

— Так, пані, і тому я хтів спитати у вас, що ви думаєте про нещирість герцога д'Алансона. Він уже скілька днів уникає мене, а позавчора навіть виїхав до Сен Жермену. Чи не думає він втекти сам, бо за ним не дуже наглядають, а може зовсім не хоче тікати? Скажіть вашу думку, прошу вас, пані; вона матиме, признаюся вам, велику вагу для того, щоб підперти мою власну думку.

— Ваша величність мають рацію, турбуючись таким поведінням мого брата. Я сьогодні цілий день міркувала про це й думаю, що він змінився через те, що змінилися обставини.

— Цебто, побачивши, що король Карло слабкий, а герцог д'Анжу, — король польський, він не від того, щоб залишатися в Парижі й стерегти французької корони?

— Звичайно.

— Хай так. Я згоден, — сказав Генріх, — щоб він залишався, однак це міняє всі наші пляни, бо для того, щоб виїхати самому, мені треба втриє більше певности, ніж тоді, коли б я виїхав з вашим братом, бо його ім'я й участь у справі охороняли б мене. Дивно мені, чому нічого не чути про де Муї? Він не має звичаю сидіти так, без руху. Чи не маєте ви яких звісток про нього, пані?

— Я, пане, — мовила здивовано Маргаріта, — Яким же це чином?

— Е, далєбі, мій друже, це було б зовсім природньо, ви ж врятували життя тому маленькому Ля Молеві, щоб зробити меніприємність. Цей юнак мав поїхати до Манту... а коли можна поїхати туди, то можна й повернутися звідти..

— А це дає мені ключа до загадки, що я її даремне намагалася відгадати, — відповіла Маргаріта. — Я залишила відчинене вікно, а коли повернулася, то знайшла на своєму килимі якусь записку.

— Чи ти ба! — скрикнув Генріх.

— У тій записці я спочатку нічого не зрозуміла й не звернула на неї жадної уваги, — провадила Маргаріта, — але може я помилилася і це прийшло з того боку.

— Можливо, — мовив Генріх, — я гадаю навіть, що це напевне так. Можна мені подивитися на цю записку?

— Звичайно, пане, — відповіла Маргаріта, витягаючи для короля першу половину записки з кишені.

Король глянув на неї.

— Здається це Ля-Молева рука? — спитав він.

— Я не знаю, — відповіла Маргаріта, — мені здається, що письмо підроблено.

— Все одно, прочитаємо, — мовив Генріх.

І він прочитав:

„Пані, мені потрібно поговорити з королем Наварським. Є пильна справа. Я дожидаю“.

— А як же, — мовив Генріх. — Чи ви бачите, каже, що він дожидає.

— Звичайно, що бачу, — мовила Маргаріта, — чого ж би ви хтіли?

— Е, чорт його бери, я хочу, щоб він прийшов.

— Щоб він прийшов, — покликнула Маргаріта, здивовано дивлячись на чоловіка своїми прекрасними очима, — як ви можете казати таке, пане? Король хтів його вбити... його зазначено, йому загрожують... і ви кажете, щоб він прийшов, хіба це можливо?.. хіба двері зроблені для тих, що...

— Мусіли тікати вікном... хочете ви сказати?

— Авжеж, ви скінчили мою думку.

— Ну добре, але коли вже вони знають шлях вікном, то нехай знову знайдуть цей шлях, бо пройти дверима неможливо. Це зовсім просто.

— Ви так думаєте, — промовила Маргаріта, втішно червоніючи на думку про побачення з Ля Модем.

— Я певен.

— Але як же він влізе? — спитала королева.

— Хіба ви не заховали шнурової драбинки, що я вам прислав? Ах, я не пізнаю вашої звичайної обачности!

— Заховала, пане, — сказала Маргаріта.

— У такому разі, чудово, — мовив Генріх.

— Що ж ви кажете зробити, ваша величносте?

— Просту річ, — сказав Генріх, — прив'яжіть драбинку до вашого балкону й спустіть. Коли це дожидає де Муї, а мені хочеться думати, що це так... коли там дожидає й прагне прийти де Муї, він прийде: це — чесний друг.

І як завжди, спокійно Генріх узяв свічку, щоб посвітити Маргаріті, поки вона відшукає драбинку; шукати не довелося довго, бо драбинка була схована в шафі в славетному кабінеті.

— Так, — сказав Генріх, — а тепер, пані, якщо це не буде вже занадто багато вимагати від вас, прив'яжіть, з ласки своєї, цю драбинку до балкону.

— Чому я, а не ви, пане? — спитала Маргаріта.

— Тому, що найкращі змовники найобережніші. Побачивши чоловіка, наш друг може злякатися, розумієте?

Маргаріта усміхнулася й прив'язала драбинку.

— Так, — сказав Генріх, залишаючись захований в кутку кімнати, — покажіть добре сами тепер, покажіть драбинку. Чудесно, я певен, що де Муї влізе.

Справді, хвилини за десять після того, чоловік, сп'янілий від втіхи, вліз на балкон і побачивши, що королева не йде до нього, зупинився, вагаючись. Але замість Маргаріти наблизився Генріх.

— Дивіться, — сказав король ласкаво, — це не де Муї, це де Ля Моль. Добровечір, пане де Ля Молю, заходьте ж прошу вас.

Ля Моль стояв хвилину остовпілий.

Може бути, що якби він ще висів на драбині, а не стояв уже на балконі, він упав би назад.

— Ви хтіли говорити з королем Наварським у пильній справі, — мовила Маргаріта, — я його сповістила і ось він.

Генріх пішов зачинити двері на балкон.

— Я кохаю тебе, — сказала Маргаріта, міцно стискаючи юнакові руку.

— Ну, пане, — мовив Генріх, подаючи стільця Ля Молеві, — що ви скажете?

— Скажу панє, — відповів Ля Моль, — що я залишив де Муї коло застави. Він хоче знати, чи почав говорити Морвель і чи відомо, хто був у кімнаті вашої величності.

— Ще ні, але це станеться незабаром; нам треба поспішати.

— Він думає так само, як і ви, пане, і коли завтра ввечорі пан д'Алансон буде готовий, щоб утікати, де Муї прибуде до Сен-Марсельської брами, і приведе 50 душ. 500 людей дожидає вас в Фонтенебло; потім вам треба буде добратися до Блуа, Ангулему й Бордо.

— Пані, — сказав Генріх, вдаючись до своєї жінки, — я буду готовий завтра, а як ви?

Ля Молеві очі з глибокою турботою зупинилися на Маргаритиних очах.

— Я дала вам слово, — відповіла королева, — йти за вами скрізь, але ви знаєте, що пан д'Алансон повинен виїхати одночасно з нами. З ним нема середини, він або служить нам, або зраджує нас; коли він вагається, ми не можемо рушати.

— Чи він знає, щонебудь про цей плян, пане Ля Молю, — спитав Генріх.

— Він мав уже скілька днів перед цим отримати листа від де Муї.

— О! — покликнув Генріх, — а він не сказав мені нічого.

— Стережіться, пане, — мовила Маргарита, — стережіться.

— Не турбуйтеся, я стережуся. Як передати відповідь де Муї?

— Не клопочіться нічим, пане. Праворуч або ліворуч од вашої величності, видимий або невидимий, завтра, під час вітання послів, де Муї буде в залі. Одне слово в королевиній промові з'ясує йому, згодні ви, чи ні, треба йому тікати, чи дождатися вас. Якщо герцог д'Алансон відмовиться, де Муї треба буде лише два тижні, щоб улаштувати все для вас.

— Справді, — мовив Генріх, — де Муї дорогоцінна людина. Чи ви можете, пані, сказати в своїй промові відповідне речення?

— Це дуже легко, — відповіла Маргарита.

— У такому разі, — мовив Генріх, — я побачуся завтра з паном д'Алансоном. Нехай де Муї буде на своєму місці й розуміє з півслова.

— Він буде там, пане.

— Гарзд, пане де Ля Молю, — сказав Генріх, — ідіть одне-сіть йому мою відповідь: ви маєте, певно, десь поблизу коня й слугу.

— Ортон дожидає мене на набережжі.

— Ідіть же до нього, пане графе. О, не вікном; це добре лише для виключних випадків. Вас можуть побачити, а що ніхто

не знає, що це для мене ви так наражаєтеся, то ви скомпромітуєте королеву.

— А кудю ж, пане?

— Ви не можете увійти до Лувру сами, але ви можете вийти зі мною, бо я знаю гасло. Ви маєте плаща, я також, ми загорнемося обидва й легко вийдемо хвірткою. Крім того мені буде приємно дати скільки приватних наказів Ортонові. Почекайте тут, а я подивлюся, чи нема кого в коридорі.

Генріх з найприроднішим виглядом вийшов, щоб оглянути дорогу. Ля Моль лишився з королевою насамоті.

— О, коли я знову побачу вас? — сказав Ля Моль.

— Завтра ввечорі, якщо ми тикатимемо, одного з найближчих вечорів в будинку на вулиці Кльош-Персе, якщо ми залишимося.

— Пане де Ля Молю, — мовив Генріх, повертаючись, — ви можете йти: нема нікого.

Ля Моль з пошаною вклонився королеві.

— Дайте йому поцілувати вашу руку, пані, — сказав Генріх, — пан де Ля Моль не є звичайний слуга.

Маргаріта послухалася.

— До речі, — сказав Генріх, — сховайте шнурову драбину; це річ дорогоцінна для змовників. Вона може прислужитися в такий момент, коли цього найменше сподіваєшся. Ходімо, пане Ля Молю, ходімо.

ХІІ

П о с л и.

Другого дня всі парижани зібралися до Сен-Антуанського передмістя. Тим передмістям, як зважали, польські послы мали вступити до міста. Лава швайцарців стримувала натовпи, а кінні загони допомагали проїздити двірським панам та паніям, що поспішали на зустріч поїздові.

Хутко на горбі Сен-Антуанського абатства з'явився гурт вершників, одягнених в червоне та жовте, в хутрявих шапках, плащах, з широкими й кривими, як турецькі палаші, шаблями в руках.

На флангах лінії йшли офіцери. За цим першим гуртом з'явився другий у пишних шатах зовсім по-східньому поперед чотирьох послів, тих пишних представників одного з найміфічніших лицарських королівств XVI сторіччя.

Один із цих послів — біскуп Краковський. Він мав убрання напів духовне, напів військово, що виблискувало золотом та самоцвітами. Його білий кінь з довгою хвилястою гривною й високим виступом, здавалося, видихав огонь своїми ніздрями; ніхто не по-

думав би, що ця благородна тварина протягом місяця проїздила по 15 льє щоденно, шляхами майже непрохідними від негоди

Поруч із біскупом їхав палатин Ласко, могутній магнат, близький до престолу, багатий та гордий, як король.

За цими чільними послами й двома їхніми товаришами, палатинами значного роду, їхало багато польських панів. Їхні коні, шовкова зброя, золото та самоцвіти викликали гучну хвалу серед люду. Справді, ці чужоземні варвари, як їх презирливо називали французи, зовсім переважили французьких вершників, не дивлячись на те, що й ці були пишно вбрані.

До останньої хвилини Катерина сподівалася, що прийом буде відрочено та що король скасує свою постанову, бо він усе ще нездужав. Але, коли настав цей день, і вона побачила, що Карло, блідий, наче мара, надяг пишну королівську керею, вона зрозуміла, що треба скоритися, хоч на вигляд, цій залізній волі, й почала думати, що Генріхові д'Анжу найкраще згодиться на те пишне вигнання, що йому було призначено.

Карло, сказавши тих кілька слів, коли розплющив очі, а мати його зайшла до кабінету, більше нічого не говорив до Катерини від тієї сцени, що викликала в нього напад й звалила з ніг. Усі в Луврі знали, що між ними була страшена сварка, але не знали, за що, а тому найсміливіші тремтіли від того холодного мовчання, як птахи тремтять од загрозливої тиші, що настає перед бурею.

Однак усі в Луврі готувалися до авдієнції не як до свята, а як до якоїсь жалібної церемонії. Всі слухалися похмуро та пасивно. Знали, що Катерина майже тремтить і тому всі тремтіли.

У палаці приготовлено велику вітальну залю, а тому, що такі авдієнції відбувалися звичайно прилюдно, гвардія та вартові одержали наказ впустити з послами стільки люду, скільки могли вмістити палацові залі та двори.

А Париж був метушливий та цікавий, як завжди буває велике місто в таких випадках. Однак, коли б хтось добре придивився того дня до столичного населення, то помітив би поміж порядними городянами, що простосердо дивилися на все, чимало людей, загорнених у великі плащі, що подавали один одному знак очима та руками, коли були на віддалі, й мінялися тихими словами, швидкими та виразними, кожного разу, коли наближались один до одного. А проте ці люди, здавалося, дуже цікавилися польським поїздом, ішли за ним найперші, очевидно, одержували накази від якогось поважного діда, що його чорні швидкі очі, не вважаючи на білу бороду й сиві брови, виявляли бадьору жвавість. Справді цей старик, чи то сам, чи за допомогою своїх товаришів, один із найперших прийшов до Лувру, і дякуючи ласці начальника швайцарців, гідного гугенота й поганого като-

лика, всупереч своєму наверненню, став позад послів, просто навпроти Маргарити й Генріха Наварського.

Генріх, знаючи від Ля Моля, що де Муї переодягнений має бути в залі, поглядав на всі боки. Нарешті його очі зустрілися з очима старого й не відривалися від нього. Де Муї подав знак і розвіяв усі сумніви Наварського короля. Де Муї так добре переодягнувся, що навіть Генріх вагався і насилу повірив, що цей старий з білою бородою,—той самий одважний гугенотський провідар, що п'ять-шість днів тому так сміливо боронився.

Генріх щось шепнув на вухо Маргариті і вона глянула на де Муї. Потім її прекрасні очі почали блукати по залі і вона шукала Ля Моля, але надаремно.

Ля Моля не було там.

Почались промови. Перша була до короля. Ласко прохав короля від імені сойму згодитися на те, щоб корону польську було даровано одному з французьких принців.

Карло одповів коротко й стисло, що він згоден і визначив за обранця свого брата герцога д'Анжу. Про герцогову хоробрість король похваляючи розповів польським посланцям. Він говорив французькою мовою; тлумач перекладав його відповідь, після кожного речення.

У той час, як говорив тлумач, король тулив собі до уст хусточку й щоразу вона забарвлювалася кров'ю.

Коли Карлова відповідь скінчилася, Ласко вдався до герцога д'Анжу, вклонився й почав латинською мовою промову, пропонуючи йому трон від імені польського народу.

Ледве стримуючи хвилювання, герцог тією ж мовою відповів, що він з подякою приймає призначену йому честь. Увесь час, поки він говорив, Карло стояв, затиснувши вуста й дивлячись на нього поглядом непорушним та загрозливим, як зір у орла.

Коли герцог д'Анжу скінчив, Ласко взяв корону Ягелонів, що лежала на подушці з червоного оксамиту, і в той час, як двоє польських магнатів надягли на герцога д'Анжу королівську мантию, Ласко передав корону до рук Карлові.

Карло подав знак своєму братові. Герцог д'Анжу став навколішки перед Карлом, і Карло власноручно поклав корону йому на голову. Після того двоє королів поцілувалися. Цей поцілунок мав у собі стільки ненависти, скільки може ніколи не бувало в поцілункові двох братів.

Тоді герольд вигукнув:

— Олександра-Едварда Генріха французького короновано на короля польського. Хай живе король польський.

Усі в один голос і собі гукнули:

— Хай живе король польський.

Після того Ласко вдався до Марґаріти. Промову прекрасної королеви призначили наслідок. Цю гречність зробили їй для того, щоб міг особливо блискуче виявитися її чудовий геній, як тоді казали, і всі з великою увагою дожидалися її відповіді, що мала бути виголошена латинською мовою. Ми вже знаємо, що Марґаріта скомпонувала її сама. Ласко сказав швидше панегірик, ніж промову, він, дарма, що сармат, скорився тому захопленню, що його викликала у всіх прекрасна королева Наварська овідієвою мовою, але Ронсаровим стилем; він сказав, що, від'їжджаючи з Варшави серед темної ночі, він і його товариші не знали б як знайти дорогу, коли б їх не проводили, як колись волхвів, дві провідні зорі; що ближче під'їздили вони до Франції, то зорі все яснішали і нарешті вони побачили, що то не зорі, а прекрасні очі Наварської королеви. Далі, переходячи від Євангелії до Корану, від Сирії до Аравії, від Назарету до Мекки, він закінчив, кажучи, що ладен зробити, як робили палкі пророкові поклонники, що мавши щастя побачити його гробницю, виколовали собі очі, думаючи, що після цього на світі нема вже нічого гідного подиву.

Після цієї промови залунали оплески тих, що знали латинську мову, бо вони поділяли думку промовця, й тих, що не зрозуміли нічого, бо вони удавали, що теж розуміють.

Марґаріта зробила граційний реверанс чемному сарматові. Потім, дивлячись на де Муї, вона почала відповідати послові такими словами:

„*Quod nunc hac in aula insperati adestis exultaremus ego et conjux, nisi ideo immineret calamitas, scilicet non solum fratris, sed etiam amici orbitas*“¹⁾.

Ці слова мали подвійне значіння, бо звернені до де Муї, вони могли стосуватися й до Генріха д'Анжу. І цей останній вклонився на знак подяки.

Карло не пам'ятав, щоб він читав ці слова в промові, поданій йому за скільки днів перед тим для перегляду, але він не надавав великої ваги Марґарітиним словам, маючи їх за звичайну чемність. Окрім того, він не дуже добре розумів латинь.

Марґаріта казала далі: „*Adeo dolemur a te dividi ut tecum proficisci maluissemus. Sed idem fatum quo nunc sine ulla mora Lutetia cedere juberis, hac in urbe detinet. Proficiscere ergo, frater; proficiscere, amice; proficiscere sine nobis; proficiscentum sequentur spes et desideria nostra*“²⁾.

¹⁾ Ваша несподівана присутність у цій залі сповняла б радістю мене й мого чоловіка, коли б ми не знали, що вона тягне за собою велике горе, втрату не лише брата, а й друга.

²⁾ Ми відчуваємо розпач, знаючи, що мусимо розлучитися з вами, коли ми готувалися бути разом з вами. Але та сама доля, що примушує вас покинути швидко Париж, утримує нас у цьому місті. Ідьте ж, дорогий брате, ідьте, дорогий друже, ідьте, без нас. Наші надії й наші побажання підуть з вами.

Легко вгадати, що де Муї з глибокою увагою слухав ці слова, звернені до послів, але промовлені лише для нього одного. Генріх уже двічі чи тричі заперечливо хитав головою, щоб допомогти молодому гугенотові зрозуміти, що д'Алансон відмовився; але цього руху, що міг бути випадковий, не було б досить для де Муї, коли б Маргаритині слова не стверджували його. У той час, як він дивився на Маргариту і слухав її цілою своєю душею, очі його такі блискучі, під сивими бровами, вразили Катерину, що здригнулася ніби від електричного струму і вже не одводила свого погляду від того кутка в залі.

— От дивна постать, — прошепотіла вона, утримуючи відповідний до церемонії вираз на обличчі. — Хто ця людина, що так пильно дивиться на Маргариту, і чому Маргарита й Генріх теж дивляться на неї уважно?

Поки королева Наварська виголошувала далі свою промову, що далі відповідала лише на чемність польського посла, Катерина намагалася вгадати ім'я цього бравого діда. Коли це до неї наблизився церемоніймейстер і подав їй запашного саєтового мішечка. Вона відкрила того мішечка, витягла з нього згорненого папірця і прочитала такі слова:

„Морвель за допомогою ліків, що я йому дав, трохи підсилюється й міг написати ім'я людини, що була в кімнаті короля Наварського. Ця людина де Муї“.

— Де Муї, — подумала королева, — так я це передчувала. Але цей старий... Ах дияволе... цей старий, це...

Катерина завмерла з непорушним поглядом, з відчиненим ротом.

Потім, нахилиючись до вуха гвардійського капітана, що стояв коло неї:

— Дивіться, пане де Нансей, — мовила вона до нього, — дивіться на пана Ласко, що говорить саме тепер. Позад нього... там... бачите ви старого з білою бородою, в чорній оксамитній одежі?

— Так, пані, — відповів капітан.

— Добре, не спускайте його з ока.

— Той, що король Наварський подає йому знак?

— Так. Станьте коло Луврських воріт з десятком людей і, коли він буде виходити, запросіть його від імені короля на обід. Якщо він піде за вами, заведіть його до якоїсь кімнати і тримайте там, як в'язня. Якщо він одмовиться, захопіть його мертвого чи живого. Ідіть, Ідіть!

На щастя, Генріх, не дуже уважно слухаючи Маргаритину промову, зупинив свій погляд на Катерині й спостеріг усі вирази її обличчя. Побачивши, що королева-мати люто дивиться на де Муї,

він занепокоївся, а вгледівши, що вона дає накази гвардійському капітанові, він зрозумів усе.

Тоді він подав знак, що його помітив де Нансей, той знак означав: „Вас викрито, рятуйтеся, якнайшвидше“.

Де Муї зрозумів той знак, що так добре закінчував призначену йому частину Маргаритиної промови. Йому не треба було казати двічі, він зараз уже замішався в юрбі й зник.

Але Генріх не заспокоївся, поки не побачив, як де Нансей повернувся до Катерини і не зрозумів з виразу на обличчі королеви-матері, що де Нансей сповістив її про своє спізнення. Адієнція скінчилася. Маргарита ще поговорила трохи, вже неофіційно з Ласко.

Король підвівся, хитаючись, вклонився й вийшов спираючись на плече Амбруаза Паре, що завжди був при ньому з того часу, як він заслаб.

Катерина, бліда від гніву, й Генріх, німий від туги, вийшли за ним.

Щодо герцога д'Алансона, то він був цілком непомітний під час церемонії. Карло, що не відриваючись дивився на герцога д'Анжу, ні разу не глянув на нього.

Новий польський король почував, що він пропав. Далеко від матері, в області цих північних варварів, він був подібний до Антея, сина Землі, що губив свою силу, коли Геркулес здіймав його вгору. Герцог д'Анжу думав, що, виїхавши за кордон, він буде назавжди одірваний од французького трону.

Він не пішов за королем, а попрямував до своєї матері.

Вона була похмура й заклопотана не менше від нього самого, бо думала про те лукаве та насмішкувате обличчя, що вона його не губила з очей під час церемонії, про того беарнця, що йому доля здається звільнила шлях, змітаючи круг нього королів, принципів-убійників, його ворогів і всі перешкоди.

Побачивши свого улюбленого сина, блідого під короною, розбитого під королівською мантією, що мовчки на знак благання складав свої прекрасні руки, що мав по ній, Катерина підвелася й пішла до нього.

— О, матінко! — покликнув польський король, — мене засудили вмерти на вигнанні.

— Сину мій, — сказала йому Катерина, — хіба ви так хутко забули пророкування Рене? Заспокойтеся, ви не довго там будете.

— Паніматко, благаю вас, — мовив герцог д'Анжу, — лише з'явиться найменша чутка, найменше підозріння, що корона французька може бути вільна, сповістіть мене...

— Не турбуйтеся, мій сину, — відповіла Катерина, — аж до того дня, що ми обоє його чекаємо, в моїй стайні завжди стоятиме осідланий кінь, а в моєму передпокої сидітиме кур'єр, готовий виїхати до Польщі.

Орест і Пілад.

Коли герцог д'Анжу виїхав, спокій та щастя ніби знов повернулися в Лувр, до огнища родини Атрідів.

Карло забув свою мелянхолію й поздоровшав, полюючи з Генріхом або розмовляючи з ним про полювання тими днями, коли не міг полювати; він докоряв йому тільки за його байдужість до полювання з птахами, кажучи, що він був би досконалий принц, коли б умів дресувати соколів та кречетів, як він уміє дресувати вижлів та гончаків.

З Катерини знову зробилася добра мати, вона була ніжна до Карла та д'Алансона, ласкава до Генріха та Маргаріти, привітна до пані де Невер та пані де Сов; і нібито через те, що Морвел поранено під час виконання її наказу, вона виявила таку чутливість своєї душі, що двічі одвідала його в його будинку на вулиці Ля Серізе.

Маргарита провадила далі по-іспанському свої любові.

Щовечора вона відчиняла двері на балкон, розмовляла з Ля Моєм рухами, або записками. В кожному листі юнак нагадував своїй прекрасній королеві, що вона обіцяла йому в нагороду за його вигнання подарувати скільки хвилин у будинку на вулиці Кльош-Персе.

Тільки одна людина почувалася самотньо та відокремлено від інших у Луврі, що зробився такий тихий та спокійний.

Ця людина був наш приятель граф Аннібал де Коконна.

Звичайно, дуже добре знати, що Ля Моль живий; дуже добре бути улюбленцем пані де Невер, найвеселішої та найфантазійнішої з усіх жінок. Але всі ті побачення насамоті, що дарував йому прекрасна герцогіня, ті заспокоєння, що давала йому Маргарита, повідомляючи про долю їхнього спільного друга, не мали на думку п'ємонтця, такої ціни, як одна година перебуття з Ля Моєм у приятеля Ля Гюр'ера перед жбаном доброго вина, а одна з тих гультяйських подорожей, що вони робили по всіх тих місцях у Парижі, де порядному шляхтичеві могли добре пошати шкуру, гаманця або одягу.

Пані де Невер, треба в цьому признатися на ганьбу людськості, нетерпляче зносила це суперництво з Ля Моєм. З цього виходило, щоб вона ненавиділа провансальця, навпаки: підлягаючи непереможному інстинктові, що примушує жінку наперекір своїй собі, кокетувати з коханцем іншої жінки, особливо, якщо жінка подруга, вона не жалувала Ля Моєві сльозами своїх смарагдових очей і Коконна міг заздрити щирим стисканням руки

внявами приязні, що їх дарувала герцогіня його другові, особливо в ті дні, коли вона робилася вередлива й п'ємонтова зірка, здавалося, згасла на небі його прекрасної владарки; але Коконна, що був ладен кожному перерізати горлянку за один погляд своєї дами, так мало ревнував до Ля Моля, що часто шепотів йому на вухо, сприводу герцогіневої легковажності якісь такі пропозиції, що провансалець червонів.

Врешті, через те, що не було Ля Моля, Генрієта не мала приємности з Коконниного товариства, бо його невичерпана веселість та його безмірна вигадливість на втіхи зникла. Тому одного дня вона прийшла до Маргаріти й благала її повернути Коконні ту частину його самого, що без неї розум та серце його щодня все більше вивітрювалися.

Маргаріта, завжди співчутлива, а тепер ще змушувана до цього блананнями де Ля Моля та бажаннями власного серця, призначила Генрієті побачення другого дня в будинку з двома дверима, щоб там без перешкод докладно обміркувати всі ці справи.

Не дуже то приємно було Коконні одержати записку від Генрієти, що викликала його на вулицю Тізон на дев'яту з половиною годину. Однак він пішов на побачення й застав Генрієту вже розгнівану за те, що вона прийшла перша.

— Фе, пане, — мовила вона, — як це нечемно, примушувати так дожидатися... не кажу вже принцесу, але жінку!

— О, дожидатися, — відповів Коконна, — це якраз до вас пасує; я навпаки, заложуся, що ми прийшли занадто рано.

— Я, звичайно.

— Е, я теж прийшов рано, тепер не більше, як десята година, заложуся.

— Ну, добре, а в моїй записці було призначено пів на десяту.

— Я й вийшов з Лувру о дев'ятій годині, бо я між іншим сьогодні черговий коло герцога д'Алансона, — тому муситиму залишити вас за годину.

— І ви з цього дуже задоволені?

— Бігме, що ні, бо пан д'Алансон — господар дуже неприємний та вередливий; і коли вже хтось має сварити мене, то краще такими гарними вустами, як у вас, ніж таким кривим ротом, як у нього.

— Так, — мовила герцогіня, — це вже трохи краще... ви кажете, що вийшли з Лувру о дев'ятій годині?

— О, мій боже, звичайно, що так, з наміром іти просто сюди, але на розі Гренельської вулиці я помітив людину, схожу на Ля Моля.

— Маєш тобі, знову Ля Моль!

— І завжди, з вашого дозволу або й без нього.

— Грубіяне!

— Гарзд, — мовив Коконна. — Ми знову починаємо наші чести.

— Ні, кінчайте вже своє оповідання.

— Я нічого не хотів оповідати, це ви запитали мене, чому я спізнився.

— Звичайно, хіба ж я повинна приходити перша?

— Е, вам же не треба нікого шукати.

— Ви маруда, мій любий; але кажіть далі. Отож на розі Гренельської вулиці ви помітили людину, схожу на Ля Моля... Але що це на вашім каптані? кров?

— Ет, це один забризкав мене, падаючи.

— Ви билися?

— Звичайно.

— За свого Ля Моля?

— А за кого ж би ви хотіли, щоб я бився? За якусь жінку

— Дякую.

— Я йду за цією людиною, що має необережність перейняти вигляд мого друга. Я наздоганяю її на вулиці Кокільєр, йду наперед і дивлюся їй під самий ніс до світла з якоїсь крамнички. Це був не він.

— Гарзд, це було добре зроблено.

— Так, але він до того поставився погано. Пане, сказав йому, ви ферт, що дозволяє собі скидатися здалека на мого друга де Ля Моля, бездоганного лицаря, а зблизька, ви просто якийсь волоцюга. Почувши те, він узяв шпаду до рук, а я теж. При третьому нападі, — бачите, що за неук, — він упав і забризкав мене

— А ви, принаймні, допомогли йому?

— Я збирався це зробити, коли проїхав якийсь вершник. А герцогіне, на цей раз я певен, що це був Ля Моль. На лихо кін біг чвалом. Я побіг за конем, а люди, що зібралися дивитися на бійку, побігли за мною. Але, через те, що на мене могли подумати, ніби я злодій, бо вся та наволоч бігла за мною й репетувала, я примушений був повернутися, щоб прогнати її, і таким чином загаївся: вершник зник не знати куди. Я знову кинувся за ним, я розшукував, розпитував, розповідав якої масти був кінь; але годі, даремно, ніхто не помітив його. Нарешті втомившись я прийшов сюди.

— Втомившись, — мовила герцогіня; — як це ввічливо!

— Слухайте, моя кохана, — сказав Коконна, недбало сідаючи на фотелі, — ви ще хочете докоряти мені тим бідним Ля Моля, але ви несправедливі, тому що приязнь, бачите... Я хотів би мати розум чи знання мого бідного друга; я знайшов би тоді яке порівняння, що допомогло б вам намацати мою думку... Приязнь бачите ви, це зірка, а кохання... кохання... а, добре, я вже ма

порівняння... кохання — тільки свічка. Ви скажете мені, що є скільки сортів... кохання?

— Ні, свічок, і що серед цих сортів кращі рожеві, наприклад; так, рожеві це кращі, але яка б рожева свічка не була, вона згорить, зірка блищатиме завжди.—Ви можете відповісти мені на це, що коли свічка згорить, до світника ставлять іншу.

— Пане де Коконно, ви блазень!

— Так.

— Пане де Коконно, ви нахаба!

— Так, так.

— Пане де Коконно, ви кумедний негідник!

— Пані, я вас попереджаю, що ви примушуєте мене втричі більше жалкувати за Ля Модем.

— Ви не любите мене.

— Навпаки, герцогіне, ви на тому не розумієтеся: я палко кохаю вас. Але я можу любити вас, кохати, збожнювати й разом з тим в марно загублений час вихваляти мого друга.

— Ви називаєте марно загубленим часом той, коли ви буваєте зі мною?

— Що робити, цей бідолаха Ля Моль без перестанку у мене на думці.

— Він вам любіший за мене, це негідно. Слухайте, Аннібале! Я вас ненавиджу. Будьте щирі, скажіть мені, що він вам любіший. Аннібале, я попереджаю вас, що коли ви даватимете перевагу хоч чомусь на світі...

— Ганріето, найпрекрасніша між герцогінями, для вашого власного спокою, повірте мені, не робіть мені неделікатних запитань. Я люблю вас більше за всіх жінок, але Ля Моля я люблю більше за всіх чоловіків.

— Гарна відповідь, — сказав зненацька чийсь голос.

Шовкова завіса знялася вгору перед великим панно, що по-сунулося в товщу стінки й відкрило прохід між двома помешканнями.

В тих дверях, стояв Ля Моль, немов прекрасний Тіціанів портрет у золотій рамі.

— Ля Молю! — скрикнув Коконна, не звертаючи уваги на Маргаріту й не дякуючи їй за несподіванку, що вона йому зробила, — Ля Молю, мій друже, мій дорогий Ля Молю!

І він вкинувся обіймати свого друга, перекинувши фотеля, що з нього він схопився і стола, що стояв йому на дорозі.

Ля Моль палко відповідав на його обійму, але в той же час:

— Вибачте мені, пані, — мовив він, вдаючись до герцогіні де Невер, — якщо моє ім'я бентежило іноді ваші чудові відносини;

звичайно, — додав він, кидаючи на Маргаріту погляд певимовної ніжності, — не від мене залежало побачитися з вами раніше.

— Бачиш, — і собі мовила Маргаріта, — бачиш Генрієто, я виконала свою обіцянку: він тут.

— То тільки пресьбі герцогіні завдячую я своє щастя? — спитав Ля Моль.

— Тільки її прозьбі, — відповіла Маргаріта.

Потім звертаючись до Ля Моля додала:

— Ля Молю, я дозволяю вам не вірити жадному моему слову.

Коконна вже разів з десять притиснув свого друга до серця і разів з двадцять обійшов навкруги нього й, наближаючи канделябра, оглянув його цілого, тепер же він став навколюшки перед Маргарітою й поцілував поділ у її сукні.

— Ах, це щастя, — мовила герцогіня де Невер, — тепер ви вже не будете думати, що я неможлива.

— Бий тебе свята п'ятінка, — покликнув Коконна, — я вважаю, що ви чарівна, як завжди; я кажу вам це від щирого серця. Коли б тут було тридцять поляків, сарматів, або інших яких гіперборейських варварів, я примусив би їх визнати вас за королеву між красунями.

— Гей помалу, помалу, Коконно, — сказав Ля Моль, — а пані Маргаріта?..

— О, не заперечую, — покликнув Коконна тим напів блазенським тоном, що належав лише йому одному, — пані Генрієта королева між красунями, а пані Маргаріта красуня між королевами.

Але що не казав, що не робив п'ємонтець, він цілий поринув у щастя від того, що знайшов свого любого Ля Моля й дивився лише на нього.

— Ходімо, моя хороша королево, — мовила пані де Невер, — ходімо й залишімо цих бездоганних друзів побалакати годину на самоті; вони мають тисячу справ, щоб розповісти про них один одному. Це нам прикро, але це єдиний засіб, що може зовсім повернути Аннібалові здоров'я. Зробіть це для мене, моя королево, бо я маю нерозум любити оту капосну голову, як каже його друг Ля Моль.

Маргаріта прошенотіла кілька слів на вухо Ля Молеві, що хоч і бажав бачити свого друга, але волів би, щоб любов Коконни була не така вибаглива. В той же час Коконна намагався силою своїх запевнень викликати ясну усмішку й ніжне слово на уста Генрієти, чого й досяг досить легко.

Після того обидві жінки вийшли до іншої кімнати, де їх дожидала вечеря.

Двоє друзів залишилися на самоті.

Цілком зрозуміло, що перш за все Коконна почав докладно розпитувати свого друга про той нещасливий вечір, коли Ля Моль ледве не наложив головою.

П'ємонтця, як відомо, не легко було зворушити, однак він почав тремтіти цілим тілом, почувши оповідання свого друга.

— А чому, — запитав він, — замість того, щоб тікати кудись і залишати мене в такій турботі, ти не вдався до нашого пана. Вперше, коли герцог захистив тебе, то певно він би й сховав тебе. Я був би з тобою. А моя вдавана журба обдурила б усіх двірських дурнів.

— Наш пан? — сказав Ля Моль тихо, — герцог д'Алансон?

— Так. З того, що він мені розповів, я зрозумів, що це йому ти завдячуєш життя.

— Я завдячую життя королеві Наварському, — відповів Ля Моль.

— О, ти певний цього?

— Нема жадного сумніву.

О, добрий, чудовий король. Але що ж робив герцог д'Алансон, під час цієї пригоди?

— Він тримав шнура, щоб ним мене задавити.

— Бий тебе свята п'ятінка! — скрикнув Коконна, — чи ти маєш певність у тому, що кажеш, Ля Молю? Як то? Миршавий принц, тее щеня, та нікчема, хтів давити мого друга. А бий тебе свята п'ятінка! Завтра скажу йому, що я думаю про такий вчинок.

— Чи ти не збожеволів?

— Це правда, він знову почне... Але, дарма, це йому так не минеться.

— Ну, ну, Коконно, вгамуйся, не забувай, що вже пів на дванадцятку, а сьогодні твоя черга відбувати службу.

— Ого мені клопіт з його службою. Якраз, нехай дожидає. Служба? Щоб я служив у людини, що тримала шнура?... Ти певно жартуєш! Ні!.. Це призначення вищої волі. Я мусів знайти тебе, щоб уже не розлучатися більше з тобою. Я залишаюся тут.

— Але ж схаменися, сердего, ти ж не п'яний!

— На щастя, бо коли б я був п'яний, то підпалив би Лувр.

— Послухай Аннібале, — знову почав Ля Моль, — май розум. Повернися назад. Служба річ поважна.

— А ти повернешся зі мною?

— Неможливо.

— Вони все ще хтять тебе убити?

— Ні, не думаю. Я не така значна особа, щоб проти мене була певна змова, якісь постійні наміри. На один мент їм спала на думку фантазія, захтілося вбити мене, от і все. Принци були в доброму гуморі того вечора.

— Що ж ти робиш після того?

— Я? Нічого; блукаю, прогулююся.

— От і гаразд, і я прогулюватимусь і блукатиму з тобою. Це чудова річ. Крім того, якщо на тебе нападуть, нас буде двоє і ми їм завдамо мороби. Нехай він лише з'явиться, та твоя кузка, той герцог, припну його до стіни, як метелика!

— Але, принаймні, попроси в нього відставки.

— А конче.

— Повідом його, що ти його залишаєш.

— Оце то правда. Я згоден з тобою. Зараз напишу йому.

— Це якось не личить, Коконно, писати до принца крови.

— Еге ж, крови, крови мого друга. Май на увазі, — покликнув Коконна, водячи своїми великими трагічними очима, — май на увазі, що я сміюся з етикету.

— Зрештою, — подумав Ля Моль, — за скільки днів йому не буде потрібен ані принц, ані ніхто, бо коли він хоче йти за нами, то ми його заберемо з собою.

Він більше не сперечався із своїм другом, і швидко написав такого листа:

„Монсеньйоре!

Не може бути, щоб Ваша Ясність, так начитані в стародавніх авторах, не знали зворушливої історії Ореста й Пілада, двох героїв, славних своїм нещастям та своєю приязню. Мій друг Ля Моль такий самий нещасливий, як Орест, а я такий самий чулий, як Пілад. Він має тепер важливі справи, потребує моєї допомоги, і нам неможливо бути нарізно. Тому то з дозволу Вашої Ясности, я беру собі невеличку відпустку, зваживши з'єднати свою долю з долею свого друга, до чого б то не призвело. З цього Ваша Ясність бачать, яка непереможна сила відриває мене від їх служби і, сподіваюся, вибачать мені. Має сміливість підписатися

Монсеньйоре, Вашої Королівської Ясности
покірний й слухняний слуга Аннібал граф де
Коконна, нерозлучний друг пана де Ля Моля“.

Скінчивши цей чудовий твір, Коконна прочитав його вголос Ля Молеві, а той здвигнув плечима.

— Ну, що ти скажеш? — спитав Коконна, що не бачив цього руху, або вдавав, що не бачить.

— Я скажу, що д'Алансон глузуватиме з нас.

— З нас?

— З нас обох разом.

— Це все ж краще, на мою думку, ніж задавити нас обох нарізно.

— Ба! Одно одному може стати назаваді, — сказав Ля Моль, сміючись.

— Ну, що ж. Тим гірше! Що буде, те й буде, я пошлю листа завтра вранці. Де ми будемо ночувати, як підемо звідси?

— У добродія Ля Гюр'ера. Знаєш, у тій маленькій кімнатці, де ти хтів заколоти мене кінджалом, коли ми ще не були Орестом та Піладом?

— Добре, я накажу нашому господареві віднести листа до Лувру.

В цей момент панно відсунулося.

— Ну, — спитали разом обидві принцеси, — де ж той Орест і Пілад?

— Бий тебе свята п'ятінка! — мовив Коконна. — Пілад і Орест умирають з голоду та кохання.

Другого дня, о дев'ятій годині вранці Ля Гюр'ер справді відніс до Лувру шанобливого листа від пана Аннібала де Коконни.

XIV

Ортон.

Генріх, після того, як герцог д'Алансон одмовився і це похитнуло всю справу й загрожувало навіть його існуванню, зробився, якщо це було можливо, ще приязніший до принца, ніж був раніше.

Катерина, помічаючи те, зважила, що два принци не тільки приятелюють, а ще й конспірують вкупі. Вона розпитувала про це Маргариту; але Маргарита, справжня дочка своєї матері, мала здатність уникати неприємних пояснень, і так зручно відповідала на материні запитання, що Катерина ще більше була спантеличена після розмови з нею.

Отож флорентійку провадив інтриганський інстинкт, що вона принесла з Тоскани. А то була страшенно інтриганська держава за тих часів. Ще теж провадило Катерину почуття ненависті, що вона здобула вже при французькому дворі. А той двір, більше за всі інші тогочасні двори, розривала незгода інтересів та думок.

Вона зрозуміла спочатку, що частина беарнцевої сили походить від його спілки з герцогом д'Алансоном і постановила роз'єднати їх.

Від того дня, коли вона зробила цю постанову, вона почала облутувати свого сина терпляче та зручно, як рибалка, що, закинувши волока далеко від риби, непомітно тягне його, поки не обгорне ним свою здобич з усіх боків.

Герцог Франсуа помітив збільшену ласкавість з боку матері й собі зробив скільки кроків їй назустріч. Щождо Генріха, то він удавав, наче нічого не помічає, та ще пильніше стежив за своїм спільником.

Кожен дожидав якоїсь події.

А в той час, як усі дожидали цієї події, певної для одних і можливої для інших, одного разу вранці, коли сонце зійшло розжеве, розливаючи тепло та ніжні пахощі, що пророкували гарний день, якась бліда людина, спираючись на палицю і ледве пересуваючись, вийшла з маленького будинку, що стояв за Арсеналом, і попрямувала до вулиці Пті-Мюск.

Пройшовши вздовж багнистої луки, що оточувала Бастільські рови, до Сент-Антуанських воріт, та людина залишила великий бульвар ліворуч і вступила до Арбалетського саду, де її з великою пошаною зустрів сторож.

У цьому саду, що належав, як видно з його назви, приватному стрілецькому товариству, не було нікого. Коли ж би там були перехожі, то бліда людина була варта їх уваги. Її довгі вуса, її хода, очевидно, військова, хоч і повільна, через недугу, свідчила, що це був якийсь офіцер, недавно поранений. Видко було, що він випробовує свою силу помірними рухами і набирається життя на сонці.

Однак дивна річ, коли розхилився плащ, що в нього, не вважаючи на спеку, цей чоловік щільно вгортався, то під плащем на цій сумирній на вигляд людині видно було два довгі пістолі, причеплені срібними аґрафами до пояса, широкий кинджал і довгу шпаду. Шпада була така величезна, що здавалося, ніби її неможна витягти з пихви. Вона довершала собою той живий арсенал і біла пихвою по худих та тремтячих ногах. Крім того, для більшої безпечности, той чоловік, хоч був зовсім насамоті в саду, за кожним кроком уважно поглядав навкруги, ніби досліджуючи кожен закуток алеї, кожен кущик, кожен рівчак.

Цей невідомий пройшов так садом і спокійно дійшов до маленької альтанки, що виходила на бульвар і подвійно відокремлювалася від нього густою стіною з кущів та невеличким рівчаком. Там він ліг на дерниковій лавці при столі. Сторож, що був також господарем харчівні, приніс йому чогось підкріпитися.

Хворий був там уже хвилин з десять; од часу до часу він підносив до рота фаянсову чашку і пив з неї потрошку. Раптом його вже й так смертельно бліде обличчя зробилося страшне. Він побачив, що від Круа-Фобен, стежкою, що тепер з неї стала вулиця де-Напль, іде якийсь чоловік, загорнений у великий плащ; чоловік цей зупинився коло бастіону й ніби дожидав чогось.

Він стояв там хвилин з п'ять, і бліда людина, що в ній чи-

тач мабуть уже пізнав Морвеля, ледве мала час подолати своє хвилювання, коли це якийсь юнак в обтислому, як у джури, каптані з'явився на тій дорозі, де тепер проходить вулиця Фосе-Сен-Ніколя і підійшов до незнайомого.

Захований у своїй листвяній альтанці, Морвель міг усе бачити і навіть чути, а коли сказати, що незнайомий був де Муї, а юнак у щільній одежі — Ортон, то можна собі уявити, яка була робота його вухам та очам.

Обидва уважно озирнулися навкруги; Морвель затримав віддих.

— Ви можете казати, пане, — перший мовив Ортон, молодший віком, а тому довірливіший, — ніхто нас не бачить і не чує.

— Це добре, — сказав де Муї. — Піди зараз до пані де Сов і віддай цю записку їй до рук, якщо застанеш її вдома; коли ж її не буде, поклади записку за дзеркало, куди король кладе звичайно свої листи. Потім почекаєш у Луврі. Коли тобі дадуть відповідь, принесеш її, ти знаєш куди, коли ж відповіді не буде, прийдеш, надягши панциря, побачитися зі мною у відповідному тобі місці.

— Гарзд, — відповів Ортон, — я знаю.

— Тепер я піду, в мене сьогодні багато справ. А ти не поспішай, це ні до чого. Тобі нема потреби прийти до Лувру раніше, ніж він там буде, а я думаю, що сьогодні вранці він має лекцію полювання з соколами. Іди й поведься сміливо. Ти видужав і прийшов подякувати пані де Сов за її піклування про тебе під час твоєї недуги. Іди, хлопче, йди.

Морвель слухав, погляд його застиг, волосся наїжилосся, чоло спітніло. Він було відстебнув пістоля від аграфу й націлився в де Муї, але той трохи відгорнув свого плаща й Морвель побачив під плащем доброго та міцного панциря, — більше того, що куля розплететься об цей панцир, або влучить у таке місце, де рана не буде смертельна. Крім того Морвель, подумав, що де Муї, дужий та добре озброєний, легко дасть раду з такою пораненою людиною, як він, і тому зідхнувши заховав свого пістоля, що вже був наставив проти гугенота.

— Яке нещастя, — прошепотів він, — що я не можу вбити його тут, де нема свідків, окрім цього розбишаченяти, що йому так до речі здався другий пістоль.

Але ж в ту мить Морвелеві спало на думку, що та записка в Ортона, призначена для пані де Сов, може бути важливіша за саме життя гугенотського проводиря.

— Ну, — мовив він, — сьогодні ти ще вислизнув з моїх рук; нехай і так. Іди собі живий та здоровий, але завтра прийде моя черга, я піду за тобою хоч би до самого пекла. Ти прийшов з нього, щоб згубити мене, якщо я не згублю тебе.

Де Муї закрив собі обличчя плащем і хутко пішов до Тампльських болот. Ортон попрямував ровами до річки.

Тоді Морвель підвівся бадьоро та спритно, як і сам од себе не сподівався, поспішився на вулицю Ля Серізе, зайшов додому, наказав осідлати коня, і хоч ще дуже кволий, наражаючись на те, що рани йому відкриються, помчав чвалом вулицею Сент-Антуан, виїхав на побережжя й прибув до Лувру.

За п'ять хвилин після того, як він зник за хвірткою, Катерина знала все, що сталося, й Морвель одержав тисячу золотих екю, обіцяних йому за арешт короля Наварського.

— О! — мовила Катерина, — або я дуже помиляюся, або цей де Муї є та чорна пляма, що її Рене знайшов у гороскопі проклятого беарнца.

— За чверть години після Морвеля, до Лувру прийшов Ортон так, як йому радив де Муї, і зайшов до помешкання пані де Сов, перебалакавши по дорозі з кількома своїми знайомими в палаці.

Вдома була сама Доріоля. Катерина попрохала пані де Сов переписати для неї деякі важливі листи і вона вже хвилин п'ять була у королеви.

— Добре, — мовив Ортон, — я почекаю.

Скористувавшись із того, що він був у цій господі, як своя людина, юнак пішов до баронесеної спальні і, упевнившись, що ніде нікого нема, поклав записку за дзеркалом. Саме тоді, як він віддаляв руку від дзеркала, увійшла Катерина.

Ортон зблід, бо йому здалося, що швидкий та проникливий погляд королеви-матері перш за все зупинився на дзеркалі.

— Що ти тут робиш? — спитала Катерина. — Може хочеш бачити пані де Сов?

— Так, пані, я давно не бачив її й боявся, що коли я ще довше не прийду подякувати їй, мене матимуть за невдячного.

— Ти дуже любиш її, цю милу Шарлоту?

— З цілої моєї душі, пані.

— І ти, кажуть, дуже вірний?

— Ваша величність розуміють, що це цілком природньо, бо знають, що пані де Сов дбала про мене так, як я й не заслужив на теє, будши простим слугою.

— Чому ж вона так дбала про тебе? — спитала Катерина, вдаючи, наче не знає, що сталося з юнаком.

— Пані, ще тоді, як мене поранено.

— Ах, бідна дитина, — сказала Катерина, — тебе поранено?

— Так, пані.

— Коли ж це?

— Того вечора, коли хтіли заарештувати короля Наварського. Я так налякався, побачивши салдатів, що почав кричати, кли-

кати на допомогу: один салдат вдарив мене по голові, я впавав непритомний.

— Бідне хлоп'я. А тепер ти вже зовсім одужав?

— Так, пані.

— То ти шукаєш короля Наварського, щоб повернутися до нього?

— Ні, пані, король Наварський, довідавшись, що я зважився противитися наказові вашої величності, прогнав мене без милосердя.

— Справді? — мовила Катерина з цікавістю. — Ну, добре, я візьмуся за цю справу. Коли ж ти дожидаєшся пані де Сов, то це даремно, вона пише в моєму кабінеті.

І Катерина, думаючи, що може Ортон ще не мав часу покласти записку за дзеркало, вийшла до кабінету пані де Сов, щоб дати йому можливість зробити цеє. Катерина стурбувала Ортона своїм несподіваним приходом, і він питає сам у себе, чи не визначає це якоїсь змови проти його пана, коли це він почув, як хтось тричі стиха стукнув у стелю; то був знак, що він сам подавав своєму панові на випадок небезпеки, коли його пан буває у пані де Сов, а він був на варті.

Почувши тее стукання, він здригнувся; його осяяв містичний здогад і він подумав, що на цей раз повідомляли його самого: він побіг до дзеркала й витяг записку.

Катерина крізь отвір у завісі стежила за кожним юнаковим рухом; вона бачила, як він метнувся до дзеркала, але не знала, чи поклав він записку, чи витяг назад.

— Ну, — нетерпляче бубоніла флорентійка, — чого ж він ще там бариться?

І вона повернулася до спальні ласкаво усміхаючись.

— Ти ще тут, хлопче? — мовила вона. — Чого ж ти дожидаєш? Хіба я не сказала тобі, що подбаю про твою долю? Чи ти не віриш мені?

— О, пані, борони мене боже, — відповів Ортон.

І наблизившись до королеви, він став навколішки, поцілував поділ її сукні, а потім хутко вийшов.

Виходячи, він побачив в передпокою гвардійського капітана, що чекав на Катерину. Ця зустріч не розвіяла, а ще збільшила його підозріння.

Катерина ж, як тільки завіса спустилася за Ортоном, кинулася до дзеркала. Але простягнувши за нього руку, що тремтіла з нетерплячки, вона не знайшла там жадної записки.

Однак, вона добре бачила, що хлопець підходив до дзеркала. Значить для того, щоб взяти записку назад, а не для того, щоб покласти її. Доля надавала сили її супротивникам. Дитина ставала людиною, починаючи змагатися з нею.

Вона ланала, дивилася: нічого...

— О, безщасний! — покликнула вона. — Я не хотіла робити йому нічого лихого, а він забрав записку і таким чином іде на зустріч своїй долі. Гей, пане де Нансею, гей!

Королевин тремтячий голос досяг передпокою, де сидів, як ми казали, гвардійський капітан.

Він зараз прибіг.

— Я тут, пані, — мовив він. — Чого бажають ваша величність?

— Ви були в передпокою?

— Так, пані.

— Ви бачили, як звідси вийшов юнак, хлопець?

— Оце допірощо.

— Він ще не може бути далеко?

— Десь на половині сходів.

— Покличте його назад.

— Як він називається?

— Ортон. Якщо він одмовлятиметься повернутися, приведіть його силою. Однак не лякайте його, якщо він не опинатиметься. Мені треба поговорити з ним зараз.

Капітан хутко вийшов.

Як він угадав, Ортон був на середині сходів, бо не поспішався, сподіваючись зустріти на сходах, або побачити в якомусь коридорі, короля Наварського чи пані де Сов.

Він почув, що його кличуть і здригнувся.

Його перше бажання було тікати, але силою міркування, невластивою його вікові, він зрозумів, що коли тікатиме, то занастить усе. Він зупинився.

— Хто мене кличе?

— Я, де Нансей, — відповів капітан, збігаючи сходами.

— Але я дуже поспішаюся, сказав Ортон.

— Це з наказу її величності, королеви — матері, — мовив де Нансей, підходячи до нього.

Хлопець витер піт, що виступив йому на чолі, й пішов назад.

Капітан пішов слідом за ним...

Спочатку Катерина хотіла затримати юнака, обшукати його й захватити записку, що він, як вона знала, приніс; для цього вона думала оскаржити його за крадіжку і навіть сховала з туалетного стола діамантового аґрафа, щоб навести на хлопця, нібито він украв. Але потім зважила вона, що так робити небезпечно, бо в хлопця може з'явитися підозріння, він попередить свого пана, той буде тоді стерегтися, і його не можна буде захопити.

Звичайно, вона могла наказати одвести хлопця до в'язниці, але чутка про це, хоч би найтаємніше зробити, могла розійтися

по Луврі й одного слова було б досить, щоб Генріх почав дуже стерегтися.

Однак Катерині конче треба було здобути цю записку від де Муї до короля Наварського, бо передавана з таким старанням, вона мусіла містити в собі цілу змову.

Катерина поклала аґрафа назад.

— Ні, ні, — промовила вона, — поліцейська ідея, погана ідея.

— Але задля записки... що може й не варта нічого, — провадила вона, насуплюючи брови й говорячи так тихо, що сама ледве чула звуки своїх слів. — Е, що робити, це не моя провина, а його. Чому цей малий розбишака не поклав записку там, де повинен був її покласти? Вона мені потрібна, ця записка.

В цей момент увійшов Ортон.

Певно Катеринине обличчя мало страшний вираз, бо хлопець, сполотнівши, зупинився на порозі. Він був ще занадто молодий, щоб цілком володіти собою.

— Пані, — мовив він, — ви зробили мені честь знову покликати мене; чим можу я служити вашій величності?

Катеринине обличчя прояснилося, ніби осяяне соняшним промінням.

— Я звеліла покликати тебе, дитино, — мовила вона, — тому що мені сподобалося твоє обличчя. Я обіцяла тобі влаштувати твою долю і хочу виконати свою обіцянку негайно. Кажуть, що ми королеви забудькуваті. Але то не серце в нас таке, а розум, бо його тягнуть за собою події. Я пригадала собі, що королі тримають у своїх руках людську долю, і покликала тебе. Іди, моя дитино, за мною.

Де Нансей, що вважав цю сцену за правдиву, дивувався на таку Катеринину чулість.

— Чи ти вмієш їздити верхи, хлопче? — спитала Катерина.

— Так, пані.

— Ну, то ходімо до мого кабінету. Я дам тобі листа, щоб ти одвіз його до Сен-Жермену.

— Слухаю, ваша величносте.

— Кажіть осідлати йому коня, Нансею.

Де Нансей вийшов.

— Ходімо, дитино, — мовила Катерина.

І вона пішла попереду. Ортон за нею.

Королева-мати зійшла на нижчий поверх, потім пішла коридором, де були покої короля та герцога д'Алансона, дійшла до витких сходів, зійшла на ще нижчий поверх, одімкнула двері, що провадили до кругової галереї та що від них лише король та вона мали ключа, звеліла Ортонові увійти, увійшла за ним сама та замкнула двері. Ця галерея обкружувала, неначе вал,

певну частину покоїв короля та королеви-матері. Як галерея в палаці Святого Янгола в Римі і в палаці Піті у Флоренції, ця галерея була пристановищем на випадок якоїсь небезпеки.

Замкнувши двері, Катерина опинилася замкнена насамоті з хлопцем у тому темному коридорі. Вони пройшли кроків двадцять, Катерина попереду. Ортон за нею.

Зненацька Катерина обернулася й Ортон знову побачив на її обличчі той самий страшний вираз, що бачив хвилини десять тому. Її очі, круглі, як у кицьки або пантери, здавалося, блищали в темряві, як вогонь.

— Стій,— мовила вона.

Ортон почув, як поза плечима йому пройшло здригання: смертельний холод, ніби льодова керея, впав від склепіння, паркет здався віком на труні. Катеринин погляд був гострий, коли можна так сказати, і пройняв юнакові груди.

Він одступився й став увесь здригаючись коло стіни.

— Де записка, що тобі доручили віддати королеві Наварському?

— Записка? — ледве вимовив Ортон.

— Так, або покласти за дзеркалом, коли не застанеш короля?

— Я, пані? — мовив Ортон. — Я не розумію, що ви хочете сказати.

— Записка, що де Муї дав тобі годину тому за Арбалетським садом.

— Я не маю жадної записки,— сказав Ортон. — Ваша величність помиляються.

— Брешеш,— мовила Катерина. — Дай записку і я виконаю свою обіцянку.

— Яку, пані.

— Я збагачу тебе.

— У мене нема записки, пані,— відповів хлопець.

Катерина почала скреготіти зубами, а далі всміхнулася.

— Дай мені записку,— мовила вона,— і дістанеш тисячу золотих екю.

— Я не маю записки, пані.

— Дві тисячі екю.

— Неможливо. Я її не маю, а тому не можу й вам дати.

— Десять тисяч екю, Ортоне.

Ортон бачив, як гнів, наче приплив, підіймається від королевиного серця до її чола, і подумав, що тільки проковтнувши записку, він може врятувати свого пана. Він сягнув рукою до кишені. Катерина відгадала той намір і схопила його за руку.

— Ну, дитино! — мовила вона, сміючись. — Гаразд, ти справді вірний. Коли королі хтять вибрати собі слугу, то слід упевнитися, чи вірне в нього серце. Тепер я знаю, як мені поводитися з

тобою. Ось мій гаманець, це перша нагорода. Піди віднеси записку своєму панові й повідоми його, що від сьогодні ти в мене на службі. Іди, ти хочеш вийти тими дверима, що ми ними прийшли: вони відчиняються з середини.

І Катерина поклала гаманця в руку остовпілому з подиву хлопцеві, зробила кілька кроків наперед і притулила руку до стіни.

Однак хлопець стояв вагаючись. Він відчував над своєю головою небезпеку і не міг повірити, що вона вже минулася.

— Ну, не тремти ж так,— мовила Катерина,— кажу тобі, що ти можеш іти, а коли захочеш повернутися, твою долю буде забезпечено.

— Дякую, пані,— мовив Ортон.— То ви прощаєте мені?

— Більше, ніж прощаю, я нагороджую тебе; ти хороший носій чулих записок, приємний посланець кохання; але ти забуваєш, що твій пан чекає на тебе.

— Ах, це правда,— сказав юнак, кидаючись до дверей.

Але, ледве зробив він кроків зо три, як паркету не стало в нього під ногами. Він хитнувся, простяг обидві руки, страшенно скрикнув і зник, його поглинула підземна Луврська темниця, як тільки Катерина натиснула пружину.

— Ну,— прошепотіла Катерина,— тепер через упертість цього чудака мені доведеться спуститися на сто п'ятдесят сходин.

Вона пішла до свого покою, засвітила потайного лихтаря, повернулася до коридору, засунула на сталє місце пружину, відчинила двері на виткі сходи, що здавалося провадили до самого земного надра і, спонукувана ненаситною спрагою цікавості, що була лише за зняття її ненависти, дійшла до залізних дверей, що відчинялися на повороті й входили до глибини темниці.

Там, закривавлений, пом'ятий, розбитий, бо впав з високости в сто футів, лежав бідолашний Ортон і ще трепетався. Чути було, як за товстими мурами Сена котить свої води, що просовувалися попід землею аж до низу сходів.

Катерина спустилася в яму мокру й гідбу, що мабуть не раз, з того часу, як існувала, була за свідка такого самого падання, як оце тільки що вона бачила, обшукала тіло, схопила записку, впевнилася, що це та сама записка, що вона бажала мати, штовхнула трупа ногою й натиснула пальцем пружину: дно хитнулося й труп поковзом від своєї власної ваги посунувся й зник у напрямку до річки.

Тоді, зачинивши двері, вона пішла нагору, замкнулася в своєму кабінеті й прочитала в записці таке:

„Сьогодні ввечері о десятій годині на вулиці Арбр-Сек, в гостиниці „Ясна Зоря“, коли ви прийдете, не відповідайте нічого, коли не прийдете, скажіть „ні“ посланцеві“.

Де Муї де Сен-Фаль“.

Читаючи записку, Катерина усміхнулася, вона думала лише про свою перемогу, цілком забуваючи якою ціною вона її здобула.

Та й що таке був Ортон? Вірне серце, віддана душа, молода, хороша людина; от і по всьому.

Це все, як добре поміркувати, не могло й на хвилину похитнути мальки на тих байдужих терезах, що на них важать долю держав.

Прочитавши записку, Катерина зараз пішла до покоїв пані де Сов і поклала записку за дзеркало.

Ідучи назад, вона зустріла в коридорі гвардійського капітана.

— Пані,— мовив де Нансей,— згідно з наказом вашої величності, коня осідлано.

— Мій любий бароне,— відповіла Катерина,— коня вже не треба. Я побалакала з цим хлопцем і він справді занадто дурний для того, щоб виконати доручення, що я хтіла йому дати. Я думала, що він льокай, а він щонайбільше конюх. Я дала йому трохи грошей і вислала його маленькою фірткою.

— А яке то доручення? — спитав де Нансей.

— Доручення? — проказала Катерина.

— Так, доручення, що він мав виконати в Сен-Жермені. Ваша величність хоче, щоб його виконав я, чи хтось із моїх людей?

— Ні, ні,— сказала Катерина,— ви й ваші люди матимете іншу справу сьогодні ввечері.

І Катерина пішла до себе, сподіваючись, що цього вечора доля проклятого короля Наварського буде в її руках.

XV

Гостиниця „Ясна Зоря“.

За дві години після тої події, що ми про неї оце розповіли та що не залишила ніякого сліду на Катерининому обличчі, пані де Сов, кінчивши писання в королеви, пішла до своїх покоїв. Після неї прийшов Генріх. Довідавшись од Доріоли, що приходив Ортон, він пішов просто до дзеркала й узяв записку.

В ній були, як ми вже казали, такі слова:

„Сьогодні ввечері о десятій годині на вулиці Арбр-Сек, в гостиниці „Ясна Зоря“, коли ви прийдете, не відповідайте нічого, коли не прийдете, скажіть „ні“ посланцеві“.

Більше не було нічого.

— Генріх, звичайно, піде на побачення,— думала Катерина,— бо коли б він і мав бажання не піти, то не знайде вже тепер посланця, щоб сказати „ні“.

Катерина не помилилася. Генріх розпитав про Ортона й до-

відався, що той вийшов разом з королевою матір'ю; але тому, що записка була на призначеному місці, а Генріх знав, що бідний хлопець нездатен до зради, він зовсім не турбувався.

Він, як завжди, пообідав при королівському столі і король жартував з тої незугарности, що її виявив Генріх вранці, на соколиному полюванні.

Генріх виправдувався тим, що він гірський мешкапець, а не подолянин і обіцяв Карлові, що таки навчиться полювати з пта-
хами.

Катерина була дуже привітна і, встаючи від столу, просила Маргариту пробути з нею цілий вечір.

О восьмій годині Генріх узяв двох шляхтичів, вийшов з ними Сент-Онорськими ворітьми, обійшов далеко навкруги, увійшов знову вежею Буа, переїхав Несельським пороном Сену, пішов до вулиці Сен-Жак і там відпустив своїх супутників, ніби збираючись на якусь кохану пригоду. На розі вулиці Матюрен він зустрів якогось вершника, загорненого в плащ; він наблизився до нього.

— Мант, — мовив вершник.

— По, — відповів король.

Вершник зараз скочив з коня. Генріх загорнувся закаляним у болото плащем, сів на замиленого коня, поїхав вулицею Ля-Гарн, переїхав Сен-Мішельський міст, проїхав вулицю Бартелемі, знову переїхав річку мостом Менье, доїхав до набережжя, тоді на вулицю Арбр-Сек і постукав у двері до добродія Ля Гюр'єра.

Ля Моль був у відомій нам залі й писав довгого коханого листа, ви знаєте до кого.

Коконна був на кухні з Ля Гюр'єром, доглядаючи шістьох куріпок, що крутилися на рожні, і диспутуючи зі своїм приятелем господарем про те, коли слід буде знімати куріпок з рожна.

Саме тоді застукав Генріх. Греґуар пішов одчинити й повів коня на стайню, а мандрівник вступив до залі, стукаючи чобітьми об підлогу, ніби для того, щоб зогріти свої заляклі ноги.

— Гей, хазяїне Ля Гюр'єре, — сказав Ля Моль, не перестаючи писати, — ось якийсь шляхтич кличе вас.

Ля Гюр'єр прийшов, оглянув Генріха від ніг до голови і, побачивши грубе сукно на його плащі, не відчув жадної пошани до нього.

— Хто ви такий? — запитав він короля.

— Е, присяй бо, — мовив Генріх, показуючи на Ля Моля, — оцей пан сказав же вам: я Гасконський шляхтич і прибув до Парижу, щоб піти до двору.

— Чого ви хочете?

— Кімнату й вечерю.

— Гм. Чи ви маєте слугу?

— Це було, як відомо, звичайне питання.

— Ні,— відповів Генріх,— але я сподіваюся взяти собі слугу, як матиму змогу.

— Я не наймаю панської кімнати без кімнати для слуги,— мовив Ля Гюр'єр.

— Навіть у тому разі, коли я заплачу за вашу вечерю шляхтича з трояндою, порахувавшись з вами завтра?

— Ого, ви дуже щедрі, мій пане,— мовив Ля Гюр'єр недовіркою поглядаючи на Генріха.

— Ні, але сподіваючись перебути вечір і ніч у вашій гостиниці, що дуже мені хвалив один мій земляк, що тут жив; я закликав сюди мого приятеля повечеряти зі мною. Чи ви маєте добре Арбуазьке вино?

— Маю таке, що й Беарнець не пив кращого.

— Гарзд, за це я заплачу окремо. А, ось мій гість.

Справді, двері відчинилися і увійшов другий дворянин, на кілька років старший за першого, він мав при боці величезну шпаду.

— А,— мовив він,— ви прибули справно, мій молодий друже. Для людини, що проїхала двісті льє, важко прибути в назначену хвилину.

— Це ваш гість? — спитав Ля Гюр'єр.

— Так,— сказав перший прибулий,— підходячи до молодого чоловіка з рапірою й стискаючи йому руку; дайте нам вечеряти.

— Тут, чи в вашій кімнаті?

— Де хочете.

— Добродію,— покликнув Ля Моль Ля Гюр'єра,— звільніть нас від цих гугенотських прояв; ми з Коконною не зможемо при них і слова сказати про свої справи.

— Накрийте до вечері в кімнаті число 2 на третьому поверсі,— наказав Ля Гюр'єр.— Ідіть, панове, ідіть.

Двоє подорожніх пішли за Грегюаром, що йшов попереду, присвічуючи їм.

Ля Моль дивився їм услід, поки вони не зникли; тоді, озирнувшись, він побачив Коконнину голову, що виглядала з кухні. Великі непорушні очі й відчинений рот надавали цій голові вартого уваги вигляду.

Ля-Моль підійшов до нього.

— Бий тебе свята п'ятінка,— сказав йому Коконна,— чи ти бачив?

— Що?

— Цих двох шляхтичів?

— Ну, та й що?

- Присягаюся, що це...
- Хто?
- Та... король Наварський і чоловік у червоному плащі.
- Присягайся коли хочеш, але не дуже голосно.
- То ти також пізнав їх?
- Звичайно.
- Що вони тут роблять?
- Це якісь кохані справи.
- Ти так гадаєш?
- Я певен.
- Ля Молю, я волю бути, як б'ються шпадами, ніж плутаються з коханням. Я хтів присягатися, а тепер заложуся...
- Про що заложисся?
- Що тут якась конспірація.
- Ах, божевільний.
- А я кажу тобі...
- А я кажу тобі, що коли вони й конспірують, то це їхня справа.

— О, це правда, — мовив Коконна, — я вже не служу в д'Алансона; нехай вони улаштовують свої справи, як собі хтять.

І побачивши, що куріпки досмажилися вже так, як треба, п'ємонтець, що розлічував на них, як на найкращу частину свого обіду, покликвав добродія Ля Гюр'ера, щоб зняти їх з рожна.

Тим часом Генріх і де Муї улаштувалися в своїй кімнаті.

— Ну, пане, — мовив де Муї, коли Греґуар накрив стола, — бачили ви Ортона?

— Ні, але я одержав записку, що він поклав за дзеркалом. Хлопець певно перелякався, бо як він там був, приходила королева Катерина. Тому, мабуть, він і не діждався мене. Я турбувався, бо Доріоля сказала мені, що королева-мати довго розмовляла з ним.

— О, то нічого, він спритний хитрун; дарма, що королева-мати знає своє ремесло, він наробить їй клопоту, я певен.

— А ви, де Муї, чи ви його бачили після того? — спитав Генріх.

— Ні, але я побачу його сьогодні, опівночі він повинен прийти до мене сюди з добрим панцирем; як ми підемо, то він мені все розкаже.

— А чоловік, що був на розі вулиці Матюрен?

— Який чоловік?

— Той, що дав мені коня й плаща, чи то певна людина?

— Це один із найвірніших. Крім того, він не знає вашої величності і йому невідомо, з ким він мав справу.

— Значить ми можемо обговорювати наші справи зовсім спокійно.

— Звичайно. Окрім того, й Ля Моль стереже.

— Чудесно.

— Ну, пане, — що каже д'Алансон?

— Д'Алансон вже не хоче їхати, він висловив це зовсім виразно. Обрання герцога д'Анжу на польський трон і королева недуга змінили всі його наміри.

— Виходить, він зруйнував увесь наш плян?

— Авжеж.

— То він нас зраджує?

— Ще, ні, але він нас зрадить, як тільки буде добра нагода для того.

— Негідне серце, зрадливий розум! Чому він не відповідав на листи, що я писав до нього.

— Щоб мати докази, але не давати їх. Значить, усе пропало, де Муї?

— Навпаки, пане, все виграно. Ви знаєте, що всі, окрім партії принца Конде, прихильні до вас, а коли мають зносини з герцогом, то лише для того, щоб мати безпечність. Отож, від дня прийому послів я все злучив, усе приєднав до вас. Сотні людей було вам досить, щоб тікати з герцогом д'Алансоном, я зібрав п'ятнадцять сотен; за вісім днів вони будуть готові й виступлять дорогою до По. Це вже не буде тікання, буде відступання. Чи досить вам, пане, півтори тисячі душ, чи будете ви почуватися безпечно з цією армією?

Генріх усміхнувся й поплескав його по плечах.

— Ти знаєш, де Муї, — мовив він йому, — тільки ти один це знаєш, що король Наварський од природи не такий боягуз, як про нього думають.

— Е, боже мій! Я тебе знаю, пане, і сподіваюся, що хутко ціла Франція знатиме це так само, як я.

— Але, коли вже змовлятися, то треба, щоб змова вдалася. Перша умова для цього — рішучість; а щоб рішучість була швидка, щира й гостра, треба певности, що справа вдасться.

— Так! Пане, в які дні буває полювання?

Щовісім, або щодесять днів буває полювання, чи то з собаками, чи то з птахами.

— Коли полювали востаннє?

— Якраз сьогодні.

— Значить за вісім, десять днів полюватимуть знову?

— Напевне, може навіть раніше.

— Слухайте. Все здається зовсім заспокоїлося: герцог д'Анжу піхав; про нього вже й не думають. Король дедалі все здоровшає. Нас майже зовсім перестали переслідувати. Дивіться солодко на королеву-матір, дивіться солодко на пана д'Алансона; все

кажіть йому, що не можете їхати без нього. Намагайтеся, щоб він тому повірив, а це найважче.

— Будь спокійний, він повірить.

— Ви думаєте, що він вам так дуже вірить?

— Ні, боронь боже, але він йме віри всьому, що каже йому королева.

— А королева щиро нам служить?

— О, я маю на це докази. Крім того вона честолюбна й ця відсутня наварська корона пече їй чоло.

— Ну, добре. За три дні перед полюванням повідомте мене, де воно буде: якщо в Бонді, в Сен-Жермені, або в Рамбульє, то додайте, що ви готові, а коли ви побачите перед собою Ля-Моля, їдьте за ним. Коли ж ви виїдете вже з лісу, то королеві-матері доведеться доганяти вас, якщо вона захоче вас мати, але я сподіваюся, що її норманські шкапи, не побачать навіть підків ваших берберійських коней та еспанських жеребців.

— Згода де Муї.

— Чи ви маєте гроші, пане?

Генріх скривився, як кривився ціле своє життя, чуючи це питання.

— Не багато, — мовив він, — але я гадаю, що Марго має.

— Добре, чи свої чи її, але беріть їх із собою якнайбільше.

— А що ти робитимеш тим часом?

— Ви бачили, що я досить діяльно влаштовував справи вашої величності; може ваша величність дозволять мені тепер трохи влаштувати мої власні справи?

— Ну, певне, де Муї, певне; що ж то за справи?

— Бачите, пане, Ортон сказав мені (це дуже розумний хлопець і я рекомендую його вашій величності). Ортон сказав мені, що зустрів вчора коло Арсеналу того розбійника Морвеля. Він видужав завдяки піклуванню Рене, і грівся на сонечку, як правдива гадина.

— А, так, розумію, — мовив Генріх.

-- Ага, ви розумієте, добре... Колись ви будете королем, пане, і, якщо вам доведеться помститися на комусь, отак, як доводиться мені, ви помститесь по-королівському. Я салдат і мушу мститися по-салдатському. Коли всі наші маленькі справи буде влаштовано, а це дасть тому розбійникові днів п'ять — шість, щоб ще краще очуняти, я теж піду до Арсеналу й пришпилю його до газону чотирма добрими ударами моєї шпади. Тоді мені легше буде виїхати з Парижу.

— Влаштовуй свої справи, мій друже, влаштовуй, — мовив беарнець. — До речі, ти задоволений з де Ля Моля, адже?

— О, прекрасний юнак, відданий вам тілом і душею, пане. Ви можете покладатися на нього, як на мене... Сміливий...

— І, головне, стриманий. Він поїде з нами до Навари, де Муї, а як будемо там, то вже щось доберемо, щоб нагородити його. Саме тоді, як Генріх, лукаво всміхаючись, своїм звичаєм, кінчав ці слова, двері відчинилися, чи швидше—виломилися, і той, кого вихваляли, став на порозі, блідий та схвильований.

— Біда, пане,— покликнув він,— рятуйтеся, будинок оточили.

— Оточили? — скрикнув Генріх, підводячись. — Хто?

— Королівська гвардія.

— Ого-го,— мовив де Муї, витягаючи з-за пояса пістолі,— здається буде бійка.

— Ага, якраз,— сказав Ля-Моль,— тут пістолі й бійка дуже до речі: що ви зробите проти п'ятидесяти душ?

— Це правда,— мовив король,— і якби то була можливість утекти...

— Є можливість, я вже колись використав її, якщо ваша величність згодні йти за мною...

— А де Муї?

— Де Муї також може йти з нами, коли хоче; але треба, щоб ви обидва поспішалися.

На сходах залунали кроки.

— Залізно,— мовив Генріх.

— Ах, якби можна було затримати їх хвилин на п'ять,— скрикнув Ля Моль,— я врятував би короля.

— То рятуйте, пане,— мовив де-Муї,— я затримаю їх. Ідіть, ваша величносте, ідіть.

— А що ж буде з тобою?

— Не турбуйтеся, пане; ідіть.

І де Муї схопив королеву тарілку, серветку й шклянку, щоб можна було подумати, наче він вечеряв сам один.

— Ходімо, пане, ходімо,— скрикнув Ля Моль, хапаючи короля за руку й тягнувши його на сходи.

— Де Муї, мій бравий, де Муї,— покликнув Генріх, простягаючи до юнака руку.

Де Муї поцілував королеві руку, виштовхнув його з кімнати й засунув за ним двері на засув.

— Так, так, я розумію,— казав Генріх,— він хоче, щоб його схопили, поки ми будемо рятуватися; але який диявол міг нас зрадити?

— Ходімо, пане, ходімо; вони йдуть нагору.

Справді, світло від смолоскипів пересувалося вже вузькими сходами, а внизу чути було брязкіт зброї.

— Швидше, пане, швидше,— мовив Ля Моль.

Він запровадив короля в темряві на два поверхи вище,— штовхнув двері до якоїсь кімнати, увійшов туди, засунув за собою двері на засув і відчинив у кабінеті за кімнатою вікно.

— Чи ваша величність дуже бояться мандрувати по дахах?— спитав він.

— Я? — сказав Генріх. — Отакої, та я ж полюю на серні!

— Гарзд, ідіть же, ваша величносте, за мною; я знаю дорогу і буду вам за провідника.

— Ідіть, ідіть, — мовив Генріх; — я йду за вами.

Ля Моль перший виліз вікном і пішов широким виступом, що був за ринву: на кінці того виступу була долинка, її утворювали два дахи. На цю долинку відчинялися двері з мансарди без вікон, що виходила на незамешкане горище.

— Пане, — мовив Ля Моль, — от ви і в безпечності.

— Ага, — сказав Генріх, — тим краще.

І він витер краплистий піт на своєму блідому чолі.

— Тепер, — сказав Ля Моль, — все піде само собою, горище має сходи, сходи кінчаються коридором, а коридор провадить на вулицю. Я пройшов цією дорогою, пане, такої самої страшної ночі, як і ця.

— Ходімо, ходімо, — сказав Генріх, — уперед.

Ля Моль уліз перший відчиненим вікном, дійшов до не дуже міцно зачинених дверей, відчинив їх, опинився наверху сходів і вкладаючи в руку королеві мотузку, що був за поручата, сказав:

— Ідіть, пане.

На середині сходів Генріх зупинився; там було вікно, що виходило на двір при гостиниці „Ясна Зоря“. Він побачив, як навпроти на сходах бігали салдати, одні тримали в руках шпади, а інші смолоскипи.

Раптом серед одного гурту король Наварський побачив Де Муї. Він оддав свою шпаду й спокійно сходив униз.

Бідний хлопець, — мовив Генріх, — сміливе й віддане серце.

— Бігме, пане, — мовив Ля Моль, от побачите, який він спокійний; ну, от, навіть сміється. Певне, він вигадав якусь лепську штуку, бо ви ж знаєте, він рідко сміється.

— А той молодик, що був з вами?

— Пан де Коконна? — спитав Ля Моль.

— Так, пан де Коконна, що з ним сталося?

— О, пане, я зовсім не турбуюся за нього. Побачивши салдатів, він тільки спитав у мене:

— Ми ризикуємо чимнебудь?

— Головою, — відповів я йому.

— Ти врятуєшся?

— Сподіваюся.

— Гарзд, я також, — відповів він. І я вам присягаюся, пане, що він врятується. Якщо Коконну візьмуть, то ручуся вам, що тільки в тому разі, коли це йому буде вигідно.

— Значить,— сказав Генріх,— усе гаразд, усе гаразд; а тепер спробуймо добратися до Лувру.

— О, мій боже! — відповів Ля Моль,— це дуже легко, пане, загортаймося в свої плащі й виходьмо. На вулиці повно людей, що збіглися на гомін, і нас теж вважатимуть за цікавих.

Справді Генріх і Ля-Моль знайшли відчинені двері. Єдина перешкода для них був натовп, що сповнив вулицю.

Однак, вони протиснулися на вулицю Аверон; але прибувши на вулицю Пулі, побачили, що майданом Сен-Жермен-л'Оксеруа йде де Муї та його сторожа з капітаном де Нансеєм на чолі.

— От лихо,— мовив Генріх,— його ведуть, певне, до Лувру. Дияволе, позачиняють фіртки... Питатимуть ім'я у всіх, хто буде входити, коли побачать, що я входжу після нього, догадаються, що я був з ним.

— Ну, що ж, пане,— мовив Ля-Моль,— ідіть до Лувру не фірткою.

— А яким же чортом можу я туди увійти?

— А хіба нема вікна в королеви Наварської?

— Чорт його бери,— крикнув Генріх.— Ви маєте рацію, пане де Ля-Моль. А я й не згадав про це... Але як же сповістити королеву?

— О,— відповів Ля Моль, уклоняючися з шанобливою подякою.— Ваша величність так влучно кидають каміння.

XVI

Де Муї де Сен-Фаль.

Цього разу Катерина, так дбайливо та обачно все зробивши, була певна, що досягне свого.

Тому то о десятій годині вона відпустила Маргариту, маючи певність і не помиляючися у цьому, що королева Наварська нічого не знає про те, що замислили проти її чоловіка, а сама пішла до короля і попросила його лягти спати пізніше.

Карло зацікавився, чому то обличчя його матері, не дивлячись на її звичайну нещирість, сяє виразом такого тріумфу. Він почав розпитувати її, але вона відповіла:

— Я можу сказати вашій величності тільки те, що сьогодні ввечері вас буде звільнено від двох ваших найтяжчих ворогів.

Карло зробив такий рух бровами, ніби казав: „Добре, побачимо“, і став чекати, свиснувши на свого великого хорта. Собака приповз до нього на животі, як гадина, і поклав тонку, розумну голову на коліна своєму панові.

Катерина пильно прислухалася. За скільки хвилин на Луврському дворі пролунав постріл з пістоля,

— Що це таке? — спитав Карло, насуплюючи брови, а хорт швидко скочив на ноги, нашорошивши вуха.

— Нічого, — мовила Катерина, — то лише гасло.

— А що визначає це гасло?

— Воно визначає, що з цього часу, пане, ваш єдиний, ваш справжній ворог, вже не буде шкодити вам.

— Когось убили? — спитав Карло, дивлячись на свою матір владним поглядом.

Той погляд давав зрозуміти, що позбавляти життя й прощати може лише король.

— Ні, пане, тільки заарештували двох.

— О, — прошепотів Карло, — завжди потайні заходи, завжди змови, невідомі королеві. Тисяча чортів! Паніматко, я здається вже великий хлопець, досить великий хлопець, я вже і сам догляну себе, я не потребую ні дитячих шлейок, ні дитячої шапочки. Їдьте до Польщі із своїм сином Генріхом, як хочете королювати. Але тут, я вже казав вам те, вам не слід грати в цю гру.

— Сину, — мовила Катерина, — це востаннє мішаюся я до ваших справ. Але цю справу розпочато давно. Ви завжди казали мені, що я помиляюся, а я завжди ховала в серці надію довести вашій величності, що правда на моєму боці.

У цей час якісь люди зайшли до передпокою і чути було, як вони ставили на камінну долівку мушкети.

Зараз потому де Нансей попросив дозволу зайти до короля.

— Нехай заходить, — жваво мовив Карло.

Де Нансей увійшов, уклонився королеві, а тоді вдався до Катерини.

— Пані, — мовив він, — наказ вашої величності вибонано: його взято.

— Як то його? — скрикнула Катерина дуже занепокоївшись, — чи заарештували тільки одного?

— Він був сам один, пані.

— Він боронився?

— Ні, він спокійно вечеряв у окремій кімнаті й оддав свою шпаду на першу вимогу.

— Хто ж то? — спитав король.

— Зараз побачите, — відповіла Катерина. — Приведіть заарештованого, пане де Нансею.

За п'ять хвилин привели де Муї.

— Де Муї, — покликнув король, — що це значить, пане?

— Пане, — відповів де Муї зовсім спокійно, — з дозволу вашої величності, я хотів би так само запитати.

— Замість того, щоб запитувати короля, — мовила Катерина, —

будь ласка, пане де Муї, розкажіть моєму синові, хто то був у кімнаті короля Наварського тої відомої ночі, хто противився, як бунтовник, наказові його величності і вбив двох гвардійців та поранив пана де Морвеля?

— Справді, — мовив Карло, насуплюючи брови, — ви знаєте, хто то був, пане де Муї.

— Так, пане, — ваша величність бажають, щоб я сказав, як він зветься.

— Признаюся, що це було б мені приємно.

— Добре. Ваша величносте, він називається де Муї Сен-Фаль.

— Ви?

— Я.

Катерину вразила така одважність, вона ступила до де Муї.

— Як же ви сміли противитися королівському наказові? — спитав Карло.

— Перше за все, пане, я не знав, що ваша величність давали наказа, потім я не бачив нічого, або, скоріше, нікого, окрім Морвеля, убійника мого батька й адмірала. Я згадав тоді, що минуло півтора роки з того часу, як у цій самій кімнаті ввечорі 24 серпня ваша величність обіцяли мені, розмовляючи зі мною на самоті, покарати убійника. З того часу відбулися важливі події, і я розміркував, що король не зі свого власного бажання захаяв свою обіцянку. А побачивши Морвеля коло своїх дверей, я подумав, що це небо посилає його до мене. Вашій величності відомо, що було далі: я влучав у нього, як у вбивцю й убив його людей, як бандитів.

Карло не відповів нічого: приязнь з Генріхом уже навчила його з якогось часу ставитись інакше, ніж ставився він раніше, до багатьох речей і не раз дивитися на них навіть з жахом.

Королева-мати зазначила собі в пам'яті деякі слова свого сина про Бартоломейську різанину, що в них виявлялися докори сумління.

— А що ви збиралися робити в такий час у короля Наварського? — спитала Катерина.

— О, — відповів де Муї, — всю цю історію довго розказувати, але, якщо його величність мають терплячість, щоб слухати її...

— Кажіть, — мовив Карло, — я хочу почути.

— Слухаю, пане, — сказав де Муї, вклоняючись.

Катерина сиділа, не відриваючи турботного погляду від молодого гугенотського проводиря.

— Ми слухаємо, — мовив Карло. — Сюди, Актеоне!

Пес знову сів там, де сидів перед тим, як привели арештованого.

— Пане, — почав де Муї, — я прийшов до його величності

короля Наварського, депутатом од своїх братів гугенотів, ваших вірних підданців.

Катерина подала знак Карлові.

— Не турбуйтеся, паніматко, — мовив той. — Я не впущу жадного слова. Кажіть далі, пане де Муї, кажіть далі, чого ж ви прийшли?

— Щоб сповістити короля Наварського, — знов почав де Муї, — що навернення на католицтво позбавило його довіри з боку гугенотів; але гугеноти в пам'ять батька його Антуана Бурбонського й особливо в пам'ять матері його, одважної Жанни д'Албре, що ім'я її дороге, роблять йому ласку й просять його зректися своїх прав на наварську корону.

— Що він каже? — покликнула Катерина: вона, не вважаючи на все своє уміння володіти собою, не могла стерпіти мовчки того несподіваного удару, що так вразив її.

— Ого, — мовив Карло, — ту наварську корону без мого дозволу перекидають від однієї голови до другої, а здається ж вона трохи належить мені.

— Гугеноти, пане, краще, ніж хто, визнають цей принцип сюзеренної влади, що король спогадали. Тому то вони й сподівалися упросити вашу величність обдарувати тою короною дорогу їм голову.

— Мені? — відповів Карло, — дорогу мені голову?! Чортова смерте, про яку голову кажете ви, пане? Я не розумію вас.

— Про голову герцога д'Алансона.

Катерина зблідла як смерть, і їла де Муї вогняним поглядом.

— А мій брат д'Алансон знав про це?

— Так, пане.

— І він згоджувався прийняти цю корону?

— З дозволу вашої величності, за тим дозволом він і послав нас.

— О, — сказав Карло, — справді, ця корона надзвичайно личитиме нашому братові д'Алансові. Як це я не подумав про теє. Дякую, де Муї, дякую! З такими думками ви будете бажаний гість у Луврі.

— Пане, ви ж давно довідалися б про всі ці наміри, якби не та нещаслива подія з Морвелем. Я боявся неласки вашої величності за неї.

— Ну, а що сказав на це Генріх? — спитала Катерина.

— Король Наварський, пані, підлягає бажанню своїх братів і його зречення вже готове.

— В такому разі, — покликнула Катерина, — ви мусите його мати.

— Звичайно, пані, — мовив де Муї, — випадково воно навіть при мені, підписане й датоване.

— Датоване раніш луврської події? — спитала Катерина.

— Так, здається, напередодні.

І де Муї витяг з своєї кишені зречення на користь герцога д'Алансона, написане й підписане власною рукою Генріха і з тою датою, що казав де Муї.

— Далєбі, що так, — мовив Карло, — все як слід.

— А чого прохав Генріх за це зречення?

— Нічого, пані. „Приязнь короля Карла, сказав він нам, цілком винагородить за втрату корони“.

Катерина від гніву кусала губи й ламала свої хороші руки.

— Все це зовсім вірно, де Муї, — вкинув король.

— У такому разі, — спитала королева-мати, — коли все було зважено між вами й королем Наварським, для чого вам було потрібно зустрічатися з ним сьогодні ввечері?

— Мені, пані, з королем Наварським? — мовив де Муї. — Пан де Нансей, що заарештував мене, може посвідчити, що я був сам. Ваша величність можуть покликати його.

— Пане де Нансею, — гукнув король.

Капітан зараз увійшов.

— Пане де Нансею, — хутко спитала Катерина, — пан де Муї був зовсім сам у гостиниці „Ясна Зоря“?

— В кімнаті, так, пані, але в гостиниці, ні.

— А, — мовила Катерина, — хто ж був його товариш?

— Я не знаю, чи то був товариш пана де Муї, пані; знаю тільки, що він вискочив задніми дверима, зваливши на землю двох моїх людей.

— Ви, звичайно, впізнали того пана?

— Я, ні, але мої гвардійці впізнали його.

— Хто ж то був? — спитав Карло.

— Пан граф Аннібал де Коконна.

— Аннібал де Коконна, — повторив король, похмурнівши й замислившись, — це той, що так немилосердно різав гугенотів на Бартоломея?

— Пан де Коконна, шляхтич спочатку герцога д'Алансона, — сказав де Нансей.

— Гарзд, гарзд, — мовив Карло. — Ідіть, пане де Нансею, і на другий раз пам'ятайте одну річ...

— Що саме, ваша величносте?

— Що ви служите мені й не повинні слухатися нікого, крім мене.

Де Нансей вийшов, відступаючи спиною, шанобливо вклоняючись.

Де Муї іронічно всміхнувся, глянувши на Катерину.

На хвилину запанувало мовчання.

Королева крутила шнурок од пояса, Карло нестив свого хорта.
— А яка була ваша мета, пане? — спитав Карло. — Чи вживали ви насильства?

— Проти кого, пане?

— Проти Генріха, проти Франсуа чи проти мене.

— Пане, ми маємо зречення вашого шваґра, згоду вашого брата і, як я вже мав честь казати вам, ми збиралися клопотатися про дозвіл вашої величності, коли сталася та нещаслива пригода в Луврі.

— Ну, що ж, паніматко, — мовив Карло, — я не бачу в цьому нічого лихого. Ви мали право, пане де Муї, просити собі короля. Так, Навара може бути й повинна бути окремим королівством. До того ж це королівство ніби навмисне зроблено, щоб ним обдарувати мого брата д'Алансона, він же так страшенно хоче корони, що не може одірвати очей од нашої, коли ми її надягаємо. Єдине, що могло б заважати цьому, то право Генрію; але що Генрію зрікся того права добровільно...

— Добровільно, пане.

— Це, очевидячки, божа воля. Пан де Муї, ви вільні й можете повернутися до своїх братів. Я покарав їх... трохи суворо, може бути; але це вже справа межі мною та богом. Скажіть їм, що коли вони бажать мати за короля наварського мого брата д'Алансона, король французький виконує їхнє бажання. З цієї хвилини Навара королівство і владар того королівства зветься Франсуа. Я прошу лише тиждень для того, щоб мій брат міг виїхати з Парижу блискуче та пишно, як личить королеві. Ідіть, пане де Муї, ідіть... Пане де Нансею, пропустіть пана де Муї, він вільний.

— Ваша величносте, — мовив де Муї, ступаючи наперед, — ви дозволите?

— Так, — сказав король.

І він простяг руку молодому гугенотові.

Де Муї став на одне коліно й поцілував королеву руку.

— До речі, — мовив Карло, утримуючи його, коли він хтів підвестися, — ви прохали мене покарати цього розбійника Морвеля?

— Так, пане.

— Я не знаю, де він, бо він ховається; але якщо ви його зустрінете, то покарайте його сами, я дозволяю вам і то від щирого серця.

— О, пане, — покликнув де Муї, — це сповнює мене радістю. Ваша величність можуть покластися на мене; я теж не знаю, де він є, але я його знайду, можете бути спокійні.

І де Муї, вклонившись шанобливо королеві Карлові та королеві Катерині, вийшов без жадної перешкоди з боку салдатів,

що допіро були заарештували його. Він пройшов коридором, швидко вийшов фірткою, а тоді вже вдух перескочив з майдану Сен-Жермен л'Оксеруа до гостиниці „Ясна Зоря“, де він сів на свого коня і за три години після всього, що сталося, почув себе в безпечності за мурами Манту.

Тим часом Катерина, затаївши свій гнів, пішла до своїх покоїв, а звідти до Маргаритиних покоїв.

Там вона застала Генріха в шляфроку, він, очевидячки, збирався лягати спати.

— Сатано, — прошепотіла Катерина, — допоможи ти бідній королеві, коли бог нічого не хоче зробити для неї.

XVII

Дві голови на одну корону.

— Нехай попросять пана д'Алансона прийти до мене, — сказав Карло, відпускаючи матір.

Пан де Нансей, що згідно з жаданням короля, хотів віднині слухатися тільки його, вмить скочив од Карла до його брата й передав йому без жадного зм'якшення щойно одержаний наказ.

Герцог д'Алансон здригнувся: він завше тремтів перед Карлом, але ще більше з того часу, як конспіруванням створив собі причини боятися його.

Проте він подався до свого брата з розрахованим поспіхом.

Карло стояв і висвистував крізь зуби мисливський поклик.

Увійшовши, герцог д'Алансон угледів у склистих Карлових очах той отруєний ненавистю погляд, що він його так добре знав.

— Ваша величність мене кликали, ось я, пане, — сказав він. — Чого жадає від мене ваша величність?

— Я хочу вам сказати, мій милий брате, що я зважив зробити для вас сьогодні те, чого ви найбільше собі бажаєте, щоб винагородити ту велику приязнь, яку ви до мене маєте.

— Для мене?

— Так, для вас. Пригадайте собі, про яку річ ви мрієте з якогось часу, не зважаючи просити її в мене, і цю річ — я вам даю.

— Пане, — сказав Франсуа, — присягаюсь у тому моєму братові, що я бажаю тільки продовження доброго здоров'я королеві.

— Тоді ви мусите бути задоволені, д'Алансоне, нездужання, що я відчував під час приїзду поляків, пройшло. Завдяки Генрію, я врятувався від розлюченого дикого кабана, що хотів мене розпороти, і почуваюся так, що зовсім не можу заздрити найздоровішій людині в моєму королівстві; отже, ви могли б, не роблячись

недобрим братом, побажати собі чогось іншого, ніж продовження мого доброго здоров'я, що й без того дуже добре.

— Я нічого не хотів, пане.

— Але ж бо хотіли, хотіли, Франсуа, — знов почав Карло, вже роздратовано; — ви хочете мати наварську корону, бо ви змовилися з Генрію і з де Муї; з першим, щоб він од неї відмовився, з другим, щоб він здобув її. Ну, так от! Генрію від неї відмовляється! Де Муї переказав мені ваше прохання, і ця корона, що ви добиваєтеся...

— Ну? — спитав д'Алансон тремтячим голосом.

— Ну! Чорт забери! Вона — ваша.

Д'Алансон страшенно зблід; потім кров, притягнена до серця, мало не розірвала його, тоді раптом знов відлилася до кінцівок, і гаряча краска опекла йому щоки; ласка, що йому робив король, доводила його до розпачу в такий час.

— Але, пане, — відповів він тремтячи од зворушення й даремно стараючися заспокоїтись, — я нічого такого не хотів і зовсім — не просив.

— Це може бути, — сказав король, — бо ви дуже скромні, мій брате; але за вас хотіли, просили, мій брате.

— Пане, присягаюся вам, що ніколи...

— Не присягайтеся богом.

— Але ж, пане, ви посилаєте мене на вигнання таким чином?

— Ви називаєте це вигнанням, Франсуа? Чорт забери! Вас трудно задовольнити... Чого ж ліпшого ви сподівались?

Д'Алансон кусав губи з розпачу.

— Бігме! — провадив далі Карло з удаваною добродушністю, — я не думав, що ви, Франсуа, маєте таку популярність та ще й у гугенотів; але вони вас жадають, отже мушу признатися собі самому, що помилявся. Зрештою, я не міг би нічого кращого бажати, як мати свою людину, брата, що мене любить і не здатний зрадити, на чолі партії, що вже тридцять років воює з нами. Це відразу, наче чари, вгамує всіх, не кажучи вже про те, що в нашій родині тоді всі будуть королями. Крім бідного Генрію, що буде тільки моїм другом. Але він зовсім не амбітний, він прийме цей титул, що його ніхто не домагається...

— Ах, пане, ви помиляєтесь, я домагаюся цього титулу... цей титул, хто ж на нього має більше права, ніж я? Генріх тільки ваш швагер, свояк; а я ваш брат кривий, а надто серцем... Пане, я вас благаю, лишіть мене коло себе.

— Ба-ні, ба-ні, Франсуа, — відповів Карло; — це значило б спричинитися до вашого нещастя.

— Як то?

— З багатьох причин.

— Але ж подумайте собі, пане, чи ж ви знайдете колине-

будь такого вірного товариша, як я. З дитинства я ніколи не покидав вашої величності.

— Я це знаю, я це знаю і часом хотів би навіть бачити вас трохи далі.

— Що король хоче цим сказати?

— Нічого, нічого... Я згоджуюсь... О, які гарні речі ви будете там мати! Франсуа, як я вам завдрю! Чи ви знаєте, що в тих чортових горах полюють на ведмедя так, як тут на дикого кабана? Ви будете всім нам постачати чудові шкури. На нього полюють з кинджалом, знаєте; звіря підстерігають, під'юджують його, роздражнюють; він наступає на мисливця і за чотири кроки від нього підводиться на задні лапи. Саме в цю мить йому стромляють булат у серце, так само, як Генріх це зробив з кабаном на останнім полюванні. Це небезпечно; але ви відважні, Франсуа, і ця небезпека буде для вас правдива втіха.

— Ах, ваша величність подвоюють мій жаль, бо я вже не буду на полюваннях з ними.

— Їй богу, тим краще! — сказав король, — нам обом якось не ведеться полювати разом.

— Що ваша величність хочуть сказати?

— Що полювання зо мною справляє вам таку приємність і так зворушує вас, що ви, — втілення самої зручності, — ви, що першим ліпшим мушкетом убиваєте сороку за сто кроків, останній раз, як ми разом були на полюванні, вашою власною звичною зброєю не влучили великого кабана на 20 кроків, а замість того розбили ногу моему найкращому коневі. Чорт забери! Франсуа, це наводить на думки, знаєте!

— О, пане, вибачте за зворушення, — сказав д'Алансон, позеленівши.

— Авжеж, — відповів Карло, — зворушення, я знаю; і то через це зворушення, що я справедливо оцінюю, я вам кажу: вірте мені, Франсуа, краще полювати далеко один від одного, особливо, коли бувають такі зворушення. Подумайте про це, мій брате, та не в моїй присутності, — моя присутність вас бентежить, я це бачу, але на самоті, і ви визнаєте, що я маю рацію боятися, щоб на нових ловах якесь інше зворушення не охопило вас: бо тоді ніщо так не підносить вам руку, як зворушення, бо тоді ви заб'єте вершника замість коня, короля замість звіра. Чорт забери! куля, пущена занадто високо, або занадто низько — дуже змінює владу, і ми маємо приклади цього в нашій родині. Коли Монгомери вбив нашого батька Генріха через нещасливий випадок, через зворушення може, то цей удар виніс нашого брата Франсуа II на трон, а нашого батька Генріха — до Сен-Дені. Богові треба так мало, щоб зробити багато!

Герцоґ відчув, як піт заструївся йому з чола при цьому вда-рі, так само страшному, як і несподіваному.

Король не міг би ще ясніше сказати своєму братові, що він про все догадався. Карло, прикриваючи свій гнів тінню шутку-вання, був, мабуть, страшніший, ніж якби він дозволив тій лаві ненависти, що жерла його серце, вилитись кип'ячій наверх; його мстивість була наче пропорційна його злості. В міру того, як одна згірчувалась, друга зростала і д'Алансон вперше пізнав до-кори совісти, чи швидше жаль, що він задумав злочин, і той зло-чин не вдався.

Він витримував боротьбу так довго, як тільки міг, але під цим останнім ударом він скорився, і Карло побачив, як у його очах зайнявся той лютий огонь, що у людей лагідної вдачі прокладає борозну, кудою ринуть сльози.

Але д'Алансон був із тих, що плачуть тільки з лютости.

Карло вступив у нього свої яструбині очі, вдихуючи, так би мовити, всі відчуття, що змінялися у серці молодого чоловіка. І всі ці відчуття з'являлися перед ним завдяки тому глибо-кому вивченню своєї рідні, що в нього було, так виразно, наче герцоґове серце було розкрита книга.

Якийсь час він тримав його так роздушеного, нерухомого, ні-мого. Потім голосом, що в ньому чулася люта твердість, сказав:

— Мій брате, ми вам сказали наше рішення, а наше рішення непорушне: ви поїдете.

Д'Алансон зробив рух. Карло, здавалось, не помітив того й казав далі:

— Я хочу, щоб Навара була горда, що має за князя брата французького короля. Отже, владу, шану, все ви будете мати, так само, як мав ваш брат Генріх, і так само, як він, додав він усміхаючись, будете здалека благословляти мене. Але дарма, бла-гословення не знають віддалення.

— Пане...

— Згодні, чи, швидше, скорітеся. Як будете королем, знай-деться для вас і жінка, гідна французького королевича. Хто знає! Може вона вам принесе інший трон.

— Але, — сказав герцоґ д'Алансон, — ваша величність забувають свого друга Генріха.

— Генріх! Я ж вам казав, що він не захотів наварського трону! Я ж вам казав, що він віддає його вам! Генріх веселий хлопець, а не бліда постать, як ви, він хоче сміятися й бави-тися на волі, а не сохнути, як на те засуджені ми, короновані.

Д'Алансон зідхнув.

— Але ж, — сказав він, — ваша величність наказують мені взя-тися до...

— Ба-ні, ба-ні. Не клопочіться нічим, Франсуа, я все поладжу сам; здайтесь на мене, як на доброго брата. А тепер, коли все вмовлено, ідіть собі; скажіть, або не кажіть про нашу розмову вашим друзям: я вжию заходів, щоб справа стала невдовзі загально відома. Ідіть, Франсуа.

Не було чого відповідати, герцог вклонився й вийшов з лютістю в серці.

Він горів бажанням побачити Генріха, щоб поговорити з ним про все, що тількищо сталося; але він застав тільки Катерину: справді Генріх уникав розмови, а королева-мати її шукала.

Герцог, побачивши Катерину, зараз же вгамував свій біль і спробував усміхнутися. Не такий щасливий, як герцог д'Анжу, не матір шукав він у Катерині, тільки звичайну спільницю. Тому він з самого початку почав критися від неї, бо, щоб придбати добрих спільників, треба трохи дурити один одного.

Отже, він підійшов до Катерини вже тільки з легким слідом турботи на обличчі.

— Ну, пані, — мовив він, — ось великі новини; чи ви знаєте про них?

— Я знаю, що справа в тому, щоб зробити з вас короля, пане.

— Це велика ласка з боку мого брата, пані.

— А правда?

— І мені майже хочеться думати, що я повинен перенести на вас частину моєї вдячності; бо, зрештою, якби це ви йому порадили подарувати мені трон, то це вам я його завдячував би; хоч, признатися по щирості, мені прикро так обдирати короля Наварського.

— Ви, здається, дуже любите Генрію, мій сину?

— Авжеж, від якогось часу ми дуже заприятелювали.

— Чи ви думаєте, що він вас так само любить, як ви його?

— Сподіваюся, пані.

— Знаєте, це гарний приклад — така приязнь, особливо між принцами. Двірську приязнь вважають за не дуже то міцну, мій любий Франсуа.

— Паніматко, подумайте, ми ж не тільки приятелі, але ще сливе й брати.

Катерина всміхнулась якоюсь чудною усмішкою.

— Овва! Хіба бувають між королями брати?

— О, щодо цього, то ми, ні один, ні другий, не були королями, паніматко, коли отак заприятелілися: ми навіть ніколи не мали бути ними; ось чому ми так любилися.

— Так, але тепер справи дуже змінилися.

— Як змінилися?

— Так, звичайно; звідки ви тепер знаєте, що ви обидва не будете королями?

Що тому, як первово затремтів герцог, по красці, що залила йому чоло, Катерина побачила, що її удар влучив у саме серце.

— Він? Генріо — королем? Якого ж не королівства, паніматко?

— Одного з найпишніших у християнському світі, мій сину.

— Ах! паніматко, — сказав д'Алансон бліднучи, — що ж це ви кажете?

— Те, що добра мати повинна сказати своєму синові, те, про що ви не раз думали, Франсуа.

— Я? — сказав герцог, — я ні про що не думав, пані, присягаюся вам.

— Я ладна вам вірити; бо ваш друг, ваш брат Генріх, як ви його називаєте, під удаваною щирістю, дуже спритний і дуже хитрий вельможний пан, що захоче краще свої таємниці, ніж ви свої, Франсуа. Наприклад, чи він вам коли казав, що де Муї був його вірником?

І, промовляючи ці слова, Катерина встромила свій погляд, наче стилет, Франсуа в душу.

Але він мав тільки одну цноту, чи то швидше ваду, — захайливість; отже він дуже добре витримав той погляд.

— Де Муї? — сказав він здивовано і так, наче б це ім'я було названо вперше перед ним з такого приводу.

— Так, гугенот де Муї де Сен Фаль, той самий, що мало не забив пана де Морвеля і що, таємно об'їжджаючи Францію й столицю в різних одягах, інтригує та збирає військо, щоб підтримати вашого брата Генріха супроти вашої родини.

Катерина не знала, що її син Франсуа знав про це стільки само, як і вона, і навіть більше; вона встала по цих словах готова до величного виходу.

Франсуа затримав її.

— Паніматко, ще одно слово, будь ласка. Коли ви вже робите мені честь, відкриваючи вашу політику, то скажіть мені, яким способом з такими малими засобами і так мало відомий Генріх зможе провадити війну настільки поважну, щоб це турбувало мою родину?

— Дитино, — сказала королева, всміхаючись, — знайте ж, що його підтримують мабуть понад тридцять тисяч чоловіка; що того самого дня, коли він скаже слово, ці тридцять тисяч з'являться знезапекла наче з-під землі; і ці тридцять тисяч — то гугеноти, подумайте лишень, — це ж найвідважніші вояки в світі. А потім, а потім, він має протекцію, що ви її не зуміли, або не захотіли собі повернути.

— Яку?

— Він має короля, короля, що його любить, що його підштовхує, короля, що із завдрости до вашого польського брата

і з досади на вас шукає коло себе наступників. Тільки, — який ви сліпий, коли цього не бачите, — він їх шукає деінде, а ви в своїй родині.

— Король!.. Ви так гадаєте, паніматко?

— Чи ж ви не помітили, що він милує свого Генрію?

— Авжеж помітив, авжеж.

— І що йому це відплачується? бо цей же самий Генрію, забуваючи, що його швагер хотів його застрелити з мушкета в дені св. Бартоломея, плазує перед ним, як собака, що лиже ту руку, що її била.

— Так, так, — тихо сказав Франсуа, — я вже це помітив. Генріх дуже покірний перед моїм братом Карлом.

— Вигадливий, щоб йому у всьому догодити.

— До такої міри, що з досади на постійне кепкування короля з того, що він не вміє полювати з соколами, він хоче почати... Так, ще вчора, так, щойно вчора він у мене питався, чи я не маю якихнебудь добрих книжок, де трактується про це мистецтво.

— Пождіть, — сказала Катерина, очі їй заблищали так, буцім ябась раптова думка пронизала їй розум; — пождіть бо... і що ж ви йому відповіли?

— Що я пошукаю в моїй бібліотеці.

— Добре, — сказала Катерина, — треба йому дати цю книжку.

— Але я шукав, пані, і нічого не знайшов.

— Я, я знайду, я знайду... а ви йому дасте цю книжку, так ніби вона від вас.

— І що з того вийде?

— Чи ви мені вірите, д'Алансоне?

— Вірю, паніматко.

— Хочете сліпо слухатись мене щодо Генріха, бо ви не любите його, що ви там не говорите.

Д'Алансон усміхнувся.

— А я його ненавиджу, — провадила далі Катерина.

— Так, я буду слухатись.

— Післязавтра прийдіть по книжку сюди, я вам її дам, ви віднесете її Генріхові... і...

— І?...

— Лишіть богові і божій волі, або випадкові, зробити решту.

Франсуа добре знав свою матір, і тому знав, що звичайно вона не здавала на бога, на божу волю, або на випадок справи свого задоволення або своєї ненависти; але він остерігся додати хоч слово і, вклонившись з виглядом людини, що приймає дане їй доручення, пішов до себе.

— Що вона хоче сказати? — думав молодий чоловік, ідучи

вгору по сходах, — не знаю. Але що ясно для мене у всьому цьому — це те, що вона чинить супроти спільного ворога. І нехай.

Тимчасом Маргарита одержала через Ля Моля листа від де Муї. А що в політиці вельможне подружжя не мало одне від одного таємниць, то вона розпечатала цього листа й прочитала.

Мабуть цей лист здався їй цікавим, бо зараз же вона, користаючися з темряви, що почала западати вздовж стін Лувру, вислизнулась у потайний прохід, зійшла вгору виткими сходами і, озирнувшись уважно на всі боки, швидко кинулася вперед, як тінь, і зникла в передпокої короля Наварського.

В цьому покої ніхто більше не вартував з того часу, як зник Ортон.

Це зникнення, що про нього ми не говорили з того часу, як читач бачив, яким трагічним для бідного Ортона способом воно сталося, дуже непокоїло Генріха. Він признався в цьому пані де Сов і своїй жінці, але одна й друга знала не більше, ніж він; однак пані де Сов подала йому все ж таки деякі відомості, з них йому стало цілком ясно, що бідна дитина стала жертвою якогось підступу королеви-матері і що в наслідок того підступу він сам мало не був арештований з де Муї в корчмі „Ясної Зорі“.

Інший на місці Генріха промовчав би, бо не відважився б нічого сказати; але Генріх все розраховував: він розумів, що мовчання зрадило б його; звичайно не втрачають вірного слугу так, щоб і не розпитуватись за нього, не розшукувати його. Отже Генріх розпитувався, розшукував, в присутності короля і самої королеви-матері; він розпитувався про Ортона у всіх, починаючи від вартового, що прохажувався перед Луврськими ворітьми, і до гвардійського капітана, що вартував у передпокої в короля; і Генріха, видимо, так вразила ця подія, він мав таку приязнь до бідолашного відсутнього слуги, що не хотів на його місце брати іншого, поки не впевниться, що той зник назавше.

В передпокої отже, як ми вже сказали, не було нікого, коли Маргарита прийшла до Генріха.

Хоч які були легкі королевині кроки, Генріх почув їх і обернувся.

— Ви, пані! — скрикнув він.

— Так, — відповіла Маргарита, — читайте мерщій.

І вона подала йому розгорнений папір.

На ньому було цих кілька рядків:

„Пане, наснів час виконати наш плян утечі. Післязавтра мають відбутися соколинні лови понад Сеною, від Сен-Жермену до Мезону, цебто вздовж цілого лісу.

Їдьте на ці лови, хоч де й будуть соколинні лови; вдягніть під одяг добру кольчугу; вчепіть до пояса найліпшу шпаду; візьміть під верх найліпшого коня з вашої стайні.

В полудне, цебто саме в розгар ловів, коли король поже-

пется за соколом, віддаліться самі, якщо ви приїдете самі, абе з королевою Наварською, якщо вона буде з вами.

П'ятдесят чоловіка наших буде сховано в павільйоні Франсуа I, ми маємо ключ од нього; ніхто не буде знати, що вони там, бо вони прийдуть вночі і віконниці в павільйоні будуть зачинені.

Ви проїдете фіялковою алеєю, в кінці її я буду на сторожі праворуч од цієї алеї, на невеличкій поляні будуть пани де Ла Моль і Коконна з двома кіньми на повіді. Ці свіжі коні будуть на зміну вашого коня та коня її величності королеви Наварської на випадок, коли б ваші коні були стомлені.

Прощайте пане; будьте готові, а ми будемо“.

— Ви будете готові?—сказала Маргарита, промовляючи тисячі років пізніше ті самі слова, що їх промовив Цезар над Рубіконом.

— Нехай буде так, пані, — відповів Генріх, — я вам не буду перечити.

— Ну, пане, станьте героєм; це не тяжко; вам треба тільки йти своїм шляхом, і здобудьте мені гарний трон, — сказала дочка Генріха II.

Ледве помітна усмішка торкнула тонкі губи беарнцеві. Він поцілував Маргариті руку і вийшов попереду, щоб розвідати за прохід, наспівуючи приспівку старої пісні:

Той, що дужче бив у стіну,

Не ввійшов зовсім у замок.

Ця обережність не була зайва: в ту саму хвилину, як він одчинив двері із своєї спальні, герцог д'Алансон одчинив двері до його передпокою; Генріх подав рукою знак Маргариті, потім голосно промовив:

— А, це ви, мій брате, просимо.

Побачивши знак свого чоловіка, Маргарита все зрозуміла і кинулась у вбиральню, що перед її дверима висіла величезна запона.

Герцог д'Алансон увійшов, боязко ступаючи й роздивляючись навколо себе.

— Чи ми самі, мій брате? — спитав він півголосом.

— Зовсім самі. Що таке? Ви якісь дуже схвильовані.

— А те, що нас викрили, Генріху.

— Як викрили?

— Так, де Муї заарештовано.

— Я це знаю.

— Ну, от! Де Муї все сказав королеві.

— Що він сказав?

— Він сказав, що я хочу мати наварський трон і що я конспірую, щоб його дістати.

— Ой, леле!—сказав Генріх, — таким чином ви скомпромітовані, мій бідний брате! Як це вас ще не арештовано?

— Я сам не знаю; король кпив з мене, удаючи, ніби пропонує мені наварський трон. Він сподівався, мабуть, витягти в мене щире признання; але я нічого не сказав.

— І добре зробили, чортячого-чортителя, — сказав беарнець; — тримаймося міцно, від того залежить наше життя.

— Так, — почав знову Франсуа, — становище трудне; ось чому я й прийшов запитати, яка ваша думка, мій брате; що, на вашу думку, мені робити: тікати, чи лишатись?

— Ви бачилися з королем, це ж він вам говорив?

— Так, звичайно.

— Ну, так от! Ви мусіли вгадати його думки! Ідіть за вашим наїттям.

— Я волів би лишитись, — відповів Франсуа.

Як не володів собою Генріх, але він мимоволі зробив радісний рух; хоч який непомітний був цей рух, але Франсуа його вловив.

— То лишайтесь, — сказав Генріх.

— А як же ви?

— Бігме! — відповів Генріх, — коли ви лишаєтесь, я не маю жадної причини від'їжджати. Я мав їхати тільки з вами, з відданности, щоб не покидати коханого брата.

— Отже, — сказав д'Алансон, — кінець всім нашим плянам; ви користеся без боротьби, як тільки перший раз не пощастило.

— Я, — сказав Генріх, — не вважаю за нещастя зостатися тут; через мою легковажність мені всюди добре.

— Ну, нехай, — сказав д'Алансон, — не будемо більше про це говорити; тільки, якщо ви зважите щось нове, повідоміть мене про це.

— Оттакої, звичайно я не забуду про це, вірте мені, — відповів Генріх. — Хіба ж не умовлено, що ми не маємо таємниць один від одного?

Д'Алансон більше не намагався і пішов дуже стурбований, бо одного разу йому здалося, ніби зазнала кола вбиральні заворушилася.

Справді, ледве д'Алансон вийшов, як ця зазна відхилилася, й Маргаріта знов з'явилася.

— Що ви думаєте про ці відвідини? — спитав Генріх.

— Що є щось нове і важливе.

— А що саме, як ви думаєте?

— Я ще не знаю, але знатиму.

— А тимчасом?

— Тимчасом не забудьте прийти до мене завтра ввечорі. —

— Я постараюся не забути цього, пані, — сказав Генріх, галантно цілуючи руку своїй жінці.

І Маргаріта вернулася до себе з тою самою обережністю, як і вийшла.

Книга ловецького мистецтва.

Тридцять шість годин минуло після тих подій, що про них ми тількищо розповіли. Ще тільки розвиднювалось, а вже, як це звичайно бувало в дні ловів, все прокинулось у Луврі, коли герцог д'Алансон подався до королеви-матері на її запросини.

Королеви-матері не було в її спальні, але вона звеліла, щоб йому сказали почекати, якби він прийшов.

За скільки хвилин вона вийшла з потайної кімнатки, куди ніхто, крім неї, не входив і куди вона ходила для своїх хемічних операцій.

Чи то крізь відхилені двері, чи на її одежі, але разом із королевою матір'ю увійшов проникливий запах якихось міцних пахощів, а крізь двері д'Алансон помітив якусь густу шару, наче від спаленої ароматичної смоли: ця пара білою хмарою плавала по лябораторії, звідки вийшла королева.

Герцог не міг утримати цікавого погляду.

— Так, — сказала Катерина Медічі, — так, я палила деякі старі пергаменти, і від цих пергаментів ішов такий сморід, що я вкинула яловцю в огонь: від того цей запах.

Д'Алансон уклонився.

— Ну, — сказала Катерина, — ховаючи в широкі рукава свого шляфроку руки, що були поцятковані де-не-де легкими жовто-червонястими плямами, — що у вас нового від учора? —

— Нічого, паніматко.

— Чи ви бачили Генріха?

— Так.

— Він усе відмовляється виїхати?

— Рішуче.

— От крутій!

— Що ви кажете пані?

— Я кажу, що він виїжджає.

— Ви думаете? —

— Я певна того.

— Так що він утікає нам з рук?

— Так, — сказала Катерина.

— І ви пускаєте його виїхати?

— Не тільки пускаю, але я вам скажу більше за те: треба, щоб він виїхав.

— Я не розумію, паніматко.

— Слухайте добре, що я вам скажу, Франсуа. Один дуже гарний лікар, той самий, що дав мені книжку про полювання,

ту, що ви маєте віднести Генріхові, запевняв мене, що король Наварський от-от ослабне на якусь тяжку недугу, одну з тих недуг, що не милують і що від них наука не може дати жадного ліку. Отже, ви розумієте, що коли він мусить умерти від такої лютої слабости, то краще, щоб він умер далеко від нас, ніж на наших очах, при дворі.

— Справді, — сказав герцог, — це нам було б занадто тяжко.

— А особливо вашому братові Карлові, — сказала Катерина, — тимчасом, коли Генріх умре, не послухавшись його, король вважатиме цю смерть за божу кару.

— Ваша правда, паніматко, — сказав Франсуа з подивом, — треба, щоб він виїхав. Але чи ви справді певні, що він виїде?

— Він уже все приготував. Зустріч призначено в лісі Сен-Жермен. П'ятдесят гугенотів мають його провадити до Фонтенбло, де на нього чекають ще п'ятсот.

— А, — сказав д'Алансон з легким ваганням і помітно збліднувши, — моя сестра Марго їде з ним?

— Так, — відповіла Катерина, — це умовлено. Але, як тільки Генріх умре, Марго вернеться до двору, вдовою і вільна.

— А Генріх умре, пані? Ви в тому певні?

— Принаймні, лікар, що дав мені ту книгу, запевняв мене в тому.

— А де ж та книга, пані?

Катерина повільним кроком пішла знов до таємничої кімнатки, одчинила двері, увійшла туди і за хвилину знов з'явилась із книгою в руці.

— Ось вона, — сказала.

Д'Алансон з якимсь жахом подивився на книгу, що її йому подавала мати.

— Що це за книга, пані? — спитав герцог, здригаючись.

— Я вам уже казала, мій сину, це праця про мистецтво плекання і дресури соколів, соколів-самців та кречетів; склала її дуже вчена людина, вельможний пан Кастручіо Кастракані, тиран лукський.

— А що я з нею маю зробити?

— Та віднести ж вашому братові Генріхові, що просив її у вас, як це ви мені казали, — її або якусь іншу, щоб навчитись науки ловів з птахами. А що він сьогодні має бути на соколиних ловах з королем, то він не забуде прочитати скільки сторінок, щоб показати королеві, що він слухає його порад і таки вчиться. Вся річ у тому, щоб віддати її йому самому.

— Ой, я не зважуся, — сказав д'Алансон, здригаючись.

— Чому? — сказала Катерина, — це така сама книга, як і всяка інша, тільки вона була так довго замкнена, що сторінки

позліплювались. Отже не пробуйте їх читати ви, Франсуа, бо їх можна читати тільки, послинивши пальця і натискаючи на сторінки, листок по листку, а це забирає багато часу і завдає великого труду.

— Так що в тільки одна людина, що має велику охоту навчитися і може стратити цей час і взятись цього труду? — сказав д'Алансон.

— Отож, мій сину, ви розумієте.

— О,—сказав д'Алансон,—Генріх уже в дворі; давайте, пані, давайте. Я скористаюся з його відсутности, щоб віднести цю книжку до нього; як він вернеться, то вже застане її.

— Я воліла б, щоб ви її віддали йому самому, Франсуа, це було б певніше.

— Я вам уже сказав, що я не зважуся, пані, — відповів герцог.

— Ну, то йдіть; але принаймні покладіть її десь на видному місці.

— Розгорнену?.. Чи це чому небудь недобре, щоб вона була розгорнена?

— Ні.

— Ну, то давайте.

Тремтячою рукою д'Алансон узяв книжку, що її простягла йому Катерина твердою рукою.

— Візьміть, візьміть, — сказала Катерина, — нема ніякої небезпеки, бо я ж доторкуюсь до неї; та ви ж і в рукавицях.

Цього було не досить для д'Алансона, він загорнув книгу ще в свій плащ.

— Поспішайте, — сказала Катерина, — поспішайте, з хвилини на хвилину Генріх може вернутися.

— Ваша правда, пані, я йду.

І герцог вийшов, аж хитаючись од зворушення.

Ми вже скільки разів вводили читача до покоїв короля Наварського і примушували його бути при сходинах, що там відбувалися, веселих і страшних, відповідно до того, чи усміхався, чи погрожував дух-охоронник майбутнього французького короля.

Але ніколи, мабуть, стіни, що їх убивство заплямило кров'ю, оргія полила вином, любов обвіяла пахощами, ніколи цей куток Лувру не бачив перед собою бліднішого обличчя, ніж було обличчя в д'Алансона, коли він з книжкою в руці відчиняв двері до спальні Наварського короля.

А тимчасом, як того й сподівався герцог, у цій кімнаті не було нікого, щоб підглядіти цікавим або тривожним оком те, що він мав зараз вчинити. Перші соняшні промені освітлювали цілком порожні покої.

На стіні висіла зовсім готова та шпада, що її пан де Муї радив Генріхові взяти з собою. Скільки кілець кольчужного пояса були розкидані по підлозі. Гаманець, порядно заокруглений, і маленький кинджал лежали на якійсь меблі, а попіл у каміні, ще легкий і летючий, разом з цими ознаками казав виразно д'Алансонові, що король Наварський вдягнув кольчугу, зажадав у свого скарбника грошей і палив компромітуючі папери.

— Паніматка не помилилася, — мовив д'Алансон, — цей крутій мене зраджував.

Мабуть це переконання додало сили молодому чоловікові, бо після того, як він обмацав зором усі кутки в кімнаті, відхилив запони біля дверей, після того, як великий іомін, що лунав у дворах, і велика тиша, що панувала в покоях, запевнили його, що ніхто не думає за ним шнигувати, він витяг з-під плаща книгу, і швиденько поклав її на стіл, де був гаманець, приперши її до дубового різбленого пюпітру; потім, відразу відступивши, він простяг руку в рукавиці і з ваганням, що зраджувало його страх, розгорнув книгу на якійсь гравюрі з полюванням.

Розгорнувши книгу, д'Алансон зараз відступив на три кроки назад; потім скинув рукавицю і кинув її в огнище, що жевріло ще, тількищо пожерши листи... Тонка шкура затріщала на жаринах, скрутилась і простяглась наче труп якоїсь широкої гадки, потім скоро від неї лишилися тільки зморщені рештки.

Д'Алансон пождав, поки огонь цілком знищив рукавицю, потім згорнув плаща, що в ньому перед тим загорнена була книга, ткнув його собі під паху і швиденько пішов назад до своєї кімнати. Серце в нього так і колотилося; в ту саму мить, як він входив до своєї кімнати, він почув кроки на витких сходах; певний, що це вертається Генріх, він швиденько причинив свої двері.

Потім кинувся до вікна; але крізь вікно видно було тільки частину луврського двору. Генріха в цій частині не було і д'Алансон ще більше впевнився, що це таки він тількищо прийшов.

Герцог сів, розгорнув якусь книгу і спробував читати. Це була історія Франції, починаючи з часів Фарамонда до Генріха II, що скільки днів по своєму вступі на трон дав дозвіл на її друк.

Але герцогові думки були зовсім не тут; гарячка палила йому жили. Стукотіння у висках одбивалося аж у самій середині мозку; як можна бачити у сні або в магнетичному екстазі, так Франсуа здавалося, що він бачить крізь стіни; його зір проглядав у кімнату Генріха, дарма що три стіни стояло між ними.

Щоб усунути страшну річ, що її, здавалося йому, бачив він у думці, герцог спробував зосередити свої думки на чомусь ін-

шому, ніж та страшна книга на дубовому пюпітрі, розгорнена саме на малюнку; але даремно він брав одну по одній свою зброю, один по одному свої клейноди, даремно ходив сто разів по тій самій смузї паркету, кожна дрібниця того малюнку, що його герцоґ побачив тільки мигком, лишилась у його уяві. На тому малюнку був вельможний пан на коні; сам собі за сокольничого він кидав принаду, принаджуючи сокола і їдучи чвалом по болоті, вкритому травою. Як не намагався герцоґ, але згадка перемогала його волю.

Потім, не тільки книгу бачив він, але й те, як король Наварський підходить до цієї книги, дивиться на цей малюнок, пробує перегортати сторінки і через те, що вони не даються, переборює цей опір тим, що слинить палець і змушує листки легко пересуватись один по одному.

І побачивши це, хоч воно й було все цілком вигадане й фантастичне, д'Алансон заточився і мусів спертись одною рукою на якусь меблю, а другою затулив собі очі, так ніби з затуленими очима він не бачив іще ліпше того видовиська, що він від нього хотів утекти.

Це видовисько було його власна думка.

Раптом д'Алансон побачив Генріха, що переходив двір; він спинився на скілька хвилин перед людьми, що навантажували на двох мулів мисливські припаси, — то було ніщо інше, як гроші й подорожні речі, — потім, давши свої накази, він перейшов двір навскоси, і, очевидно, попрямував до вхідних дверей.

Д'Алансон стояв нерухомо на своєму місці. Так це не Генріх ішов потайними сходами! Всі ці муки, що він їх уже чверть години терпить, терпів він даремне. Те, що він уважав за скінчене або близьке до кінця, треба, значить, починати знову.

Д'Алансон відчинив двері у своїй кімнаті, потім пішов прислухатись до дверей коридору, не відчиняючи їх. На цей раз не можна було помилитись, це був Генріх. Д'Алансон пізнав його ходу і навіть особливий бренькіт колісчаток на його острогах.

Двері до Генріхових покоїв відчинились і знов зачинились.

Д'Алансон вернувся до своєї кімнати і впав на фотель.

— Гарзд! — сказав він собі, — а тепер відбувається ось що: він перейшов передпокії, першу кімнату, потім дійшов до спальні; там він мабуть шукає очима свою шпаду, потім гаманець, потім свій кинджал, потім нарешті він бачить розгорнену книгу на поставці.

— Що це за книга? — питається він, — хто мені приніс цю книгу?

Потім підходить, бачить гравюру з їздцем, що принаджує свого сокола, потім він хоче читати, потім пробує перегортати листки.

Холодний піт виступив на лобі у Франсуа.

— Чи закричить він? Чи це така отрута, що швидко впливає? Ні, звичайно, ні, паніматка ж казали, що він має вмерти потрохи, від виснадження.

Ця думка трохи його заспокоїла.

Так пройшло десять хвилин, ціла вічність агонії, секунда по секунді, і кожна секунда приносила з собою всякі безглузді страхиття, що тільки може вигадати уява, цілий світ примар.

Д'Алансон не міг більш цього витримати, він встав, перейшов через передпокій, що починав заповнюватись шляхтичами.

— Вітаю вас, панове, — сказав він, — я їду вниз до короля.

І, щоб одурити свою люту тривогу, щоб приготувати собі, може, алібі, д'Алансон справді пішов до брата. Чого він туди йшов? Він сам не знав... Що мав він йому сказати?.. Нічого! Не Карла він шукав, а втікав од Генріха.

Він пішов малими сходами і побачив, що двері в короля напіввідчинені.

Гвардійці пропустили герцога без жадної перешкоди: в дні ловів не було ні етикет, ні варт.

Франсуа перейшов підряд передпокій, сальон, спальню, не зустрівши нікого; тоді він подумав, що Карло мабуть у своїй збройниці і штовхнув двері, що виходили зі спальні до збройниці.

Карло сидів перед столом на великому різбленому кріслі з шпичастою спинкою; він сидів обернений спиною до тих дверей, що ними увійшов Франсуа.

Він був наче заглиблений у якусь роботу, що дуже захоплювала його.

Герцог підійшов на пальцях; Карло читав.

— Бігме! — раптом скрикнув він, — це чудесна книга. — Я чув про неї, але не думав, що вона є у Франції.

Д'Алансон прислухався і ступив крок наперед.

— Кляті листки, — сказав король, підносячи пальця до рота і потім натискаючи на книгу, щоб відділити прочитану сторінку від тої, що він її хотів ще читати, — так ніби хтось позліплював її листки, щоб заховати від людського ока ті чудесні речі, що вона в собі має.

Д'Алансон скочив наперед.

Книга, що над нею зігнувся Карло, була та сама, що він її поклав у Генріха!

Глухий крик вирвався у нього.

— А, це ви, д'Алансоне? — сказав Карло, — я дуже радий, ідіть подивіться на найкращу книгу про лови, яка тільки коли вийшла з-під людського пера.

Найперший рух у д'Алансона був вирвати цю книгу з братових рук, але пекельна думка прибила його до місця, страшна

уємішка пройшла йому по зблідлих губах, він провів рукою по очах, наче засліплений.

Потім, стямившись трохи, але не ступаючи й кроку ні наперед, ні назад, д'Алансон спитав:

— Пане, яким способом ця книга дісталася до рук вашої величності?

— Дуже просто. Сьогодні вранці я пішов нагору до Генріха, щоб подивитися, чи він готовий; його не було: мабуть побіг уже по псарнях та стайнях; але замість нього я знайшов оцей скарб і приніс його сюди, щоб читати собі без перешкоди.

І король ще раз підніс пальця до рота і ще раз примусив непокірну сторінку перегорнутися.

— Пане, — пробелькотів д'Алансон, і волосся йому стало догори, а в цілому тілі він відчув якусь страшну млюсть, — пане, я прийшов, щоб вам сказати...

— Дайте мені скінчити цей розділ, Франсуа, — сказав Карло, — а тоді ви мені скажете все, що хочете. Ось уже п'ятдесят сторінок я прочитав, цебто поглинув.

— Двадцять п'ять разів він скоштував отрути, — подумав Франсуа. — Пропав мій брат!

Тоді він подумав, що на небі є бог, і що цей бог, може, зовсім не є випадок.

Франсуа стер тремтячою рукою холодний піт, що краплями виступив у нього на лобі, і мовчки став чекати, поки розділ буде скінчено, так, як це йому наказав його брат.

XIX

Соколині лови.

Карло все ще читав. Захоплений цікавістю він поглинав сторінки; і кожна сторінка, як це ми вже казали, чи то від того, що книга довго була на вогкості, чи то з якої іншої причини, прилипала до дальшої.

Д'Алансон понуро дивився на це видовище. Тільки він сам передбачав його розв'язання.

— Ой, — прошепотів він, — що ж це буде тут? Щоб я виїхав, пішов на вигнання, ішов шукати якийсь вигаданий трон, в той час, як Генріх, на першу звістку про Карлову недугу, вернеться до якоїсь фортеці за 20 льє од столиці, чекаючи на здобич, що її нам дає випадок, і зможе одним скоком бути в столиці; так що раніше, ніж король польський тільки ще довідається про смерть мого брата, а династію вже буде змінено: цього не буде!

Такі думки побороти те перше почуття мимовільного страху,

що штовхало Франсуа спинити Карла. Це був той упертий фатум, що наче охороняв Генріха і переслідував Валуа, і герцог ще раз мав спробувати боротися з ним.

В одну хвилину цілий його плян супроти Генріха змінився. Карло, а не Генріх, мав отруєну книгу; Генріх мусів виїхати, але виїхати засуджений. А коли фатум врятував його ще раз, треба, щоб Генріх зостався; бо Генріх, ув'язнений в Венсені або в Бастілії, був не такий страшний, як король Наварський на чолі тридцяти п'яти тисяч людей.

Герцог д'Алансон дав отже Карлові докінчити розділ; і коли король підвів голову, він мовив до нього:

— Мій брате, я чекав, бо ваша величність так мені наказали, але це було на мій превеликий жаль, бо я мав з вами говорити про надзвичайно важливі справи.

— Ах, геть ік бісу! — сказав Карло, і його бліді щоки почали потроху займатись рум'янцем, чи то від того, що він з надто великим запалом читав, чи, може, отрута почала вже впливати; — к бісу! якщо ти ще раз прийдеш до мене говорити про те саме, то виїдеш так, як виїхав король польський. Я позбувся його, то позбудусь і тебе, і більше ні слова про це.

— Через те, мій брате, — сказав Франсуа, — не про свій від'їзд хочу я з вами говорити, а про від'їзд когось іншого. Ваша величність вразили мої найглибші та найделікатніші почуття, мою братерську відданість до них і мою підданчу вірність, а тому мені важить показати їм, що я не зрадник.

— Ну, — сказав Карло, спираючись ліктем на книгу, закладаючи ногу на ногу і дивлячись на д'Алансона, як людина, що всупереч своїм звичкам набирається терпеливості, — ну, якась нова чутка, якесь обвинувачення в самого раня?

— Ні, пане, щось цілком певне. Змова, що про неї повідомити вас перешкодила мені тільки моя делікатність.

— Змова? — сказав Карло, — побачимо, що за змова.

— Пане, — мовив Франсуа, — в той час, як ваша величність будуть на соколиних ловах коло річки і на рівнині Безіне, король Наварський подасться до Сен-Жерменського лісу, ватага його приятелів чекає на нього в цьому лісі і він має втекти з ними.

— Ах, я так і знав, — мовив Карло. — Ще якийсь наклеп на мого бідного Генрію. Та ну, чи буде вже у вас колись кінець із ним?

— Ваша величність не потребуватимуть довго чекати, щоб упевнитися принаймні, чи те, що я маю честь їм казати, є наклеп, чи ні.

— А це ж як?

— Бо сьогодні увечорі наш шваґер виїде.

Карло встав.

— Слухайте, — сказав він, — добре, я ще останній раз зроблю так, ніби вірю вам; але я вас попереджаю, тебе й твою магір, що це буде встаннє.

Потім голосніше додав:

— Нехай покличуть короля Наварського.

Гвардієць зробив рух, щоб виконати наказ; але Франсуа спинив його:

— Це поганий спосіб, мій брате, — сказав він, — так ви нічого не довідаєтеся. Генріх одмагатиметься, подасть знак, його співучасників повідомлять і вони втечуть; а потім паніматку й мене обвинувачуватимуть, що нам не тільки ввижаються якісь примари, а що ми ще й самі наклепники.

— Чого ж ви хочете в таких разі?

— Щоб в ім'я нашого братерства ваша величність вислухали мене, щоб в ім'я моєї відданности, що її вони самі визнають, нічого не робили нагло. Зробіть так, пане, щоб той, хто справді винен, той, хто два роки вже зраджує вашу величність намірами, поки не зрадить ділом, щоб він був нарешті обвинувачений непомилливим доказом і побарати по заслугі.

Карло нічого не відповів; він підійшов до вікна і відчинив його: кров заливала йому мозок.

Нарешті, жваво обернувшись, він мовив:

— Ну, а як би ви зробили? Кажіть, Франсуа.

— Пане, — сказав д'Алансон, — я б звелів оточити Сен-Жерменський ліс загонами легкої кінноти, що в назначений час, наприклад об одинадцятій годині, рушили б і загнали все, що в лісі, до павільйону Франсуа I; цей павільйон я, ніби випадково, призначив би, за місце збору на обід. Потім, буцім то женучись за моїм соколом, як тільки побачив би, що Генріх віддаляється, я дав би остроги до місця збору; він був би там захоплений разом із своїми співучасниками.

— Думка добра, — сказав король, — нехай покличуть мого гвардійського капітана.

Д'Алансон витяг з-під свого каптана срібного свистка почепленого на золотому ланцюжку і свиснув.

З'явився де Нансей.

Карло підійшов до нього і потиху дав йому наказ.

Тимчасом його великий хорт Актеон ухопив собі якусь здобич і волочив її по кімнаті та рвав скільки міг, весело плигаючи при тому на всі боки.

Карло обернувся й викрикнув страшну лайку. Ця здобич, що її собі знайшов Актеон, то була дорогоцінна книга про лови, що її, як ми вже сказали, було тільки три примірники на світі.

Кара була рівна злочинові.

Карло схопив канчука, ремінь зі свистом оббив тварину потрійним завертом. Актеон заскавучав і зник під столом, накритим великим килимом, що був йому за схованку.

Карло підняв книгу і з радістю побачив, що там бракувало тільки одного листка; та й то це не була сторінка з тексту, а тільки гравюра.

Він обережно поклав книгу на полицю, де Актеон не міг її дістати. Д'Алансон з тривогою дивився, як він це робив. Йому дуже хотілось би, щоб ця книга тепер, коли вона вже виконала своє страшне призначення, вийшла геть із Карлових рук.

Вибило шосту годину.

Це був час, коли король мав зійти до двору, що був сповнений кінями в пишних попонах, чоловіками й жінками в пишних убраннях. Ловчі тримали своїх соколів у каптуриках; скільки доїжджачих мали позпліч ловецькі роги на випадок, якби король, здививши соколиними ловами, як це часто бувало з ним, захтів потім погнатися за оленем або дикою козою.

Король вийшов і, виходячи, замкнув двері своєї збройниці. Д'Алансон гострим поглядом стежив за кожним його рухом і побачив, як він поклав ключа до кишені.

Ідучи вниз сходами, король зупинився, підніс руку до чола. Ноги в д'Алансона тремтіли не менше, ніж у короля.

— Справді, — пробелькотів він, — здається збирається на грозу.

— Гроза, у місяці січні? — сказав Карло, — чи ви збожеволіли? Ні, у мене голова морочиться, шкура зовсім висохла; я ослаб, от і все.

Потім у півголоса додав:

— Вони мене з світу зведуть своєю ворожнечею і своїми змовами.

Але коли Карло вийшов на двір, свіже ранішнє повітря, гування мисливців, голосні привітання сотні зібраних там осіб зробили на нього свій звичайний вплив.

Він відіхнув вільно й радісно.

З першого погляду він почав шукати очима Генріха. Генріх був коло Марґаріти.

Здавалося, що це прекрасне подружжя так любиться, що й розлучитися ніяк не може.

Побачивши Карла, Генріх смикнув свого коня так, що той підскочив, і в три скоки був уже коло шваґра.

— Ого! — сказав Карло, — у вас кінь наче для полювання на оленя, Генрію. А тимчасом ви знаєте, що ми сьогодні маємо соколині лови.

Потім, не чекаючи відповіді:

— Рушаймо, панове, рушаймо. Треба, щоб ми були на полю-

ванні в дев'ятій годині! — сказав король, нахмуривши брови і майже грізним голосом.

Катерина дивилася на все це крізь вікно з Лувру. З-під одхиленої завіси виступала її бліда й замотана голова, а ціла по-стать, вдягнена в чорне, зникла в сутінку.

З наказу Карла весь той позолочений, вишиваний, наперфумований натовп, з королем на чолі, розтягнувся, щоб пройти Луврськими ворітьми, і, наче лавина, покотився по Сен-Жерменській дорозі серед люду, що вигуками вітав молодого короля, такого заклопотаного й замисленого на своєму коні, білішому від снігу.

— Що він вам сказав? — спитала Маргарита в Генріха.

— Він похвалив делікатність мого коня.

— Та й тільки?

— Тільки всього.

— Тоді він щось знає.

— Боюся, що так.

— Будьмо обережні.

Обличчя в Генріхові засвітилось одною з тих хитрих усмішок, що йому були властиві і що означали особливо для Маргарити: „Будьте спокійні, мій друже“.

Щодо Катерини, то ледве цей поїзд виїхав з Луврського двору, вона спустила знову завісу.

Але вона не впустила одного: що Генріх був блідий, що він нервово здригався, що він потиху розмовляв з Маргаритою.

Генріх був блідий, бо не мав сангвінічної сміливості, і кров у всіх випадках, коли в справу було замішано його життя, замість того, щоб, як це звичайно буває, підступати до голови, відливала до серця.

Він нервово здригався, бо те, як Карло зустрів його зовсім по-іншому, ніж звичайно, дуже вразило його.

Нарешті, він розмовляв з Маргаритою, бо, як ми вже знаємо, це подружжя вмовилося між собою, щодо політики, бути в союзі для нападу й для оборони.

Але Катерина тлумачила собі все цілком інакше.

— На цей раз, — стиха сказала вона з своєю флорентійською усмішкою, — він таки має своє, наш любий Генрію.

Потім, щоб упевнитися в цьому, почекавши з чверть години, щоб дати мисливим виїхати з Парижу, вона вийшла з своїх покоїв, пішла коридором, здійнялася виткими сходами і своїм ключем відімкнула покої короля Наварського.

Але даремно по всіх покоях шукала вона книги. Даремно її гострий погляд всюди пройшов од столів до поставців, од поставців до полиць, од полиць до шаф; ніде не побачила вона книги, що шукала.

— Д'Алансон, мабуть, уже її забрав, — сказала вона, — це обрє для обережності.

І вона спустилася назад до себе, майже певна, що на цей аз її плян удався.

Тимчасом король їхав далі дорогою до Сен-Жермену, куди він прибув по півтори годинах швидкої їзди; навіть не виїздили на ору до старого замку, що темний і величний здіймався серед юзкиданих по горі будинків. Переїхали через дерев'яний міст, що в ті часи був навпроти дерева, званого ще й тепер дубом Юллі. Потім подано знак човнам, що, прикрашені прапорами, хали за мисливими, щоб дати змогу королеві та його почотові переїхати через річку і звідти вирушити.

За хвилину вся ця весела молодь, надхнена різними інтересами, вирушила, з королем на чолі, по тій чудовій луці, що спускається з порослого лісом вершка Сен-Жермену; враз вона стала подібна до великого вишиваного килима, подяткованого всіми барвами, а річка з піною понад берегами була наче торочка цього килима.

Поперед короля, що зі своїм улюбленим соколом на руці все їхав на своєму білому коні, йшли ловчі, вдягнені в зелені каптанки і вбуті в високі чоботи; стримуючи криком з півдесятка собак-грифонів, вони виганяли дичину з очеретів понад річкою.

У цей мент сонце, що ховалося досі за хмарами, вийшло з моря мли, куди воно було поринуло. Соняшний промінь освітив своїм саявом усе те золото, всі ті самоцвіти, всі ті палкі очі і обернув усе те саяво в огнистий потік.

Тоді, наче вона тільки й чекала цього моменту, щоб ясне сонце освітило її поразку, з середини очеретів вилетіла чапля з протяжним і жалібним криком.

— Го-гов! Го-гов! — закричав Карло, здіймаючи каптурика зі свого сокола і пускаючи його слідом за утікачкою.

— Го-гов! Го-гов! — закричали всі, щоб заохотити птаха.

Сокол, якийсь час засліплений світлом, закрутився на місці, накреслюючи коло, але не подаючись ні вперед, ні назад; потім враз побачив чаплю і полетів за нею що духу.

Чапля, обережна птиця, здійнялася далі, ніж за сто кроків од ловчих. Поки король здіймав каптурика зі свого сокола і поки той звик до світла, вона виграла вже віддаль, чи, скорше, височину. Через те, коли ворог побачив її, вона була вже на височині понад п'ятсот футів; маючи там угорі досить повітря для своїх дужих крил, вона швидко підносилася ще вище.

— Го-гов! Го-гов! Залізний Дзьобе, — кричав Карло, заохочуючи свого сокола, — доведи нам, що ти доброї породи.

Так, ніби почувши це заохочування, шляхетна тварина пусти-

лася стрілою, прямуючи по скісній лінії до сторчової льоту чаплі, що все підносилася так, наче хтіла зникнути в етері.

— Ага, боягузко,— крикнув Карло, так, наче втікачка могла це чути. Він пустив свого коня у чвал, поспішаючи за іншими мисливцями, наскільки міг, з одхиленою назад головою, щоб і на хвилину не спустити з очей обох птахів.—Ага, боягузко, ти втікаєш! Мій Залізний Дзьоб доброї породи; чекай! Чекай! Гов! Залізний Дзьобе, гов!

Справді, боротьба була цікава; птахи наближались один до одного, чи, швидше, сокіл наближався до чаплі.

Все питання було в тому, котрий з них у цьому першому нападі візьме гору.

Страх мав ліпші крила, ніж одвага.

Сокіл з розгону пролетів під черевом у чаплі, коли він мусів бути над нею. Чапля скористалася з того, що вона була вище і вдарила сокола своїм довгим дзьобом.

Сокіл, наче вдарений кинджалом, крутнувся три рази на одному місці, як приголомшений, і вже можна було думати, що він полетить униз. Але, наче поранений вояк, що встає ще грізніший, він якось пронизливо і погрозливо крикнув і знов полетів на чаплю.

Чапля використала свою перевагу і змінила напрямок свого льоту, повернувши до лісу; вона пробувала тепер виграти відлеглість і втекти в далечину, а не в височину.

Але сокіл був птаха шляхетної породи і мав очі, як у білозорця.

Він знов зробив те саме, пустився навперейми до чаплі, що два чи три рази тривожно крикнула і спробувала полетіти просто вгору, як це вона вже зробила раз.

По скількох секундах цієї шляхетної боротьби обидва птахи, здавалось, от-от зникнуть у хмарах. Чапля була не більша від жайворонка, а сокіл здавався чорною крапкою, що дедалі ставала все невиразніша.

Ні Карло, ні його почот не їхали далі за птахами. Кожен стояв на місці, втупивши очі в утікача й здогонника.

— Браво! Браво! Залізний Дзьобе!—раптом крикнув Карло.— Дивіться, дивіться, панове, він бере гору.

— Слово чести, я мушу признатися, що не бачу ні одної, ні другого,—сказав Генріх.

— Я також ні,—сказала Маргаріта.

— Так, але, коли ти не бачиш їх, Генрію, ти можеш їх ще чути,—сказав Карло;—чаплю принаймні. Чуєш, чуєш? Вона просить змилюватися над нею!

Справді, двічі чи тричі жалібний крик, що його тільки вправне вухо могло вловити, злетів з неба на землю.

— Слухай, слухай,—крикнув Карло,— і ти побачиш, що вони спустяться скоріше, ніж здійнялися.

Справді, в той час, як король промовляв ці слова, обидва птахи знов з'явилися.

Це були тільки дві чорні крапки, але по різниці великості цих двох крапок, можна було легко побачити, що сокіл узяв гору.

— Дивіться, дивіться!—крикнув Карло,— Залізний Дзьоб її вже має.

Справді, чапля під хижаком навіть не пробувала боронитися. Вона швидко спускалася під невпинними ударами сокола і відповідала тільки криком; раптом вона згорнула крила і почала падати, як камінь; але її супротивник зробив те саме і, коли втічка хотіла знов підлетіти, останній удар дзьобом добив її на місці; вона падала далі, перекидаючись і в той мент, як вона торкалася землі, сокіл упав на неї, подаючи крик перемоги, що покрив крик подоланого.

— До сокола! до сокола!—закричав Карло.

Він пустив свого коня у чвал до того місця, де впали птахи.

Але раптом він спинив свого коня, крикнув, випустив повід і вчепився одною рукою коневі за гриву, а другою схопився за шлунок, наче хотів вирвати собі нутрощі.

На цей крик збіглися всі двораки.

— Нічого, нічого,—сказав Карло, обличчя йому палало, а очі дивилися перелякано, — мені тількищо здалося, наче розпеченим залізом пройняло мені шлунок. Ну, ну, це пусте!

І Карло знов пустив свого коня чвалом.

Д'Алансон зблід.

— Що там таке?—спитав Генріх у Марґаріти.

— Я сама не знаю,—відповіла вона,—чи ви бачили? мій брат побагровів.

— Однак, звичайно з ним цього не буває,—сказав Генріх.

Двораки здивовано зирнулися і поїхали за королем.

Приїхали на те місце, де впали птахи. Сокіл уже клював голову чаплі.

Підїхавши, Карло скочив з коня, щоб подивитися на битву зблизька.

Але ледве ступив він на землю, як мусів придержатися за сідло: земля крутилася під ним. Йому страшенно захтілося спати.

— Братіку! братіку!—скрикнула Марґаріта,—що з вами?

— Зо мною те,—сказав Карло,—що, мабуть, було з Порцією, коли вона проковтнула жарини; зо мною те, що я горю і мені здається, що я дишу полум'ям.

Карло дмухнув і наче здивувався, що не видно було, як огонь виходить у нього з рота.

Тимчасом сокола забрали і знов надягли на нього каптурика; всі зібралися коло Карла.

— Та ну бо, та ну бо! Що це значить? Бігме! це нічого, або коли що й є, то це від сонця у мене тріщить голова і лопаються очі. Ну-мо, панове, ну-мо, до полювання! Ось ціла згряя диких качок! Пускайте всіх, пускайте всіх. Йй богу! добре розважимося тепер!

Справді, зараз поздймали каптурики і пустили п'ятох чи шістьох соколів, що кинулися до дичини, а всі мисливці з королем на чолі поїхали знов до річки.

— Ну, що ви скажете, пані?—спитав Генріх у Маргаріти.

— Що момент підходящий і, якщо король не оглядатиметься, то ми звідси можемо легко дістатися до лісу.

Генріх кликнув ловчого, що ніс чаплю; і поки галаслива й позолочена лавина котилася схилом там, де тепер ціла тераса, він лишився сам позаду, так ніби то розглядав труп убитого птаха.

XX

Павільйон Франсуа І.

Це була гарна річ, королівське полювання з птахами, коли королі були майже напів боги і коли полювання було не тільки розвага, а й мистецтво.

Проте, ми мусимо покинути це королівське видовисько, щоб дістатися до того місця в лісі, де до нас скоро прилучаться всі актори сцени, що ми про неї тількищо розповіли.

Праворуч од Фіялкової алеї, довгого склепіння з листя, мохового сховища, де між лавандою і вереском полохливий заєць насторожує раз-у-раз вуха, а олень, блукаючи, підносить рогату голову, роздимає ніздрі й прислухається, є галява досить далека, її з дороги не було видно, але з неї було видно дорогу.

Посеред цієї галяви два чоловіки лежали на простелених плащах, вони мали при боці довгі шпади і біля кожного лежав мушкет з широким дулом, що звався тоді нагрудник; люди ці своїм чепурним одягом подібні були здалека до веселих бесідників з Декамерону; зблизька, своєю грізною зброєю вони нагадували тих лісових розбійників, що їх сто років пізніше Сальватор Роза змалював з натури на своїх пейзажах.

Один з них сперся на одне коліно і на одну руку і прислухався, наче один з тих зайців або оленів, що про них ми тількищо говорили.

— Мені здається,—сказав він,—що полювання якось дивно

наблизилося до нас тількищо. Я чув, як гукали ловчі, як вони наохочували сокола.

— А тепер,—сказав другий, що, здавалось, очікував подій з гуди більшою філософією, ніж його товариш,—тепер я вже нічого не чую: мабуть вони знов віддалились... Я ж казав тобі, що це тоггане місце для спостерігання. Нас не видно, щоправда, але ми реж не бачимо нічого.

— Але, друже Аннібале,—сказав перший співбесідник,—треба ж було, до дідька, десть поставити наших власних коней та це й двох на інших, потім цих двох мулів, таких навантажених, що я не знаю, як це вони поспіватимуть за нами. І я не знаю нічого іншого, крім цих старих ясенів і цих столітніх дубів, що могло б виконати це тяжке завдання. Отже, можу сказати, що я зовсім не хочу гудити так, як ти, пана де Муї, і визнаю, що він влаштував цю справу і керує нею, виявляючи глибокий розум правдивого конспіратора.

— Добре!—сказав другий шляхтич, що в ньому наш читач певно вже пізнав Коконну,—добре! Ось ти й проговорився; я цього чекав. Я тебе ловлю на слові. Значить, ми конспіруємо!

— Ми не конспіруємо, ми служимо королю й королеві.

— Що конспірують, отже нам на одне виходить.

— Коконно, я тобі вже казав,—відповів Ля Моль,—я ні за що в світі не хочу тебе примушувати йти за мною у цій авантурі. Мене примушує взятися за неї тільки особисте почуття, а ти його не поділяєш, ти не можеш його поділяти.

— Та! Бий тебе свята п'ятінка! Хто ж каже, що ти мене примушуєш? Насамперед, я не знаю такої людини, що могла б примусити Коконну робити те, чого він не хоче робити; але невже ти думаєш, що я пустив би тебе самого і не пішов за тобою, особливо, коли я бачу, що ти йдеш до дідька?

— Аннібале, Аннібале,—сказав Ля Моль,—мені здається, що я бачу он там її білого винохода! Ой! Як чудно колотиться з мене серце, коли я тільки подумаю, що вона їде.

— Ну, а в мене,—сказав Коконна позіхаючи,—це дивно—серце зовсім не колотиться.

— Це не вона,—сказав Ля Моль.—Що таке сталось? Це ж мало бути в полудень, здається.

— Сталось те, що ще немає полудня,—сказав Коконна,—от все, і що ми, мабуть, маємо ще час передриматися трохи.

І з цим переконанням Коконна простягся на своєму плащі, як людина, що до своїх слів хоче подати зараз приклад. Але, коли його вухо вже торкалося землі, він спинився і підняв палець, подаючи знак Ля Молеві, щоб той мовчав.

— Що таке?—спитав Ля Моль.

— Цить! На цей раз я щось чую і не помиляюся.

— Дивно, а я, хоч як прислухаюся, не чую нічого.

— Ти нічого не чуєш ?

— Ні.

— Ану, — сказав Коконна, підвівшись і поклавши руку на плече Ля Молеві, — подивись на он-того оленя.

— Де?

— Он там.

І Коконна показав Ля Молеві на звіра пальцем.

— Ну?

— От, зараз побачиш.

Ля Моль дивився на звіра. Нахиливши голову, наче він збирався пасти, олень стояв нерухомо й прислухався. Скоро він підвів голову увінчану чудовими рогами і наставив ухо в той бік звідки певне йшов звук; потім враз, без видимої причини, він утік, швидкий, як блискавка.

— Еге, — сказав Ля Моль, — я думаю, що твоя правда, бо ось олень утікає.

— Отже, коли він утікає, — сказав Коконна, — то це тому, що він чує те, чого ти не чуєш.

Справді, глухий і ледве чутний гук бренив невиразно в траві для не таких вправних вух це був би вітер; для їздців це був далекий кінський чвал.

Ля Моль миттю схопився на ноги.

— Ось вони, — сказав він, — живо!

Коконна вставав, але спокійніше; п'ємонтцева жвавість наче перейшла в серце до Ля Моля, і навпаки безжурність цього останнього наче заволоділа його другом. Бо в цьому випадку один поводився з захопленням, а другий з нехиттю.

Скоро рівний, розмірений гук дійшов до вух обох друзів. Навіть кінське іржання насторожили вуха коні, що їх тримали наготові кроків за десять від себе; через алею переїхала, як біла тінь, якась жінка і, обернувшись у їхній бік, подала якийсь дивний знак і зникла.

— Королева! — скрикнули вони разом.

— Що ж це значить? — сказав Коконна.

— Вона зробила отак, — сказав Ля Моль, — а це значить: „Зараз“...

— Вона зробила отак, — сказав Коконна, — а це значить: „від'їжджайте“...

— Цей знак означає: чекайте на мене.

— Цей знак означає: втікайте.

— Ну, що ж, — сказав Ля Моль — робімо кожен згідно зі своїми переконанням. Ти їдь, а я зостануся.

Коконна здвигнув плечима і знов ліг.

У ту саму мить, в напрямку протилежному до того, як їхала королева, але тою самою алеєю, проїхав із спущеними поводками загін ершників. Обидва приятелі пізнали завзятих протестантів. Їхні коні стрибали, наче коники в траві, ті, що про них Іов каже: вони виникли і зникли.

— А нехай тобі чорт! Це вже стає серйозне,—сказав Коконна, підводячись.—Їдьмо до павільйону Франсуа І.

— Навпаки, не їдьмо туди!—сказав Ля Моль. Якщо нас викричуть, то королеву увагу буде насамперед звернено на цей павільйон. Бо це ж там було призначене місце для зборів усіх.

— На цей раз, може й твоя правда,—пробурмотів Коконна.

Не встиг Коконна вимовити ці слова, як якийсь вершник блискавкою промчав між деревами і, перескакуючи через рови, кущі, гагороді, під'їхав до шляхтичів.

Він у кожній руці тримав пістоля і тільки коліними керував конем у цій шаленій їзді.

— Пан де Муї!—скрикнув Коконна стривожений і тепер уже притніший, ніж Ля Моль,—пан де Муї тікає! Значить, треба тікати?

— Гей! Швидко! Швидко!—гукнув гугенот,—утікайте, все пропало! Я зробив гак, щоб вам сказати цеє.

І через те, що він, не зупиняючися, казав ці слова і гнався далі, то був уже далеко, поки скінчив їх і поки Ля Моль і Коконна цілком зрозуміли їхнє значіння.

— А королева?—крикнув Ля Моль.

Але молодиків голос загубився в просторі: де Муї був уже надто далеко, щоб почути його, а особливо, щоб йому відповісти.

Коконна зважив скоро. Поки Ля Моль стояв нерухомо і слідував очима за де Муї, як той зникав між гіллям, що розсувалось перед ним і знов сходилося за ним, він побіг до коней, кочив на свого коня, кинув повід другого на руки Ля Молеві і був готовий дати остроги.

— Ну-мо, ну-мо!—сказав він,—я повторюю те, що сказав де Муї: ушаймо! А де Муї знає, що говорить. Рушаймо, рушаймо, Ля Молю!

— Одну хвилину,—сказав Ля Моль,—ми ж для чогось приїхали сюди.

— Якщо не для того, щоб нас повісили,—відповів Коконна,—то я тобі раджу не тратити часу. Я знаю, ти зараз розведеш історика, почнеш тлумачити слово утікати, згадаєш Горація, що втратив свій щит, та Епамінонда, що його принесли на щиті; а я кажу тобі тільки одно: коли втікає пан де Муї де Сен-Фаль, то і можуть утікати всі.

— Панові де Муї де Сен-Фалеві не доручалося забрати королеву Маргаріту, де Муї де Сен-Фаль не кохає королеви Маргаріти

— Бий тебе свята п'ятінка, він добре робить, якщо це кохання привело б його до таких дурних вчинків, як оце, бачу, ти надумуєш собі. Нехай п'ятсот тисяч чортів в пекла візьмуть таке кохання, що може коштувати голови двом одважним шляхтичам, Чортяка в рогами! мовляв король Карло, ми конспіруємо, мій друже; а коли конспірують погано, то треба втікати. Гайда, гайда, Ля Молю!

— Втікай, братіку, я тебе не тримаю, і навіть раджу тобі втікати. Твоє життя дорожче, ніж моє. Отже, борони своє життя.

— Ти ліпше скажи: „Коконно, даймось разом, щоб нас повісили“, а не бажі: „Коконно, втікай сам“.

— Овва, мій друже,—відповів Ля Моль,—шибениця—це для мужиків, а не для нас, шляхтичів.

— Я починаю думати,—сказав Коконна, зі드хаючи,—що моє забезпечення було не погане.

— Яке саме?

— Заприязнитися з катом.

— Які ти страшні речі говориш, мій любий Коконно.

— Але ж, справді, що ми тут робимо?—скрикнув той уже з нетерплячкою.

— Ми відшукаємо королеву.

— Де ж це?

— Я не знаю... розшукаємо короля!

— Де ж це?

— Я не знаю... але ми їх відшукаємо, і тільки вдвох ми зробимо те, чого п'ятдесят душ не могли й не відважились зробити.

— Ти б'єш на мою гордість, Гіяцінте; це погана ознака.

— Ну, що ж, тоді на коней і їдьмо!

— Слава богу!

— Ля Моль обернувся, щоб узятись за луку сідла; але в ту саму мить, як він ставав уже ногою в стремено, залунав владний голос.

— Стій! Здавайтесь!

Рівночасно за дубом з'явилось людське обличчя, потім друге, третє: це були кіннотчики, що позлазили з коней, підповзли поміж вереском і обшукували ліс.

— Що я тобі казав?—прошепотів Коконна.

Ля Моль відповів якимсь глухим гарчанням.

Кіннотчики були ще за тридцять кроків од обох приятелів.

— Та ну-бо!—провадив далі пьємонтець, говорячи зовсім голосно до старшини кінноти і зовсім тихо до Ля Моля,—панове, що таке Старшина скомандував взяти на приціл обох приятелів.

Коконна сказав зовсім тихо:

— На коня, Ля Молю, ще є час, скоч на коня, так як ти ц сто разів робив на моїх очах, і їдьмо!

Потім, обернувшись до кіннотчиків:

— Гей, що за чорт, панове, не стріляйте, ви можете так забити приятелів.

Потім до Ля Моля:

— Між деревами стріляти погано; вони стрелять і не влучать нас.

— Неможливо!—сказав Ля Моль,—ми ж не можемо взяти з собою Маргарітиного коня і цих двох мулів; цей кінь і два мули могли б бути доказом проти неї, а тимчасом, коли я лишуся, то своїми відповідями відхилю всяке підозріння. Їдь, друже мій, їдь!

— Панове,—сказав Коконна, витягуючи свою шпаду і піднімаючи її вгору,—панове, ми здаємось.

Кіннотчики спустили мушкети.

— Але насамперед, для чого це треба,—щоб ми здавалися?

— Ви спитаєте про це в короля Наварського.

— Який злочин зробили ми?

— Пан д'Алансон вам це скаже.

Коконна і Ля Моль зирнулися: ім'я їхнього ворога в таку хвилину не могло їх дуже заспокоювати.

Тимчасом ні один, ні другий не противилися. Коконні сказали злізти з коня, що він і зробив, не сперечаючись. Потім обом вказали місце серед кіннотчиків, і всі вирушили до павільйону Франсуа I.

— Ти хотів бачити павільйон Франсуа I?—сказав Коконна до Ля Моля, уледівши між деревами стіни чарівної готичної будови,—отже, здається, ти побачиш його.

Ля Моль нічого не відповів і тільки подав Коконні руку.

Перуч із цим чарівним павільйоном, збудованим за Людовіка XII і званим павільйоном Франсуа I, бо цей король завше признавав його за місце збору на полюваннях, було щось на кшталт куріня для доїжджачих; цей курінь майже ховався під мушкетами, галебардами і блискучими шпадами, наче кротовина під ясним жнивом.

А тепер вяснімо становище надто невиразне, особливо для обох приятелів, і розкажімо, що саме сталося перед тим.

Протестантські шляхтичі зібрались, як то умовилися, в павільйоні Франсуа I; як уже відомо, де Муї добув ключ від нього.

Маючи ліс у своїх руках,—так вони принаймні думали,—вони порозставляли там своїх вартових; де Нансей постарався, щоб кіннотчики перемінили білі перев'язі на червоні і, завдяки їй мудрій вигадці, кіннотчики й захопили цих вартових без бою, несподіваним наскоком.

Потім кіннотчики пішли облавою по лісі, щоб оточити павільйон; але де Муї, що, як уже сказано, чекав на короля в кінці Фіялкової алеї, побачив ці червоні перев'язі, як вони підкрадались, і з того моменту червоні перев'язі здались йому підозрілими. Через те він кинувся на бік, щоб його не побачили, і помі-

тив, що коло стягалось таким способом, щоб пройти облогою по лісі й оточити місце вбору.

Рівночасно в глибині головної алеї замаячили білі султани і заблищали мушкети королівської гвардії.

Нарешті він пізнав самого короля, а з протилежного кінця алеї він побачив короля Наварського.

Тоді він махнув шапкою навхрест у повітрі, а це було умовлене гасло, що, мовляв, усе пропало.

На це гасло король вернувся назад і зник.

Тоді де Муї всадив широкі колісчата обох острог у боки своєму коневі і пустився тікати, а втікаючи кинув Ля Молеві й Коконна ті слова перестороги, що про них ми казали.

А король, помітивши, що Генріх і Маргарита зникли, над'їхав у супроводі пана д'Алансона, щоб подивитись, як вони обоє вийдуть з куріння, куди він сказав замкнути не тільки всіх тих, що знайдуться в павільйоні, а й усіх, хто буде в лісі.

Д'Алансон, повний надії, їхав біля короля; гострий біль збільшував поганий настрій у короля. Двічі, чи тричі король мало не зомлів і раз зблював кров'ю.

— Гей, поспішаймо,—сказав король, під'їжджаючи до куріння,—я хочу скоріше вернутися до Лувру: ану, витягніть усіх цих нечестивців з нори, сьогодні ж святого Власа, родича святому Бартоломееві.

На ці королеві слова цілий той мурашник із списів і мушкетів заворушився і гугенотів, заарештованих у лісі або в павільйоні, примушено вийти по одному з куріння.

Але короля Наварського, Маргарити і де Муї—не було.

— Ну,—сказав король,—а де ж Генріх, де Марго? Ви мені їх пообіцяли, д'Алансоне, і, чортяка з рогами! треба, щоб мені їх знайшли.

— Короля й королеву Наварських,—сказав пан де Нансей,—ми навіть і не бачили, пане.

— Та ось вони,—сказала пані де Невер.

Справді, в цю хвилину, в кінці алеї, що йшла до річки, з'явилися Генріх і Марго, обоє спокійні, так наче б то нічого не сталося; обоє з соколами на руці, вони любо тулились одно до одного так зручно, що їхні коні, біжачи чвалом, так само вкупі, як і вони, наче голубились мордами.

І це тоді розлючений д'Алансон звелів обшукати околицю і тоді знайдено Ля Моля й Коконну в їхній альтанці з плюща.

Вони теж увійшли, по-братерському обнявшись, у коло, утворене з гвардії, але що вони не були королі, то й не могли прибрати собі такої гарної спокійної подоби, як Генріх і Маргарита: Ля Моля був занадто блідий, Коконна—занадто червоний.

Дослідження.

Видовище, що вразило обох молодиків, як вони увійшли до кола, було в тих, що їх ніколи не забуваєш, хоч би й побачив тільки один раз на одну мить.

Карло IX, як ми вже сказали, дивився, як проходили перед ним усі шляхтичі, що були замкнені в куріні доїжджачих і що їх по одному витягали гвардійці.

Він разом з д'Алансоном стежив жадібним оком за кожним рухом, сподіваючись, що вийде й король Наварський.

Але їхні сподівання не справдилися.

Та мало було цього. Треба було ще довідатись, що з ними сталося.

Тож, коли подружжя з'явилося в кінці алеї, д'Алансон зблід, а Карлові полегшало на душі, бо інстинктивно йому хотілося все те, що його примусив зробити брат, звалити на нього самого...

— Він знову крутиться,—сказав Франсуа, бліднучи.

У цей момент короля знов так сильно схопило за живіт, що він випустив повід, схопився обома руками за живіт і почав кричати, наче в гарячці.

Генріх кинувся до нього; але поки він перебіг тих двісті кроків, що його відділяли від брата, Карло вже відійшов.

— Звідки ви їдете, пане?—спитав король таким суворим голосом, що це збентежило Марґариту.

— Та... з полювання, мій брате,—відповіла вона.

— Полювання було коло річки, а не в лісі.

— Мій сокіл погнався за фазаном, пане, саме, як ми відстали, щоб подивитися на чаплю.

— А де ж фазан?

— Ось він; гарний птах, правда?

І Генріх з найбільшою невинністю показав Карлові багряно-синьо-золотого птаха.

— Ого!—сказав Карло; а як зловили цього фазана, чому не здогнали мене?

— Бо він полетів у напрямі до парку, пане; так що, коли ми спустилися на берег річки, то побачили вас уже за півльє попереду, як ви вже виїжджали на гору до лісу: тоді ми пустили коней чвалом услід за вами, бо як ми вже належали до учасників у полюванні вашої величності, то не хотіли його пропустити.

— А всі ці шляхтичі,—знов спитав Карло,—були теж запрошені?

— Які шляхтичі?—відповів Генріх, озираючись допитливим оком навкруги.

— Та ваші ж гугеноти, на бога!—сказав Карло,—у всякім разі, якщо хтось їх і запрошував, то не я.

— Ні, пане,—мовив Генріх,—але, може, це пан д'Алансон?

— Пан д'Алансон, яким це побитом?

— Я?—сказав герцог.

— Авжеж, мій брате,—відповів Генріх,—хіба ви не сповіщали вчора, що ви король наварський? Ну, от, гугеноти, що жадали вас за короля, прийшли подякувати вам за те, що ви прийняли корону, а королеві—за те, що він її дав. Правда, пане?

— Так, так,—закричало голосів двадцять,—нехай живе герцог д'Алансон! нехай живе король Карло!

— Я не гугенотський король,—сказав Франсуа, бліднучи від злості.

Потім, зиркнувши крадькома на Карла, додав:

— І сподіваюся, що ніколи й не буду.

— Все одно!—сказав Карло,—знайте, Генріху, що мені все це здається дуже чудне.

— Пане,—мовив король Наварський твердо,—можна подумати, прости господи, що я на якомусь допиті.

— А якби я сказав вам, що я таки допитую вас, то щоб ви відповіли?

— Що я такий самий король, як і ви, пане,—гордо сказав Генріх,—бо не корона, а походження становить королівську гідність, і що я відповідатиму братові і другові, але не судді.

— Хотів би я,—стиха промовив Карло,—хоч раз у житті знати щось певне.

— Нехай приведуть пана де Муї,—сказав д'Алансон,—і ви знатимете. Пана де Муї теж, мабуть, узято.

— Чи пан де Муї є серед заарештованих?—спитав король.

Генріх трохи занепокоївся і зирнувся з Марґарітою; але це тривало недовго.

Жадний голос не відізвався.

— Пана де Муї немає серед заарештованих,—сказав п. де Нансей,—декому з наших здається, що вони бачили його, але ніхто в тому не певний.

Д'Алансон стиха заляв.

— Ага,—сказала Марґаріта, показуючи на Ля Моля й Коконну, що чули всю ту розмову, на їх змисленність, на її думку, можна було спуститися,—пане, ось двоє шляхтичів пана д'Алансона, спитайте їх, вони скажуть.

Герцог відчув цей удар.

— Я звелів заарештувати їх якраз для того, щоб довести, що вони зовсім не мої,—сказав герцог.

Король глянув на приятелів і здригнувся, побачивши знов Ля Моля.

— Ох, знов цей провансалець,—сказав він.

Коконна ввічливо вклонився.

— Що ви робили, коли вас заарештували?—сказав король.

— Пане, ми оповідали військові й любовні пригоди.

— Верхи! Озброєні з ніг до голови! Готові до втечі!

— Ба ні, пане,—сказав Коконна,—ваша величність мають неправдиві відомості. Ми лежали в затінку під буком. *Sub tegmine fagi*.

— Ага, ви лежали в затінку під буком?

— І ми могли б навіть утекти, якби думали, що якнебудь розгнівили вашу величність. Ану, панове, на ваше вояцьке слово чести,—сказав Коконна, вдаючись до кіннотчиків,—чи ви думаєте, що ми не могли б утекти, коли б захтіли.

— Це правда,—сказав старшина,—ці панове й не ворухнулися, щоб утікати.

— Бо їхні коні були далеко,—сказав герцог д'Алансон.

— Я ласкаво прошу монсеньйора вибачити мені,—сказав Коконна,—але мій кінь був піді мною, а мій приятель граф Лерак де Ля Моля тримав свого на повіді.

— Чи це правда, панове?—спитав король.

— Це правда, пане,—відповів старшина,—пан де Коконна ще навіть зліз із коня, побачивши нас.

Коконна криво усміхнувся, і це мало означати: „Бачите, пане!“

— А ці запасні коні, ці мули з навантаженими кюфрами?—спитав Франсуа.

— Та хіба ж ми конюхи, чи що?—сказав Коконна,—пошліть по машталіра, що стеріг їх.

— Його нема,—сказав розлючений герцог.

— То, мабуть, він злякався й утік,—відповів Коконна,—не можна жадати від мужика певности, як у шляхтича.

— Завжди той самий спосіб,—сказав д'Алансон, аж скрегочучи зубами од злости.—На щастя, пане, я вас повідомив, що вже кілька день, як ці панове в мене не служать.

— Я?!—сказав Коконна,—я мав би нещастя не належати вашій ясності?..

— А нехай йому чорт! Пане, ви ж це знаєте ліпше, ніж хто, бо ви ж сами подали вашу демісію в досить таки зухвалому листі. Дякувати богові, я цей лист сховав і, на щастя, маю при собі.

— О!—сказав Коконна,—я сподівався, що ваша ясність пробачили мені той лист, я написав його згарячу, як довідався, що ваша ясність хотіли в луврському коридорі задушити мого приятеля Ля Моля.

— Ну,—перебив король,—що це він каже?

— Я думав, що ваша ясність були сами,—невинно заговорив Ля Моль,—а як довідався, що ще інші три особи...

— Цитуйте!—сказав король,— ми вже досить довідались. Генріху, звернувся він до короля Наварського, даєте слово, що не втечете?

— Я даю його вашій величності, пане.

— Вертайтеся до Парижу з паном де Нансеєм, і будьте під арештом у своїй кімнаті. А ви, панове,—вдався він до обох шляхтичів,—віддайте свої шпади.

Ля Моль глянув на Маргариту. Вона всміхнулася.

Ля Моль зараз віддав свою шпаду капітанові, що стояв найближче до нього.

Коконна зробив так само.

— А пан де Муї, чи його знайшли?—спитав король.

— Ні, пане,—сказав пан де Нансей;— або його не було в лісі, або він утік.

— Ну, нехай,—сказав король.—Вертаймося. Мені холодно, мені темніє в очах.

— Це певне від гніву, пане,—сказав Франсуа.

— Так, може бути. У мене миготить в очах. Де заарештовані? Я їх не бачу. Чи це вже стемніло? Ой! Господи милосердний! Я горю!.. До мене! До мене!

І нещасний король, випустивши повід, простягнувши руки, впав назад; двораки, перелякані цим уже другим нападом недуги, підхопили його.

Франсуа, осторонь, витирав собі піт з чола, бо тільки він один знав причину цієї недуги, що так мучила його брата.

А з другого боку, король Наварський, вже під наглядом пана де Нансея, дивився на ту сцену дедалі все з більшим здивуванням.

— Еге,—стиха промовив він з тою надзвичайною інтуїцією, що часами робила з нього ясновидця,—чи не буду я ще радіти з того, що мені не дали втекти.

Він глянув на Маргариту; її великі очі, широко розкриті від здивування, дивились то на нього, то на короля.

На цей раз король знепритомнів. Звеліли принести ноші й поклали його на них. Прикрили плащем, що його котрийсь із вершників зняв з себе, і цілий поїзд помалу рушив до Парижу, звідки вранці виїхали бадьорі змовники і веселий король, і куди тепер вертався король при сконі серед заарештованих бунтівників.

Маргарита, що під час того всього не втратила ні своєї тілесної, ні духової жвавості, подала останній знак порозуміння своєму

чоловікові, а потім проїхала повз Ля Моля так близько, що він міг почути оці два грецьких слова, що вона йому кинула:

— Ме деїде.

Цебто:

— Не бійся нічого.

— Що вона тобі сказала? — спитав Коконна.

— Вона мені сказала, щоб я нічого не боявся, — відповів Ля Моль.

— Тим гірше, тим гірше, — сказав стиха пьемонтець, — це значить, що нам тут не буде добра. Щоразу, як до мене звертались з цими словами, щоб мене підбадьорити, то в ту ж мить я діставав або кулю куди небудь, або удар шпади, або вазон на голову. „Не бійся нічого“, чи то по-єврейському, чи по-грецькому, чи по-латинському, чи по-французькому для мене завше значило: „Стережись тепер!“

— Рушайте, панове, — сказав старшина кіннотчиків.

— Ех, дозвольте спитати, пане, — сказав Коконна, — куди нас ведуть?

— До Венсену, здається, — сказав старшина.

— Я волів би деінде; а в тім, не завше йдеш туди, куди хочеться.

В дорозі король опритомнів і трохи подужчав.

В Нантері він навіть хотів сісти на коня, але йому не дозволили цього.

— Повідомте добродія Амбруаза Паре, — сказав Карло, прибувши до Лувру.

Він зліз із носів, зійшов угору по сходах, спершись на руку Таваневі, й пішов до своїх покоїв, заборонивши всім іти туди за ним.

Усі помітили, що він був дуже поважний; цілу дорогу він був глибоко замислений, не говорив ні до кого ані слова і більше не цікавився ні змовою, ні змовниками. Видимо його турбувала недуга.

Недуга, така раптова, така чудна, така гостра, деякі вияви її такі самі, як були в його брата Франсуа II незадовго перед його смертю.

Тож заборона кому б то не було, крім добродія Паре, входити до нього, нікого не здивувала. Відлюдність, це всі знали, була основна риса королевої вдачі.

Карло увійшов до своєї спальні, сів на канапі, схилив голову на подушки і, гадаючи, що добродія Амбруаза Паре могло саме не бути вдома та що, може, він ще довго не прийде, захотів використати час цього чекання.

Через те він плеснув у долоні; з'явився гвардієць.

— Скажіть королеві Наварському, що я хочу з ним говорити, — сказав Карло.

Гвардієць уклонився і пішов виконувати наказ.

Карло відхилив голову назад; якийсь страшний тягар давив її, так що він ледве міг збирати до купи думки, якась кривава хмара плавала перед його очима; в роті пересохло, і він уже випив цілу карафу води, та не вгасив своєї спраги.

Серед цієї дрімоти двері знов відчинились і з'явився Генріх; пан де Нансей ішов за ним, але зостався в передпокої.

Король Наварський пождав, поки зачинилися за ним двері.

Тоді підійшов.

— Пане, — сказав він, — ви мене кликали, ось я.

Король здригнувся і машинально зробив рух, щоб подати руку.

— Пане, — сказав Генріх, тримаючи обидві руки спущені, — ваша величність забувають, що я більше не брат їм, а тільки їхній в'язень.

— Ага, ага, це правда, — сказав Карло, — спасибі, що нагадали. Більше того, мені пригадується ваша обіцянка відповідати мені по щирості, як ми будемо на самоті.

— Я готовий виконати цю обіцянку. Питайте, пане.

Король полив собі на руку холодної води і притулив руку до чола.

— Що є правдивого в обвинуваченні герцога д'Алансона? Ну, відповідайте, Генріху.

— Тільки половина; це пан д'Алансон хотів утікати, а я мав їхати з ним.

— А чого ви мали їхати з ним? — спитав Карло, — то ви незадоволені з мене, Генріху?

— Ні пане, навпаки; я можу тільки пишатися з того, які ваша величність до мене; і бог, що читає в душах, бачить у моїй душі, яку велику приязнь я маю до мого брата й короля.

— Мені здається, що це неприродне бажання утікати від людей, що нас люблять і що їх сам любиш.

— Отож, — сказав Генріх, — я й не втікав од тих, що мене люблять, а втікав од тих, що мене ненавидять. Чи ваша величність дозволяють мені говорити з ними по щирості?

— Кажіть, пане.

— Ті, що мене ненавидять тут, пане, це — пан д'Алансон і королева-мати.

— Пан д'Алансон то ще так, — відповів Карло, — але ж королева-мати виявляє до вас таку прихильність.

— Саме через те я й не вірю їй. І добре, що не вірю.

— Їй?

— Їй, або особам, що при ній. Ви ж знаєте, пане, нещастя ко-

олів не завше в тому, що їм служать погано, а в тім, що їм служать занадто добре.

— Кажіть ясніше, ви пообіцяли казати мені все.

— І ваша величність бачать, що я виконую обіцянку.

— Кажіть далі.

— Ваша величність сказали, що люблять мене?

— Цебто я вас любив перед вашою зрадою, Генрію.

— Припустіть, що ви мене все ще любите, пане.

— Нехай.

— А коли ви мене любите, то ви мусите хотіти, щоб я жив, правда?

— Я був би в розпачі, якби з тобою трапилося щось.

— Ну, то два рази, пане, ваша величність мало не дійшли до розпачу.

— Як то?

— Так, бо два рази тільки бог врятував мені життя. Щоравда, другий раз він прибрав подобу вашої величності.

— А перший раз які ознаки прибрав він?

— Ознаки чоловіка, що був би дуже здивований, якби знав, що його мають за божий промисел, — Рене. Так, пане, ви, ви мене врятували від зброї.

Карло нахмурив брови, бо згадав ту ніч, коли він забрав Генрію з собою на вулицю де-Бар.

— А Рене?—спитав він.

— Рене врятував мене від отрути.

— Отакої! ти маєш щастя, Генрію, — сказав король, пробуючи зміхнутись, але від гострого болю йому тільки нервово скорчило бличчя. — Бо це не його фях.

— Отже, два чуда врятували мене, пане. Чудо каяття з боку лорентійця і чудо добрости з вашого боку. Тому, признаюся вашій величності, я боюся, щоб богові не обридло робити чудеса, я хотів утекти, бо, як то кажуть, — роби небоже, то й бог зможе.

— Чому ти не сказав мені про це раніше, Генріху?

— Коли б я сказав вам це вчора, то це був би виказ.

— А як кажеш сьогодні?

— Сьогодні — це інша річ: мене обвинувачують, і я боронюся.

— Чи ти певний у тому першому замахові, Генрію?

— Так само певний, як і в другому.

— І тебе хтіли отруїти?

— Хтіли?

— Чим?

— Губною помадою.

— А як труять губною помадою?

— Ну, це вже спитайте в Рене, пане. Можна отруїти рукавичками...

Карло нахмурився; потім його обличчя потроху проясніло.

— Так, так, — сказав він, мов говорив сам із собою, — це природі всіх тварин утікати від смерті. Чому ж би розум не мав робити того, що робить інстинкт?

— Ну, що ж, пане, — спитав Генріх, — чи ваша величність задоволені з моєї щирости, і чи вірите ви, що я вам сказав усе?

— Так, Генрію, так, і ти хороший хлопець. Отже, ти думаєш тим, що завзялися на тебе, ще не надокучило, можуть бути щякінебудь замаху?

— Пане, щовечора я дивуюсь, як я ще живий.

— Бачиш, Генрію, це через те хотять вони тебе з світу звести, що знають, як я тебе люблю. Але будь спокійний; вони будуть покарані за свої лихі наміри. Тимчасом, ти вільний.

— І мені вільно покинути Париж, пане? — спитав Генріх.

— Ба ні, ти ж знаєш, що я не можу без тебе обійтися. Еда сто чортів, треба ж і мені когось, щоб мене любив.

— Тоді, пане, коли ваша величність лишають мене при собі, то нехай вони будуть ласкаві покласти до мене ласку...

— Яку?

— Не лишати мене при собі, як друга, а тільки як в'язня.

— Як то?

— А так. Хіба ж ваша величність не бачать, що це їхня прихильність губить мене?

— І ти волиш мою ненависть?

— Удану ненависть, пане. Ця ненависть мене врятує: поки думатимуть, що я в неласці, то не так спішитимуться бачити мене мертвого.

— Генрію, — сказав Карло, — я не знаю, чого ти бажаєш, не знаю, яка твоя мета; але, коли твої бажання не справдяться, коли ти не досягнеш мети, що її собі призначив, я буду дуже здивований.

— Отже, я можу числити на королеву суворість?

— Так.

— Тоді мені вже спокійніше на душі... А тепер, що наказують ваша величність?

— Іди до себе, Генрію. Я нездужаю. Я подивлюся на свої собаки та й ляжу.

— Пане, — сказав Генрію, — вашій величності треба було б покликати лікаря; сьогоднішнє нездужання, може, серйозніше, ніж вони думають.

— Я сказав повідомити добродія Амбруаза Паре, Генрію.

— Тоді я відхожу спокійніший.

— Слово чести, — сказав король, — я думаю, що з цілої моєї родини тільки ти справді мене любиш.

— Чи ви дійсно такої думки, пане?

— Шляхтичеве слово.

— Ну, то рекомендуйте мене панові де Нансеєві, як людину, що їй ваш гнів не дав би й місяця життя: це спосіб, щоб я вас довго любив.

— Пане де Нансею! — гукнув Карло.

Увійшов гвардійський капітан.

— Я віддаю вам до рук найбільшого в королівстві злочинця, — сказав король, — ви мені відповідаєте за нього головою.

І Генріх, удаючи, що тяжко вражений цим, вийшов за паном де Нансеєм.

ХХІІ.

А к т е о н.

Зоставшись сам, Карло дивувався, що досі не з'явився ні один, ні другий з його двоє вірних; його двоє вірних — це були його мамка Мадлена, та його хорт Актеон.

— Мамка, мабуть, пішла до якогось знайомого гугенота співати свої псалми, — подумав він, — а Актеон ще сердиться на мене за канчука, що його дістав од мене сьогодні вранці.

Карло взяв свічку і пішов до мамки. Її не було вдома. Одні двері з Мадлениної кімнати виходили, як пам'ятаємо, до збройниці. Він підійшов до цих дверей.

Але подорозі, один з тих нападів, що він їх уже мав кілька перед тим і що находили на нього раптом, знов схопив його. Йому так боліло, наче хтось перевертав нутроці розпеченим залізом. Невгасима спрага пекла його; він побачив на столі чашку з молоком, одним духом випив її і йому стало трохи легше.

Тоді він узяв знову свічку, що був поставив, і увійшов до збройниці.

На його превелике здивування Актеон не вибіг йому назустріч. Може його замкнули? Але тоді він почув би, що його пан вернувся з полювання, і скарчав би.

Карло кликав, свистав; ніхто не показувався.

Він ступив чотири кроки наперед; коли свічка освітила куток кімнати, він побачив у цьому кутку якусь нерухому масу, що лежала на підлозі.

— Гей! Актеоне, гей! — гукнув Карло.

І він знов свиснув.

Собака не ворухнувся.

Карло підбіг і доторкнувся до нього; бідна тварина була задубіла й холодна. З її пащі, зведеної корчами від болю, витекло кілька крапель крові, змішаної з кривавою піною. Собака знайшов у збройниці шапочку свого пана і здох, поклавши голову на річ, що заступила йому його друга.

На це видовище, що примусило забути його власний біль і вернуло йому всю його енергію, гнів закипів Карлові у жилах, він хотів крикнути; але королі заковані в кайдани своєї величності і невірні в цьому найпершому рухові, що його кожна людина обертає на користь своєї пристрасти або оборони. Карло подумав, що, може, це якась зрада і змовчав.

Потім він став навколішки коло собаки і досвідченим оком став розглядати труп. Очі були склисті, язик червоний і взявся пухирями. Це була така чудна хвороба, що Карло здригнувся.

Король знов надів рукавиці, що їх перед тим був скинув і заткнув за пояс; піднявши бліду губу в собаки, щоб подивитися на її зуби, він помітив між зубами якісь білясті клаптики, що попричеплювалися до кінчиків гострих зубів.

Він повиймав ці клаптики і побачив, що то був папір. Там, де був цей папір, опух був сильніший, ясна набрякли і шкура була роз'їджена, наче вітріолем.

Карло уважно розглянувся навкруги. На килимі валялося два чи три відривки паперу, такого самого, як той, що він пізнав у собаки в роті. На одному з цих відривків, ширшому, ніж інші, видно було трохи гравюри.

Карлові волосся на голові стало догори, він пізнав відривок того малюнка з паном на ловах, що його Актеон вирвав з книги про полювання.

— Ага, — сказав він, бліднучи, — книгу було отруєно.

Потім раптом, пригадавши собі:

— Сто чортів! — скрикнув він, — я ж до кожної сторінки доторкався пальцем і зажною сторінкою я брав пальця в рот, щоб послинити його. Ці млости, ці болі, блювання!.. Пропав я!..

Карло стояв якийсь час нерухомо, пригнічений цією страшною думкою. Потім з глухим ревом кинувся до дверей своєї кімнати.

— Добродія Рене! — крикнув він, — добродія Рене, флорентійця! Скоро до мосту Сен-Мішель і привести мені його! Щоб за десять хвилин він був тут! Нехай хтонебудь з вас поїде верхи і візьме з собою ще одного коня на повіді, щоб скоріше вернутись. А добродієві Амбруазові Паре, як він прийде, скажіть пождати.

Один гвардієць побіг бігом виконати наказ.

— О, — сказав Карло стиха, — хоч би навіть усіх треба було для цього віддати на муки, я таки довідаюся, хто дав цю книжку Генрію.

І з спітнілим чолом, із скорченими руками, тяжко дишучи, Карло стояв, не зводячи очей з мертвої собаки.

Через десять хвилин флорентієць несміло і не без тривоги юстукав у двері до короля. Є такі сумління, що для них небо ніколи не буває чисте.

— Увійдіть! — сказав Карло.

Парфумер увійшов. Карло підступив до нього з владним виглядом, стиснувши губи.

— Ваша величність кликали мене, — сказав Рене, тремтячи.

— Ви досвідчений хемік, правда?

— Пане...

— І ви знаєте все, що знають досвідченіші лікарі?

— Ваша величність перебільшують.

— Ні, мені паніматка казали це. Крім того, я маю до вас довіру і волю порадитися з вами, ніж з ким іншим. Ось, провадив він далі, відкриваючи собаку, подивіться, будь ласка, що в цієї тварини між зубами і скажіть мені, від чого вона здохла?

Поки Рене із свічкою в руці схилявся до самої землі, не тільки слухаючись короля, а й для того, щоб заховати своє зворушення, Карло стояв, не зводячи очей з цього чоловіка і чекав із легко зрозумілою нетерплячкою слова, що мало бути для нього або присудом або запоручкою рятунку.

Рене витяг з кишені щось на кшталт скальпеля, розняв його і кінчиком вістря повитягав з рота в хорта клаптики паперу прилипли до ясен, потім довго й уважно розглядав піну і кров, що виступала з кожної виразки.

— Пане, — сказав він, — це дуже сумні ознаки.

Карло почув, як мороз йому пройшов по жилах і пройняв його аж до самого серця.

— Так, — сказав він, — цього собаку було отруєно, правда?

— Боюся, що це так, пане.

— А якою саме отрутою?

— Я думаю, що якоюсь мінеральною отрутою.

— А чи могли б ви пізнати з певністю, що його отруєно?

— Та звичайно, якби його розпороти й подивитися на шлунок.

— Розпоріть його, я хочу, щоб не лишалося жадного сумніву.

— Треба покликати когось, щоб мені поміг.

— Я вам поможу, — сказав Карло.

— Ви, пане?

— Так, я. А коли він отруєний, то які ознаки ми побачимо?

— Всередині буде червоне, і буде герборизація.

— Ну, до роботи! — сказав Карло.

Рене скальпелем розпорів хортові груди і сильно, обома рука-

ми, розхилив краї розрізу, а Карло, ставши на одне коліно, присвічував скорченою тремтячою рукою.

— Бачите, пане, — сказав Рене, — бачите, ось виразні докази. Червоні плями, як я вам і казав; а ці кровоточиві жили, що подібні до рослинного коріння, це те, що я називаю герборизацією. Я знаходжу тут усе те, чого шукав.

— Так що собаку отруєно?

— Так, пане.

— Якоюсь мінеральною отрутою?

— Мабуть, що так.

— А що відчувала б людина, що ненароком скоштувала цієї отрути?

— Сильний біль у голові, всередині її пекло б так, мов вона проковтнула жар, боліло б у животі, вона блювала б.

— А чи була б у неї спрага?

— Невгасима спрага.

— Якраз так, якраз так, — стиха сказав король.

— Пане, я даремне намагаюся вгадати, до чого всі ці питання.

— Нащо вам догадуватися? Вам цього не треба знати. Відповідайте на мої питання, от і все.

— Нехай ваша величність питають у мене.*

— Яку протиотруту треба було б дати людині, що з'їла те саме, що мій собака?

Рене трохи подумав.

— Є різні мінеральні отрути, сказав; перше, ніж відповісти, я хотів би знати про яку саме тут ведеться мова. Чи вашій величності відомо щонебудь про те, яким способом отруєно собаку?

— Так, — сказав Карло, — він з'їв листок з одної книги.

— Листок з книги?

— Так.

— І ваша величність мають цю книгу?

— Ось вона, — сказав Карло, беручи манускрипт про полювання з полиці, куди він його раніше поклав, і показуючи його Рене.

Рене зробив рух здивування, що не unikнув королевої уваги.

— Він з'їв листок з цієї книги? — пробелькотів Рене.

— Оцей.

І Карло показав видертий листок.

— Чи ви дозволите, пане, видерти ще один?

— Можете.

Рене видер листок, підніс його до свічки. Папір зайнявся, і міцний часниковий дух пішов по кімнаті.

— Його отруєно мишаковою приправою.

— Ви певні того?

— Так само, якби я це сам приправив.

— А протиотрута?..

Рене похитав головою.

— Як, — сказав Карло хрипким голосом, — ви не знаєте ліку від того?

— Найліпший і найпевніший — це білок з яйця, збитий в молоці, але...

— Але... що?

— Але треба його дати скоро після того, а то...

— А то?..

— Пане, це страшна отрута, — сказав ще раз Рене.

— Однак вона не труїть одразу? — сказав король.

— Ні, але вона труїть напевне, дарма що час до смерти людини може бути різний і часом навіть навмисне розрахований.

Карло сперся на мармуровий стіл.

— Тепер ще одно, — сказав він, поклавши руку на плече Рене, — вам ця книга знайома?

— Мені, пане?! — сказав Рене, зблідши.

— Так, вам; побачивши її, ви себе зрадили.

— Пане, присягаюсь вам.

— Рене, — сказав Карло, — слухайте добре: ви отруїли королеву Наварську рукавичками, ви отруїли принца де Порціяна чадом од лямпки; ви пробували отруїти пана де Конде пахощами. Рене, я здеру з вас шкуру розпеченими кліщами, клопоть по клопотю, коли ви мені не скажете, кому належить ця книга.

Флорентієць побачив, що не до жартів з гнівом у Карла IX, і зважив узяти сміливістю.

— А коли я скажу правду, пане, хто мені ручиться за те, що мені не буде ще лютішої кари, ніж коли б я мовчав?

— Я.

— Ви даєте мені ваше королівське слово?

— Шляхтичеве слово, вам буде даровано життя, — сказав король.

— Тоді, ця книга належить мені, — сказав Рене.

— Вам?! — сказав Карло, відступаючи і дико дивлячись на отруйника.

— Так, мені.

— А як же вона пішла геть із ваших рук?

— Це її величність королева-мати взяла її в мене.

— Королева-мати! — скрикнув Карло.

— Так.

— Але з якою метою?

— З метою, здається, передати її королеві Наварському, що просив у герцога д'Алансона якунебудь таку книжку, щоб навчитися полювати з птахами.

— Ага!—скрикнув Карло,—так, тепер я все розумію. Ця книга справді була у Генрію. Є якась доля, і вона мені це судила...

Тут на Карла напав тяжкий сухий кашель, а потім знов заболіло всередині. Він двічі чи тричі глухо скрикнув і впав на стілець.

— Що з вами, пане?—спитав Рене з жахом.

— Нічого,—сказав Карло,—тільки мені пити хочеться, дайте мені напиться.

Рене налив води в склянку і тремтячою рукою подав її Карлові, що випив її за одним духом.

— Тепер,—сказав Карло, взявши перо і вмочивши його в чорнило, пишть на цій книжці.

— Що я маю писати?

— Те, що я вам диктуватиму:

„Цей підручник полювання з птахами був даний від мене королеві-матері Катерині Медічі“.

Рене взяв перо і написав.

— А тепер підпишіть.

Флорентієць підписав.

— Ви обіцяли подарувати мені життя,—сказав парфумер.

— І з свого боку я додержу слова.

— А з боку королеви-матері?

— О, з цього боку,—сказав Карло,—це мене не обходить; якщо на вас нападуть, обороняйтеся.

— Пане, чи можна мені покинути Францію, коли я думатиму, що моє життя в небезпеці?

— Я вам відповім на це через два тижні.

— Але тимчасом...

Карло, нахмуривши брови, приложив пальця до своїх посинілих губ.

— О, будьте спокійні, пане.

І надто радий, що викрутився так легко, флорентієць уклонився і вийшов.

За ним з'явилася на порозі своєї кімнати мамка.

— Що ж то з тобою, мій любий Шарлю?—спитала вона.

— То, мамко, я ходив по росі, і мені це зашкодило.

— Справді, ти дуже блідий, любий Шарлю.

— Бо я дуже ослаб. Дай мені, мамко, спертися на твою руку, щоб я міг дійти до ліжка.

Мамка швиденько підійшла. Карло сперся на неї і пішов у свою кімнату.

— Тепер я ляжу..

— А як прийде добродій Амбруаз Парє?

— Ти скажеш йому, що мені ліпше, і що я його вже не потребу.

— А тимчасом, чого тобі дати?

— О, дуже простих ліків,—сказав Карло,—збитий білок з яйця в молоці. До речі,—сказав він далі,—бідний Актеон здох. Треба буде завтра вранці закопати його десь у луврському саду. Це був один з моїх найліпших друзів. Я звелю зробити йому гарну могилу... якщо встигну.

XXIII

Венсенський ліс.

Згідно з наказом Карла IX, того самого вечора Генріха одставили до Венсену. Так звався в ті часи славетний замок, що від нього залишилася тепер тільки частина; цей колосальний уламок може дати уяву про колишню велич замку.

Подорож відбулася в ношах. З кожного боку йшло по чотири гвардійця. Пан де Нансей ішов попереду, він мав при собі наказа, що мав одчинити перед Генріхом двері охоронної в'язниці.

Генріх скорився без найменшого заперечення. Всяке інше мешкання здавалося йому певнішим, ніж Лувр, і десятеро дверей, зачиняючися за ним, зачинялись разом із тим між ним і Катериною Медічі.

Королівський в'язень перейшов звідний міст у супроводі двох салдатів, пройшов трое нижніх дверей у башті й трое нижніх дверей на сході; потім, увесь час з паном де Нансеєм попереду, ввійшов на перший поверх.

Коли прийшли туди, гвардійський капітан, бачачи, що він хоче йти ще далі нагору, сказав йому:

— Спиніться, монсеньйоре, тута.

— Еге-ге,—сказав Генріх, спиняючись,—здається, мене хтять ушанувати першим поверхом.

— Пане,—відповів де Нансей,—з вами обходяться, як із короновою особою.

— Хаї тобі черт!—подумав Генріх,—ще два або три поверхи зовсім не принизили б мене. Тут мені буде занадто добре: це щось підозріле.

— Чи зволять, ваша величність, іти за мною?—сказав де Нансей.

— Отуди к чорту!—сказав король Наварський,—ви ж знаєте гаразд, що тут річ не в тому, що я зволю, чи не зволю, а в тому, що наказує мій брат Карло. Чи він наказує іти за вами?

— Так, пане.

— В такому разі, я йду за вами, пане.

Увійшли в якийсь наче коридор; на кінці його була досить велика зала з темними стінами і якась дуже непривітна.

Генріх озирнувся навкруги трохи тривожно.

— Де це ми?—спитав він.

— Ми переходимо залю тортур, пане.

В цій кімнаті була всяка всячина: кінви й кобили для тортур водою, клини й довбні для тортур черевиками; крім того майже кругом цілої залі були камінні лави для тих вщасних, що мусіли ще чекати на тортурі; а над лавами, коло самих лав і коло підніжжя лав були вмуровані в стіну залізні кільця, без жадної симетрії, тільки згідно з вимогами тортурного мистецтва. Але те, що вони були близько до лав, досить ясно показувало, що вони для рук і для ніг тих, що сидять на лавах.

Генріх ішов далі, ні слова не говорячи, але не випускаючи ні одної подробиці з цього гидкого приладдя, що, так би мовити, писало на стінах історію муки.

Роздивляючись з такою увагою кругом себе, Генріх не дивився під ноги й спіткнувся.

— Еге, — сказав він, — а це ж що таке?

І він показав на якийсь жолобок, вибитий у вогкій камінній долівці.

— Це ринва, пане.

— Тут, значить, буває дощ?

— Так, пане, з крові.

— Ага, ага, — сказав Генріх, — дуже добре. Чи ми вже скоро прийдемо до моєї кімнати?

— Так, монсенъйоре, ми вже прийшли, — сказала якась тінь, що вималювалась у темряві й ставала все видніша й виразніша, як до неї підходили.

Голос здався Генріхові знайомий, він ступив ще скілька кроків і пізнав обличчя.

— Ба! це ви, Болье, якого чорта ви тут?

— Пане, я оце дістав призначення на коменданта венсенської фортеці.

— Ну, мій друже, ваш почин робить вам честь: король за в'язня, це не погано.

— Вибачте, пане, — відказав Болье, — перше за вас я вже прийняв двох шляхтичів.

— Яких? Ох, вибачайте, я може мішаюся не до свого діла. Тоді нехай буде, ніби я нічого не сказав.

— Монсенъйоре, мені не сказано робити з цього таємниці. Це пани де Ля Моль і де Коконна.

— Ага, правда, я бачив, як їх заарештували, цих шляхтичів; як же вони витримують це лихо?

— Зовсім протилежним способом: один веселий, другий смутний, один співає, другий стогне.

— А котрий стогне?

— Пан де Ля Моль, пане.

— Слово чести,—сказав Генріх,—я ліпше розумію того, що стогне, ніж того, що співає. Як я бачу, то в'язниця не дуже весела річ. А в якому поверсі їх приміщено?

— На самій горі, на четвертому.

Генріх відхнув. Там хотів би й він бути.

— Ну, пане Больє,—сказав Генріх,—покажіть мені мою кімнату, я хочу скоріше бути вже там, бо дуже стомився за цілий цей день.

— Ось, монсеньйоре,—сказав Больє, показуючи Генріхові на розчинені двері.

— Число друге, сказав Генріх, а чому не число перше.

— Бо воно замовлене, Монсеньйоре.

— Еге, ви, здається, сподіваєтесь якогось в'язня шляхетнішого роду, ніж я.

— Я не казав, монсеньйоре, що це має бути в'язень.

— А хто ж?

— Нехай монсеньйор не допитуються, бо своїм мовчанням я буду примушений порушити послух, що їм належиться від мене.

— Ну, це інша річ.

І він став ще більше замислений, ніж раніше; це число перше видимо його зацікавило.

Зрештою, комендант не відступив од своєї давнішої чемности. Дуже запобігливо запровадив Генріха до його кімнати, просив вибачити, якщо йому бракуватиме якихось вигод, поставив двох салдат під його дверима і вийшов.

— Тепер,—сказав комендант до воротаря,—ходімо до інших.

Воротар пішов попереду. Назад пішли тою самою дорогою, як і прийшли, пройшли залю тортур, пройшли коридор, прийшли до сходів; все йдучи за своїм провідником, пан де Больє зійшов на третій поверх.

Зійшовши на третій поверх, цебто на четвертий, коли рахувати й перший, воротар одімкнув одні по одних троє дверей, що мали по два замки і по три величезних засови.

Ледве він торкнувся третіх дверей, як залунав веселий голос, що гукнув:

— Ех, бий тебе свята п'ятірка! та відчиняйте, щоб хоч принаймні впустити трохи свіжою повітря. Ваша піч так гріє, що тут можна задихнутися.

І Коконна, що читач його мабуть уже пізнав по його улюбленій клятьбі, одним скоком був коло дверей.

— Одну хвилину, пане шляхтичу, сказав воротар, я прийшов не для того, щоб випустити вас, я прийшов, щоб самому увійти, і пан комендант ідуть за мною.

— Пан комендант!—сказав Коконна,—а що йому треба?

— Одвідати вас.

— Це для мене велика честь, — одповів Коконна, — я дуже радий бачити пана коменданта.

Пан де Больє дійсно увійшов і відразу пригнітив щиру усмішку в Коконни тою холодною ввічливістю, що властива комендантам фортець, тюремникам і катам.

— Чи ви маєте гроші, пане? — спитав він у в'язня.

— Я? — сказав Коконна, — ані екую.

— Дорогоцінності?

— Маю перстень.

— Дозвольте мені, будьте ласкаві, обшукати вас.

— Бий тебе свята п'ятінка! — скрикнув Коконна, червоніючи від гніву, — щастя ваше, що ви в тюрмі і я теж.

— Треба все терпіти заради королівської служби.

— Значить, — сказав пьемонтець, — оті порядні люди, що грабують на Пон-Неф, теж на королівській службі, так само, як і ви? Бий тебе свята п'ятінка! я був дуже несправедливий, пане, бо досі вважав їх за злодіїв.

— Мое поважання пане, — сказав Больє. — Воротарю, замкніть пана.

Комендант пішов собі з Коконним перстеном; у ньому був прегарний смарагд, що його пані де Невер подарувала Коконні на згадку про кольор своїх очей.

— Далі, — сказав комендант, виходячи.

Перейшли через порожню кімнату, і знов розпочалося те саме з трьома дверима, шістьома замками і дев'ятьма засовами.

Останні двері відчинились і перший звук, що вразив одвідувачів, було зідхання.

Кімната була ще непривітніша, ніж та, звідки пан де Больє вийшов. Чотири довгі й вузькі бойниці, що зменшувалися з середини до надвір'я, ледве освітлювали цю сумну оселю. Крім того, залізні ґрати, вправлені досить майстерно для того, щоб темна лінія завше спиняла зір, не дозволяли в'язневі навіть бачити небо.

Готичні стрілки йшли від кожного кута в залі, сходилися посеред стелі і розпускалися там розетою.

Ля Моль сидів у кутку і, не вважаючи на одвідини і на одвідувачів, так і зостався сидіти, наче нічого не чув.

Комендант спинився на порозі і якийсь час дивився на в'язня, що нерухомо сидів, схопивши голову в руки.

— Добри вечір, пане де Ля Молю, — сказав Больє.

Юнак підвів помалу голову.

— Добри вечір, пане, — сказав він.

— Пане, — казав далі комендант, — я прийшов вас обшукати.

— Це непотрібно, — сказав Ля Моль, — я вам сам віддам усе, що маю.

— А що ви маєте?

— Зо триста екую, оці дорогоцінності, ці персні.

— Давайте, пане,—сказав комендант.

— Нате.

— Ля Моль вивернув кишені, поздіймав усе з пальців і зірвав пряжку зі свого капелюха.

— Ви більше нічого не маєте?

— Здається, нічого.

— А цей шовковий шнурок на шиї, що на ньому?—спитав комендант.

— Це не дорогоцінність, пане, це образок.

— Давайте.

— Як! Ви вимагаєте?..

— Мені наказано лишити вам тільки одяжу, а образок це не одяж.

Ля Моль зробив гнівний рух, що при його болісним і погордли-
вим спокої здався ще страшніший цим людям, хоча вони й звикли
до сильних зворушень.

Але майже в ту мить він стямився.

— Добре, пане,—сказав він,—ви зараз побачите, чого ви ви-
магаєте.

Тоді, одвернувшись, ніби до світла, він ізняв отой, мовляв,
образок, що був ніщо інше, як медальйон з портретом; витяг пор-
рета з медальйону і підніс до губ. Але, поцілувавши його скільки
разів, він удав, ніби впустив його на землю, наступив на нього
каблуком і роздушив на дрібні шматочки.

— Пане!..—сказав комендант.

І нахилився, щоб подивитися, чи не можна врятувати від зни-
щення невідому річ, що її Ля Моль хотів од нього сховати, але
мініятюру було подроблено на порох.

— Король хотів мати цей клейнод,—сказав Ля Моль,—але він
не має жадного права на портрета, що був у ньому. Тепер, ось
медальйон, можете його взяти.

— Пане,—сказав Больє,—я поскаржуся королеві.

І не попрощавшись із в'язнем ані словом, він пішов такий
розгніваний, що лишив воротаря самого замикати двері без свого
догляду.

Тюремник ступив кілька кроків, щоб вийти, але, побачивши,
що пан де Больє вже йде сходами, сказав, обернувшись:

— Ій-богу, пане, щастя ваше, що я попросив у вас в'дразу
сто екую за мій дозвіл говорити вам з вашим товаришем; бо, як-
би ви їх мені не дали, то комендант забрав би їх у вас разом із
тими трьома сотнями, і моя совість не дозволяла б мені вже ні-
чого робити для вас; але мені заплачено наперед, я пообіцяв вам,
що ви побачитесь з вашим товаришем... ходіть... чесна людина

дотримує свого слова... Але, для вашого й мого добра, коли можна, не говоріть про політику.

Ля Моль вийшов із своєї кімнати й опинився перед Коконною, що великими кроками ходив по камінних плитах середньої кімнати.

Приятелі кинулись один одному в обійми.

Воротар удав, ніби втер сльозу й вийшов стерегти, щоб в'язнів не застукали, чи, швидше, щоб не застукали його самого.

— А-а, осьдечки ти, — сказав Коконна, — ну, був у тебе той противний комендант?

— Так само, як і в тебе, гадаю.

— І забрав у тебе все?

— Так, як і в тебе.

— О, я не мав нічого особливого, одного перстеня від Генрієти та й по всьому.

— А гроші готівкою?

— Я віддав усе, що мав, отому доброму чоловікові, воротареві, щоб він нам залагодив оце побачення.

— Еге! — сказав Ля Моль, — він, здається, дістає з двох рук.

— Хіба ти йому теж заплатив?

— Я дав йому сто екю.

— Це ще й ліпше, що наш воротар така падлюка!

— Авжеж, за гроші з ним можна все зробити, а грошей, треба сподіватися, нам не бракуватиме.

— Тепер ти розумієш, що з нами трапилось?

— Цілком... нас зраджено.

— І це все той осоружний герцог д'Алансон. Я таки мав рацію, що хотів йому скрутити голову.

— Як ти думаєш, наша справа серйозна?

— Боюся, що так.

— Так що можна побоюватися... тортур?

— Признаюся тобі, що я вже думав про це.

— Що ти скажеш, як до того дійде?

— А ти?

— Я, я мовчатиму, — відповів Ля Моль з гарячковою краскою на обличчі.

— Ти мовчатимеш? — скрикнув Коконна.

— Так, коли матиму досить сили на це.

— Ну, а я, — сказав Коконна, — якщо зо мною зроблять цю підлість, то я багато чого нарозказую, ручуся тобі.

— А що саме?

— О, не бійся, щось таке, що якийсь час не даватиме спати д'Алансонові.

Ля Моль хотів щось відказати, коли воротар, почувши, мабуть, якийсь гомін, повштовхував їх кожного в його кімнату і позамикав за ними двері.

Воскова фігурка.

Вже десять день Карло лежав прикований до ліжка, виснажуючись од гарячки, що переривалася тільки лютими нападами, подібними до нападів епілепсії.

Під час цих нападів він так дико кричав, що вартові в його передпокої жахались, а луна старого Лувру, що її останніми часами будило стільки зловісних відгуків, розносила цей крик по найдальших закутках. Потім, коли минав напад, Карло, знесилений, із згаслими очима падав на руки до мамки і мовчав, і в тому мовчанні були й погорда, й жах.

Розказувати про ті страшні думки, що ворушилися в душі одночасно в Катерини Медічі й герцога д'Алансона, хоч мати й син не поділялися своїми почуваннями і скоріше уникали одне одного, ніж хотіли зустрітися, розказувати все те,—це значило б хотіти змалювати гидку кишняву на дні гадючого гнізда.

Генріх був замкнений у своїй кімнаті і, згідно з його власними вказівками Карлові, нікому, навіть Маргаріті, не дозволялося бачитись із ним. На позір це була цілковита неласка. Катерині й д'Алансонові полегшало на душі, вони вважали, що йому вже кінець, а Генріх їв і пив тепер спокійніше, сподіваючись, що про нього забули.

При дворі ніхто не догадувався, з якої причини занедужав король. Добродій Амбруаз Паре і його колега Мазій встановили, що в короля запалення шлунку, помилково вважаючи наслідки за причину, та й годі. Через те вони призначили легку страву; вона могла тільки допомагати тому спеціальному напоєві, що його призначив Рене і що його Карло діставав три рази на день з рук своєї мамки; ней напій становив його головну страву.

Ля Моль і Коконна були у Венсені під найсуворішим доглядом. Маргаріта й пані де Невер разів із десять пробували дістатися до них, або хоч принаймні передати їм записку, але це їм не вдалося.

Одного ранку, серед вічних змін то на ліпше, то на гірше, Карлові стало трохи краще і він захотів, щоб до нього пустили цілий двір. Двораки, як звичайно, дарма що церемонія королєвого вставання вже не відбувалася, приходили щоранку з привітанням. Одже, двері розчинили, і по королєвих блідих щоках, по його зжовклому, наче з слонової кости чолі, по гарячковому вогні, що палав у його запалих очах, обведених чорними кругами, можна було пізнати, до якого страшного занепаду довела молодого монарха та невідома хвороба, що на нього напала.

Королева кімната зараз же сповнилася цікавими й допитливими двораками.

Катерину, д'Алансона й Марґаріту повідомили, що король приймає.

Всі трое увійшли швидко один по одному, Катерина спокійна, д'Алансон з усмішкою, Марґаріта пригнічена.

Катерина сіла вголовах у сина, не помічаючи того погляду, що він ним дивився на неї, коли вона підходила.

Пан д'Алансон став у ногах.

Марґаріта сперлася на щось і, дивлячись на братове бліде чоло, схудле обличчя й запалі очі, не могла втримати зідхання і сліз.

Карло, що стежив за всім, побачив ці сльози, почув зідхання і ледве помітно хитнув головою Марґаріті.

Цей знак, хоч який непомітний, осяяв обличчя бідній королеві Наварській. Генріх не мав часу нічого сказати їй, а, може, й не захтів нічого сказати.

Вона боялася за свого чоловіка, тремтіла за свого коханця.

За себе саму вона нічого не боялася, вона занадто добре знала Ля Моля і знала, що на нього вона може здатися.

— Ну, мій любий сину, як ся маєте?

— Ліпше, паніматко, ліпше.

— А що кажуть ваші лікарі?

— Мої лікарі? О, це великі вчені, паніматко, — сказав Карло, зареґотавшись, — мушу признатись, що я з найбільшою охотою слухаю їхні дискусії про мою хворобу. Мамко, дай мені пити.

Мамка подала Карлові чашку з його звичайним напоєм.

— А що ж вони вам дають, мій сину?

— Ох, пані, хто ж може знати їхні ліки? — відповів король, швидко випивши напою.

— От, — сказав Франсуа, — якби то мій брат міг устати й вийти на сонце; він же так кохається в полюванні, воно б йому дуже допомогло.

— Так, — сказав Карло з усмішкою, що її значіння не міг зрозуміти герцог, — однак останні лови дуже мені пошкодили.

Карло сказав ці слова так чудно, що розмова на тому й спинилася. Присутні й так ні разу до неї не прилучалися. Тоді король подав знак головою. Придворні зрозуміли, що прийом скінчений, і вийшли один по одному.

Д'Алансон рушив було до брата, але явесь внутрішнє почуття спинило його. Він уклонився і вийшов.

Марґаріта кинулася до схудлої братової руки, простягнутої до неї, стиснула її і поцілувала, потім і собі вийшла.

— Хороша Марґо! — стиха промовив Карло.

Залишилася тільки Катерина, на тому самому місці, в головах. Карло, залишившись на самоті з нею, відсунувся на другий край ліжка з тим самим почуттям жаху, що примушує відступати перед людиною.

Бо Карло, дізнавшись багато від Рене, а потім, може, ще більше зі своїх мовчазних міркувань, не мав тепер навіть щастя сумніву.

Він дуже добре знав, у кому і в чому причина його смерті.

Тож, коли Катерина наблизилася до ліжка і простягла до нього руку, таку саму холодну, як її погляд, він затремтів і жахнувся.

— Ви зостаєтеся тут, пані? — сказав він до неї.

— Так, мій сину, — відповіла Катерина, — я маю з вами поговорити про важливі справи.

— Кажіть, пані, — сказав Карло, — відсуваючись ще далі.

— Пане, — почала Катерина, — ви тількищо сказали мені, що ваші лікарі великі вчені...

— І я це ще раз кажу вам, пані.

— Однак, що ж вони зробили за той час, що ви хворі?

— Нічого, це правда... але, якби ви чули, що вони говорили... правді, пані, варто захворіти, щоб тільки чути ці вчені дисертації.

— Ну, а хочете ви, мій сину, щоб я вам сказала щось?

— Ще б пак, кажіть, паніматко.

— Ну, то я маю підозріння, що всі ці великі вчені нічого не розуміють у вашій хворобі.

— Справді, пані?

— Що вони бачать, може, наслідки, але причини не знають.

— Можливо, — сказав Карло, не розуміючи, що це його мати хоче сказати.

— Отож вони лікують симптоми, замість того, щоб лікувати хворобу.

— Йй богу! — відповів Карло здивований, — здається ваша правда, паніматко.

— Так от же, мій сину, сказала Катерина, ні моє серце, ні обличчя держави не згоджується з тим, щоб ви так довго хворіли, бо й дух ваш міг би нарешті піддатись, через те я скликала найкращих докторів.

— Медичної науки, пані?

— Ні, науки ще глибшої, науки, що дозволяє читати не тільки в тілі, але і в душах.

— О, яка гарна наука, пані, — сказав Карло, — і як це добре облягає, що королів не вчать її. І ваші старання мали якийсь наслідок? — спитав він.

— Так.

— Який?

— Такий, як я і сподівалась; я принесла вашій величності лік, що має вилікувати і ваше тіло, і ваш дух.

Карло здригнувся. Він подумав, що його мати, вважаючи, що він живе занадто довго, зважила довершити свідомо те, що вона розпочала без свого відома.

— А де той лік? — сказав Карло, спершись на лікоть і дивлячись на матір.

— Він у самій хворобі, — відповіла Катерина.

— А де ж хвороба?

— Слухайте, мій сину, — мовила Катерина. — Ви чули вже колинебудь, що бувають таємні вороги і що їхня помста може на віддалі вбивати свою жертву?

— Зброєю, чи отрутою? — спитав Карло, ні на хвилину не спускаючи очей зі спокійного материного обличчя.

— Ні, зовсім іншими певними й страшними способами, — сказала Катерина.

— Кажіть виразніше.

— Мій сину, чи ви вірите в кабалу й магію? — спитала фльорентійка.

Карло стримав усмішку погорди й невіри.

— Дуже вірю, — сказав він.

— Ну, то це звідти ваші страждання, — жваво сказала Катерина. — Якийсь ворог вашої величності, що не посмів напасти на вас просто, почав нишком-тишком конспірувати. Він скерував проти вашої величності змову тим страшнішу, що він не мав спільників, і таємничі зв'язки цієї змови не можна було простежити.

— Далєбі, що ні! — сказав Карло, обурившись на таке лукавство.

— Поміркуйте добре, мій сину, пригадайте но собі певні пляни втечі, що мали забезпечити убійникові безкарність.

— Убійникові! — скрикнув Карло, — убійникові, кажете ви? То мене хтіли вбити, паніматко?

Мінливі Катеринині очі лицемірно закотилися під зморшкуваті повіки.

— Так, мій сину, ви, може, ще сумніваєтесь у тому, але я, я вже в тому впевнилася.

— Я ніколи не сумніваюся в тому, що ви мені кажете, — гірко відповів король. — Як же це хтіли мене вбити? Мені цікаво тее знати.

— Чарами, мій сину.

— Кажіть ясніше, пані, — сказав Карло; отида вернула його на становище спостерігача.

— Коли цей злочинець, що його я ладна назвати... що його

ваша величність уже в глибині душі вгадали... коли б він, певний свого успіху і вживши всіх засобів, дійсно втік, то ніхто так би і не довідався про причину хвороби вашої величності, але, на щастя, пане, ваш брат стеріг вас.

— Який брат?

— Ваш брат д'Алансон.

— Ага, так, правда; я все забуваю, що в мене є брат,— тиха мовив Карло, гірко сміючись.— Отже, ви кажете, пані...

— Що, на щастя, він показав вашій величності матеріальний бік тої змови. Але, в той час, як він, недосвідчена дитина, шукав тільки слідів звичайної змови, тільки доказів легковажного молодечого вчинку, я шукала доказів учинку значно ваговитішого; бо я знаю, куди може сягати думка цього злочинця.

— Он як! Але ж, паніматко, ви говорите наче про короля Наварського,— сказав Карло, щоб побачити, до чого може доходити те фльорентійське лукавство.

Катерина лицемірно спустила очі.

— Здається ж, я звелів його заарештувати й одвезти до Венвену за той легковажний вчинок,— провадив далі король,— невже він завинив ще більше, ніж я на нього думав?

— Чи ви відчуваєте гарячку, що сушить вас?

— Так, звичайно, пані,— сказав Карло, нахмуривши брови.

— Чи ви відчуваєте палючий огонь у серці й усередині.

— Так; пані,— відповів Карло, дедалі все більше хмурачись.

— І гострий біль у голові, що проходить крізь очі аж до мозку, як стріла?

— Так, так, пані; о, я сильно відчуваю все те! Як ви добре вмієте розказувати про мою недугу!

— Ну, це дуже просто робиться,— сказала фльорентійка,— подивіться...

Вона витягла з-під плаща якусь річ і подала її королеві.

То була фігурка з жовтавого воску, зо шість цалів заввишки. Вона була в хламіді з золотими зірками, теж зробленій із воску, а зверху—в королівському плащі з того самого матеріялу.

— Ну? — спитав Карло,— що це за статуїка?

— Подивіться, що в неї на голові,— сказала Катерина.

— Корона,— відповів Карло.

— А в серці?

— Голка.

— Ну, пане, чи ви пізнаєте себе в ній?

— Я? себе?

— Так, пане, себе, в короні, в плащі?

— Хто ж то зробив цю фігурку? — спитав Карло; та комедія почала вже йому обридати,— певне король Наварський?

— Га ні, пане.

— Ні?! в такім разі я вас не розумію.

— Я кажу „ні“,— відповіла Катерина,— бо вашій величності, може, важить точний факт. Я б сказала „так“, якби ваша величність запитали мене інакше.

Карло не відповів. Він намагався проглянути цю темну душу, що закривалась перед ним завжди в той момент, коли він думав, що вже може читати в ній.

— Пане,— знов почала Катерина,— цю статуїку постарався знайти ваш генеральний прокурор Лягель в помешканні людини, що в день соколиних ловів тримала коня напоготові для короля Наварського.

— У пана де Ля Моля? — сказав Карло.

— Якраз у нього; будьте ласкаві, подивіться ще на цю ставу голку, що проколює серце, яка буква написана на папірці, що причеплений до неї?

— Я бачу М,— сказав Карло.

— Цебто „Смерть“; це чарівний знак, пане. Той, хто насилає чари, зазначає таким способом свої бажання на тому самому місці, куди він вражає. Якби він хотів наслати божевілля, як це зробив Карлові VI герцог Бретанський, то він всадив би шпильку в голову і написав би F замість M.

— Отже, на вашу думку, пані, це пан де Ля Моль важиться на моє життя?

— Так, в такому розумінні, як кинджал важиться на серце; так, але за кинджалом є рука, що його штовхає.

— І це причина тої недуги, що на мене напала? Коли буде знято чари, то мине й недуга? Але як це зробити? — спитав Карло, — ви, паніматусю, ви це знаєте, бо ви з цим мали до діла ціле своє життя, але я,— я навпаки, нічого не тямлю в кабалі та магії.

— Смерть того, хто насилає чари, здимає ті чари, оце й усе. Коли чари буде знищено, мине й недуга,— сказала Катерина.

— Справді? — спитав Карло, ніби дивуючись.

— Як? хіба ви цього не знаєте?

— Як я можу знати? Я ж не чарівник,— мовив Карло.

— Ну, тепер,— сказала Катерина,— ваша величність переконалися, правда?

— Звичайно.

— Це переконання прожене тривогу?

— Цілком.

— Ви це кажете не для того тільки, щоб мені зробити приємність?

— Ні, паніматко, від щирого серця.

Обличчя Катерині проясніло.

— Хвалити бога! — покликнула вона, так наче вона вірила в бога.

— Так, хвалити бога! — відказав Карло іронічно. — Я знаю тепер так само, як і ви, з чієї вини я хворий, а тому знаю, і кого покарати.

— І ми покараємо...

— Пана де Ля Моля: ви ж казали, що це він винен.

— Я казала, що він знаряддя.

— Ну, — сказав Карло, — то пана де Ля Моля насамперед: це найголовніше. Ці напади, що в мене бувають, можуть творити навколо нас різні небезпечні підозріння. Треба негайно все з'ясувати, щоб з того виявилася правда.

— Отже, пан де Ля Моль?..

— Підходить мені чудесно за винуватого; я згоджуюся на нього. Почнемо з нього; и коли в нього є спільники, він скаже.

— Так, — стиха промовила Катерина, — якщо він сам не скаже, то примусимо його сказати. Ми маємо певні способи для цього.

Потім голосно, встаючи:

— Отже, ви дозволяєте, пане, розпочати слідство?

— Я жадаю цього, пані, — сказав Карло, — і... що швидше, то краще.

Катерина стиснула синові руку, не розуміючи, чому ця рука так нервово затремтіла, коли стискала її руку, і вийшла. Вона не чула сардонічного реготу короля, а потім глухого страшного прокльону.

Король міркував, чи безпечно пускати отак цю жінку, що за кілька годин, може накоїти такого, що потім і не направиш.

У той час, як він дивився на завісу на дверях, що спустилася за Катериною, він почув ззаду легкий шелест і, обернувшись, побачив Маргаріту, що розхилила завісу з коридору від мамки.

Маргаріту бліду, з переляканими очима; вона тяжко дихала і, видимо, була страшенно схвильована.

— Ох, пане, пане, ви ж добре знаєте, що вона бреше!

— Хто, вона? — спитав Карло.

— Слухайте Карле: звичайно, це страшна річ обвинувачувати свою матір; але я так і думала, що вона зостанеться у вас, щоб іще переслідувати їх. Але, скарай мене боже! присягаюся, що вона бреше!

— Переслідувати їх!.. кого вона переслідує?..

Обоє інстинктивно говорили потиху, наче боялися почути свої власні слова.

— Генріха насамперед, вашого Генрію, що любить вас, що вірний вам, як піхто на світі.

— Ти так думаєш, Марго?

— О, пане, я певна.

— Ну, то я теж у тому певний, — сказав Карло.

- Але, коли ви в тому певні, братіку,— сказала Маргаріта,— то нащо ви звеліли його заарештувати й одвезти до Венсенського замку?
- Бо він сам попросив мене так зробити.
- Він сам попросив вас зробити так, пане?..
- Так, у нього якісь чудні думки, у Генрію. Може він і помиляється, а може й його правда; коротко, він думає, що йому безпечніше в неласці, ніж у ласці в мене, далеко від мене, ніж коло мене, в Венсені, ніж у Луврі.
- Ага, я розумію,— сказала Маргаріта, то він у безпечності?
- Ще б пак! У такій безпечності, як тільки може бути людина, що за неї Боље відповідає мені головою.
- О, дякую, братіку, це за Генріха. Але...
- Але що?
- Але є ще одна особа, пане, що нею мені, може, не слід цікавитися, однак я цікавлюся нею.
- Що ж то за особа?
- Пане, змилюйтеся наді мною... я ледве чи одважилась би назвати її своєму братові, і не відважуся назвати її своєму королеві.
- Пан де Ля Моль, правда? — сказав Карло.
- На жаль! — відповіла Маргаріта,— одного разу ви хтіли його вбити, пане, і тільки чудом він урятувався од вашої королівської помсти.
- І це тоді, Маргаріто, коли він був винен тільки в одному злочині; а тепер, коли він винен у двох злочинах...
- Пане, він не винен у другому.
- Але,— сказав Карло,— хіба ти не чула, бідна Марго, що сказала наша паніматуся!
- Ох, я вам уже казала, Карле,— відповіла Маргаріта тихше,— що вона бреше.
- Ви, може, не знаєте, що існує воскова фігурка і що її знайшли у пана де Ля Моля?
- Так, я це знаю, братіку.
- Що цій фігурці застромлено голку в серце, а до голки, що її отак ранить, вчеплено маленьку корошовку з буквою М?
- І це я знаю.
- Що в цій фігурці на плечах королівський плащ, а на голові королівська корона?
- Все це я знаю.
- Ну, то що ж ви можете на це сказати?
- Я можу на це сказати, що фігурка з королівським плащем на плечах і з короною на голові — подоба жінки, а не чоловіка.
- Ова! — сказав Карло; — а ця голка, що проколює їй серце?
- Це чари, щоб полюбитися тій жінці, а не закляття, щоб ізвести зі світу чоловіка.

- А буква М?
- Вона не визначає смерти, як то казала королева-мати.
- А що ж вона визначає?
- Вона визначає ім'я тої жінки, що її пан де Ля Моль кохає.
- І ця жінка зветься?..
- Ця жінка зветься Марґаріта, мій брате,— сказала королева Наварська, впавши навколішки біля королєвого ліжка, схопивши обома руками його руку і припавши до цієї руки обличчям, залитим сльозами.
- Цитьте, сестро,— сказав Карло, озираючись навкруги блискучими очима з-під нахмурених брів,— бо так само, як ви могли чути, можуть почути й вас.
- Ах, мені байдуже! — сказала Марґаріта, підводячи голову, — хоч би цілий світ підслухував отут мене! Перед цілим світом я скажу, що це негідно використовувати шляхтичеве кохання, щоб ославити його підозрінням у вбивстві.
- Марґо, а що, коли б я тобі сказав, що я так само, як і ти, знаю, де правда?
- Брате мій!
- Якби я сказав тобі, що пан де Ля Моль ні в чому не винен?
- Ви це знаєте?
- Якби я тобі сказав, що я знаю правдивого злочинця?
- Правдивого злочинця?! — скрикнула Марґаріта, — то довершено якийсь злочин?
- Так. Свідомо, чи несвідомо, довершено злочин.
- Вам?
- Мені.
- Не може бути!
- Не може бути?.. Подивись на мене, Марґо.
- Молода жінка глянула на брата і здригнулася, такий він був блідий.
- Марґо, мені вже й трьох місяців не залилося жити,— сказав Карло.
- Вам, мій брате?! Тобі, любий Карле?! — покликнула вона.
- Марґо, мене отруєно.
- Марґаріта скрикнула.
- Та мовчи бо,— сказав Карло,— треба, щоб думали, ніби я вмираю через чари.
- І ви знаєте злочинця?
- Знаю.
- Ви сказали, що це не Ля-Моль?
- Ні, це не він.
- Це й не Генріх звичайно... Господи боже! чи це часом не...
- Хто?

— Мій брат... д'Алансон?..— тихо сказала Маргаріта:

— Може.

— Або, або...— Маргаріта почала говорити тихше, ніби сама жахалася того, що мала сказати,— або... наша мати?

Карло мовчав.

Маргаріта глянула на нього, побачила в його очах те, чого шукала, і схилилася, все ще стоячи навколішках, на крісло.

— Ох, боже мій! боже мій!—прошепотіла вона, цього не може бути!

— Не може бути!—сказав Карло з пронизливим сміхом, —школа, що немає тут Рене, він би тобі розповів мою історію.

— Він, Рене?

— Так. Він тобі розказав би, наприклад, як одна жінка, що їй він не сміє ні в чому відмовити, попросила в нього книжку про лова, що була в його бібліотеці; як кожна сторінку цієї книжки полито якоюсь гострою отрутою; як ця отрута, призначена не знаю для кого, дісталася випадково, чи, може, як божа кара, іншій особі, а не тому, кому призначалась. Але й без Рене; якщо ти хочеш подивитися на книгу, то вона там, у моєму кабінеті; і ти побачиш цю книгу, що в її листках могли б знайти смерть ще двадцять осіб, Рене дав із власних рук своїй землячці. Це написано там власною рукою фльорентійця.

— Мовчи і ти, Карле, мовчи!—сказала Маргаріта.

— Тепер ти розумієш, що треба, щоб усі думали, ніби я вмираю через чари.

— Але ж це несправедливість, це щось страшне! змилюйтеся, змилюйтеся! Ви ж знаєте, що він не винен.

— Так, я знаю, але треба, щоб його вважали за винного. Отже погодься зі смертю свого коханця; це не багато за те, щоб урятувати честь французького королівського дому. Я ж приймаю смерть, щоб таємниця вмерла разом зо мною.

Маргаріта схилила голову, зрозумівши, що з боку короля не може бути рятунку для Ля Моля, і вийшла, плачучи; вона могла надіятися вже тільки на власні заходи.

Тимчасом, як це й передбачав Карло, Катерина не гаяла й хвилини часу і написала генеральному прокуророві Лягелеві листа, що його до останнього слова зберегла історія і що кидає криваві відблиски на всю цю справу:

„Пане прокуроре, сьогодні ввечорі мені сказали, як щось певне, що Ля Моль довершив злочин. В його помешканні в Парижі знайдено багато чого лихого, в книжках та паперах. Прошу Вас повідомити головного президента і дослідити якнайшвидше справу з восковою фігуркою, що її вони вразили в серце, і це супроти короля*).

Катерина“.

*) Точний текст.

Невидимі щити.

Другого дня після того, як Катерина написала листа, що його ми тількищо прочитали, комендант пишно увійшов до Коконни в дуже поважному супроводі: двох галембардників і чотирьох судовиків у чорній одежі.

Коконну попросили зійти до залі, де на нього чекав прокурор Лягель і двоє суддів, щоб зробити йому допит, згідно з Катерининим розпорядженням.

За той тиждень, що він пробув у тюрмі, Коконна багато чого передумав; крім того, що вони з Ля Моєм, сходячись щодня завдяки тюремникові, що мовчки робив їм цю несподіванку мабуть не з самої тільки філантропії, крім того, кажемо, що вони з Ля Моєм, погодилися про належну поведінку, а саме, вмовилися все чисто заперечувати, він сам був переконаний, що з деякою хитрістю справа може повернутися ще на ліпше, бо доказів проти них було не більше, ніж проти інших. Генріх з Маргарітою не пробували зовсім утекти, отже, їх з Ля Моєм не могли підозрівати в цій справі, коли головні провинники на волі. Коконна не знав, що Генріх жив у тому самому замку, що й він, а з догодливости тюремника бачив, що над його головою є якась охорона. Він називав цю охорону „невидимими щитами“.

Досі допити стосувалися до намірів короля Наварського, до плянів утечі і до того, яку участь обидва приятелі мали взяти в цій утечі.

На всіх цих допитах Коконна весь час відповідав досить таки невиразно і дуже хитро; він знов намірявся відповідати таким самим способом і наперед приготував собі різні незначні відповіді, коли враз помітив, що допит переходить на іншу справу.

Говорилося вже про те, що він один раз, чи скільки разів був у Рене, про одну воскову фігурку, чи про скільки таких фігурок, що їх зроблено з намови Ля Моля.

Коконні після всіх приготувань здалося, що обвинувачення значно пом'якшало, бо тепер уже мова йшла не про зраду королеві, а про королевину статую, та ще й статуя ця була не більше, як вісім-десять цалів заввишки.

Отже він дуже весело відповів, що ні він, ні його приятель вже давно не граються ляльками, і з задоволенням помітив, що кілька разів його відповідям пощастило викликати усмішку в суддів.

Ще ніде не сказано віршами: я засміявся, і ось я обезброєний; але це багато разів говорилося прозою. І Коконна

думав, що він наполовину обеззброїв своїх суддів, бо вони усміхалися.

Тому після допиту він прийшов до своєї кімнати, так співаючи, з таким галасом, що Ля Моль зробив з того найкращі висновки. Це для нього Коконна й зчинив увесь той галас.

Ля Моля теж покликали вниз. Він, так само, як і Коконна, дивуючись, побачив, що обвинувачення залишило свій давніший напрям і пішло в новому напрямі. Його розпитували про його візити до Рене. Він відповів, що був у фльорентійця тільки один раз. Тоді його спитали, чи того разу він не замовляв у Рене воскової фігурки. Він відповів, що Рене йому показав цю фігурку вже готову. Його спитали, чи ця фігурка не була часом подoba якогось чоловіка. Він одповів, що це була жінка. Його спитали, чи не була мета тих чарів звести зі світа того чоловіка. Він одповів, що мета цих чарів було полюбитись тій жінці.

Все питали, перепитували, і так, і сяк, на сто ладів; але на всі ці питання, в якій би формі вони не були, Ля Моль відповідав усе те саме.

Судді зирнулися з якоюсь непевністю, не знаючи, що їм казати і що їм почати перед такою простотою, коли прокуророві подали записку і вона розв'язала тяжке питання.

В ній стояли такі слова:

„Якщо обвинувачений буде відмовлятися, вдайтеся до тортур. К“.

Прокурор поклав записку в кишеню, усміхнувся до Ля Моля й чемно відпустив його. Ля Моль повернувся до своєї в'язниці такий самий заспокоєний, коли не такий самий веселий, як Коконна.

— Здається, все буде добре,— сказав він.

За годину він почув кроки і побачив, що якась записка просунулася під двері, але не міг побачити тої руки, що просунула її. Він узяв записку, думаючи, що то скоріш усього від тюремника.

Коли він побачив цю записку, то надія, майже така сама болюча, як розчарування, з'явилась у нього в серці; він сподівався, що це записка від Маргаріти. З того часу, як його ув'язнено, він не мав жадної звістки від неї. Тремтячи, схопив він записку. Як побачив письмо, мало не вмер од радості.

„Держіться,— казала записка,— доглядаю вас“.

— О, коли вона доглядає,— покликнув Ля Моль, вкриваючи поцілунками папір, що до нього доторкалась люба рука,— коли вона глядить, я врятований!..

Коли Ля Моль зрозумів цю записку і коли він разом із Коконною повірив у те, що п'ємонтець називав невидимими щитами, то ми мусимо запровадити читача до маленького домика, у кімнату, де стільки образів п'яного щастя, де стільки пахощів, ледве

розвіяних, де стільки любих спогадів стало за муку і краяло серце жінці, що там напів лежала на оксамитних подушках.

— Бути королевою, бути сильною, багатою, гарною і так мучитись, як я мучуся! — покликнула ця жінка, — о, це неможливо!

Потім, схвильована, вона вставала, ходила, раптом спинялася, притуляла своє гаряче чоло донебудь до холодного мармуру, випростувалася бліда, умивалася сльозами, ломила руки з криком і знов падала знесилена на крісло.

Раптом завіса, що відділяла помешкання з улиці Кльош-Персе від помешкання з улиці Тізон, розхилилася; шовковий шелест шурнув по дерев'яній лиштві, і з'явилася герцогіня де Невер.

— А, це ти! — покликнула Маргарита, — з якою нетерплячкою я тебе чекала! Ну, що чувати?

— Погано, погано, моя ти бідна! Катерина сама провадить слідство, от і тепер вона в Венсені.

— А Рене?

— Його заарештовано.

— Раніш, ніж ти могла з ним говорити?

— Так.

— А наші в'язні?

— Я маю звістку від них.

— Через тюремника?

— Як завжди.

— Ну, і що ж?

— Ну, вони щодня сходяться. Позавчора їх обшукували. Ля-Моль волів розбити твого портрета, щоб тільки не віддати його.

— Любий Ля Моль!

— Аннібал сміявся в очі інквізиторам.

— Хороший Аннібал! Ну, а потім?

— Сьогодні вранці їх допитували про втечу короля, про його пляни повстання в Наварі, і вони нічого не сказали.

— О, я так і знала, що вони мовчатимуть, але мовчання губить їх так само, як і говоріння.

— Так, але ми їх врятуємо.

— Ти, значить, думала про нашу справу.

— Від учора я тільки це й роблю.

— Ну, і що ж?

— Я вже умовилася з Болье. Ох, люба королево, який це користолюбний чоловік, як його тяжко задовольнити! Це буде коштувати одне людське життя і триста тисяч екю.

— Ти кажеш, що він користолюбний і що його тяжко задовольнити... а тимчасом він хоче тільки одне людське життя і триста тисяч екю... це ж за півдарма!

— За півдарма!.. триста тисяч екю!.. Всіх твоїх і моїх клейнодів разом мало буде для цього.

— О, за цим діло не стане. Король Наварський заплатить, герцог д'Алансон заплатить, мій брат Карло заплатить, а ні, то..

— Та годі! то все божевільні міркування в тебе. Я вже маю тих триста тисяч екю.

— Ти?

— Так, я.

— Як же ти їх дістала?

— Ага, отож бо!

— Це таємниця?

— Для всіх інших, крім тебе.

— Ой, господи,— мовила Марґаріта, усміхаючись крізь сльози, чи не вкрала ти їх?

— Це як ти вважатимеш.

— Ну, кажи.

— Ти пам'ятаєш отого страшного Нантує?

— Багатиря, лихваря?

— Коли хочеш.

— Ну?

— Ну, то сталося так, що одного дня цей багатир побачив певну блондинку з зеленими очима, з трьома рубінами на голові, один над чолом, два з боків, на висках,— оздоба, що їй так личить. Не знаючи, що то була герцогіня, він, той багатир, той лихвар, покликнув: „За три поцілунки на місці тих рубінів я покладу три діаманти по сто тисяч екю кожний“.

— Ну, і що ж, Генрієто?

— Ну, любя моя, діаманти розквітли, і їх уже продано.

— Ох, Генрієто! Генрієто! — стиха промовила Марґаріта.

— От,— покликнула герцогіня з виразом наївної і разом з тим високої безсоромности, що характеризує і ті часи, і жінку,— от! я ж люблю Аннібала!

— Це правда,— мовила Марґаріта, усміхаючись і разом з тим червоніючи,— ти його дуже любиш, ти його навіть занадто любиш.

Але вона стиснула Генрієті руку.

— Отже,— провадила далі Генрієта,— завдяки нашим трьом діамантам триста тисяч екю і чоловік готові.

— Чоловік? який чоловік?

— Чоловік, що має бути вбитий: ти забуваєш, що треба вбити чоловіка.

— І ти знайшла потрібного тобі чоловіка?

— Авжеж!

— За ту саму ціну?

— За ту саму ціну! та я б їх знайшла тоді й тисячу, — відповіла Генрієта. — Ні, ні, за п'ятсот екю, тільки й всього.

— За п'ятсот екю ти знайшла чоловіка, що згодився, щоб його вбити?

— А що ж ти хочеш?! треба ж якось жити!

— Люба моя, я вже нічого не розумію. Ну бо, кажи виразно: в такому становищі, як наше, розгадування загадок забирає надто багато часу.

— Ну, то слухай: тюремник, що йому доручено доглядати Ля Моля й Коконну, колишній вояк і він знає, що то таке рана; він згоден допомогти врятувати наших приятелів, але він не хоче втратити своєї посади. Удар кинджалом, зручно скерований, усе залагодить; ми його винагородимо, а держава дасть йому відшкодування. Таким чином цей добрий чоловік матиме з двох рук і відновить байку про пелікана.

— Але, — сказала Маргаріта, — удар кинджалом...

— Не турбуйся, це Аннібал його дасть.

— Справді, — сказала, сміючися, Маргаріта, — він дав три удари і шпадою і кинджалом Ля Молеві, і Ля Моль з того не вмер; отже є всі підстави сподіватись і тепер.

— Недобра! Ти заслуговуєш, щоб я на цьому й спинилася.

— О, ні, ні, навпаки; розкажи мені до кінця, благаю тебе. Як ми їх врятуємо, кажи?

— Ну, справа така: каплиця є єдине місце в замку, куди пускають жінок, що не у в'язниці. Нас заховують за престолом: під покривалом на престолі вони знаходять два кинджали. Двері з ризниці навмисне раніш відчинено; Коконна вдарить свого тюремника, а той падає і вдає, що вмер; ми виходимо, кожна накидає плаща на плечі своєму приятелеві; втікаємо разом з ними маленькими дверима з ризниці і, знаючи гасло, виходимо без перешкоди.

— А як вийдемо?

— Двоє коней чекатиме біля воріт; вони сідають на коней, покидають Іль-де-Франс і дістаються до Лютарінгії, звідти вони часами приїздять інкогніто.

— Ох, ти мені вертаєш життя! — сказала Маргаріта. — Отже, ми їх врятуємо?

— Я майже ручуся за тебе.

— І то скоро?

— Атож! за три або чотири дні; Больє нас повідомить.

— Але, якщо тебе побачать в околиці Венсену і пізнають, то це може пошкодити нашому плянові.

— Якже можуть мене пізнати? Я піду перебрана за манашку, в каптурі, з нього й кінчика мого носа не буде видко.

- Бо нам же треба бути якнайобережнішими.
- Та я ж знаю, бий тебе свята п'ятинка! як сказав би бідолашний Аннібал.
- А король Наварський, чи ти про нього розпитувала?
- Я не забула й цього.
- І що ж?
- Ну, здається, він ніколи не був такий веселий; сміється, співає, добре їсть і вимагає тільки одного, щоб його добре гляділи.
- Він має рацію. А паніматка?
- Я тобі вже казала: вона підганяє, як може, суд...
- Так, але вона нічого не підозріває відносно нас?
- Як вона могла тут щось підозрівати? Всі, хто замішаний у таємниці, заінтересовані в тому, щоб не розголошувати її. Ага, я ще довідалася, що вона наказала суддям у Парижі бути напоготові.
- Поспішаймо, Генрієто. А то, як наші бідні в'язні будуть у іншій тюрмі, то доведеться починати все наново.
- Не турбуйся, я так само, як і ти, хочу бачити їх на волі.
- О, я це знаю, і дякую, дякую тобі стокрот за все, що ти робиш, щоб осягти того.
- Прощавай, Маргаріто, прощавай. Я знов іду в похід.
- А ти певна за Больє?
- Я сподіваюся.
- За тюремника?
- Він пообіцяв.
- За коней?
- То будуть найліпші коні з стаєнь герцога де Невер.
- Як я тебе люблю, Генрієто!

І Маргаріта кинулась обіймати свою подругу, потім вони розійшлись, умовившись побачитися другого дня і так само щодня там само і в той самий час. Це й були ті чарівні й вірні істоти, що їх Коконна назвав з таким здоровим розумом „невидимими щитами“.

XXVI

С у д д і.

— Ну, що ж, мій добрий друже,— сказав Коконна Ля Молеві, коли обидва товариші знову зішлись після допиту, де вперше говорилося про воскову фігурку, — здається, що все йде пречудесно і що судді швидко залишать нас, а це означає зовсім щось інше, ніж коли лікарі залишають; бо, коли лікар залишає хворого, це значить, що він не може його врятувати; але, цілком навпаки, коли суддя залишає обвинуваченого, це значить, що він втратив усяку надію відтяти йому голову.

— Так, — сказав Ля Моль, — мені навіть здається, що в цій чемності, в цій згідливості тюремників, у податливості дверей я пізнаю наших благородних приятельок; але не пізнаю пана Больє, принаймні, таке мені розказували.

— А я добре його пізнаю, — сказав Коконна, — тільки це дорого коштуватиме; та дарма! одна принцеса, друга королева; обидві багаті, і ніколи вони не знайдуть ліпшого вжитку для своїх грошей. Тепер повторімо собі добре наше завдання: нас ведуть до каплиці, лишують нас там під доглядом нашого тюремника, ми знаходимо на умовленому місці кожний по кинджалові. Я проколю нашому поводитареві живота...

— Ох, ні, не живота! ти відняв би в нього тих п'ятсот екю; руку.

— Еге ж, руку! це ж загубити цього бідолаху: зараз побачили б, що він тут пристарався, і я також. Ні, ні, в правий бік, зручно, поковзом вздовж ребер: це удар правдоподібний і не страшний.

— Добре, нехай і так; потім...

— Потім ти загороджуєш великі двері лавками, а тимчасом наші вельможні пані вибігають з віттаря, де вони сховані, і Генрієта відчиняє двері. Ой, дalebі, я сьогодні так кохаю цю Генрієту, це вже, мабуть, вона мені якось зрадила, що мене знов так схопило,

— А потім, — сказав Ля Моль тремтячим голосом, що, наче якась музика, вилітав з його уст, — а потім ми дістаємося долісу. Гарний поцілунок, даний кожному з нас, звеселяє і підбадьорює нас. Чи уявляєш ти собі, Аннібале, як ми ідемо, припавши до наших бистрих коней, а серце так солодко стискається? О, яка приємна річ страх! Страх на просторі, коли маєм при боці вийняту з піхви шпаду, коли губаєш на коня, підганяючи його острогами, а він за кожним разом стрибає і летить ще швидше.

— Так, — сказав Коконна, — але страх у чотирьох стінах, як тобі це подобається, Ля Молю? Я, я можу про це говорити, бо я щось подібне вже відчув, коли це бліде обличчя Больє вперше в'явилось у моїй кімнаті, а за ним у сутінку блищали келепи і чувся зловісний брязкіт заліза об залізо. Присягаюсь тобі, що я зараз таки подумав про герцога д'Алансона і так і чекав, що з'явиться його паскудна личина між двома паскудними головами галебардників. Я помилився, і це була єдина моя потіха; але я не все втратив: вночі мені це снилося.

— Отже, — сказав Ля Моль, — ідучи за своїми радісними думками і лишуючи свого друга самого в тих екскурсіях, що їх його думка робила в просторах фантастичного, — отже, вони все заздалегідь подумали, навіть про місце, де нам знайти захист. Ми ідемо до Льотарінгії, мій друже. По правді сказавши, я волів би

поїхати до Навари; в Наварі я був би у неї, але Навара дуже далеко, ліпше вже Нансі; зрештою, там ми будемо тільки за вісімдесят льє від Парижу. Знаєш Аннібале, який жаль я беру з собою, виходячи звідси?

— Далєбі, що ні... це вже ні. Щодо мене, то я залишаю всі свої жалі тут.

— От що! Мені шкода, що ми не можемо взяти з собою цього гідного тюремника, замість того, щоб...

— Але ж він не захтів би, — сказав Коконна, — він занадто багато втратив би на тому: подумай тільки, 500 екю від нас, нагорода від уряду, може підвищення на службі; ще й як він буде добре жити, цей молодчага, як я його заб'ю!..

— Але що з тобою?

— Нічого! Так спало щось на думку.

— Це щось не дуже то веселе, здається, бо ти страшенно зблід.

— То я подумав, чого б це нас повели до каплиці?

— От тобі й на! — мовив Коконна, та ж до причастя перед великоднем. Саме тепер час, мені здається.

— Але, — сказав Ля Моль, — до каплиці водять тільки засуджених на смерть або на тортури.

— Ой-ой, — сказав Коконна, злегка бліднучи й собі, — це варте уваги. Запитаймо про це того доброго чоловіка, що я його маю розпороти. Гей, ключарю, мій друже!

— Пан мене кличуть? — спитав тюремник, що вартував на сходах.

— Так, іди сюди.

— Ось я тут.

— Умовлено, що ми втечемо з каплиці, адже правда?

— Цитьте! — мовив ключар, з жахом озираючись навкруги.

— Не бійся, ніхто нас не підслухує.

— Так, пане, з каплиці.

— То нас поведуть туди, до каплиці?

— Звичайно, воно так заведено.

— Заведено?

— Так, після кожного засудження на смерть звичайно дозволяють засудженому перебути ніч у каплиці.

Коконна і Ля Моль, здригнувшись, зирнулися.

— То ви думаєте, що нас засудять на смерть?

— Та певне.. ви ж і самі це думаєте.

— Як? ми самі це думаємо! — мовив Ля Моль.

— Безперечно... коли б ви цього не думали, ви не готували б так усього для втечі.

— А знаєш, він дуже розумно це сказав! — удався Коконна до Ля Моля.

— Так... я теж знаю принаймні тепер, що ми тут дуже ризикуємо, здається.

— А я! — сказав тюремник, — ви думаєте, я нічим не ризикую?.. А що, як пан, у зворушенні, помиляться та не в той бік ударять...

— Та! Бий тебе свята п'ятінка! Я хотів би бути на твоєму місці, — сказав помалу Коконна, — і не мати до діла ні з якими іншими руками, як тільки оцією рукою, ні якою іншою зброєю, як тільки з тою, що торкнеться тебе.

— Засуджені на смерть, — стиха промовив Ля Моль, — але ж це неможливо!

— Цить! — сказав Коконна, — мені здається, що хтось одчиняє двері вниз.

— Справді, — жваво підхопив тюремник, — ідіть собі, панове, ідіть уже.

— А коли, ви думаєте, буде той суд? — спитав Ля Моль.

— Найпізніше завтра. Але не бійтеся, особи, що мають бути повідомлені, знатимуть про це.

— Отже, поцілуймося і попрощаймося з цими стінами.

Товариші поцілувалися й пішли кожний до своєї кімнати. Ля Моль зідхаючи, Коконна приспівуючи.

До сьомої години ввечері нічого нового не сталося. Ніч темна й дощова спустилася на Венсенську вежу, правдива ніч до втечі. Коконні принесли вечерю. Він повечеряв із звичайним апетитом, думаючи, як то буде приємно мокнути під цим дощем, що переішив по мурах, потім збирався вже заснути під глухий одноманітний шелест вітру, коли йому здалося, що цей вітер, що його він слухав з якимсь меланхолійним почуттям, ніколи йому незнаним перед ув'язненням, що цей вітер якось дивно свистав, не так, як звичайно, під всіма дверима, і що в кімнаті гуло з більшою лютистю, ніж звичайно. Це бувало кожного разу, як одчиняли одну з кімнат на горішньому поверсі, і особливо ту, що була навпроти. По цьому Аннібал завше знав, що зараз прийде тюремник, бо цей гук показував, що той вийшов од Ля Моля.

Тимчасом на цей раз Коконна даремно прислухався, витягнувши шию й наставивши вуха.

Час минав. Ніхто не приходив.

— Це дивно, — думав Коконна, — у Ля Моля відчинили, а в мене не відчиняють. Може це Ля Моль кликав? Може він занедужав? Що це значить?

У в'язня все може викликати сумнів і турботу, так само, як і все може викликати радість і надію.

Минуло півгодини, потім година, потім півтори години.

Коконна почав засинати з досади, коли від брязкоту замка аж підскочив.

— Ой, — промовив він, — чи це вже час виходити, чи це нас поведуть уже до каплиці без суду? Бий тебе свята п'ятінка! Це було б приємно тікати такої ночі, темно, як у льоху. Абій тільки коні добре бачили...

Він хотів уже весело розпитати ключаря, коли побачив, що той приклав пальця до губ і дуже проречисто крутив очима.

— І справді, за ключарем чутно було шелест і помітно якісь тіні.

Раптом, у темряві він розгледів два шишаки, і курне полум'я з свічки кинуло на кожного з них по золотій блискітці.

— Ой, — спитав він стиха, — що це за зловісний провід? Куди ж це ми йдемо?

Тюремник відповів тільки зізданням, що дуже подібне було до якогось стогону.

— Бий тебе свята п'ятінка! — пробурмотів Коконна, — чортове життя! Все якісь крайності, ніколи жадного певного ґрунту; або бовтаєшся в калюжі, або літаєш понад хмарами, немає середини. Куди ж бо ми йдемо?

— Ідіть за галебардниками, пане, — промовив картавий голос. Коконна з того пізнав, що при тих салдатах, що він їх угледів, був іще якийсь урядовець.

— А пав де Ля Поль, — спитав пьємонтець, — де він? що з ним?

— Ідіть за галебардниками, — повторив той самий картавий голос тим самим тоном.

Треба було слухатися. Коконна вийшов з кімнати і побачив судового урядовця, що його голос здався йому такий неприємний. Це був невеликий на зріст, горбатий писар, що вступив до магістратури для того, мабуть, щоб не видко було, що він до того ще й кривоногий.

Він помалу зійшов по витких сходах. На першому поверсі конвойні спинилися.

— Низько зійшли, але ще не досить, — пробурмотів Коконна.

Двері відчинилися. Коконна мав очі, як у рисі, і нюх, як у дойди; він нюхом почув суддів, а як побачив у сутінку силует чоловіка з голими руками, то піт йому виступив на лобі. Проте, з якнайвеселішою міною він схилив голову на бік, згідно з кодексом вищих манір за модою тих часів і, взявшись одною рукою під бік, увійшов до залі.

Підняли завісу, і Коконна справді побачив суддів і писарів.

За кілька кроків од цих суддів і писарів сидів на лавці Ля Моля.

Коконну вели на суд. Підійшовши до суддів, він спинився, привітав Ля Моля, кивнувши йому головою і всміхнувшись до нього, потім став чекати.

— Як ви називаєтеся, пане? — спитав його президент.

— Марко-Аннібал де Коконна, — відповів шляхтич дуже ввічливо, — граф Монпантьє, Шено і т. д.; але ж наші титули відомі, я думаю.

— Де ви народилися?

— У Сен-Коломбані, коло Сюз.

— Скільки вам років?

— Двадцять сім років і три місяці.

— Добре, — сказав президент.

— Здається, він задоволений, — стиха промовив Коконна.

— Тепер, — сказав президент, трохи помовчавши, так що писар мав час записати відповіді обвинуваченого, — який у вас був намір, коли ви виїздили від пана д'Алансона?

— Прилучитися до мого приятеля, пана де 'Ля Моля, що осьде сидить і що виїхав звідти на кілька день раніше, ніж я.

— Що ви робили на полюванні, де вас заарештовано?

— Та... — відповів Коконна, — я полював.

— Король також був на цьому полюванні, і там його вперше схопила та хвороба, що він на неї хворий і тепер.

— Щодо цього, то я не був коло короля і не можу нічого сказати. Я навіть не знав, що він заслаб на якусь хворобу.

Судді подивились один на одного з недовірливою усмішкою.

— Ага, ви того не знали? — мовив президент.

— Так, пане, і мені це дуже неприємно. Хоч король французький і не мій король, але я маю велику приязнь до нього.

— Справді?

— Слово честі! Це зовсім не те, що до його брата герцога д'Алансона. Цей признаюся...

— Тут не говориться про герцога д'Алансона, пане, тільки про його величність.

— Ну, то я вже вам сказав, що я його покірний слуга, — відповів Коконна, погойдуючись з чудовою зухвалістю.

— Коли ви дійсно його слуга, як ви кажете, пане, то будьте ласкаві, скажіть нам, що ви знаєте про певну магичну статую?

— Ага, добре, вертаємося до історії з статуєю, очевидячки.

— Так, пане, це вам не подобається?

— Зовсім навпаки; я волю цеє. Ну-те.

— Чого ця статуя була в пана де Ля Моля?

— У пана де Ля Моля, ця статуя? У Рене, хочете ви сказати.

— Отже, ви признаєте, що вона існує?

— Та звичайно, якщо мені її покажуть.

— Ось вона. Чи вона вам відома?

— Дуже добре.

— Писарю, — сказав президент, — запишіть, що обвинувачений признає, що бачив цю статую у пана де Ля Моля.

— Ба ні, ба ні, — сказав Коконна, — не плутаймо; я бачив її у Рене.

— У Рене, нехай! Якого дня?

— Одного тільки дня, коли ми з де Ля Модем були там.

— Ви, значить, признаєтеся, що були з де Ля Модем у Рене?

— Та що ж? Хіба я коли з цим крився?

— Писарю, запишіть, що обвинувачений признається, що був у Рене для чарування.

— Агов! легше, легше, пане призиденте, не з таким імпетом, будь ласка; я ані слова з того всього не сказав.

— Ви заперечуєте, що ви були в Рене для чарування?

— Я не заперечую, чарування відбулося випадково, але без попереднього наміру.

— Але воно було?

— Я не можу заперечувати, що робилося щось подібне до чар.

— Писарю, запишіть, що обвинувачений признається, що у Рене чарували проти королєвого життя.

— Як, проти королєвого життя?! Це підла брехня. Ніколи ніяких чарів не було проти королєвого життя.

— Бачите, панове, — сказав Ля Моль.

— Мовчіть! — мовив президент.

Потім вдаючись до писаря:

— Проти королєвого життя, — знову проказав він. — Записали вже?

— Та ні, та ні! — намагався Коконна. До того ж це статуя не є подоба чоловіка, а тільки жінки.

— А що, панове? Що я вам сказав? — знову озвався Ля Моль.

— Пане де Ля Молю, — сказав президент, — ви відповідатимете нам, як ми вас будемо питати; але не перебивайте допиту інших.

— Отже, ви кажете, що це жінка?

— Звичайно, що кажу.

— А чого ж вона має корону і королівський плащ?

— Бігме, — сказав Коконна, — це так просто; бо це...

Ля Моль устав і приложив палець до губ.

— Це правда, сказав Коконна; що це я хотів розказувати, наче це обходить цих панів.

— Ви стоїте на тому, що ця статуя є подоба жінки?

— Так, звичайно, я стою на тому.

— І ви відмовляєтеся сказати, хто ця жінка?

— Одна моя землячка, сказав Ля Моль, я її кохав і хотів, щоб вона мене покохала.

— Вас не питають, пане де Ля Молю, — закричав президент; — мовчіть, а то вам заткнуть рота.

— Заткнуть рота?! — мовив Коконна, — що це ви кажете, пане

в чорній хламіді? Заткнуть рота моєму другові... шляхтичеві! Та що це ви!

— Приведіть Рене, — сказав генеральний прокурор Лягель.

— Так, приведіть Рене, — сказав і Коконна, — будь ласка; ось ми побачимо, чия тут правда, ваша втрюх, чи наша вдвох.

Рене увійшов блідий, постарілий, так що обидва приятелі майже не пізнали його; він зігнувся більше під тягарем того злочину, що його він мав доконати, ніж тих злочинів, що вже доконав.

— Добродію Рене, сказав суддя, — пізнаєте ви двох обвинувачених, отут присутніх?

— Так, пане, — відповів Рене голосом, що зраджував його хвилювання.

— Де ви їх бачили?

— У кількох місцях і, між іншим, у мене вдома.

— А скільки разів вони були у вас?

— Тільки один раз.

В міру того, як Рене говорив, Коконнине обличчя роз'яснювалось. Обличчя Ля Молеве, навпаки, зоставалося поважне, так наче він щось передчував.

— А з якого приводу вони були у вас?

Рене наче вагався якусь хвилину.

— Щоб замовити мені воскову фігуру, — відповів він.

— Вибачте, вибачте, добродію Рене, — сказав Коконна, ви трошки помиляєтеся.

— Мовчіть! — мовив президент.

Потім, вдаючись до Рене:

— Ця фігурка, — знов почав він, — це подоба чоловіка чи жінки?

— Чоловіка, — відповів Рене.

Коконна так і підскочив, наче від електричного струму.

— Чоловіка? — спитав він.

— Чоловіка, — повторив Рене, але тихим голосом, що президент ледве почув його.

А чому ця статуя, чоловіка має плащ на плечах і корону на голові?

— Бо це — статуя короля.

— Підлий брехун! — закричав розлючений Коконна.

— Мовчи, Коконно, мовчи, — перебив Ля Моль, — нехай цей чоловік говорить, кожен має право загубити свою душу.

— Але не тіло інших, бий тебе свята п'ятіпка!

— А що мала означати ця сталева шпилька, що її ця статуя мала в серці, з буквою М, написаною на маленькому прапорці?

— Шпилька наподоблювала шпаду або кинджала, буква М — значить смерть.

Коконна зробив рух, щоб кинутися на Рене, чотири конвойні стримали його.

— Добре, — сказав прокурор Лягель, — трибунал уже досить поінформований. Одведіть в'язнів до чекальні.

— Але, — покликнув Коконна, — неможливо слухати, як тебе обвинувачують у таких речах, і не протестувати!

— Протестуйте, пане, вам ніхто не боронить. Конвойні ви чули?

Конвойні забрали обох обвинувачених і вивели їх, Ля Моля в одні двері, Коконну — в другі.

Тоді прокурор подав знак тому чоловікові, що його Коконна помітив у сутінку, й сказав йому:

— Не йдіть нікуди, пане майстре, будете мати роботу сьогодні вночі.

— З котрого починати, пане? — спитав чоловік, з пошаною тримаючи шапку в руках.

— З отого, — сказав президент, — показуючи на Ля Моля, що маячив, наче тінь, між двома конвойними.

Потім, підійшовши до Рене, що стояв, тремтячи, і чекав на свою чергу, щоб його відвели до Шатле, де він був ув'язнений:

— Добре, пане, — сказав президент до нього, — не бійтеся, королеві й королю буде відомо, що то вам вони завдячують, що дізналися всю правду.

Але замість того, щоб підбадьорити, ця обіцянка наче прибила Рене, він на неї відповів тільки тяжким зізданням.

XVII

Тортури чобітьми.

Тільки після того, як його відвели до його нової в'язниці й замкнули за ним двері, коли його залишили на самоті і його вже не підбадьорювали ані боротьба з суддями, ані гнів проти Рене, почав Коконна снувати свої сумні міркування.

— Мені здається, — казав він сам до себе, — що справа повертає на найгірше і що вже час було б піти трохи до каплиці. Я підозріло ставлюсь до засуджень на смерть; а це ж безперечно, що нас тепер намагаються засудити на смерть. Я особливо підозріло ставлюся до смертних присудів, що вирекаються при зачинених дверях в замку, перед отакими паскудними личинами, як оті всі, що мене оточують. Нам таки справді хотять зняти голови, гм... гм... Я, отже, знову вертаюся до того, що вже казав: час би вже йти до каплиці.

Після цих слів, сказаних у півголоса, запанувала тиша, і цю тишу перервав глухий, здавлений, страшний крик, що не мав у

собі нічого людського; цей крик наче пробив грубий мур і забрів на залізних штабах.

Коконна мимоволі затремтів; а це ж був такий одважний чоловік, що його сміливість нагадувала інстинкт хижих звірів; він так і стояв нерухомо на тому місці, де почув цю скаргу; він не вірив, щоб то міг бути людський крик і вважав її за стогін вітру в деревах, або за один з тисячі тих нічних звуків, що ніби сходять або здіймаються з тих двох невідомих світів, що між ними крутиться наш світ: тоді друга скарга, ще болісніша, ще глибша, ще гостріша, ніж перша, долетіла до Коконни, і на цей раз він не тільки зовсім добре відрізнив вираз муки в людському голосі, але йому здалося, що в цьому голосі він пізнав Ля Молів голос.

На цей голос пьємонтець забув, що він сидить за двома дверима, за трьома ґратами і за муrom у 12 футів завгрубшки; він кинувся зо всього розгону на цей мур так, наче хотів його розвалити й полетіти на поміч жертві й закричав:

— Когось ріжуть тут?

Але дорогу заступив йому той мур, що про нього він забув, і він упав, ударившись об камінну лавку, і звалившись на неї. От і все.

— Ой, вони його забили, — прошепотів він, — це підлота. Але тут не можна боронитися... нічого, жадної зброї...

Він простягав навкруги руки.

— Ага, он залізне кільце, — скрикнув він, — я одірву його, і горе тому, хто до мене підступиться!

Коконна встав, захопився за залізне кільце і, зразу шарпнувши, розхитав його так сильно, що видно було, що як смикне ще зо два рази так, то вирве його з муру.

Але раптом двері відчинились, і світло з двох смолоскипів увійшло у в'язницю.

— Ходіть, пане, — сказав йому той самий картавий голос, що вже був йому раз такий неприємний і що тепер, трьома поверхами нижче, ані трохи не придбав тої приємности, що її йому бракувало, — ходіть, пане, суд на вас чекає.

— Гарзд, — сказав Коконна, пустивши кільце, — вже я почую собі вирок, правда?

— Так, пане.

— Ху, відразу легше стало; ходімо, — мовив Коконна.

І він пішов за урядовцем, що йшов попереду розміреним кроком, тримаючи чорну палічку.

Коконна, хоч і виявив зразу задоволення, тепер з тривогою поглядав праворуч і ліворуч, вперед і назад.

— Еге, — мовив він стиха, — я не бачу свого статечного тюремника; признаюся, що мені бракує його присутности.

Увійшли в залю, звідки судді допірощо вийшли і де стояв тільки один чоловік. В ньому Коконна пізнав генерального прокурора, що під час допиту скілька разів брав слово і завше з помітною ворожістю.

Справді, це був той самий, що йому Катерина й усно, й писемно особливо доручала процес.

Піднята завіса дозволяла бачити цілу кімнату, і ця кімната, що її кінець губився у темряві, мала в своїх освітлених частинах вигляд такий жахливий, що Коконна відчув, як ноги йому підгинаються, скрикнув:

— Ох, господи!

І не без причини скрикнув Коконна з таким жахом.

Видовисько було справді страшне, як не може бути більше. Заля, скрита під час допиту завісою, що тепер була піднята, показувалася наче якесь передпекло.

На першому пляні видко було дерев'яний станок із шнурами, блоками та іншими причандалами для тортур. Далі палало вогнище, що кидало свої червонясті відблиски на всі речі навкруги, і від того силуети тих, що були між Коконною і ним, здавалися ще чорніші. Під одною з колон, що підтримували склепіння, якийсь чоловік, нерухомий, як статуя, стояв з шнуром у руці.

Притулений до колони він був наче з того самого каменя, що й вона. По стінах над лавками з пісковцю, між залізними кільцями висіли ланцюги і вилискували лева.

— Ой, — стиха промовив Коконна, — заля для тортур зовсім готова, чекає, здається, тільки на пацієнта. Що це значить?

— Навколішки, Марку Аннібале Коконно, — сказав голос, що примусив шляхтича підвести голову, — навколішки для вислухання судового вироку проти вас!

Це був один з тих наказів, що на них Аннібал інстинктивно реагував цілою своєю істотою.

Але, коли він саме хотів реагувати, два чоловіки поклали йому на плечі руки так несподівано, а головне, так важко, що він упав навколішки на камінну долівку.

Голос провадив далі:

„Присуд, зирчений на засіданні суду у Венсенській вежі, супроти Марка Аннібала де Коконни, обвинуваченого, що й було доведено, в злочині проти величності, в спробі отруєння, чарів і магії супроти королевої особи, в злочині проти безпечности держави, а також у тому, що він своїми злочинними намовами призвів принца крови до бунту“...

На кожне з цих обвинувачень Коконна хитав головою в такт, як то роблять неслухняні школярі.

Суддя читав далі:

„В наслідок того, згаданий Марко Аннібал де Коконна має бути одведений на площу Сен-Жан-ан-Грев, щоб йому там зняти голову; його маєтки буде конфісковано, його високорослі ліси буде зрубано на висоті 6 футів, його замки зруйновано і на їх місці буде поставлено стовпа з мідною табличкою, де буде зазначено злочин і кару“.

— Щодо моєї голови, — сказав Коконна, — то, розуміється, її одрубують, бо вона у Франції та ще й під великою загрозою. Але щодо моїх високорослих лісів і моїх замків, то не думаю, щоб усі пили й мотики благочестивого королівства разом могли їх узяти.

— Мовчіть! — спинив суддя.

І читав далі:

— Крім того Коконну буде...

— Як? — перебив Коконна, — зо мною ще щось зроблять після того, як мені знімуть голову? Ой, це по-моєму вже занадто суворо.

— Ні, пане, — відповів суддя, — перед тим...

І знов почав:

— „Крім того Коконну буде перед виконанням судового вироку взято на надзвичайні тортури, а саме на тортури десятима клинами“.

Коконна аж підскочив, грізно глянувши на суддю блискавичним поглядом.

— А для чого ж це? — покликнув він, не знаходячи інших слів, крім цього наївного питання, щоб висловити всі ті думки, що зразу цілим натовпом виникли в його голові.

Справді, ці тортури цілком перевертали всі Коконнині надії: його поведуть до капліці тільки після тортур, а від цих тортур часто вмирили; що відважніша й сильніша людина, то швидше вона могла вмерти, бо тоді вважалося за підлоту признатися; а поки вона не признавалася, доти тривали тортури, і не тільки тривали, а ще й збільшувалися.

Суддя звільнив себе од відповіді Коконні, бо в дальшому присуд сам одповідав на це; він тільки читав далі:

„Для того, щоб примусити його виказати своїх спільників і подробиці своїх змов і махінацій“.

— Бий тебе свята п'ятінка! — покликнув Коконна, — це вже така ганьба, це більше, ніж ганьба, це підлота!

Звичний до гніву жертв, гніву, що гамується муками і зміняється на сльози, байдужий суддя тільки подав знак.

Коконну схопили за ноги й за плечі, звалили, понесли, положили й прив'язали до тортурної дошки раніше, ніж він міг навіть глянути на тих, що робили над ним це насильство.

— Падлюки! — ревів Коконна, люто трясучи дошку й козли так, що навіть кати мусіли одступитися;—падлюки! катуйте мене, ламайте мене, шматуйте мене, але нічого ви не довідаєтеся, присягаюся вам у тому! Ага! ви думаєте, що шматком дерева або шматком заліза можна примусити говорити шляхтича мого роду! Ану те, ну, побачимо!

— Приготуйтеся писати, писарю, — мовив суддя.

— Так, приготуйся! — заревів Коконна, — і, якщо ти записуватимеш усе, що я скажу вам, мерзеним катом, то матимеш роботу. Пиши, пиши!

— Чи волите щось виказувати? — спитав суддя тим самим спокійним голосом.

— Нічого, ані слова; геть к бісу!

— Роздумайтеся, пане, поки будуть все налаштовувати. Ану, лишень, пане майстре, припасуйте панові чоботи.

На ці слова чоловік, що стояв досі нерухомо з шнурами в руці, відділився від колони і повільним кроком наблизився до Коконни, що обернувся, щоб визвіритися на нього.

Це був майстер Кабош, кат паризької судової округи.

Болісне здивування відбилосся в Коконни на обличчі; він перестав кричати й пручатися і не міг одвести очей од обличчя цього забутого приятеля, що з'явився тут у таку хвилину.

Ані один м'яз не ворухнувся на обличчі в Кабоша. Не показуючи нічим, що він колинебудь уже бачив Коконну, він просунув йому дві дошки між ноги, приложив дві інших дошки з надвірних боків до ніг і зв'язав усе шнуром, що мав у руці.

Це був той прилад, що називався чоботи.

Для звичайних тортур забивали шість клинів між середні дошки, вони розсувалися й розчавлювали тіло.

Для надзвичайних тортур забивали 10 клинів, і тоді дошки не тільки розчавлювали тіло, а й трошили кості.

Скінчивши цю попередню операцію, майстер Кабош устроїв клина кінцем між дошки; із довбнею в руці, стоячи на одному коліні, він глянув на суддю.

— Ви будете говорити? — спитав той.

— Ні, — відповів Коконна рішучо, хоча й чув, як піт виступає йому краплями на лобі, а волосся стає догори.

— В такому разі, починайте, — сказав суддя, — перший клин звичайних.

Кабош підняв руку з тяжкою довбнею і спустив страшний удар на клин, що глухо відгукнувся.

Козли затремтіли.

Коконна не видав жадного крику од цього першого клину, що примушував стогнати і найодважніших.

Навіть більше того: єдиний вираз, що вималювався на його обличчі, — це було несказанне здивування. Він дивився зачудованими очима на Кабоша, а той, піднісши руку, обернувшись наполовину до судді, намірявся знов ударити.

— Який у вас був намір, коли ви ховалися в лісі?

— Сісти в холодку, — відповів Коконна.

— Далі, — сказав суддя.

Кабош дав другий удар, що відгукнувся так само, як і перший.

Але Коконна, так само, як і за першим ударом, ані моргнув, і його очі все дивилися на ката з тим самим виразом.

Суддя насупився.

— Оце то міцний християнин, — буркнув він, — чи клин увійшов до кінця, пане майстре?

Кабош нахилився, ніби подивитися на клина; але, нахилиючися, він тихо сказав до Коконни:

— Та кричіть бо ви, нещасний!

Потім, підводячись, мовив:

— До кінця, пане.

— Другий клин звичайних, — сказав спокійно суддя.

Тих кілька слів Кабошевих все з'ясували Коконні. Статечний кат зробив тількищо своєму приятелеві найбільшу послугу, яку тільки може зробити кат шляхтичеві.

Він рятував його більше, ніж од муки, він рятував його від ганьби признання, забиваючи йому між ноги клини з еластичної шкіри тільки зверху оббиті деревом, замість того, щоб забивати клини дубові. Більше того, він йому зберігав усю його силу, потрібну йому для ешафоту.

— Ах, славний, славний Кабоше, прошепотів Коконна, — ну, то не бійся ж, я кричатиму, коли ти цього хочеш, і, якщо ти не будеш задоволений, то тебе таки тяжко задовольнити.

Тимчасом Кабош встромив між дошки другого клина, ще більшого, ніж перший.

— Далі, — мовив суддя.

За цим словом Кабош ударив так, наче йому треба було одним ударом розвалити цілу Венсенську вежу.

— Ой, ой, ай, ай! — закричав Коконна на всі лади. — Бий тебе сила божа! ви ламаєте мені кістки, уважайте бо!

— Ага, — сказав суддя всміхаючись, — другий таки впливає як слід; а то мені самому було дивно.

Коконна дихав, як ковальський міх.

— Так що ж ви робили в лісі? — повторив суддя.

— Ох, бий тебе свята п'ятінка! я ж вам уже сказав, — сидів у холодку.

— Далі, — мовив суддя.

— Признайтеся, — прошепотів Кабош.

— У чому?

— У чому хочете, тільки признайтесь у чомунебудь.

І він дав третій удар незгірше другого.

Коконна думав, що затхнеться від крику.

— Ой-ой-ой! Що ви хочете знати, пане? З чийого наказу я був у лісі?

— Так, пане.

— Я там був з наказу пана д'Алансона.

— Запишіть, — сказав суддя.

— Якщо я зробив злочин, коли брав участь у змові проти короля Наварського, — провадив далі Коконна, — то я був тільки знаряддя, пане, я слухався свого пана.

Писар почав писати.

— Ага, ти мене виказав, бліда личино, — бурмотів Коконна, — то чекай же ти, чекай!

І він розказав, як Франсуа був у короля Наварського, як де Муї бачився з д'Алансоном, розказав справу з червоним плащем і ввесь час при тому ревів од спогадів і від часу до часу діставав дальші удари молотом.

Нарешті він подав стільки докладних, правдивих, безперечних, страшних відомостей про герцога д'Алансона; він так добре удавав, що до того примушує його тільки сильний біль; він кривився, ревів, стогнав так натурально і такими різними способами, що сам суддя нарешті злякався, як це йому записувати всі ці подробиці, такі ганебні для французького королевича.

— Ну, от і добре! — мовив Кабош, — оце шляхтич, що йому не треба два рази казати одне й те саме і що в лишком одмірює писареві. Христе боже наш! А що ж би то було, коли б замість шкіряних клинів та були дерев'яні!

Отож Коконні подарували останній клин надзвичайних; але й не рахуючи цього останнього клина, він уже зазнав їх дев'ять, і цього було цілком досить, щоб з його ніг зробити кашу.

Суддя зазначив Коконні, що робить йому цю полегкість з ласки за його признання, і вийшов.

Засуджений лишився на самоті з Кабошем.

— Ну, — спитав його Кабош, — як же ми маємося, мій пане.

— Ах, мій друже, мій хороший друже, любий Кабоше! — мовив Коконна, — будь певний, що я ціле життя буду вдячний тобі за те, що ти для мене зробив.

— Ще б пак! Ви маєте рацію, пане, бо коли б довідалися, що я зробив для вас, то я мусів би лягти на ваше місце на цих козлах, а мене не пожалували б так, як я вас пожалував.

— Але як ти додумався до такого розумного способу?

— А так, — мовив Кабош, замотуючи Коконні ноги закривавленими шматинами, — я знав, що вас заарештовано, знав, що розпочато проти вас суд, що королева-мати хоче вашої смерті; я догадався, що вас візьмуть на тортури, то я і вжив відповідних заходів.

— Наражаючися на небезпеку через те?

— Пане, сказав Кабош, ви єдиний шляхтич, що подав мені руку, я маю пам'ять і серце, хоч я і кат; може власне через те, що я кат. Завтра ви побачите, як я добре виконаю своє діло.

— Завтра? — спитав Коконна.

— Авжеж, завтра.

— Яке діло?

Кабош здивовано подивився на Коконну.

— Як, яке діло? Хіба ви забули присуд?

— Ага, справді, так, присуд, — сказав Коконна, — я забув.

В дійсності Коконна зовсім не забув, а тільки не думав про це. А про що він думав, то це про капицю, про ніж, схований під святим обрусом, про Генрієту і про королеву, про двері з ризниці і про двох коней, що чекають на узліссі; він думав про волю, про їзду на вільному просторі, про безпечність поза межами Франції.

— Тепер, — сказав Кабош, — треба вас зручно перетягти з козел на ноші. Не забувайте, що для всіх, і навіть для моїх підручних, у вас поламані ноги, і при кожному рухові ви мусите кричати.

— Ой! — закричав Коконна, як тільки побачив двох підручних, що наближалися до нього з ношами.

— Ну бо, ну, трохи одважніше, — мовив Кабош, — коли ви вже тепер кричите, то що ж ви скажете ось зараз?

— Мій любий Кабоше, — попросив Коконна, — не дозволяйте, благаю вас, вашим поважаним товарищам доторкатися до мене; може в них не така легка рука, як у вас.

— Поставте ноші коло козел, — сказав майстер Кабош.

Підручні виконали його наказ. Тоді майстер Кабош узяв Коконну на руки, наче дитину, і поклав його на ноші; але, не зважаючи на всю його обережність, Коконна дико кричав.

Добрий тюремник прийшов тут з лихтарем.

— До капиці, — сказав він.

Носії рушили після того, як Коконна вдруге стиснув руку Кабошеві.

Од першого стискання п'ємонтець мав занадто велику користь, щоб міг тепер гордувати.

К а п л и ц я.

Сумна процесія перейшла в найглибшому мовчанні обидва зводні мости біля вежі і великий замковий двір, ідучи до каплиці. Бліде світло закрашувало на капличних шибках зеленкуваті обличчя апостолів у червоних шатах.

Коконна жадібно вдихав нічне повітря, хоч воно й було насичене дощем. Він вдивлявся у глибоку темряву і радів, що всі обставини сприяли його й товаришевій утечі.

Йому треба було збирати всю свою волю, всю обачність, всю силу над самим собою, щоб не вискочити з нош, як тільки, вже в каплиці, він побачив у вітварній частині і в трьох кроках од престола якусь купу, що лежала під великим білим плащем.

То був Ля Моль.

Два салдати, що супроводили ноші, стали надворі коло дверей.

Коли нам роблять цю останню ласку, що дозволяють побути вкупі ще раз, — мовив Коконна з удаваним умліванням у голосі, — то однесіть мене до мого товариша.

Носії не мали ніякого іншого наказу, тож без жадних заперечень вволили Коконнине бажання.

Ля Моль був похмурий і блідий, голова його спиралася на мармурову стіну; його чорне волосся, мокре від поту, надавало його обличчю матової блідости слонової кости; здавалося, що воно так і лишилося твердо настобурчене після того, як стало догори у нього на голові.

Ключар подав знак і підручні вийшли, щоб покликати священника, як того прохав Коконна.

Це було умовлене гасло.

Коконна стежив за ними очима; але не він один пекучим поглядом дивився на них. Не встигли вони вийти, як дві жінки вискочили з-за престолу і вибігли у вітварну частину каплиці, тремтячи з радости, що аж повітря перед ними хвилювалося, наче теплий і гомінкий подих вітру перед громом.

Маргаріта кинулася до Ля Моля й схопила його в обійми.

У Ля Моля вирвався страшний крик, один з тих криків, що їх чув Коконна у своїй темниці і тоді від них мало не збожеволів.

— Боже мій! Що таке, Ля Молю? спитала Маргаріта, з жахом одступаючи.

Ля Моль глухо застогнав і підніс руки до очей, наче для того, щоб не бачити Маргаріти.

Марґаріту ще більше влякало це мовчання і цей рух, ніж той крик болю, що вирвався у Ля Моля.

— Ох, — скрикнула вона, — що в тобою? Ти весь скривавлений? Коконна, що кинувся до престолу, що взяв кинджала, що тримав уже в обіймах Генрієту, обернувся.

— Встань бо, — казала Марґаріта, — встань, благаю тебе! Ти ж бачиш, що настав час.

Страшна усмішка пройшла по блідих Ля Молевих устах, а здавалося, що він не мав чого вже усміхатися.

— Дорога королево! — заговорив юнак, — ви все розраховали, але не взяли на увагу Катерини, отже й злочину. Я витерпів тортури, мої кістки потрощено, все моє тіло — рана і рух, що я роблю тепер, щоб торкнутись устами вашого чола, спричинює мені біль, гірший, ніж смерть.

І справді, намігшись і ще більше зблідши, Ля Моль торкнувся губами королевиного чола.

— Тортури! — скрикнув Коконна; але ж мене теж допитували з тортурями; хіба ж кат не зробив для тебе того, що він зробив для мене?

І Коконна розказав усе.

— О, — мовив Ля Моль, — це зрозуміло: ти йому подав руку, як ми були в нього. А я, я забув, що всі люди брати, я погордував ним. Бог мене карає за мою пиху, дяка богові!

Ля Моль зложив руки.

Коконна й обидві жінки з несказаним жахом зирнулися.

— Ну, ну, — сказав тюремник, що був одійшов до дверей послухати і знов повернувся, — ну, не гайте часу, пане Коконно; дайте мені мій удар кинджалом, та залагодьте це як правдивий шляхтич, бо вони зараз прийдуть.

Марґаріта стала навколіпки коло Ля Моля і була подібна до тих мармурових фігур, що схиляються на могилі і еднаються з тінню того, хто в ній лежить.

— Ну, мій друже, будь одважний! Я сильний, я тебе понесу, посаджу тебе на твого коня, або посаджу тебе перед собою, якщо ти не можеш триматися на сідлі, але тікаймо, тікаймо; ти ж чув, що казав цей чоловік, од цього залежить твоє життя.

Ля Моль зробив надлюдське зусилля, — зусилля, що мало в собі вищу красу.

— Це правда, од цього залежить твоє життя, — сказав він.

І він спробував встати.

Аннібал взяв його попід руки і поставив на ноги. Ля Моль увесь час тільки якось глухо наче гарчав; але в той момент, як Коконна пустив його, щоб піти до тюремника, і коли його підтримували тільки руки обох жінок, у нього підігнулися ноги; не

зважаючи на всі зусилля Маргаріти, що обливалася сльозами, він упав, наче якась нежива маса, і від пронизливого крику, що його він не міг уже стримати, страшна луна покотилася по каплиці і довго тремтіла під склепіннями.

— Бачите, — сказав Ля Моль з виразом гіркого розпачу, — ви бачите, моя королево, лишіть мене, покиньте мене, нехай це буде моє останнє прощання з вами. Я нічого не сказав, Маргаріто, ваша тасмниця зосталася захищена у моєму коханні й умре разом зо мною. Прощайте, королево моя, прощайте...

Маргаріта, сама майже нежива, обняла руками цю прекрасну голову і майже побожно поцілувала її.

— А ти, Аннібале, що не зазнав цих страждань, ти молодий іще і можеш жити, втікай, мій друже, дай мені цю останню поцілу, — нехай я знатиму, що ти на волі.

— Час минає, — гукнув тюремник, — рушаймо, поспішайте!

Генрієта намагалася помалу вивести Аннібала, тимчасом, як Маргаріта, навколішках перед Ля Моєм з розпущеним волоссям і очима, повними сліз, подібна була до Магдаліни.

— Тікай, Аннібале, — знов почав Ля Моль, — тікай, не давай нашим ворогам радісного для них видовиська смерти двох невинних.

Коконна злегка відштовхнув Генрієту, що тягла його до дверей, і так урочисто, що це вийшло навіть велично, сказав:

— Пані, дайте раніше тих п'ятсот екю, що ми обіцяли цьому чоловікові.

— Ось вони, — сказала Генрієта.

Потім, удаючись до Ля Моля і сумно похитуючи головою, Коконна сказав:

— А ти, мій любий Ля Молю, ображаєш мене, коли думаєш хоч на хвилину, що я можу покинути тебе. Хіба ж я не присягнув жити й умерти з тобою? Але ти так мучишся, мій бідний друже, що я тобі прощаю.

І він знов рішуче впав на землю коло свого друга, схилився до нього і доторкнувся губами до його чола.

Потім легесенько, легесенько, так, як мати дитину, притягнув до себе його голову, що зсунулася по стіні і лягла йому на груди.

Маргаріта була похмура. Вона підняла кинджала, що кинув Коконна.

— О, моя королево, — сказав, простягаючи до неї руки, Ля Моль, що зрозумів її думку, — о, моя королево, не забудьте, що я вмираю, щоб знищити найменше підозріння про наше кохання.

— Але що ж мені зробити для тебе, коли мені навіть не можна вмерти з тобою?

— Ти можеш зробити, — сказав Ля Моль, — ти можеш зробити так, що смерть мені буде солодка і прийде до мене з усміхом на обличчі.

Маргаріта підійшла до нього, склавши руки, так наче хотіла просити його говорити.

— Пам'ятаєш той вечір, Маргаріто, коли на заміну за моє життя, що його давав я тобі тоді і даю тепер, ти дала мені святу обіцянку?..

Маргаріта здригнулась.

— Ага, ти пам'ятаєш, бо ти затремтіла.

— Так, так, я пам'ятаю, — сказала Маргаріта, — і скарай мене боже, коли я не дотримаю цієї обіцянки, Гіяцінте.

Маргаріта простягла руку до віттаря, наче хотіла вдруге присягти перед богом.

Обличчя Ля Молеві проясніло, наче склепіння в каплиці розкрилося над ним і промінь з неба зійшов на нього.

— Ідуть, ідуть, — сказав тюремник

Маргаріта скрикнула й кинулася до Ля Моля, але страх збільшити його муки спинив її, тремтячу перед ним.

Генрієта притулила губи до чола Коконні й сказала йому:

— Я тебе розумію, любий Аннібале, і я горда з тебе. Я знаю, що тобі прийдеться вмерти за свій героїзм, але за цей героїзм я кохаю тебе. Перед богом, любитиму тебе завжди над усе, і те, що Маргаріта присяглася зробити Ля Молеві, я, не знаючи що то таке, присягаюся теж зробити для тебе.

І вона подала руку Маргаріті.

— Це гарно сказано; спасибі, — мовив Коконна.

— Перед тим, як ви мене побинете королево, — сказав Ля Моль, зробіть мені останню ласку; дайте мені якусь пам'ятку від себе, щоб я міг поцілувати її, як слодитиму на ешафот.

— О, так, — мовила Маргаріта, — ось, на!

І вона зняла з шиї маленький золотий образок на ланцюжку з того самого металю.

— На, — сказала вона, — цей образок я ношу з дитинства; мати наділа мені його на шию, як я була ще зовсім маленька і як вона мене ще любила; він од нашого дядька, папи Клімента; я ніколи з ним не розлучалася; на, візьми його.

Ля Моль узяв і жадібно поцілував.

— Одчиняють двері, — сказав тюремник, — тікайте, мої пані, тікайте!

Обидві жінки кинулися за віттар і зникли.

В ту саму хвилину увійшов священник.

Площа Сен-Жан-ан-Грев.

Сьома година вранці; галасливий натовп людей чекав на площах, на вулицях, на набережжях.

О десятій годині той самий віз, що на ньому колись, після поєдинку, привезли обох приятелів зомлілими до Лувру, виїхав з Венсену й помалу проїздив улицею Сент-Антуан перед таким натовпом, що споглядачі душили один одного і були подібні до статуй з нерухомими очима і застиглим ротом.

Бо того дня справді мало відбутися жорстоке видовисько, його давала парижанам королева-мати.

На цьому возі, що про нього ми вже казали і що то посувався вулицями, на жмінці соломи два молоді чоловіки, з непокритою головою і вдягнені в усе чорне, трималися один за одного. Коконна тримав на колінах Ля Моля; голова Ля Молева звисала з воза, а неприємні очі його блукали туди й сюди.

А тимчасом натовп, щоб заглянути жадібним оком у глибину воза, тиснувся, здіймався, підносився вгору, вилазячи на стовпи, чіпляючись за виступи стін, і видимо був задоволений, коли погляд його не лишав недоторкнутим ні одного місця на двох тілах, що вийшли з мук і йшли на знищення.

Казали, що Ля Моль умирав, не признавшись ні в одному з тих вчинків, що їх йому закидали, а що Коконна навпаки не міг витерпіти муки і все виказав, так запевняли.

Тож зо всіх боків кричали:

— Дивіться, дивіться на того червоного. Це він говорив, це він все сказав. Це підлий боягуз, він завинив смерть того другого. Другий, навпаки, відважний і ні до чого не признався.

Обидва юваки дсбре чули, один хвалу, другий зневагу, що супроводили їх у їхньому похоронному поході, і в той час, як Ля Моль стискав руки свого приятеля, величя погорда сяяла на обличчі п'ємонтця, що з поганого воза дивився на безглузду юрбу так, як він дивився б на нього з тріумфальної колесниці.

Нещастя dokonало своє святе діло, воно ушляхетнило обличчя Коконні так само, як воно мало освятити його душу.

— Чи скоро приїдемо? — спитав Ля Моль, — я вже більше не можу, мій друже, мені здається, що я зараз зомлію.

— Почекай, почекай, Ля Молю, ми зараз поїдемо повз улицю Тізон і повз улицю Кльош-Персе, дивись, дивись!

— Ох, підведи мене, підведи мене, пехай я ще раз подивлюся на ту щасливу оселю.

Коконна простяг руку і торкнув за плече ката, що сидів спереду воза і поганяв коня.

— Пане майстре, — сказав Коконна, — зроби нам цю ласку, спини коня на хвилину проти вулиці Тізон.

Кабош хитнув головою на знак згоди і, як під'їхали до вулиці Тізон, спинив коня.

За допомогою Коконни, з великим зусиллям Ля Моль підвівся, подивився очима, затуманеними сльозами, на той маленький мовчазний domeк, німий і замкнений, як могила; зідхання здійняло йому груди, і він тихо промовив:

— Прощай, прощай, молодість, кохання, життя.

І голова його знов схилилася на груди.

— Будь одважний! — мовив Коконна, — може ми все це віднайдемо там, на небі.

— Ти думаєш?

— Я думаю, бо священник казав мені так, а ще більше через те, що я хочу цього. Але не умлівай, мій друже! Ці подлі люди, що дивляться на нас, сміялися б з нас.

Кабош почув ці останні слова; поганяючи коня одною рукою, він другою рукою подав Коконні, так, що ніхто того не міг бачити, маленьку губку, змочену чимсь таким сильним, що Ля Моль, вдихнувши його і натерши собі ним виски, відійшов і підбадьорився.

— Ах, — мовив Ля Моль, — я відживаю.

І він поцілував образок, почеплений у нього на шиї на золотому ланцюжку.

На розі набережжя, як об'їхали маленьку будову, що поставив Генріх II, побачили ешафот, він здіймався голою й кривавою плятформою: ця плятформа стояла над усіма головами.

— Мій друже, — мовив Ля Моль, — я хотів би вмерти перший.

Коконна вдруге торкнув ката за плече.

— Що таке, мій пане? — спитав той, обертаючись.

— Чоловіче добрий, — сказав Коконна, — ти хотів би зробити мені приємність, правда? принаймні так ти мені казав.

— Так, я вам знов кажу те саме.

— То от, мій приятель мучився більше, ніж я, і тому має менше сили...

— Ну?

— Ну, він каже, що йому було б занадто тяжко бачити, як я вмираю. Крім того, коли б я вмер перший, то він не мав би нікого, щоб його винести на ешафот.

— Добре, добре, — відповів Кабош, втираючи рукою сльозу, — не турбуйтеся, буде так, як ви хочете.

— І одним махом, правда? — тихо спитав п'ємонтець.

— Одним...

— Гарзд... коли вам треба кілька разів починати, то робіть це на мені.

Віз спинився, приїхали. Коконна надів капелюха на голову.

Наче гомоном хвиль морських зашуміло у вухах Ля Молеві. Він хотів підвестись, але не мав сили; Кабош і Коконна мусіли взяти його поціди руки.

Площа була наче вимощена головами, сходи біля Ратуші виглядали, як амфітеатр, заповнений споглядачами. З кожного вікна витикалися жваві обличчя і очі їм палали наче вогнем.

Коли побачили вродливого юнака, що не міг уже сам триматися на ногах, коли побачили, як він робить останні зусилля, щоб самому піти на ешафот, голосний гомін здійнявся, наче крик загального жалю. Чоловіки ревли, жінки жалібно стогнали.

— Це був один з найпишніших шляхтичів при дворі,—казали чоловіки,—і йому слід було б умерти не на площі Сен-Жан-ан-Грев, а в Прео-Клер.

— Який гарний, який блідий,—казали жінки,—це той, що нічого не сказав.

— Друже,—сказав Ля Моль,—я не можу триматися сам! Понеси мене!

— Почекай,—мовив Коконна.

Він подав знак катові, той відступився набік; тоді, нахилившись, Коконна взяв Ля Моля на руки, як дитину, і вийшов, не похитнувшись, зі своїм тягарем, сходами на п'ятформу, де й поклав Ля Моля серед несамовитого крику й оплесків натовпу.

Коконна зняв капелюха й уклонився.

Потім кинув капелюха коло себе на ешафот.

— Подивися навкруги,—сказав Ля Моль,—чи не бачиш ти їх денебудь?

Коконна почав помалу обводити очима цілу площу і, коли дійшов до одного місця, він спинився, простяг, не одводячи очей, руку і торкнув товариша за плече.

— Подивися,—мовив він,—подивися на вікно тої маленької башти.

І другою рукою він показав Ля Молеві маленький монумент, що й тепер ще стоїть між улицею Ваннері й улицею Мутон, як слід минулих часів.

Дві жінки в чорному, стояли, притулившись одна до одної, не в вікні, а трохи глибше.

— Ах,—вимовив Ля Моль,—я тільки одного боявся, вмерти, не побачивши її ще раз. Я побачив її, я можу вмерти.

І жадібно затопивши очі в маленьке вікно, він підніс образка до вуст і вкрив його поцілунками.

Коконна вклонився обом жінкам так само галантно, як він зробив би це в сальоні.

У відповідь на цей знак вони замахали своїми хустинками, геть мокрими від сліз.

Тепер Кабош торкнув Коконну пальцем за плече і подав йому очима виразний знак.

— Так, так,—одповів п'ємонтець.

Тоді, повернувшись до Ля Моля:

— Поцілуй мене, — сказав він, — і вмирай добре. Це не буде тяжко, друже, ти такий одважний!

— Ах,—мовив Ля Моль,— у тому нема для мене заслуги, щоб добре вмерти, я так мучуся.

Священик підійшов і протяг Ля Молеві розп'яття, а той показав йому, усміхаючись, образок, що він тримав у руці.

— Нічого, — сказав священик, — все ж попросіть сили у того, хто витерпів те, що вам доведеться зараз витерпіти.

Ля Моль поцілував хреста.

— Попросіть, — сказав він, — черниць з монастиря пресвятої діви Марії, щоб молилися за мене.

— Поспішай, поспішай, Ля Молю, — мовив Коконна, — ти мене так мучиш, що я чую, як слабну.

— Я готовий, — сказав Ля Моль.

— Чи ви можете тримати голову зовсім рівно?—спитав Кабош, наготовляючи свого меча за плечима в Ля Моля, що стояв навколішках.

— Я сподіваюся, — відповів той.

— Тоді все буде добре.

— А ви, — спитав Ля Моль, — ви не забудете, що я вас просив? Цей образок відчинить перед вами всі двері.

— Не турбуйтеся. Але спробуйте лишень тримати голову рівно. — Ля Моль витягнув шию і, звернувши очі до малої башти,—промовив:

— Прощай, Маргаріто, нехай тебе бла...

Він не докінчив. Ударивши навідрмах своїм бистрим і ясним, як блискавка, мечем, Кабош одним махом зняв голову, і вона покотилася під ноги Коконні.

Тіло тихо впало, наче само лягло.

Залунав страшенний крик, зложений з тисячі криків, і Коконні здалося, що серед усіх цих жіночих голосів він чує якийсь голос боліснійший, ніж інші.

— Дякую, мій гідний друже, дякую, — сказав Коконна і втретє подав катові руку.

— Сину мій, — мовив до Коконни священик, — ви не маєте чого довірити богові?

— Бігме, ні, отче,— відповів п'ємонтець;— все, що я хотів йому сказати, я сказав учора вам.

А тоді, обернувшись до Кабоша, промовив:

— Ну, кате, мій останній друже, ще одну послугу.

І перед тим, як стати навколішки, він обвів юрбу таким спокійним і таким ясним поглядом, що гомін подиву пестиво доторкнувся до його вуха і примусив усміхнутися його гордість. Тоді, стискаючи голову свого друга і цілуючи її в посинілі вуста, він кинув останній погляд на малу башту; і, ставши навколішки і все тримаючи в руках кохану голову, сказав:

— Тепер мене.

Не вспів він промовити цих слів, як Кабош уже зняв йому голову.

Після того удару цей гідний чоловік конвульсивно здригнувся.

— Добре, що це вже скінчилося, — стиха промовив він. — Бідна дитина!

Він насилу витяг із скорчених Ля Молевих рук золотого образка й накинув свого плаща на нужденні останки; віз мав їх привезти до нього.

Видовисько скінчилося, натовп розійшовся.

XXX

Башта ганебного стовпа.

Ніч зійшла на місто, що тремтіло ще від гомону цієї кари; подробиці кари перебігали з уст до уст і затьмарювали в кожній хаті радісний час родинної вечері.

Тимчасом, зовсім усупереч містові, що було мовчазне й понуре, Лувр був галасливий, веселий і освітлений. Бо відбувалося велике свято в палаці. Свято з наказу Карла ІХ, свято, що його він призначив на вечір, призначивши разом з тим на ранок смертну кару.

Королева Наварська одержала напередодні ввечері наказ бути на святі і, в надії, що Ля Моля й Коконну буде врятовано вночі, переконана, що для їхнього порятунку вжито всіх заходів, вона відповіла братові, що вона вчинить згідно з його наказом.

Але, відколи вона, після події в каплиці, втратила всяку надію і після того, як вона в останньому пориві милосердя до своєї любови, найбільшої і найщирішої в її житті, була присутня при карі, вона дала собі слово, що ні просьби, ні погрози не примусять її бути на цьому веселому святі в Луврі того самого дня, як вона бачила таке страшне свято на площі ан-Грев.

Король Карло ІХ цього дня дав ще один доказ такої сили

волі, що її ніхто ще може не доводив до такої міри; пролежавши хворий два тижні, кволий, наче при сконі, блідий, як труп, він устав перед п'ятою годиною і вбрався у найкращі свої шати. Правда, що під час одягання він тричі зомлів.

Перед восьмою годиною він поспитав, що з його сестрою, питався, чи хто її бачив і чи знає хто, що вона робить. Ніхто йому не міг відповісти; бо королева прийшла додому коло одинадцятої години, замкнулась у своїх покоях і нікогисінько не пускала до себе.

Але для Карла не було замкнених дверей. Спершися на руку пана де Нансея, він подався до покоїв королеви Наварської і звенацька увійшов дверима з потайного коридору.

Хоч він і сподівався побачити сумне видовисько і зарані приготував своє серце до нього, але те, що він побачив, було ще сумніше, ніж він собі уявляв.

Маргарита, ледве жива, лежачи на каналі, з головою в подушках, не плакала, не молилась; але, відколи прийшла, вона хрипіла, наче конаючи.

У другому кутку кімнати Генрієта де Невер, ця безстрашна жінка, лежала непритомна, простягшись на килимі. Вернувшись з площі Грев, вона, так само, як і Маргарита, вже зовсім не мала сили. Бідна Жійона ходила від одної до другої, не відважуючися вдатися до них із словом втіхи.

В ці тяжкі хвилини, що приходять після таких катастроф, люди бережуть своє горе, як скарб, і вважають за ворога кожного, хто пробує забрати в них хоч найменшу частку з нього.

Карло IX одчинив, отже, двері і, лишивши Нансея в коридорі, увійшов блідий і тремтячий.

Ні одна, ні друга жінка його не бачили. Тільки Жійона, що в цей момент була коло Генрієти, підвелася на одному коліні й перелякана дивилася на короля.

Король подав знак рукою, вона встала, зробила реверанс і вийшла.

Тоді Карло цідійшов до Маргарити і дивився на неї якийсь час мовчки; потім з виразом, що на нього кожен уважав цей голос за нездатний, промовив: — Марго, сестро!

Молода жінка здригнулась і підвелася.

— Ваша величність! — промовила вона.

— Годі, сестро, будь сильна!

Маргарита підвела очі до неба.

— Так, — сказав Карло, — я знаю, але вислухай мене.

Королева Наварська зробила знак, що слухає.

— Ти мені пообіцяла прийти на баль.

— Я! — скрикнула Маргарита.

— Так, і згідно з твоєю обіцянкою, тебе чекають; коли ти не прийдеш, то всі дивуватимуться, чому тебе немає.

— Вибачте мені, мій брате, — сказала Маргаріта, — ви бачите, я дуже хвора.

— Пересильте себе.

Маргаріта якусь хвилину ніби хотіла вже взяти себе в руки, але потім одразу знов піддалася своїй журбі і впала головою на подушки.

— Ні, ні, я не піду, — сказала вона.

Карло взяв її за руку, сів біля неї на каналі і заговорив до неї:

— Ти втратила друга, я це знаю, Марго; але подивися на мене, хіба я не втратив усіх своїх друзів! Та ще й до того матір! Ти, ти завше могла плакати досхочу, так, як ти плачеш тепер; а я, у хвилини найбільших своїх мук, я завше мусів усміхатися. Ти страждаєш, то подивись на мене! Я, я умираю. Тож, Марго, годі, держись! Я прошу тебе, сестро, в ім'я нашої слави! Ми носимо, як тяжкий хрест, славу нашого дому, несимо ж його, як наш господь, аж до Голготи! І коли подорозі ми, як і він, спиткнемося, то встаньмо відважні й готові на все, як він.

— О, боже мій, боже! — скрикнула Маргаріта.

— Так, — сказав Карло, відповідаючи на її думку, — так, офіра ця тяжка, сестро; але кожний щось офірує: одні свою честь, інші своє життя. Невже ти думаєш, що в двадцять п'ять років, маючи найкращий трон у світі, мені не шкода вмирати? Ну, то подивись на мене... очі, колір обличчя, губи у мене, як у мерця, це правда: але моя усмішка... хіба моя усмішка не показує, що я надіюся? А тимчасом, за тиждень, найбільше за місяць ти оплакуватимеш мене, сестро, так, як оплакуєш того, хто вмер сьогодні.

— Братіку!.. — скрикнула Маргаріта, обіймаючи обома руками Карла за шию.

— Ну, то вберіться, люба Маргаріто, — сказав король; — сховайте вашу блідість і приходьте на баль. Я наказав, щоб вам принесли нові клейноди і вбрання, гідні вашої краси.

— Ох, діаманти, сукні, — промовила Маргаріта, — нащо мені все це тепер?

— Життя довге, Маргаріто, — мовив усміхаючись Карло, — для тебе принаймні.

— Ніколи, ніколи!

— Сестро, пам'ятай одне: часом тим, що задавиш, чи скорше, заховаєш свою муку, можна найліпше вшанувати вмерлого.

— Ну, добре, пане, — мовила Маргаріта, затремтівши, — я піду...

Сльози, що їх зараз затримали сухі повіки, набігли на очі Карлові.

Він нахилився до сестри, поцілував її в чоло, потім постояв хвилину коло Ганрієти, що ані не бачила, ані не чула, як він прийшов, і сказав:

— Бідна жінка!

Потім мовчки вийшов.

Тоді увійшло кілька джур із скриньками.

Маргаріта подала знак рукою, щоб вони поклали все на підлогу.

Джури вийшли, лишилась тільки Жійона.

— Жійоно, приготуй усе, щоб мені вбратися,—мовила Маргаріта.

Дівчина здивовано подивилася на свою пані.

— Так,—сказала Маргаріта з невимовно гірким виразом,— так, я вберусь, я йду на баль, там на мене чекають. Тож мерщій! День буде закінчений: свято на Грев уранці, свято в Луврі ввечері.

— А пані герцогіня? — спитала Жійона.

— О, вона щаслива! вона може лишитися тут; вона може плакати, страждати без перешкоди. Вона не королева-дочка, не королева-жінка, не королева-сестра. Вона сама не королева. Поможи мені вбратись, Жійоно.

Дівчина послухалася. Окраси були розкішні, сукня найпишніша.

Ніколи Маргаріта не була ще така гарна!

Вона подивилася на себе в дзеркало.

— Брат мій має рацію,—сказала вона,—людська істота це нужденна річ.

В цю хвилину знов увійшла Жійона.

— Пані,—сказала вона,—там якийсь чоловік питає вас.

— Мене?

— Так, вас.

— Що ж то за чоловік?

— Я не знаю, але вигляд у нього страшний, л аж здригнулась, як тільки глянула на нього.

— Іди, спитай у нього, як він зветься,—сказала Маргаріта і зблідла.

Жійона вийшла і за кілька хвилин повернулася.

— Він не захтів сказати мені свого імені, але він попросив мене віддати вам оце.

Жійона подала Маргаріті образка, що його вона дала минулого вечора Ля Молеві.

— Ох, впусти його, впусти його,—сказала королева.

І вона ще більше зблідла й похолола, ніж перед тим.

Паркет затремтів під тяжкими кроками. Луна, мабуть розсердившись, що їй треба повторювати такий гук, гнівно загуркотіла під дерев'яними лиштвами, і якийсь чоловік став на порозі.

— Ви є?... — спитала королева.

— Той, кого ви зустріли колись коло Монфокону, пані, і хто на своєму возі привіз двох пораних шляхтичів до Лувру.

— О, так, я вас пізнала, ви майстер Кабош.

— Кат паризької округи королівського суду, пані.

Це були єдині слова, що їх почула Генрієта із всіх тих, що ось уже півгодини говорилося коло неї. Вона відняла руки від свого блілого обличчя і подивилася на ката своїми смарагдовими очима. З цих очей ніби вогонь виривався подвійним полум'ям.

— І ви прийшли, щоб...? — сказала Марґаріта, тремтячи.

— Ви пригадуєте собі обіцянку, даву молодшому шляхтичеві, тому, що доручив мені віддати вам цього образка. Ви це пригадуєте собі, пані?

— Ах, так, так, — скрикнула королева, — і ніколи шляхетна тінь не матиме достойнішого задоволення; але де вона?

— Вона у мене вдома, разом із тілом.

— У вас? Чому ж ви її не принесли?

— Мене могли затримати біля Луврських воріт, могли примусити мене розхилити плаща; і що ж сказали б, коли б побачили під цим плащем голову?

— Добре, лишіть її у себе; я прийду по неї завтра.

— Завтра, пані? завтра буде, може, занадто пізно, — сказав майстер Кабош.

— Чому це?

— Бо королева — мати наказала мені затримати для її кабалістичних дослідів голови двох перших засуджених, що я їм стінатиму голови.

— Ох, яка профанація! Голови наших коханців! Генрієто, — покликнула Марґаріта, підбігаючи до подруги, що вже стояла, так, наче якась пружина зразу поставила її на рівні ноги; Генрієто, люба моя, чи ти чуєш, що каже цей чоловік?

— Так. Що ж нам робити?

— Треба йти з ним.

Потім з болісним зойком, що ним дорікають життю за тяжкі нещастя:

— Ах, а мені було так добре, — сказала Генрієта; — я була майже нежива.

Тимчасом Марґаріта накинула на свої голі плечі оксамитного плаща.

— Ходи, ходи, — мовила вона, — ми ще раз побачимо їх.

Марґаріта сказала позамикати всі двері, наказала принести ноші до маленьких потайних дверей; потім, взявши Генрієту під руку, і подавши знак Кабошеві, щоб ішов за ними, зійшла потайним проходом.

Коло нижніх дверей стояли ноші, коло воріт стояв підручний Кабошів з лихтарем.

Маргаритині носії були вірні люди, німі й глухі, певніші, ніж були б які в'ючаки.

Ноші посувались яких десять хвилин з майстром Кабошем попереду і з його підручним, що віс лихтаря; потім спинилися.

Кат відчинив дверцята, а підручний побіг наперед.

Маргарита вилізла і допомгла вилізити герцогіні де Невер. У великому горі, що давило їх обох, сильнішим виходив цей нервовий організм.

Башта ганебного стовпа здіймалася перед жінками наче похмурий і невиразний велетень і кидала червонясте світло крізь дві бойниці, що світилися на її вершку.

Підручний знов з'явився на дверях.

— Ви можете увійти, мої пані, — сказав Кабош: — в башті вже всі полягали.

В цей момент світло в обох бойницях погасло.

Жінки, притулившись одна до одної, пройшли через маленькі стрільчасті двері і в сутінках ступили на вогку й нерівну камінну долівку. Вони побачили вкінці крученого коридору світло і під проводом огидного господаря дому подались у той бік. Двері зачинилися за ними.

Кабош з восковою свічкою в руці запровадив їх до низької закуреної залі. Посередині цієї залі стояв стіл з рештками вечері, накритий на три особи. Мабуть, для ката, для його жінки і його головного помічника.

На видному місці був прибитий до стіни пергамент з королівською печаткою. Це був катівський привілей.

В різних місцях було ще кілька простих малюнків, що показували всі муки святих мучеників.

Як прийшли туди, Кабош низько вклонився.

— Ваша величність вибачать мені, що я відважився увійти до Лувру і привести вас сюди. Але це була виразна й остання воля того шляхтича, так що я мусів.

— Ви добре зробили, пане майстре, ви добре зробили, — сказала Маргарита, — ось вам у нагороду за вашу послугу.

Кабош сумно подивився на гаманець, напханий червінцями, що його Маргарита поклала на столі.

— Золото! всі тільки золото! Гай-гай, пані! Чому я сам не можу відкупити ціною золота ту кров, що я її мусів пролити сьогодні!

— Пане майстре, — сказала Маргарита з болісним ваганням, оглядаючись навкруги, — пане майстре, чи нам треба ще кудись іти? Я не бачу...

— Ні, пані, ні, вони тут; але це сумне видовисько, і я міг би вас од того звільнити, коли-б приніс вам, загорнувши в плащ, те, по що ви прийшли.

Маргаріта й Генрієта зирнулися.

— Ні, — сказала Маргаріта, що прочитала в очах своєї товаришки те саме, що й вона сама тількищо зважила. — Ні, покажіть нам дорогу, і ми підемо з вами.

Кабош узяв свічку, відчинив дубові двері на сходи із скількох сходинок, що спускалися під землю. В ту саму хвилину повіяв вітер так, що іскри полетіли зо свічки, і в обличчя вельможним паням вдарив нудкий дух цвілі й крови.

Генрієта, бліда, як алябастрова статуя, сперлася на руку своєї товаришки, що йшла певнішою ходою; але на першій сходинці Генрієта захиталася.

— Ой, я ніколи не зможу, — сказала вона.

— Коли любиш, Генрієто, — відказала королева, — то треба любити й після смерти.

Це було страшне і разом з тим зворушливе видовисько, — оці дві жінки, що сяяли молодістю, красою, убранням і згиналися під злиденним, побіленим крейдою склепінням, при тому слабша спиралася на сильнішу, а сильніша спиралася на руку катові.

Дійшли до останньої сходинки.

В глибині льоху лежали дві людські постаті, накриті великою плахтою з чорної саржі.

Кабош підняв ріг покривала, підніс свічку й мовив:

— Дивіться, пані королево.

Обидва юнаки в чорній одежі лежали норуч із страшною симетрією смерти. Їхні голови, похилені і притулені до тулуба, відділялися від нього тільки червоним кільцем посередині шиї. Смерть не роз'єднала їхніх рук: чи то був випадок, чи побожна катова увага, але права рука Ля Молева лежала в лівій Кокониній руці.

Під повіками в Ля Моля був погляд кохання, під повіками в Кокони була усмішка погороди.

Маргаріта стала навколішки коло свого коханця і руками, що сліпили самоцвітами, помалу підвела колись кохану голову.

А герцогіня де Невер, не могла одвести очей од цього блідого сбличчя, що на ньому вона стільки разів знаходила радість і кохання.

— Ля Молю! Коханий Ля Молю! — прошепотіла Маргаріта.

— Аннібале! Аннібале! — скрикнула герцогіня де Невер, — такий гарний, такий одважний, такий гордий, ти мені не відповідаєш!

І сльози потоком ринули з її очей.

Ця жінка, така гордовита, така безстрашна, так зухвала в своєму щасті; ця жінка, що доводила свій скептицизм до найвищого сумніву і пристрасть до жорстокости, — ця жінка ніколи перше не думала про смерть.

Маргаріта подала їй приклад.

Вона поклала в гаптовану перлами й наперфумовану найделікатнішими есенціями торбинку Ля Молеву голову, що була тепер ще краща, бо лежала в оксамиті й у золоті; а спеціальний спосіб препарування, уживаний за тих часів для бальзамування королів, мав зберегти її красу.

Генрієта й собі підійшла і загорнула Коконнину голову в полу від свого плаща.

І обидві, зігнувшись більше від свого горя, ніж від свого тягара, пішли сходами нагору, кинувши останній погляд на останки, що їх вони покидали тут на призволяще катові в цьому темному притулку для звичайних злочинців.

— Не бійтеся, пані, — сказав Кабош, що зрозумів той погляд, — цих шляхтичів буде поховано, поховано в землі за святим обрядом, присягаюся вам у тому.

— А ось за це ти замовиш по них панахиду, — мовила Генрієта, зриваючи з шиї розкішне кольє з рубінів і подаючи його катові.

Вернулися до Лувру так само, як і вийшли звідти. Перед ворітьми королева назвала себе; перед своїми окремими сходами вона вилізла, увійшла до своїх покоїв, поклала сумну реліквію в маленькій кімнатці коло своєї спальні, кімнатці, що віднині мала стати за божницю. Потім лишила Генрієту стерегти свою кімнату і ще блідіша й краща, ніж коли, увійшла десь о десятій годині до великої бальнової зали, тої самої, де ми бачили, як, майже два з половиною роки перед тим, розпочинався перший розділ нашого оповідання.

Всі очі звернулися до неї, і цей загальний погляд вона стерпіла на собі гордо і майже весело.

Бо вона побожно виконала останню волю свого друга.

Побачивши її, Карло хитаючись пробився крізь золоту юрбу, що оточувала його.

— Сестро, — голосно мовив він, — дякую вам.

Потім додав зовсім потиху:

— Уважайте! У вас на руці кривава пляма...

— Ах! дарма, пане, — відповіла Маргаріта, — аби на вустах у мене була усмішка.

Кривавий піт.

За кілька день після страшної події, що про неї ми оце тільки-що розказали, цебто 30-го квітня 1574 року, коли двір був у Венсені, зненацька залунав голосний крик з королевої кімнати. Король знов заслаб, ще тяжче, ніж перше, під час того балю, що він його призначив у день смерти двох юнаків, і з наказу лікарів він виїхав на село, на краще повітря.

Була восьма година вранці. Кілька двораків розмовляли в передпокої, коли раптом на порозі з'явилася Карлова мамка з плачем і розначливим криком:

— Рятуйте короля! Рятуйте короля!

— Хіба його величності погіршало? — спитав капітан де Нансей, що його Карло, як ми бачили, звільнив цілком од усякого послуху Катерині і тримав при своїй особі.

— Ой, стільки крові, стільки крові! — покликнула мамка. — Лікарів! покличте лікарів!

Мазій і Амбруаз Паре чергувалися коло вельможного хворого; Амбруаз Паре, що був саме черговий, побачивши, що король заснув, скористався з цього, щоб відійти на скільки хвилин.

Тимчасом король сильно спітнів; а що у Карла було ослаблення капілярів, і це ослаблення викликало часом кровотечу з шкіри, то цей кривавий піт і перелякав мамку. Вона не могла звикнути до цього явища і, будучи, як ми це пам'ятаємо, протестанткою, все казала йому, що то кров гугенотів, пролита на св. Бартоломея, викликає його кров.

Кинулися на всі боки; лікар мусів бути десь недалеко і його напевне десь можна було знайти.

В передпокої, отже, не залишилося нікого, бо кожний хотів показати своє старання і привести потрібного лікаря.

Тоді відчинилися двері і з'явилася Катерина. Вона швидко перейшла через передпокій і похапцем увійшла до синового покою.

Карло лежав навznak на ліжку, очі йому згасли, груди тяжко дихали; по цілому тілі виступив червонястий піт; відкинена рука звисала з ліжка, і на кінчику кожного пальця висів рідкий рубін.

Це було страшне видовисько.

Тимчасом, почувши материні кроки, Карло підвівся, наче пізнав їх.

— Вибачте, пані, — мовив він, дивлячись на матір, — я хотів би спокійно вмерти.

— Бмерти, сину, — сказала Катерина, — від минушого згіршення цієї осоружної недуги! Чи ви ж захочете зовсім нас отак засмутити?

— Кажу вам, пані, я чую, що душа моя відлітає. Кажу вам, пані, це смерть моя надходить, чортова смерть!.. Я вже чую те, що чую, і знаю, що кажу.

— Пане, — почала королева, — ваша уява, це ваша найтяжча хвороба; після смертної кари, що її так заробили ті два чарівники, ті два убійники, що звалися Ля Моль і Коконна, ваші фізичні страждання мусіли б зменшитися. Це тільки моральний біль держиться ще, і, коли б мені можна було хоч десять хвилин поговорити з вами, я б вам довела...

— Мамко, — мовив Карло, — постій коло дверей, і щоб ніхто не входив; королева Катерина Медічі хоче говорити зі своїм коханим сином Карлом ІХ.

Мамка пішла виконувати наказ.

— Справді, — сказав Карло, — ця розмова мусіла відбутись, як не сьогодні, то завтра; то нехай вже ліпше сьогодні, ніж завтра. Крім того, завтра, може, було б уже й запізно. Тільки якась третя особа мусить бути при нашій розмові.

— А навіщо?

— Бо, кажу вам ще раз, смерть іде вже, — відповів Карло зі страшною урочистістю, — бо з хвилини на хвилину вона, так само, як ви, увійде в цю кімнату бліда й мовчазна, не зголошуючись. Час уже отже, раз я цієї ночі дав лад своїм особистим справам, дати лад і справам королівства.

— Яку ж це особу хочете ви бачити? — спитала Катерича.

— Мого брата, пані. Звеліть його покликати.

— Пане, — мовила королева, я з приємністю бачу, що ті обвинувачення, що їх породила швидше ненависть, ніж жаль, стираються у вашій пам'яті і скоро зітруться й у вашому серці. Мамко! — гукнула Катерина, — мамко!

Добряча жінка, що стояла за дверима, відчинила їх.

— Мамко, — сказала Катерина, — з наказу мого сина, як прийде пан де Нансей, скажіть йому, щоб покликав герцога д'Алансона.

Карло зробив рух, що спинив мамку, готову виконати наказ.

— Я казав мого брата, пані, — знов промовив Карло.

Катеринині очі розширились, як у тигриці, що от-от розлютиться. Але Карло владно підняв руку.

— Я хочу говорити з моїм братом Генріхом, — сказав він. Тільки Генріх — брат мені. Не той, що там королем, а той, що тут в'язнем. Генріх знатиме мою останню волю.

— А я? — покликнула фльорентійка незвичайно сміливо перед страшною волею свого сина, настільки ненависть до беарнца завдала їй критися, як звичайно; — коли ви так близько до могили, як це ви кажете, то невже ви думаєте, що я відступлю когось, а особливо чужій людині, моє право бути при ваших останніх хвилинах, моє право королеви, моє право матері?

— Пані, — мовив Карло, — я ще король; я ще наказую, пані; я вам кажу, що я хочу говорити з моїм братом Генріхом, а ви не кличете мого гвардійського капітана?.. Сто чортів! то знайте ж, що я маю ще досить сили, щоб самому піти по нього.

І він ворухнувся, щоб зіскочити з ліжка; цим рухом він одкрив своє тіло, подібне до Христового тіла після бичування.

— Пане, — покликнула Катерина, втримуючи його, — ви ображаєте всіх нас, ви забуваєте зневагу, заподіяну всій вашій родині, ви відрікаєтесь од свого роду: тільки французький король має уклакнутися коло смертного ложа французького короля. Щодо мене, то закони природи й етикет призначили мені тут місце. І я тут зостався.

— А яко хто лишається ви тут, пані? — спитав Карло IX.

— Яко мати.

— Ви більш не мати мені, так само, як герцог д'Алансон мені не брат.

— Вам щось верзеться, пане, — мовила Катерина; — з якого це часу та, що дає життя, не є мати тому, хто теє життя одержав?

— З того часу, пані, коли ця спотворена мати одбирає те, що вона дала, — відповів Карло, витираючи криваву піну, що виступила в нього на губах.

— Що ви хочете цим сказати, Карле? Я вас не розумію, — тихо промовила Катерина, дивлячись на сина розширеними від здивовання очима.

— Ви зараз мене зрозумієте, пані.

Карло пошпортався під подушкою і витяг срібного ключика.

— Візьміть оцього ключа, пані, і відімкніть мою подорожню скриню; в ній є деякі папери, що говоритимуть замість мене.

І Карло простяг руку до прегарної різбленої скрині, замкненої замком теж із срібла, так само, як і ключ до нього; вона стояла на найвиднішому місці в кімнаті.

Катерина, приборкана тою перевагою, що її тепер мав Карло над нею, послухалася, помалу підійшла до скрині, відчинила її, заглянула всередину і зразу відступила назад, так наче вона побачила якусь гадину, що спала там.

— Ну, що ж? — спитав Карло, не спускаючи очей з матері, — що це вас так злякало у тій скрині, пані?

— Нічого, — відповіла Катерина.

— В такому разі, простягніть руку, пані, і візьміть там книжку; там же є книжка, правда? — додав Карло з тою блідою усмішкою, що у нього була страшніша, ніж у кого іншого найбільша погроза.

— Так, — пробелькотіла Катерина.

— Книжка ловецького мистецтва?

— Так.

— Візьміть її й дайте мені.

Катерина, не дивлячись на всю свою впевненість, зблідла, почала тремтіти всім тілом і, простягаючи руку всередину скрині, — стиха промовила:

— Так судилось! — і взяла книгу.

— Добре, — сказав Карло. — Слухайте тепер: ця книга ловецького мистецтва... Я був такий нерозумний... Я так любив лови... Я її занадто довго читав, розумієте, пані?

Катерина глухо застогнала.

— Це була легковажність, — провадив Карло; — спалить її, пані! Не треба, щоб знали про легковажність королів!

Катерина підійшла до розпаленого каміну, кинула книгу на середину огнища і стояла нерухомо й мовчки, тупо дивлячись, як синяве полум'я пожирало отруєні листки.

В міру того, як книжка горіла, сильний часниковий дух розходився по цілій кімнаті. Скоро вогонь пожер цілу книжку.

Катерина, приголомшена, пригнічена різноманітними почуваннями, що їх її глибока мудрість не могла проаналізувати і її майже надлюдська сила не могла побороти, ступила крок наперед і хтіла щось промовити.

Мати каялася, королева жахалась, отруйниця знов ненавиділа.

Це останнє почуття переважило всі інші.

— Будь він проклятий! — покликнула вона, кидаючись із покою; — його перемога, він досягає мети; так, будь він проклятий! будь він проклятий!

— Чуєте? мого брата, мого брата Генріха, — закричав їй у слід Карло, — мого брата Генріха, я хочу негайно говорити з ним з приводу регентства над королівством.

Майже в той самий момент добродій Амбруаз Паре увійшов другими дверима, протилежними тим, кудю вийшла Катерина. Він став на порозі, принюхався до часникового повітря в кімнаті й спитав:

— Хто це тут палив мишак?

— Я, — відповів Карло.

Плятформа Венсенської вежі.

Тимчасом Генріх Наварський проходжувався, замислений, по терасі на вежі; він знав, що двір у замку, який був за сто кроків од нього, і його гострі очі крізь стіни вгадували, що Карло вмирає.

Була блакитно-золота година; широкий соняшний промінь вигравав одблисками на далекій рівнині і обливав рідким золотом верхки дерев у лісі, що пишалися своїм молодим листом. Навіть сірий камінь вежі наче втягав у себе лагідне небесне тепло, а левкої, що східній вітер заніс у щілини стіни, розкривали свої червоні й жовті оксамитні кружечки під поцілунками теплового вітерця.

Однак Генріхів погляд не спинявся ні на цій зеленій рівнині, ні на сивих і золотих верхках дерев: його погляд перебігав ці простори і в палкій амбітності спинявся на тій столиці Франції, що мала стати колись столицею цілого світу.

— Париж, — тихо промовив король Наварський, — он Париж; цебто радість, перемога, слава, щастя; Париж, де є Лувр, і Лувр, де є трон; і подумати тільки, що одна тільки річ відділяє мене від цього жаданого Парижу!.. оце каміння, що лежить у мене під ногами і що тримає в собі мене разом із моїм ворогом.

І, перевівши свій погляд з Парижу на Венсен, він побачив ліворуч, в долинці, прикритій мігдалевими деревами в цвіту, чоловіка. На його панцирі соняшний промінь уперто грав зайчиком, блискуча плямка літала в просторі туди й сюди за кожним рухом того чоловіка.

Цей чоловік сидів на дуже баскому коні і тримав на повіді другого коня, що, здавалося, був такий самий нетерплячий.

Король Наварський спинив свої очі на вершникові і побачив, як той витяг шпаду з піхов, настромив на її кінчик хустку і почав вимахувати так, наче давав комусь гасло.

Зараз на протилежному горбку з'явилося таке саме гасло; потім геть навкруги всього замку замахав наче пояс із хусток.

То був де Муї і його гугеноти. Вони знали, що король вмирає і, побоюючись якихнебудь замахів на Генріха, зібралися тут, готові боронити або наступати.

Генріх знов перевів очі на того вершника, що першого побачив, перекинувся через баляси, прислонив очі рукою, від сліпучого соняшного проміння, і тоді пізнав молодого гугенота.

— Де Муї, — гукнув він, наче той міг його чути.

Він так зрадів, побачивши, що його оточили приятелі, що й собі зняв шапку і почав вимахувати своїм шарфом.

Всі біли хустки знов жваво замаляли, виявляючи свою радість.

— Гай-гай! вони на мене чекають, — мовив він, — а я не можу до них прилучитися... Чому я цього не зробив, коли я, може, мав змогу?.. А тепер занадто пізно.

І він зробив рух безнадійности, а де Муї відповів на це знаком, що визначав: — я п о ж д у.

Коли це Генріх почув кроки на камінних сходах. Він живо відійшов. Гугеноти зрозуміли, чому він відступив. Шпади вернулися до піхов і хустки зникли.

Генріх побачив, що сходами йде якась жінка, вона задихалась, бо, очевидячки, скоро йшла; він пізнав з тим таємним жахом, що він його завше відчував, коли бачив її, — що то Катерина Медічі.

За нею йшли два гвардійці, що стали вгорі на сходах.

— Еге-ге! — стиха промовив Генріх, — мабуть щось нове й важливе сталося, коли королева-мати прийшла до мене аж на платформу Венсенської вежі.

Катерина сіла віддихатися на лавці, що стояла під зубчастою стіною.

Генріх підійшов до неї і, якнайпривітніше усміхаючись, промовив:

— Чи не до мене ви прийшли, паніматусю?

— Так, пане, — відповіла Катерина, — я хтіла дати вам останній доказ своєї приязні. Ми стоїмо перед рішучою хвилиною: король вмирає і хоче з вами говорити.

— Зо мною? — перепитав Генріх, затремтівши від радості.

— Так, з вами. Йому сказали, я в тому певна, що ви не тільки жалкуєте за наварським тронем, а ще й претендуєте на трон французький.

— О! — покликнув Генріх.

— Це неправда, я це знаю, але він вірить тому, і нема ніякого сумніву, що тою розмовою, що він хоче провадити з вами, він має намір зловити вас.

— Мене?

— Так. Перед смертю Карло хоче знати, чого можна від вас злого або доброго сподіватись; і від вашої відповіді, уважайте на це, залежатимуть його останні накази, цебто ваша смерть або ваше життя.

— А що він має мені запропонувати?

— Хіба я знаю? Щось неможливе, мабуть.

— Ну, а все ж, ви не догадуєтесь, паніматко?

— Ні; але я припускаю, наприклад...

Катерина спинилася.

— Що?

— Я припускаю, що, вірячи в ті ваші амбітні пляни, що про них йому наговорили, він хоче з ваших уст почути ствердження цієї амбітності. Припустіть, що він спокушатиме вас, так як колись спокушали злочинців, щоб без тортур викликати признання; припустіть,—провадила далі Катерина, пильно дивлячись на Генріха,—що він вам запропонує губернаторство, реґенство навіть.

Несказана радість поїняла пригнічене Генріхове серце; але він побачив, куди скеровано удар, і ця сильна й гнучка душа не подалася.

— Мені?—сказав він,—це була б занадто незграбна пастка; мені реґентство, коли є ви, коли є мій брат д'Алансон?

Катерина кусала губи, щоб заховати своє задоволення.

— То ви відмовляєтесь од реґентства?—сказала вона жваво.

— Король помер,—подумав Генріх,—це вона наставляє мені пастку.

Потім голосно відповів:

— Мені треба раніше почути, що скаже французький король, бо, як ви й самі визнаєте, пані, все, про що ми тут говорили, є тільки припущення.

— Авжеж,—мовила Катерина,—але все ж ви можете сказати, які у вас наміри.

— Е, боже мій,—невинно промовив Генріх,—не маючи претензій, я не маю і намірів.

— Цим ви нічого не кажете,—мовила Катерина, відчуваючи що час іде, і піддаючися своїй злості;—чи так, чи сяк, але ж висловіться.

— Я не можу висловлюватися на підставі тільки припущень, пані; цілком певне рішення є річ така тяжка і, головне, важлива, що з ним треба чекати, поки буде щось реальне.

— Слухайте, пане,—сказала Катерина,—тепер не можна гаяти часу, а ми його гаємо на марні дискусії і взаємне хитрування. Давайте говорити, як король з королевою. Якщо ви приймете реґентство, ви пропали.

— Король ще живий,—подумав Генріх.

Потім голосно:

— Пані,—рішучо сказав він,—бог тримає в руках своїх життя людей і королів: він мене навчить. Нехай скажуть його величності, що я готовий стати перед ним.

— Поміркуйте, пане.

— За ці два роки, відколи я у вигнанні, і за місяць, відколи я у в'язниці,—поважно відповів Генріх,—я мав час міркувати,

пані, і я міркував. Отже будьте ласкаві зійти перші до короля і сказати йому, що я йду за вами. Цих два молодці,—додав Генріх, показуючи на салдатів,—постережуть, щоб я не втік. Та я зовсім і не збираюся втікати.

В Генріхових словах було стільки твердості, що Катерина добре побачила, що всі її спроби, в якій би формі вони не були скриті, будуть ні до чого з ним; вона поспішно зійшла вниз сходами.

Як тільки вона зникла, Генріх підбіг до парапету і подав де Муї знак, що визначав:

„Підійдіть ближче і будьте готові до всього“.

Де Муї, що був зліз з коня, скочив на сідло і, з другим конем на повіді, чвалом під'їхав і став на віддалі двох мушкетних пострілів од вежі.

Генріх подякував йому рухом і пішов сходами вниз.

На першому поверсі він побачив двох салдат, що чекали на нього.

Подвійна варта з швайцарців і кіннотчиків гляділа входу до дворів. Треба було перейти крізь подвійний ряд келепів, щоб увійти в замок або вийти з нього.

Катерина спинилася там і чекала.

Вона подала знак двом салдатам, що йшли за Генріхом, щоб вони відійшли і, поклавши йому руку на плече, мовила:

— Цей двір має двоє воріт; коло цих, що ви їх бачите за королевими покоями, якщо ви відмовитесь од регентства, добрий кінь і воля чекають на вас; коло тих, що їх оце ви пройшли, якщо ви послухаєтеся своєї амбітності... Що ви кажете?

— Я кажу, що, коли король настановить мене за регента, то це я буду наказувати салдатам, а не ви. Я кажу, що коли я вийду з замку вночі, то всі ці списи, всі ці галебарди й мушкети схиляться переді мною.

— Нерозумний!—тихо промовила розлючена Катерина,—вір мені, не грай з Катериною в цю страшну гру життя і смерті.

— Чому ні?—сказав Генріх, пильно дивлячись на Катерину:—чому б і не з вами так само, як і з кимсь іншим, коли досі я все вигравав?

— Ідіть же до короля, пане, коли ви нічому вірити й нічого слухати не хочете,—сказала Катерина, показуючи йому рукою на сходи і бавлячись одним з двох отруених ножів, що вона їх носила в чорній шагреновій піхві, що увійшла до історії.

— Ідіть попереду ви, пані,—сказав Генріх,—поки я ще не регент, вам належить честь іти попереду.

Катерина, що її всі наміри було вгадано, не стала перечити і пішла попереду.

Регентство.

Короля вже брала нетерплячка: він звелів покликати пана де Нансея до своєї кімнати і тільки що наказав йому піти по Генріха, коли той з'явився.

Побачивши свого швагра на дверях, Карло радісно скрикнув, а Генріх стояв переляканий, наче він опинився перед мерцем.

Обидва лікарі, що були при Карлові, відійшли; священник, що тількищо напутив нещасливого короля на християнський кінець, пішов собі також.

Карла IX не любили, а однак у передпокої багато хто плакав. Коли король вмирає, який би він не був, то завше є люди, що втрачають щонебудь і що бояться не мати вже того при його наступникові.

Цей смуток, ці ридання, Катеринині слова, сумна й велична обстановка останніх хвилин короля, нарешті сам цей король у недугі, що потім знов траплялась, але тоді була науці ще невідома, все справило на молодого ще, отже вразливого, Генріха страшне вражіння; не зважаючи на свою постанову не давати Карлові приводу ще більше турбуватися за свій стан, Генріх не міг, як ми вже сказали, стримати почуття жаху, що змалювалось на його обличчі, коли він глянув на смертельно хворого, облитого кров'ю.

Карло сумно всміхнувся. Вмираючи, помічають кожне почуття у всіх людей, що оточують.

— Ходіть сюди, Генрію,—мовив Карло, подаючи руку своєму швагрові, таким лагідним голосом, як Генріх у нього ще ніколи раніше не чув.—Ходіть, мені було тяжко не бачити вас; я вас дуже мучив у своєму житті, мій бідний друже, і тепер я часом у тому каюся, вірте мені! Часами я допомагав тим, що вас мучили; але король не владен над подіями, а крім моєї матері Катерини, мого брата д'Анжу, мого брата д'Алансона, я мав ціле своє життя ще щось над собою, що мені заваджало і що зникає тепер, коли я стою перед смертю: інтерес держави.

— Пане,—мовив Генріх,—я вже нічого не пам'ятаю, тільки ту приязнь, що я її мав до свого брата, і ту пошану, що я її завше мав до свого короля.

— Так, так, твоя правда,—сказав Карло,—і я вдячний тобі, Генрію, що ти так говориш до мене; бо, правду кажучи, ти так багато витерпів за мого королювання, не кажучи вже про те, що якраз за мого королювання померла твоя бідна мати. Але ти мусів бачити, що мене часто спонукали до того. Часом я противився, а часом, стомлений, піддавався. Але ти добре сказав, не

будемо говорити про минуле; нині мене спонукає теперішнє і мене лякає майбутнє.

Промовляючи ці слова, бідний король закрити своє смертельно бліде обличчя схудлими руками.

Потім, помовчавши трохи, стрепенув головою, щоб відігнати від неї ці сумні думки, і скропив усе навкруги себе кривавою росою.

— Треба врятувати державу,—промовив він тихим голосом, схиляючись до Генріха,—треба не дати їй перейти до рук фанатиків або жінок.

Карло, як ми тількищо сказали, вимовив ці слова тихим голосом, а тимчасом Генріхові здалося, що десь позад ліжка він почув гнівний поклик. Може, дірки, зроблені в стіні без відома самого Карла, дозволяли Катерині чути цю останню розмову.

— Жінок?—перепитав король Наварський, щоб викликати пояснення.

— Так, Генріху,—відповів Карло,—паніматка хочуть прийняти регентство, поки вернеться мій брат з Польщі. Але я тобі кажу, він ніколи не вернеться.

— Як? він не вернеться?—покликнув Генріх, і серце йому глухо забилося од радості.

— Ні, він не вернеться,—провадив Карло,—його піддані не пустять.

— Але,—спитав Генріх,—хіба ви думаєте, що королева-мати не написала йому зарані?

— Так, написала, але Нансей перехопив кур'єра в Шато Тьєррі і привіз мені того листа; в ньому вона писала, що я скоро вмру. Але я також написав до Варшави, мій лист дійде, я певен у тому, і мого брата доглядатимуть. Отже, дуже можливо, Генріху, що трон буде вакантний.

Вдруге щось залунало в алькові ще виразніше, ніж перший раз.

— Вона таки там,—подумав Генріх,—вона підслухує, вона чекає!

Карло нічого не чув.

— Крім того,—почав він знов,—я вмираю, не лишаючи наслідника.

Потім він спинився: якась ніжна думка осяяла його обличчя, і він поклав руку на плече королеві Наварському.

— Гай-гай! Пам'ятаєш, Генрію,—мовив він,—чи ти пам'ятаєш ту бідну дитину, що я її одного вечора показав тобі, як вона спала в шовковій колисці під доглядом янгола? Гай-гай! Генрію, вони мені заб'ють її!..

— О, пане,—покликнув Генріх зі сльозами на очах,—присягаюся вам перед богом, що я день і ніч буду стерегти її життя. Наказуйте, мій королю.

— Спасибі, Генрію, спасибі!—мовив щиро король, що зовсім не було властиво його вдачі, але з'явилося через його становище.— Я приймаю твоє слово. Не роби з нього короля... на щастя, він народився не на те, щоб бути на троні, а тільки, щоб бути щасливою людиною. Я йому залишаю незалежний маєток; нехай у нього буде шляхетність його матері, шляхетність серця. Може для нього було б ліпше, якби його призначити для церкви; його менше боялись би. Ах, мені здається, що я вмер би коли не щасливий, то принаймні спокійний, коли б мав отут коло себе, собі на потіху, ніжну дитину й лагідне обличчя її матері.

— Пане, хіба ви не можете покликати їх?

— Та що ти кажеш! Вони звідси вже не вийшли б. Отаке то становище в королів, Генрію: вони не можуть ні жити, ні вмерти так, як їм хочеться. Але після твоєї обіцянки я спокійніший.

Генріх щось міркував.

— Так, звичайно, мій королю, я пообіцяв, але чи зможу я дотримати слова?

— Що ти хочеш цим сказати?

— Чи мене самого не будуть переслідувати, чи не буду я в такій самій небезпеці, як він, навіть більшій, ніж він? Бо я чоловік, а він тільки дитина.

— Ти помиляєшся,—відповів Карло,—як я умру, ти будеш дужий і могутній, і це тобі дасть силу і владу.

По цих словах вмирущий витяг з-під подушки пергамент..

— Ось на,—мовив він.

Генріх перечитав листок с королівською печаткою..

— Мені регентство, пане!—промовив він, бліднучи від радості.

— Так, тобі регентство, поки повернеться герцог Анжуйський, а що, мабуть, герцог Анжуйський не вернеться зовсім, то цей папір дає тобі не регентство, а трон.

— Трон, мені!—стиха мовив Генріх.

— Так,—сказав Карло,—тобі єдиному гідному, а головне, здатному правити цими розбещеними джиґунами, цими повіями, що живуть кров'ю і слізьми. Мій брат д'Алансон,—зрадник, він буде зрадником супроти кожного, лиши його у вежі, куди я посадив його. Моя мати захоче тебе вбити, пошли її на вигнання. Мій брат д'Анжу за три, за чотири місяці, може за рік виїде з Варшави і приїде змагатися з тобою за владу; відповідай Генріхові на це папською грамотою. Я обговорив цю справу через мого посла, герцога де Невера, і ти незабаром одержиш цю грамоту.

— О, мій королю!

— Бійся тільки одного, Генріху,—горожанської війни. Але, коли ти навернешся на католицтво, ти можеш уникнути її, бо гугенотська партія може держатись тільки при тій умові, що ти

станеш на чолі її: де Конде не матиме сили супроти тебе. Франція—країна, що лежить на рівнині, Генріху, а значить, вона країна католицька. Французький король повинен бути католицьким королем, а не гугенотським; бо король французький повинен бути королем більшості. Кажуть, що в мене є каяття за те, що я зробив на святого Бартоломея; сумніви — так; каяття — ні. Кажуть, що кров гугенотів виходить з мене крізь шкуру; я знаю, що в мене виходить: мишак, а не кров.

— О, пане, що ви кажете?

— Нічого. Коли мусить бути помста за мою смерть, Генрію, то нехай тільки сам бог помститься за неї. Ми про це говоримо лише для того, щоб передбачити події, що настануть після неї. Я тобі залишаю у спадщину хороший парламент, випробувану армію. Спирайся на парламент і на армію, щоб держатися супроти єдиних твоїх ворогів: моєї матері і герцога д'Алансона.

В цей момент у сінях залунав глухий брязкіт зброї і військова команда.

— Я пропав,—стиха промовив Генріх.

— Ти боїшся, ти вагаєшся,—сказав стурбовано Карло.

— Я?! пане,—відповів Генріх;—ні, я не боюся; я не вагаюсь; я згоджуюся.

Карло стиснув йому руку. В цей час підійшла до нього мамка з напоєм, що вона приготувала в сусідній кімнаті, не звертаючи уваги на те, що доля Франції важиться за три кроки від неї.

— Поклич паніматку, мамко, і скажи також покликати пана д'Алансона.

XXXIV

Король умер: нехай живе король!

Катерина і герцог д'Алансон, позеленівши від страху і разом з тим тремтячи від лютости, увійшли за кілька хвилин після того. Як це їй догадався Генріх, Катерина знала все і в кількох словах все розказала Франсуа. Вони ступили кілька кроків і стали, очікуючи.

Генріх стояв у головах Карлового ліжка.

Король оголосив їм свою волю.

— Пані,—сказав він матері,—коли б я мав сина, ви були б регенткою, або коли не ви, то польський король, або коли не польський король, то мій брат Франсуа; але я не маю сина і після мене трон належить моему братові герцогові Анжуйському, що є відсутній. А що колись він прийде вимагати цей трон, то я не хочу, щоб на своєму місці він знайшов особу, що, маю-

чи майже рівне право, могла б змагатися з ним за це право і наражати таким чином королівство на війну між претендентами. Ось чому я не беру вас, пані, за регентку, бо вам прийшлося б вибрати між двома синами, а це було б тяжко вашому материнському серцю. Ось чому я не вибираю свого брата Франсуа, бо мій брат Франсуа міг би сказати своєму старшому братові: „Ви мали трон, нащо ви його залишили?“ Ні, я вибираю таксго регента, що може взяти корону на схов і може мати її у себе в руках, а не на голові. Вітайте цього регента, пані; вітайте його, мій брате; цей регент, то король Наварський!

І з рухом найвищого наказу він сам привітав Генріха рукою. Катерина і д'Алансон зробили якийсь рух середній між першим корчем і привітанням.

— Ось нате, монсеньйоре регенте,—сказав Карло до короля Наварського,—цей пергамент, що, до повороту польського короля, дає вам командування армією, ключі від скарбниці, всі королівські права і владу.

Катерина просто їла Генріха очима, Франсуа насилу міг триматися на ногах; але ця слабкість одного і твердість другої замість того, щоб заспокоїти Генріха, показували йому, що небезпека є, стоїть перед ним, загрожує йому.

Але Генріх все ж таки пересилив себе і, перемагаючи всі свої страхи, взяв звиток із рук короля, потім випростався на цілий свій зріст і глянув на Катерину і Франсуа поглядом, що мав означати: „Стережіться, я ваш володар“.

Катерина зрозуміла цей погляд.

— Ні, ні, ніколи,—сказала вона,—ніколи мій рід не схилить голови перед чужим родом; ніколи Бурбон не буде панувати у Франції, поки лишатиметься хоч один Валуа.

Карло IX підвівся на ліжку з простирадлами, червоними від крові, він був страшніший, ніж коли.

— Паніматко, паніматко,—покликав він,—стережіться, я ще король: вже не надовго, я це знаю, але не треба багато часу на те, щоб дати наказ, не треба багато часу на те, щоб покарати душогубів і отруйників.

— Ну, що ж! Дайте його, дайте цей наказ, коли посмієте. А я піду дам свої накази. Ходімо, Франсуа, ходімо.

І вона швидко вийшла й вивела за собою герцога д'Алансона.

— Нансею!—гукнув Карло,—Нансею, до мене, до мене! Я наказую, я жадаю цього, Нансею, заарештуйте мою матір, заарештуйте мого брата, заарештуйте...

Кров підступила йому до горла і спинила його мову в той момент, як гвардійський капітан відчинив двері; король, задихаючись, хрипів на ліжку.

Нансей почув тільки своє ім'я; дальші накази, сказані вже не так виразно, загубились у просторі.

— Вартуйте коло дверей,—сказав Генріх,—і не пускайте нікого. Нансей уклонився і вийшов.

Генріх перевів очі на непритомне тіло; можна було подумати, що воно мертво, коли б легкий подих не ворушив піну на його губах.

Генріх довго дивився; потім сказав сам до себе:

— Ось рішуча хвилина, чи королювати, чи жити?

В цю хвилину завіса на алькові розхилилася, за нею з'явилася голова і голос забренів серед смертельної тиші, що запанувала в королівій кімнаті.

— Живіть,—промовив цей голос.

— Рене!—скрикнув Генріх.

— Так, пане.

— Отже, твоє пророкування було неправдиве: я не буду королем?—покликнув Генріх.

— Будете, але ще не прийшла пора.

— Як ти це знаєш? кажи, щоб я знав, чи вірити тобі.

— Слухайте.

— Слухаю.

— Нахиліться.

Генріх схилювався над Карловим тілом. Рене нахилився із свого боку. Їх розділяло тільки ліжко, та й ця віддаля зменшилася, коли вони обидва нахилилися. Між ними лежало все ще німе й нерухоме тіло вмирущого короля.

— Слухайте,—сказав Рене,—мене поставила тут королева-мати на вашу згубу, але я волю служити вам, бо я вірю у ваш гороскоп; служачи вам, я знаходжу в тому, що роблю, користь і для свого тіла, і для своєї душі.

— То теж королева-мати наказала тобі сказати мені це?—спитав Генріх, поіннятий сумнівом і страхом.

— Ні,—відповів Рене,—але послухайте одну таємницю.

І він ще більше нахилився. Генріх зробив так само, і їхні голови майже торкалися одна одної.

Ця розмова двох чоловіків, схилених над тілом вмирущого короля мала в собі щось таке моторошне, що волосся на голові в забобонного фльорентійця стало догори, а на обличчі в Генріха краплями виступив піт.

— Слухайте,—провадив далі Рене,—слухайте таємницю, що тільки я знаю і що розкажу вам, коли ви присягнете мені перед оцим вмирущим, що вибачите мені смерть вашої матері.

— Я вам це пообіцяв уже один раз,—сказав Генріх, похмурнівши.

- Пообіцяли, але не присяглися,—сказав Рене і ступив назад.
- Присягаюсь у тому,—сказав Генріх, простягаючи праву руку над головою в короля.
- Так от, пане,—сказав, поспішаючись, фльорентієць,—польський король їде сюди.
- Ні, —сказав Генріх,—король Карло затримав кур'єра.
- Король Карло затримав тільки одного на дорозі до Шато-Тьєррі; але обачна королева-мати послала трьох кур'єрів трьома дорогами.
- Ох, я нещасний!—повкликнув Генріх.
- Гонєць приїхав сьогодні вранці з Варшави. Король виїхав за ним, і ніхто й не подумав робити якібудь перешкоди, бо в Варшаві ще не знали про королеву недугу. Цей гонєць приїхав тільки на скільки годин раніше, ніж Генріх Анжуйський.
- Ох, коли б я мав тільки тиждень!—сказав Генріх.
- Так, але ви не маєте тижня. Ви чули брязкіт зброї, що її наготовляють?
- Так.
- Цю зброю наготовляють супроти вас. Вони й сюди придуть убити вас, аж у кімнату до короля.
- Король іще не вмер.
- Рене пильно подивився на Карла.
- За дєсять хвилин він умре. Отже вам залишилося жити дєсять хвилин, а може й менше.
- Що ж робити?
- Втікати, не гаючи ані хвилини, не гаючи ані секунди.
- Але кудю? коли вони чекають у передпокої, вони мене заб'ють, як я виходитиму.
- Слухайте: я все наражаюсь задля вас, не забудьте цього ніколи.
- Не бійся.
- Ідіть за мною оцим потайним проходом, я вас запроваджу до підземного виходу. Потім, давши вам досить часу, я піду сказати вашій тещі, що ви виходите; буде вважатись, що ви знайшли цей потайний прохід і скористалися з нього, щоб утекти: ходіть, ходіть.
- Генріх нахилився до Карла і поцілував його в чоло.
- Прощай, мій брате,—сказав він; я не забуду, що твоє останнє бажання було бачити мене своїм наступником. Я не забуду, що твоя остання воля була зробити мене королем. Вмирай з миром. Іменем наших братів, я тобі прощаю пролиту кров.
- Поспішайте, поспішайте!—мовив Рене; він опритомнює; втікайте раніше, ніж він розплющить очі, втікайте.
- Мамко!—тихо промовив Карло,—мамко!
- Генріх схопив у головах в Карла шпаду, вже непотрібну вми-

рущому королеві, сховав на грудях той пергамент, що призначав його за регента, поцілував ще востаннє Карла в чоло, обійшов ліжку і кинувся в отвір, що засунувся за ним.

— Мамко!—гукнув король вже дужчим голосом,—мамко!

Мамка прибігла.

— Ну, що таке, Шарльо?—спитала вона.

— Мамко,—сказав король, повіки йому підвелися, очі розширилися в страшній нерухомості смерти,—мабуть щось сталося, поки я спав: я бачу ясне світло, я бачу...

І Карло, що, промовляючи ці слова, все більше й більше відводився, щоб наче йти на голос, що його кликав, після цих останніх слів зідхнув і впав нерухомий і похололий на руки своєї мамки.

Тимчасом, поки салдати з Катерининою наказу йшли до виходу всім відомого, кудю мав би вийти Генріх, Рене провадив Генріха потайним коридором до підземного виходу; там Генріх скочив на коня, що чекав на нього, дав остроги й поїхав до того місця, де він думав побачити де Муї.

Раптом, почувши кінський тупіт, що від нього гучав дзвінкий брук, скільки вартових обернулось і почало кричати:*

— Він утікає! він утікає!

— Хто це?—скрикнула королева-мати, підходячи до вікна.

— Король Генріх, король Наварський,—закричали вартові.

— Стріляйте!—гукнула Катерина,—стріляйте на нього!

Вартові націлились, але Генріх був уже далеко.

— Він утікає,—покликнула королева-мати,—значить, він подоланий.

— Він утікає,—стиха промовив д'Алансон,—значить, я король.

В той самий час, коли Франсуа і його мати були ще коло вікна, звідний міст затріщав під копитами в коней і, брязкаючи зброєю та здіймаючи великий гамір, молодий чоловік чвалом в'їхав у двір, тримаючи капелюха в руці, і гукнув: „Франція!“ За ним їхали чотири шляхтичі, вкриті, як і він, порохом, потом і піною.

— Сину мій!—скрикнула Катерина, простягаючи обидві руки крізь вікно.

— Паніматко!—відповів юнак, зіскакуючи з коня.

— Мій брат д'Анжу,—з жахом скрикнув Франсуа, відскакуючи назад.

— Чи вже запізно?—спитав Генріх Анжуйський матір.

— Ні, навпаки, саме час, і коли б сам бог провадив тебе за руку, він не міг би тебе привести більше впору; дивись і слухай.

Справді, пан де Нансей, гвардійський капітан, вийшов на балькон з королевої кімнати.

Всі очі звернулись до нього.

Він переломив якусь палічку на два шматки і, простягнувши руки, з шматком палічки в кожній, крикнув три рази:

— Король Карло ІХ помер! Король Карло ІХ помер! Король Карло ІХ помер!

Тоді кинув обидва шматки палічки.

— Нехай живе король Генріх ІІІ! — гукнула тоді Катерина, хрестячись із побожною вдячністю. — Нехай живе король Генріх ІІІ!

Всі голоси повторили цей вигук, крім голоса герцога Франсуа.

— Ох, вона мене одурила, — сказав він, роздираючи собі груди нігтями.

— Моя перемога, — покликнула Катерина, — і цей осоружний беарнець не буде королем!

XXXV

Е п і л о г.

Рік минув після смерти короля Карла ІХ і вступу на трон його наступника.

Король Генріх ІІІ, що з ласки божої і своєї матері Катерини щасливо королював, пішов подивитися на процесію, що відбувалася на святі Клерійської божої матері.

Він вийшов пішки разом з королевою, своєю жінкою, і цілим двором.

Король Генріх ІІІ міг дозволити собі цю маленьку розвагу; на той час у нього не було ніяких важливих справ, що клопотали б його. Король Наварський був у Наварі, де він так давно хотів бути, і, так казали люди, дуже цікавився одною вродливою дівчиною з роду Монморансі, що її він називав Фосезкою. Маргарита була при ньому, смутна й похмура; тільки в тих прекрасних горах знаходила вона коли не розвагу, то полегкість у тяжкій журбі, що повстає в житті через розлуку й смерть.

Париж був дуже спокійний; королева-мати, що в дійсності була за регентку, відколи її коханий син Генріх став за короля, перебувала то в Парижі, то в Луврі, то в Суасонському палаці, що стояв на тому місці, де тепер ринок на збіжжя. Від палацу залишилася тільки струнка колона, що її можна й тепер бачити.

Одного вечора Катерина дуже пильно дивилася з Рене на зірки. Про невеличкі зради Рене вона не знала і він знов був у неї в ласці після того, як так до речі був за лжесвідка у справі Коконни й Ля Моля. Саме в цей час прийшли їй сказати, що якийсь чоловік хоче з нею говорити у якійсь дуже, мовляв він, важливій справі й чекає на неї в каплиці.

Вона, поспішаючи, зійшла вниз і побачила пана де Морвеля.

— Він тут,—покликнув колишній начальник петардистів, не чекаючи, всупереч всякому королівському етикетові, поки Катерина сама до нього заговорить.

— Хто він? — спитала Катерина.

— Та хто ж, пані, як не король Наварський!

— Тут, — мовила Катерина, — тут... він... Генріх... І чого він сюди приїхав, необережний?

— Коли вважати лише на те, що видно всім, то він приїхав тільки для того, щоб побачитися з панею де Сов, тільки й усього; коли брати й те, що можна припускати, то він приїхав конспірувати проти короля.

— А звідки ви знаєте, що він тут?

— Вчора я бачив, як він зайшов до одного дому, а через якийсь час увійшла туди й пані де Сов.

— Ви певні, що то він?

— Я чекав, поки він вийде, себто до пізньої ночі. О третій годині коханці вийшли. Король відпровадив пані де Сов до луврських воріт. Там, завдяки воротареві, що напевне в тому заінтересований, вона спокійно увійшла, а король пішов собі, поспівуючи якусь пісеньку, і такою легкою й бадьорою ходю, наче він у своїх горах.

— А куди він пішов?

— На вулицю Арбр-Сек, до готелю „Ясної Зорі“, до того самого, де мешкали тих два чарівники, що їх ваша величність скарали торік.

— Чому ви зараз не прийшли мені про це сказати?

— Бо я ще не був цілком певний того.

— А тепер?

— Тепер я певний.

— Ти його бачив?

— Дуже добре. Я сховався у того купця, що торгує вином навпроти; я бачив, як спочатку він увійшов у той самий дім, що й учора; потім, через те, що пані де Сов довго не приходила, він мав необережність показати своє обличчя у вікні першого поверху, і на цей раз у мене не було вже ніякого сумніву. Крім того, через якийсь час пані де Сов знов прийшла до нього.

— І ти думаєш, що вони там будуть, як і тої ночі, до третьої години?

— Це можливо.

— А де ж той дім?

— Коло Круа-де-Пті-Шан, як іти до Сент-Оноре.

— Гарзд, — сказала Катерина, — пан де Сов зовсім не знає вашого письма?

— Ні.

— Сідайте он там і пишiть.

Морвель послухався і взяв перо.

— Я готовий, пані, — сказав він.

Катерина продиктувала:

„Поки барон де Сов виконує свою службу в Луврі, баронеса з одним джиґуном з-поміж своїх приятелів перебуває в одному домі коло Круа-де-Пті-Шан, як іти до Сент-Оноре; барон де Сов пізнає цей дім по червоному хресті, що буде на стіні“.

— А тепер?

— Перепишіть ще раз цей лист, — сказала Катерина.

Морвель покiрно виконав теє.

— Тепер, — мовила королева, — передайте одного листа яким-небудь спритним чоловіком баронові де Сов, а другого нехай цей чоловік кине дeneбудь в коридорі в Луврі.

— Я не розумію, — сказав Морвель.

Катерина здвигнула плечима.

— Ви не розумієте, що чоловік, одержавши такого листа, мусить розгніватися?

— Але, здається, пані, як король Наварський був тут, він не гнівався?

— Той, хто вибачає щонебудь королеві, не вибачить, може, того самого звичайному зальотникові. А крім того, якщо він не розгнівається, то ви розгніваєтеся замість нього.

— Я?

— Авжеж. Ви берете чотирьох, якщо треба, то й шістьох людей, надягаєте маски, ламаєте двері, так ніби вас послав барон, застукуюте коханців, вимагаючи іменем короля одчинити; а на другий день записку, загублену в луврському коридорі, знаходить яка-небудь добра душа, і та записка стверджує, що це чоловікова помста. І тільки випадково замість звичайного зальотника був король Наварський; але хто ж то міг догадатися, коли всі думали, що він у По?

Морвель захоплено подивився на Катерину, вклонився і вийшов.

У той самий час, як Морвель виходив з Суасонського палацу, пані де Сов увійшла до маленького дому на вулиці Круа-де-Пті-Шан.

Генріх чекав її, напiводчинивши двері.

Як тільки він побачив її на сходах:

— За вами ніхто не стежив?

— Та ні, — відповіла Шарльота, — принаймні, так мені здається.

— Бо мені здається, що за мною стежили, — мовив Генріх, — не тільки минулої ночі, а й сьогодні увечорі.

— Ой, боже мій! — сказала Шарльота, — ви мене лякаєте, пане; коли б з того, що ви згадали про свою колишню приятельку, вийшло щось лихе для вас, я б вічно жалкувала.

— Не турбуйтеся, моя люба, — сказав беарнець, — ми маємо три шпади, що таємно стережуть нас.

— Три, — це дуже мало.

— Досить, коли ці шпади звуться де Муї, Сокур і Бартелемі.

— Хіба де Муї з вами в Парижі?

— Авжеж.

— Він одважився вернутися до столиці? У нього, очевидячки, так, як і у вас, є якась нещаслива жінка, що шалено кохає його?

— Ні, але він має ворога, що він запрягся вбити його. Тільки ненависть, моя люба, так само здатна на дурні вчинки, як і кохання.

— Дякую, пане.

— О, — мовив Генріх, — я тут не говорю про теперішні дурні вчинки, я це кажу про дурні вчинки минулі й майбутні. Але не будемо про це говорити, не гаймо часу.

— Ви все таки поїдете?

— Цеї ночі.

— Хіба ви вже залагодили всі справи, що задля них приїхали до Парижу?

— Я приїхав сюди тільки задля вас.

— Гасконець!

— Отуди к бісу! моя мила, я кажу правду; але залишім ці спогади; я маю ще дві чи три години для щастя, а потім вічна розлука.

— О, пане, — мовила пані де Сов, — тільки моє кохання вічне.

Генріх тількищо сказав, що не має часу на дискусії, отже він не заперечував більше; він або повірив, або, через те, що був скептик, удав, що вірить.

Тимчасом, як уже казав король Наварський, де Муї і його два товариші заховалися поблизу дому.

Умовилися, що Генріх вийде звідти опівночі, а не о третій годині; що вони відпровадять, як і вчора, пані де Сов до Лувру, а звідти підуть на вулицю Серізе, де мешкав Морвель.

Тільки того дня де Муї напевне довідався, в якому домі мешкає його ворог.

Вони були на своєму місці вже з годину, коли побачили чоловіка, а скільки кроків за ним ще п'яťох людей; цей чоловік підійшов до дверей маленького дому і почав пробувати різні ключі один по одному.

Побачивши теє, де Муї, схований під сусідніми дверима, вискочив зі свого сховища до цього чоловіка і схопив його за руку.

— Чекайте но, — сказав він, сюди не можна.

Чоловік відскочив назад і при тому з нього злетів капелюх.

— Де Муї де Сен Фаль! — скрикнув він.

— Морвель! — заревів гугенот, здіймаючи свою шпаду. — Я тебе шукав; ти сам прийшов до мене, спасибі!

Але в своєму гніві він не забув про Генріха; і, обернувшись до вікна, він свиснув так, як свищать беарнські пастухи.

— Цього досить, — сказав він Сокурові. — Тепер, іди сюди, душогубе, іди сюди!

Він кинувся на Морвеля.

Той успів тимчасом витягти з-за пояса пістоля.

— Ага, — мовив убійник королів, націляючись на молодика, — на цей раз ти мабуть таки пропав.

— А тепер моя черга, — крикнув молодик.

І він дав Морвелеві такий сильний удар шпадою, що хоч цей удар і потрапив на шкіряний пояс, вістря пройшло крізь нього і застромилося в тіло.

Убійник дико закричав, так, наче він відчув страшенний біль: шпигуни, що були при ньому, подумали, що його поранено на смерть і перелякані побігли до вулиці Сент-Оноре.

Морвель не був одважний. Побачивши, що його прибічники покинули його, і маючи перед собою такого супротивника, як де Муї, він спробував і собі тікати й побіг тою самою дорогою, що й вони, кричачи: „рятуйте!“

Де Муї, Сокур і Бартеlemi в запалі побігли за ним.

Як вони повертали на вулицю Гренель, щоб перейняти втікачів, відчинилось якесь вікно, і з першого поверху вискочив чоловік на свіжо политу дощем землю.

То був Генріх.

Свистом де Муї дав йому знати, що є якась небезпека, а постріл з пістоля сказав йому, що небезпека велика, і покликав його на поміч товаришам.

Палкий, сильний, він кинувся їм услід зі шпадою в руці.

Якийсь крик показав йому дорогу: цей крик лунав од застави Сержантів. Це Морвель, чуючи, що де Муї доганяє його, вдруге кликав своїх помічників, що з переляку бігли все далі.

Треба було обернутись, а то вдарять кинджалом у спину.

Морвель обернувся, зустрів шпаду свого ворога і майже зразу вдарив його так зручно, що пробив йому перев'язь. Але де Муї зараз же відповів.

Його шпада знов застромилася в тіло, що вона його вже започала була, і кров подвійним потоком ринула з двох ран.

— Так його! — крикнув Генріх, що саме надбіг. — Так! так! де Муї!

Де Муї не треба було підбадьорювати.

Він знов намірився на Морвеля; але той на нього не чекав.

Він затулив лівою рукою свою рану і знов розпочав побіг.

— Мерщій забий його! Забий його! — кричав король, — ось його салдати спинились, а люті боягузи не страшні відважним.

Морвелеві легені готові були лопнути, він дихав із свистом і за кожним віддихом у нього виступав кривавий піт; рантом він упав знеслений, але зараз підвівся і, обернувшись на одному коліні, наставив свою шпаду на де Муї.

— Товарищі! товарищі! — гукнув Морвель, — їх тільки двоє. Стріляйте, стріляйте на них!

Справді, Сокур і Бартелемі відбігли в другий бік, погнавшись за шпигунами, що побігли вулицею Пулі, і тільки король та де Муї були проти чотирьох.

— Стріляйте! — все кричав Морвель, а тимчасом один з його салдат дійсно наготовляв свого пістоля.

— Так, але перше, — промовив де Муї, — умри ти, зраднику, умри, падлюко, умри проклятий душогубе!

І схопивши одною рукою гостру Морвелеву шпаду, він другою рукою застромив свою зверху вниз у груди своєму ворогові, та з такою силою, що приколів його до землі.

— Стережись, стережись! — гукнув Генріх.

Де Муї відскочив назад, лишивши свою шпаду в тілі у Морвеля, бо один салдат націлювався на нього і міг зараз убити його.

В одну хвилину Генріх проколов своєю шпадою салдата, що крикнув і впав коло Морвеля.

— Ходи! де Муї, ходи! — гукнув Генріх. Не гаймо ані хвилини часу; коли б нас пізнали, то було б по нас.

— Пождіть, пане; а моя шпада, чи ви, може, думаєте, що я захочу залишити її в тілі цього нікчеми?

І він підійшов до Морвеля, що лежав на землі ніби неживий; але в той момент, як де Муї брався рукою за держак од своєї шпади, що дійсно залишилась у тілі в Морвеля, Морвель підвівся, озброєний пістолем, що його впустив, надаючи, салдат, і вистрелив просто в груди де Муї.

Юнак упав, навіть не крикнувши; його було одразу забито на смерть.

Генріх кинувся на Морвеля; але той теж уже впав, і Генріхова шпада проколола вже трупа.

Треба було тікати, на галас зібралося багато вже людей, пічна сторожа могла надійти. Генріх став шукати між тими цікавими, що прийшли на галас, якенебудь знайоме обличчя і рантом радісно скрикнув.

Він пізнав добродія Ля Гюр'єра.

Ця сцена відбувалася коло хреста Трагуар, дебо проти вулиці Арбр-Сек. Наш колишній знайомий, що був з природи похму-

рий, а тепер ще особливо засмучений після смерти Ля Моля й Боконни, двох його улюблених гостей, покинув свої печі й рондлі в той час, коли він саме готував вечерю для короля Наварського, і прибіг теж на галас.

— Мій любий Ля Гюр'єре, доручаю вам де Муї, хоч я дуже боюся, що вже нема ради. Віднесіть його до себе, і, якщо він ще живий, нічого не жалуйте, ось гаманець. Що до другого, то лишніть його в рівчаку, нехай він згніс, як собака.

— А ви? — спитав Ля Гюр'єр.

— Я, я ще мушу попрощатись. Я побіжу, а за десять хвилин буду у вас. Тримайте мої коні напоготові.

І Генріх справді побіг до маленького домка коло Круа-де-Пті-Шан; але, вибігши з улиці Гренель, спинився поїнятий жахом.

Великий гурт людей зібрався перед дверима.

— Що в цьому домі, — спитав Генріх, — і що сталося?

— Ох, — відповів той, до кого він вдався, — велике нещастя, пане. Гарну молоду пані заколов кинджалом її чоловік; йому передано записку, що його жінка тут з коханцем.

— А чоловік? — скрикнув Генріх.

— Він утік.

— А жінка?

— Вона тут.

— Нежива?

— Ще ні; але, дякувати богові, близько біля того.

— Ох, — скрикнув Генріх, — я якийсь проклятий!

І він кинувся туди.

В кімнаті було повно людей; всі ці люди оточували ліжко, а на ньому лежала бідолашна Шарльота, з двома ранами від кинджала.

Її чоловік, що два роки заховував свої ревності супроти Генріха, використав цю нагоду, щоб помститись на ній.

— Шарльото, Шарльото! — закричав Генріх, проштовхуючись крізь натовп, і вшав навколінки перед ліжком.

Шарльота розплющила свої прекрасні очі, що вже затуманила смерть; вона скрикнула так, що кров ринула з обох її рау. Насилу підвівшись, вона промовила:

— О, я знала, що не можу вмерти, поки не побачуся ще раз із ним.

І справді, так, наче вона чекала тільки цієї хвилини, щоб віддати Генріхові ту душу, що він так кохав, вона поцілувала в чоло короля Наварського, прошепотіла ще раз: „кохаю тебе“, і впадала мертва.

Генріх не міг довше лишатися там, коли не хотів іти на згубу. Він витяг свого кинджала, відрізав один кучер того прекрасного,

ясного волосся, що він його так часто розпускав та любував на нього, і вийшов, ридаючи, серед ридання всіх присутніх; вони й не підозрівали, що плачуть над таким високим нещастям.

— Друг, кохання, все мене покидає, все мене залишає, все я втрачаю одразу! — покликнув розпачливо Генріх.

— Так, пане, — промовив зовсім потиху якийсь чоловік, що відділився від натовпу цікавих перед домком і йшов за ним, — але ви ще маєте трон.

— Рене! — скрикнув Генріх.

— Так, пане, Рене, що на сторожі коло вас: ця падлюка, вмираючи, назвала вас; вже відомо, що ви в Парижі, поліція шукає вас, тікайте, тікайте!

— І ти ще кажеш, що я буду королем, Рене! Я, утікач!

— Подивіться, пане, — мовив фльорентієць, показуючи королеві на зірку, що вийшла, блискуча, з чорної хмари, — то не я кажу, а вона.

Генріх зідхнув і зник у темряві.

К і н е ц ь

